

**AVRUPA BİRLİĞİ-TÜRKİYE
İLİŞKİLERİNDE BİLİM, TEKNOLOJİ VE
İNOVASYON TEMELLİ İŞBİRLİĞİ
PROGRAMLARININ ETKİSİ**

Doktora Tezi

RABİA TAŞ

Eskişehir 2024

**AVRUPA BİRLİĞİ-TÜRKİYE İLİŞKİLERİNDE BİLİM, TEKNOLOJİ VE
İNNOVASYON TEMELLİ İŞBİRLİĞİ PROGRAMLARININ ETKİSİ**

RABİA TAŞ

DOKTORA TEZİ

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Erhan AKDEMİR

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Temmuz 2024

Bu tez çalışması BAP Komisyonunca kabul edilen 2225 (2111E207) no.lu proje kapsamında desteklenmiştir.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Rabia TAŞ'ın “Avrupa Birliği-Türkiye İlişkilerinde Bilim, Teknoloji ve İnovasyon Temelli İşbirliği Programlarının Etkisi” başlıklı tezi 29 Temmuz 2024 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin 37. Maddesi uyarınca Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Siyaset Bilmi ve Uluslararası İlişkiler Programı'nda, Doktora tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

İmza

Üye (Tez Danışmanı) :	Doç. Dr. Erhan AKDEMİR	
Üye	: Prof. Dr. Elif TOPRAK	
Üye	: Prof. Dr. Özgür TONUS	
Üye	: Doç. Dr. Ali Onur ÖZÇELİK	
Üye	: Doç. Dr. Fulya AKSU	

Prof. Dr. Saime ÖNCE

Anadolu Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ÖZET

AVRUPA BİRLİĞİ-TÜRKİYE İLİŞKİLERİNDE BİLİM, TEKNOLOJİ VE İNOVASYON TEMELLİ İŞBİRLİĞİ PROGRAMLARININ ETKİSİ

Rabia TAŞ

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Temmuz, 2024

Danışman: Doç. Dr. Erhan AKDEMİR

Avrupa Birliği (AB) ve Türkiye ilişkileri 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanan Ankara Anlaşması ile hukuki düzeyde başlamıştır. AB katılım müzakereleri, Müzakere Çerçeve Belgesi kapsamında 35 fasıl tanımlanarak 2005 yılında başlamıştır. Şu ana dek yalnızca Bilim ve Araştırma faslı geçici olarak kapatılmış olup diğer fasıllarda süreç devam etmektedir. AB ve Türkiye ilişkileri dönem dönem siyasi ve diğer gerginliklerden olumsuz etkilenirken bilim, teknoloji ve inovasyon (BTİ) alanında çalışmaların ve Türkiye'nin AB destekli eğitim, öğretim ve araştırma programlarına katılımının devam ettiği görülmektedir. Bu çalışmada konstruktivizm kuramı çerçevesinde AB ve Türkiye ilişkilerinde yaşanan gerginliklerin BTİ faaliyetlerine yansması ve bu faaliyetlerin Türkiye'nin AB üyelik süreci üzerindeki etkisi konuları çalışmanın yardımcı unsuru olan bilim diplomasisi ışığında ele alınmıştır. Siyasi krizlerin yoğun yaşandığı dönemlerde bilim diplomasisinin köprü görevi gördüğü düşüncesinden hareketle halkları yakın tutmak için BTİ temelli işbirliklerinin etkisi incelenmiştir. Çalışmada nitel araştırma yaklaşımlarından olan durum çalışması kullanılmış, yarı yapılandırılmış görüşmeler ve doküman incelemesi tekniklerinden faydalanılmıştır. 21 alan uzmanı ile gerçekleştirilen görüşmelerin verileri MAXQDA programı ile analiz edilerek bir ana tema, dört alt tema, 21 kategori ve yedi alt kategori çerçevesinde analiz edilmiştir. Çalışmada elde edilen bulgulara dayanarak BTİ alanlarının AB ve Türkiye ilişkilerindeki mevcut sorun alanları arasında yer almadığı, Türkiye'nin BTİ alanındaki çalışmalarının taraflar arası ilişkilerde etkisi olduğu ve BTİ alanlarındaki ilişkilerin ulusal çıkarlara hizmet etmesi için bilim diplomasisinin bir araç olarak kullanılabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Avrupa Birliği; AB çerçeve programları, AB birlik programları, Konstruktivizm, Bilim diplomasisi.

ABSTRACT

IMPACT OF SCIENCE, TECHNOLOGY, AND INNOVATION-BASED COOPERATION PROGRAMS ON RELATIONS OF EUROPEAN UNION AND TÜRKİYE

Rabia TAŞ

Department of International Relations

Anadolu University, Graduate School, July, 2024

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Erhan AKDEMİR

The European Union (EU) and Türkiye relationship was formally established by signing the Ankara Agreement on September 12, 1963. EU accession negotiations began in 2005 under the framework of the Negotiating Framework Document, which outlines 35 chapters. So far, only the chapter on Science and Research has been provisionally closed, with the process ongoing for the remaining chapters. Despite periodic political and other tensions impacting EU-Türkiye relations, cooperation in science, technology, and innovation (STI) and Türkiye's involvement in EU-supported education, training, and research programs has continued. This study explores how tensions in EU-Türkiye relations influence STI activities and how these activities, in turn, affect Türkiye's EU accession process, all within the framework of constructivism theory and informed by science diplomacy. The study suggests that science diplomacy acts as a bridge during intense political crises, fostering closer societal ties through STI-based collaborations. A case study method, a qualitative research approach, was used, involving semi-structured interviews and document analysis. Data from interviews with 21 experts were analyzed using MAXQDA software, revealing one main theme, four sub-themes, 21 categories, and seven sub-categories. The study's findings suggest that STI fields are not among the contentious areas in EU-Türkiye relations. Moreover, Türkiye's efforts in the STI sector positively influence bilateral relations and science diplomacy can be effectively utilized as a tool to advance national interests in STI-related collaborations.

Keywords: European Union; EU framework programs, EU union programs, Constructivism, Science diplomacy.

TEŞEKKÜR

Tez çalışmasının her aşamasında yaptığı yönlendirmeler, sağladığı destek ve katkılarından dolayı danışman hocam Doç. Dr. Erhan AKDEMİR'e, tez izleme komitesinde ve jürimde bulunarak görüşleri ve yönlendirmeleri ile çalışmama katkı sağlayan Prof. Dr. Elif TOPRAK'a ve Doç. Dr. Fulya AKSU'ya, savunma jürisinde yer alarak geribildirimlerde bulunup tezimi katkı sağlayan Prof. Dr. Özgür TONUS'a ve Doç. Dr. Ali Onur ÖZÇELİK'e, doktora programı kapsamında aldığım eğitim ve öğrenim süresince desteklerini esirgemeyen Anadolu Üniversitesi öğretim üyeleri ve idari personeline, Anadolu Üniversitesi'nde görev aldığım birimlerdeki yönetici ve iş arkadaşlarıma içtenlikle teşekkür ederim. Tez çalışmamın Anadolu Üniversitesi bilimsel araştırma projeleri (BAP) kapsamında bir lisansüstü tez projesi olarak desteklenmesine imkân tanıyan BAP Komisyonu'na katkıları ve destekleri için teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmanın veri toplama sürecinde yüz yüze ve/veya çevrimiçi olarak görüşmeler gerçekleştirdiğim 21 katılımcıya, ayırdıkları zaman ve değerli fikirleriyle tezime katkı sağladıkları için çok teşekkür ederim.

Her alanda olduğu gibi doktora eğitimim süresince de hep yanımda olan aileme ve dostlarıma, en çok da sevgi dolu kalbi ve hayatımıza kattığı tüm güzelliklerle benim moral ve motivasyonumu arttırarak eşsiz bir katkı sağlayan yeğenim Ayça ALİCENAP'a minnet, sevgi ve teşekkürlerimi sunarım.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

Rabia TAŞ

İÇİNDEKİLER

Sayfa

BAŞLIK SAYFASI	i
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
TEŞEKKÜR	v
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar/ÇİZELGELER DİZİNİ	x
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xi
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE	6
1.1. Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivizm Kuramı.....	6
1.2. Bilim Diplomasisi	17

İKİNCİ BÖLÜM

2. AVRUPA BİRLİĞİ, AB-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ VE TÜRKİYE’NİN AB PROGRAMLARINA KATILIM SÜRECİ	30
2.1. Avrupa Birliği’nin Kuruluşu ve Dayandığı Temel Değerler	30
2.2. AB ve Türkiye İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi ve AB Programlarına Katılım Süreci	36
2.2.1. 1959-1963 yılları arası AB ve Türkiye ilişkileri.....	36
2.2.2. 1963-1987 yılları arası AB ve Türkiye ilişkileri.....	37
2.2.3. 1987-1999 yılları arası AB ve Türkiye ilişkileri.....	39
2.2.4. 1999-2005 yılları arası AB ve Türkiye ilişkileri.....	41
2.2.5. 2005-2015 yılları arası AB ve Türkiye ilişkileri.....	47
2.2.6. 2015’ten günümüze AB ve Türkiye ilişkileri	49

2.3. AB'nin Bilim, Teknoloji ve İnovasyon Temelli İşbirliği Programları ve Türkiye'nin Programlara Katılımı	54
---	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. AVRUPA BİRLİĞİ-TÜRKİYE İLİŞKİLERİNDE BİLİM, TEKNOLOJİ VE İNOVASYON TEMELLİ İŞBİRLİĞİ PROGRAMLARININ UYGULANIŞI. 60	
3.1. AB'nin Bilim, Teknoloji ve İnovasyon Temelli İşbirliği Programları	60
3.2. AB ile İlişkiler Çerçevesinde Türkiye'nin Katıldığı Programlar	62
3.3. Programların Uygulanışından Sorumlu Aktörler	71
3.4. AB-Türkiye İlişkileri ve Türkiye'nin Programlara Katılım Durumu	76

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. AVRUPA BİRLİĞİ BİLİM, TEKNOLOJİ VE İNOVASYON TEMELLİ İŞBİRLİĞİ PROGRAMLARINA KATILIMIN AVRUPA BİRLİĞİ-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ ÇERÇEVESİNDE ANALİZİ	82
4.1. Yöntem	82
4.2. Birinci Elden Verilerin Analizi	95
4.2.1. AB ve Türkiye ilişkileri	96
4.2.1.1. 1959-1963 yılları arası AB ve Türkiye ilişkileri.....	96
4.2.1.2. Sorun alanları hakkında bilgi	98
4.2.1.3. Üyelik sürecinin çalışmalara etkisi.....	100
4.2.1.4. Çalışmaların üyelik sürecine etkisi.....	103
4.2.1.5. Üyeliğin desteklenmesi.....	107
4.2.1.6. Üye olunabileceğine inanç	109
4.2.1.7. Dürüstlük	112
4.2.1.8. Güven	117
4.2.1.9. AB değerleri.....	119
4.2.2. Bilim, teknoloji ve inovasyonun AB ve Türkiye ilişkilerindeki yeri	123
4.2.2.1. Türkiye'nin bilim, teknoloji ve inovasyon kabiliyeti	123
4.2.2.2. Bilim, teknoloji ve inovasyon özelinde sorunlar.....	125
4.2.2.3. Bilim, teknoloji ve inovasyon ilişkilerinin sürece yansımaları	127
4.2.2.4. Destek programları farkındalığı.....	132
4.2.2.4.1. Horizon	133
4.2.2.4.2. Erasmus	134
4.2.2.5. Programlara katılımında alınan roller.....	134

4.2.3. AB ve Türkiye ilişkileri	136
4.2.3.1. Kurumsal zorluklar	136
4.2.3.2. Önyargılar.....	139
4.2.3.3. Program ortakları ile ilişkiler	143
4.2.3.4. Siyasi gerginliklerin yansıması	145
4.2.3.4.1. Vize.....	147
4.2.4. AB ve Türkiye ilişkilerinde bilim, teknoloji ve inovasyon temelli diyalog	151
4.2.4.1. Diyalog.....	151
4.2.4.2. Aktörler.....	154
4.2.4.3. Yeni aktörler.....	155
4.2.4.3.1. Üniversiteler	157
4.2.4.3.2. STK'lar	158
4.2.4.3.3. Startup'lar	159
4.2.4.3.4. Belediyeler	159
4.3. İkinci Elden Verilerin Analizi	160
4.3.1. İlerleme raporları ve ülke raporlarındaki durumun analizi	162
4.3.2. Avrupa Yenilik Karnesi verilerine göre Türkiye'nin BTİ alanlarındaki durumunun analizi	175
4.3.3. Bilim ve araştırma faslından sorumlu aktörler ve bilim diplomasisi açısından analizleri	178
4.4. Elde Edilen Verilerin Değerlendirmesi ve Ortaya Çıkan Sonuçların AB ve Türkiye İlişkilerine Etkisi.....	183
SONUÇ	193
KAYNAKÇA.....	200
EKLER	
ÖZGEÇMİŞ	

TABLÖLAR/ÇİZELGELER DİZİNİ

Sayfa

Tablo 2.1. Müzakere çerçeve belgesinde belirtilen 35 müzakere fasıl başlığı	45
Tablo 2.2. Türkiye'nin Avrupa Birliği üyelik süreci	54
Tablo 2.3. Türkiye'nin 2007-2013 ve 2014-2020 dönemlerinde katılım gösterdiği birlik programları	58
Tablo 3.4. 7. ÇP kapsamında desteklenen araştırma alt başlıkları ve belirlenen tematik alanlar.....	63
Tablo 3.5. Türkiye'nin 2004-2013 yılları arasında Avrupa Birliği Programlarına başvuru ve kabul sayıları	77
Tablo 3.6. Türkiye'nin 2014-2020 yılları arasında Erasmus+ Programı'na başvuru ve kabul sayıları.....	77
Tablo 4.7. Görüşme gerçekleştirilen çalışma grubu.....	86
Tablo 4.8. Müzakerelerde Türkiye ilerleme durumu	161
Tablo 4.9. Türkiye'nin 2004-2023 yılları arasında Avrupa Yenilik Karnesi performansı	176

ŞEKİLLER DİZİNİ

Sayfa

Şekil 1.1.	Başarılı bir diplomasinin oluşmasında izlenmesi gereken yollar	23
Şekil 3.1.	Ufuk Avrupa Programı'nın yapısı	65
Şekil 3.2.	Erasmus+ Programı'nın yapısı.....	68
Şekil 3.3.	Türkiye'nin 30 Haziran 2012 itibariyle 7. ÇP katılımı katkı payı oranları ve ortak kuruluş sayısı	79
Şekil 3.4.	Türkiye'nin AB ÇP'ye katılım dönemi.....	80
Şekil 3.5.	Türkiye'nin Avrupa Birliği ÇP'lerine ödediği katkı payları ve geri dönüş oranları	80
Şekil 3.6.	Türkiye'nin Ufuk 2020 Programı'na katılım performansı.....	81
Şekil 4.1.	Birinci elden verilerin analizi için MAXQDA Programında oluşturulan tema, alt tema, kategori ve alt kategoriler.....	92
Şekil 4.2.	Birinci elden verilerin analizi için MAXQDA Programında oluşturulan tema, alt tema, kategori ve alt kategoriler kod bulutu	93
Şekil 4.3.	Frekans değerleri sıklığı.....	94
Şekil 4.4.	2(1) no.lu görüşme sorusuna verilen yanıt sayıları.....	96
Şekil 4.5.	2(3) no.lu görüşme sorusuna verilen yanıt sayıları.....	98
Şekil 4.6.	2(8) no.lu görüşme sorusuna verilen yanıt sayıları.....	100
Şekil 4.7.	2(9) no.lu görüşme sorusuna verilen yanıt sayıları.....	104
Şekil 4.8.	2(2) no.lu görüşme sorusuna verilen yanıt sayıları.....	107
Şekil 4.9.	2(3) no.lu görüşme sorusuna verilen yanıt sayıları.....	109
Şekil 4.10.	2(4) no.lu görüşme sorusuna verilen yanıt sayıları.....	112
Şekil 4.11.	2(5) no.lu görüşme sorusuna verilen yanıt sayıları.....	113
Şekil 4.12.	3(2) no.lu görüşme sorusuna verilen yanıt sayıları.....	116
Şekil 4.13.	2(7) no.lu görüşme sorusuna verilen yanıt sayıları.....	118
Şekil 4.14.	1(6) no.lu görüşme sorusuna verilen yanıt sayıları.....	120
Şekil 4.15.	2(10) no.lu görüşme sorusuna verilen yanıt sayıları.....	123
Şekil 4.16.	2(9) no.lu görüşme sorusuna verilen yanıt sayıları.....	128
Şekil 4.17.	1(1) no.lu görüşme sorusuna verilen yanıt sayıları.....	132
Şekil 4.18.	1(2) no.lu görüşme sorusuna verilen yanıt sayıları.....	135

Sayfa

Şekil 4.19. 1(3) no.lu görüşme sorusuna verilen yanıt sayıları.....	136
Şekil 4.20. 1(4) no.lu görüşme sorusuna verilen yanıt sayıları.....	140
Şekil 4.21. 1(7) no.lu görüşme sorusuna verilen yanıt sayıları.....	145
Şekil 4.22. 3(1) no.lu görüşme sorusuna verilen yanıt sayıları.....	151
Şekil 4.23. 3(3) no.lu görüşme sorusuna verilen yanıt sayıları.....	156

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
AB ÇP	: Avrupa Birliği Çerçeve Programı
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ABİGEM	: Avrupa Birliği Türkiye İş Geliştirme Merkezleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AFAD	: Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı
AKÇT	: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
Ar-Ge	: Araştırma ve Geliştirme
BTİ	: Bilim, Teknoloji ve İnovasyon
BTYK	: Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu
CERN	: Avrupa Nükleer Araştırma Merkezi
COSME	: İşletmelerin ve KOBİ'lerin Rekabet Edebilirliği Programı
ÇP	: Çerçeve Programı
EaSI	: İstihdam ve Sosyal Yenilik Programı
EASME	: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler Yürütme Ajansı
EIC	: Avrupa İnovasyon Konseyi
EIF	: Avrupa Yatırım Fonu
EIS	: Avrupa Yenilik Karnesi
EIT	: Avrupa İnovasyon ve Teknoloji Enstitüsü
ERDF	: Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu
ESC	: Avrupa Dayanışma Programı
ESIF	: Avrupa Yapısal Yatırım Fonları
EURATOM	: Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
EURES	: Avrupa İstihdam Hizmetleri Programı
FSIGN	: Mali imza sorumlusu
GKRY	: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
ICAO	: Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü
IPA	: Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı

İKV	: İktisadi Kalkınma Vakfı
KHK	: Kanun hükmünde kararname
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
KOBİ	: Küçük ve orta büyüklükteki işletmeler
KOSGEB	: T.C. Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
MF/SE	: Mikrofinans ve Sosyal Girişimcilik Programı
NASB	: Belarus Ulusal Bilimler Akademisi
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı
NCP	: Ulusal İrtibat Noktası
no.lu	: numaralı
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü
OHAL	: Olağanüstü hâl
PIC	: Katılımcı kimlik numarası
PROGRESS	: İstihdam ve Sosyal Dayanışma Programı
RFCS	: Kömür ve Çelik Araştırma Fonu
SRSP	: Yapısal Reformu Destekleme Programı
STK	: Sivil toplum kuruluşu
TABİP	: Türkiye’de Akademik ve Bilimsel İşbirliği Projesi
TARAL	: Türkiye Araştırma Alanı
TASAM	: Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TTO	: Teknoloji transfer ofisi
TURBO	: Türkiye Araştırma ve İş Dünyası Kuruluşları Kamu-Özel Kesim Ortaklığı / TuR&Bo-PPP
TÜBA	: Türkiye Bilimler Akademisi
TÜBİTAK	: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
TÜRKONFED	: Türk İş Dünyası Konfederasyonu
TÜSİAD	: Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği

UİDB : Uluslararası İşbirliği Daire Başkanlığı
UKO : Ulusal Koordinasyon Ofisi
ÜSİMP : Üniversite Sanayi İşbirliği Merkezleri Platformu
YÖK : Yükseköğretim Kurulu

GİRİŞ

Avrupa Birliği (AB) ve Türkiye ilişkileri 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanan Ankara Anlaşması ile hukuki temellere dayandırılmış olup üyelik koşulları gerçekleşinceye kadar ilişkilerin bu Anlaşma çerçevesinde şekillenmesi esas alınmıştır. Bu işbirliğinin nihai hedefi, Türkiye'nin AB üyesi olmasıdır. Geçen yıllar içinde Türkiye'nin üyelik için ekonomik, sosyal ve siyasal alanda gelişmesi gerekliliğine vurgu yapılarak üyelik müzakereleri çerçevesinde çalışmalar yürütölmeye devam etmiştir.

AB katılım müzakereleri, 2005 yılında başlamış olup Müzakere Çerçeve Belgesi kapsamında 35 fasıl tanımlanmıştır. Aynı yıl Ekim ayında 25 no.lu fasıl olan Bilim ve Araştırma faslı geçici olarak kapatılmıştır ve söz konusu 35 fasıl içinde geçici olarak kapanan ilk ve tek fasıl olma niteliğine sahiptir. Diğer fasıllar üzerinde süreç devam etmekle birlikte Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin (GKRY) itirazları nedeniyle altı müzakere faslı bloke edilmiş ve üyelik sürecinde siyasi birtakım sorunlar yaşanmasına yol açmıştır. Bununla birlikte Gümrük Birliği Kararı'nın güncellenmesi için 2015 yılında Avrupa Komisyonu'na sunulan rapor üzerine müzakereler tamamlanmış olmasına rağmen henüz Anlaşma'nın güncellenmediği görölmektedir. Bu durumun Türkiye ve AB ilişkilerini ekonomik yönde etkilediği gözlemlenmektedir. Bu iki temel siyasal ve ekonomik duraklamanın yanı sıra güvenlik gibi konularda zaman zaman yükselen tansiyon da ilişkilerin seyrini etkilemektedir.

Bütün bunlar yaşanırken bilim ve araştırma alanında çalışmaların hız kesmeden devam ettiği, Türkiye'nin AB çerçeve programları (ÇP) ve birlik programları kapsamında ortak eğitim, öğretim ve araştırma faaliyetlerine ve işbirliklerine dâhil olduğu görölmektedir. Yalnızca üniversitelerdeki araştırmacılar düzeyinde değil aynı zamanda özel sektör firmaları, araştırma ve geliştirme (Ar-Ge) merkezleri, küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ) ve sivil toplum kuruluşları (STK) düzeyinde katılımın da olduğu ortak araştırma ağları, AB ve Türkiye ilişkilerinin siyaset ve ekonomik ekseninden bağımsız olarak sürdürüldüğü sosyal, kültürel ve bilimsel bir çalışma alanı olarak faaliyetlerini sürdürmektedir. Türkiye'nin tam üyeliğini hedefleyen Ankara Anlaşması'nın siyasi amacı da *“Türk halkı ile Avrupa Ekonomik Topluluğu içinde bir araya gelmiş halklar arasında gittikçe daha sıkı bağlar kurma...”* olarak ifade edilmiş, siyasi ve ekonomik gelişmeler devam ederken toplumsal düzeyde işbirliği ve bütünleşmenin önemi vurgulanmıştır (Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu, 1963). Bütün bu gelişmeler göz önünde bulundurulduğunda AB ve Türkiye ilişkilerini canlı tutmak adına bilim ve

teknoloji alanındaki çalışmaların ön planda tutulmasının olumlu sonuçlar doğuracağı yaklaşımı tezin önermesi olarak ortaya çıkmıştır.

Tezin önermesi AB ve Türkiye ilişkileri siyasi ve ekonomik alanlarda bir duraklama sürecine girmişken ilişkilerin canlı tutulması adına bilim, teknoloji ve inovasyon (BTİ) alanlarında işbirliğine ağırlık verilebileceği ve kapsamda bilim diplomasisinin bir araç olarak kullanılarak AB ve Türkiye ilişkilerini olumlu yönde destekleyeceği ve güçlendireceğini öne sürmektedir.

Çalışmanın amacı

Bu çalışma Türkiye ve AB ilişkileri siyasi ve ekonomik alanlarda bir duraklama sürecine girmişken ilişkilerin canlı tutulması adına BTİ alanlarındaki işbirliğinin bir etkisi olup olmadığını, AB ile ilişkilerde ilgili alanlarda zorluklar yaşanıp yaşanmadığı, bilim ve araştırmanın taraflar arasındaki diyalog açısından kolaylaştırıcı bir ortam sunup sunamayacağı ve bu kapsamda bilim diplomasisinin AB ve Türkiye ilişkilerini olumlu yönde destekleyecek ve güçlendirecek bir araç olarak önerilip önerilemeyeceğinin araştırılması amaçlanmıştır.

Çalışmanın varsayımları

Tezin amaçları ve araştırma soruları uyarınca öne sürdüğü dört temel varsayımı aşağıdaki gibidir:

1. *Varsayım:* AB ve Türkiye ilişkileri, mevcut durumda ekonomik ve siyasi sorunlarla karşı karşıyadır.
2. *Varsayım:* AB ve Türkiye ilişkilerindeki mevcut sorunlar Türkiye'nin adaylık ve müzakere sürecine olumsuz etki etmektedir.
3. *Varsayım:* AB ve Türkiye arasında bilim ve teknoloji alanlarındaki ilişkiler, mevcut diğer sorunlardan daha az etkilenmektedir.
4. *Varsayım:* AB kurucu anlaşmaları temelinde Türkiye ile AB ilişkilerini canlı tutmak için bilim ve teknoloji konularına odaklanılarak bilim diplomasisi bir araç olarak kullanılabilir.

Çalışmanın bulguları, varsayımlar kapsamında yorumlanmıştır.

Çalışmanın sorusu

Tez çalışması, araştırmanın hedeflerine ulaşmak ve üç temel araştırma sorusunu yanıtlamak üzere kurgulanmıştır. Araştırma soruları ve bu soruların yanıtlarına ulaşılması ile hangi konulara katkı sağlanmasının amaçlandığı aşağıdaki gibi açıklanmıştır:

Araştırma sorusu 1: AB ve Türkiye ilişkileri bakımından mevcut sorun alanları arasında bilim, teknoloji ve inovasyon alanları var mıdır?

AB ve Türkiye ilişkileri bakımından ekonomik, siyasi, kültürel ve diplomatik açıdan birtakım sorunlar yaşandığı gözlemlenmektedir. Söz konusu sorunların tanımlanması, BTİ alanındaki iş birliklerinin bu sorun alanları kapsamına girip girmediğini netleştirmek açısından önemlidir.

Araştırma sorusu 2: Türkiye'nin AB üyeliği sürecinde BTİ alanında çalışmaların önemi ve etkisi var mıdır?

AB'nin bilim, teknoloji ve araştırma politikalarını destekleyen programların neler olduğunu tanımlayarak Türkiye'nin adaylık sürecinde bu alanda yürüttüğü çalışmaları karşılaştırmak mümkün olacaktır. Türkiye'nin AB destekli programlara katılım durumu, BTİ alanlarındaki ulusal çalışmaları, sürece katkı sağlayan aktörlerin rolleri gibi konularda mevcut durumun değerlendirmesi yapılarak ilgili süreçlerde AB ile uyumlanma olup olmadığı incelenecek ve var ise bu çalışmaların adaylık ve müzakere sürecinde Türkiye açısından bir önemi ve AB ve Türkiye ilişkilerinin geliştirilmesine etkisi olup olmadığı tartışılacaktır.

Araştırma sorusu 3: AB kurucu anlaşmaları temelinde ilişkileri canlı tutmak için bilim ve teknoloji konularına odaklanılarak bilim diplomasisini bir araç olarak kullanmak ilişkiler üzerinde olumlu bir etki yaratır mı?

Paris ve Roma Anlaşmaları gibi AB kurucu anlaşmaları ile AB ve Türkiye ilişkilerini başlatan Ankara Anlaşması gibi önemli belgeler temelinde topluluğun işbirliği çerçevesi ele alınacak ve bu kapsamda bilim ve teknolojinin yeri araştırılacaktır. Buna göre Türkiye ve AB ilişkilerini canlı tutmak bakımından bilim diplomasisinin etkili bir araç olup olmayacağı araştırılarak bilim diplomasisinin rolü, amacı, önemi ve araçları incelenecektir.

Çalışmanın yöntemi

Araştırma sorularına yanıt bulmayı hedefleyen çalışma kapsamında nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Tümevarımcı bir yaklaşım benimseyerek verilerden temel çıkarımlara ulaşmayı hedeflemesi ve sistemi parçalara bölüp incelemek yerine olguları bütün yönleriyle değerlendirmeyi esas alması nedeniyle nitel araştırma yönteminin kullanılması tercih edilmiştir (Doğanay, 2012, s. 89). Araştırma deseni olarak durum çalışması yöntemi kullanılmış ve çoklu veri toplama tekniklerinden faydalanılmıştır. AB ve Türkiye ilişkilerinin mevcut durumunu anlamak, taraflar arası ilişkilerde BTİ

alanlarının mevcut konumunu değerlendirmek ve bilim diplomasisi alanında yürütülen çalışmalar gibi konularda incelemeler gerçekleştirmek üzere birinci ve ikinci elden veri toplama süreçleri izlenmiştir. Veri toplama araçları olarak görüşme ve doküman inceleme veri toplama teknikleri kullanılmış olup görüşme kapsamında da yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinin kullanılması tercih edilmiştir. Birinci elden veri toplama sürecinde 21 alan uzmanı katılımcı ile yüz yüze ve/veya evrimii olarak görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Doküman inceleme kapsamında ise AB ile ilişkilerde müzakere süreçlerini ele alan resmi kaynaklar, AB'nin Türkiye'nin üyelik sürecini yıllık olarak değerlendiren Türkiye ilerleme raporları ve ülke raporları, Türkiye'nin müzakere sürecinde izlediği ulusal mevzuat ve yasal düzenlemeler, sürece katılım gösteren aktörlerin görev ve sorumluluklarının tanımlandığı belge ve dokümanlar gibi raporlar, resmi belgeler, ilgili kurumların internet siteleri ve diğer basılı ve dijital kaynaklardan yararlanılmıştır. Birinci elden verilerin analizi sürecinde MAXQDA yazılım programından faydalanılmıştır. Görüşme kayıtlarının yazılım üzerinden kodlanması, kodlama sonrası ortaya çıkan bir ana tema, dört alt tema, 21 kategori ve yedi alt kategori üzerinden analiz edilmesi yoluyla görüşmelerde frekans yoğunluğu yüksek olan kavramlar üzerinden değerlendirme yapmak mümkün olabilmiiştir. Bu tez çalışması aynı zamanda Anadolu Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu tarafından 2225 (2111E207) numaralı lisansüstü tez projesi olarak desteklenmiştir.

Tez kapsamında kuramsal ereve konstrüktivizm çerçevesinde ele alınmış ve uluslararası ilişkiler alanına dair diğer teoriler tezin kapsamı dışında tutulmuştur. Çalışmanın kapsayacağı yıllar bakımından da tez çalışmasının Türkiye'nin Avrupa Eğitim ve Gençlik Programlarına katılım tarihi olan 2004'ten tamamlanan son program dönemi olan 2014-2020 döneminin sonu olan 2020 yılını kapsayacak şekilde 2004-2020 yılları arasını ele alması esas alınmıştır. AB programları ise eğitim, ğretim, araştırma ve BTİ alanlarında destek sunan programlar olacak şekilde sınırlandırılmıştır. Tez alışmasında AB-Türkiye arasındaki ilişkiler müzakere sürecinin üzerinde ilerleyen diplomatik ilişkiler temel alınarak incelenmiştir. Tezin sınırlılıkları ise birinci elden verilerin toplanması aşamasında görüşmelerin gerçekleştirildiği 21 katılımcının görüşlerini yansıtacak şekilde çalışma yürütülmüş olması ve Türkiye'nin yer aldığı AB destekli programların tamamı için yıllar, ülkeler ve kurumlar bazında bütüncül bir verinin literatürde yer almaması nedeniyle programlara katılım verilerinin kısıtlı kriterler kapsamında ele alınmış olmasıdır.

Tez çalışması, amaçlara ulaşılması ve araştırma sorularına yanıt bulunması için dört temel bölüm altında yapılandırılmıştır. Birinci bölümde kavramsal ve teorik çerçeve ele alınarak konstrüktivizm kuramı ve bilim diplomasisi kavramı incelenmiştir. Tezin araştırma konusu olan AB ve Türkiye ilişkilerinde BTİ alanlarındaki işbirliğinin etkisini söz konusu kavramsal ve teorik çerçevede değerlendirmek için kullanılan alanyazını bu bölümde ele alınmıştır.

İkinci bölümde AB'nin kuruluşu ve dayandığı temel ilkeler ile AB ve Türkiye ilişkilerinin tarihsel süreci dönemlere ayrılarak incelenmiştir. 1959'dan günümüze uzanan üyelik sürecinin AB ile ilişkilerde kritik dönüm noktaları olarak görülen dönemler altında incelemesi yapılırken tezin önermesi dâhilinde incelenen AB ile siyasi, ekonomik ve diğer alanlarda yaşanan sorunlar ve üyelik sürecine etkisi tartışılacak şekilde değerlendirme yapılmıştır. Bu bölümde ayrıca AB'nin BTİ temelli işbirliği programları tanımlanmış ve Türkiye'nin bu programlara katılım durumu hakkında açıklamalara yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde AB ve Türkiye ilişkilerinde BTİ temelli işbirliği programlarının uygulanışı konusu ele alınarak bu programların tezin sınırlılıkları kapsamında giren türleri ile ilgili açıklamalar, Türkiye'nin programlara katılımı ve bu alanda performansı, Türkiye'de AB programlarına katılımdan sorumlu koordinatör kuruluşlar tanımlanmıştır. İkinci bölümde ele alınan üyelik süreci ve siyasi gerginlikler dönemlerinde AB programlarına katılımın hangi düzeyde ilerlediği konusunda bir karşılaştırma yapmaya imkân tanınması amaçlanmıştır.

Dördüncü ve son bölümde, çalışmanın yöntemi ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Ardından birinci ve ikinci elden verilerin analizine geçilerek yarı yapılandırılmış görüşmelerin analizleri ve doküman inceleme tekniği ile tezin çalışma alanına katkı sağlayacak bulguların derlemesi gerçekleştirilmiştir. Elde edilen verilerin değerlendirmesi ve ortaya çıkan sonuçların AB ve Türkiye ilişkilerine etkisine yönelik bulgular da bu bölümde sunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE

1.1. Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivizm Kuramı

Uluslararası ilişkiler alanında yürütülen çalışmaların bilimsel temellerini tartışmak üzere teorilerden yararlanılmakta ve teorik çalışmalar yürütülmektedir. Teori, olgular arasında genelleme yapmaya olanak tanıyacak şekilde tekrarlanan düzenli davranış ve etkileşimlerin varlığı anlamına gelmektedir. Genelleme yaparak teorinin varlığından söz edebilmek için tekrar eden davranışların olması, bunların akla ve deneye dayalı olması gerekmektedir. Bu sayede bilimsel teoriler ileri sürülebilir ve sürekli bir şekilde sınınamaya açık olabilir (Arı, 2012, s. 21-22). Bir bilim dalı olarak uluslararası ilişkiler kapsamında geliştirilen teoriler çeşitlidir. Realizm, liberalizm, neorealizm, neoliberalizm, konstrüktivizm, feminizm, güvenlikleştirme teorisi, ekonomi politik teoriler gibi çok sayıda teorinin varlığından söz etmek mümkündür. Söz konusu teoriler, uluslararası ilişkiler alanında yürütülen çalışmalara bilimsel bir dayanak sunarak olgular arasındaki ilişkilerin araştırılmasına, anlaşılmasına ve açıklanmasına olanak sağlar.

Uluslararası İlişkiler bir disiplin olarak I. Dünya Savaşı'ndan sonra şekillenmeye başlamış ve 20. yüzyıl itibarıyla de teoriler çerçevesinde ele alınmıştır. Disipline konu çok ve çeşitli teorinin varlığından söz edilse de bu teorilerden bazıları önemli tartışmalara konu olarak gelişmiş ve dört büyük tartışma adıyla literatüre geçmiştir: (1) İdealizm-Realizm, (2) Gelenekselcilik-Davranışsalcılık, (3) Neorealizm-Neoliberalizm, (4) Pozitivizm-Postpozitivizm. 1919-1939 yılları arasında yaşanan ve etkileri 1950'lere uzanan İdealizm-Realizm tartışması, Realistlerin İdealistleri eleştirerek dünyanın olması gerekeni tarifleyen değerler kapsamında değil de olduğu gibi incelenmesi ve anlaşılması gerektiğini savunmasıyla başlamıştır. 1950-1970 yılları arasında etkin olan Gelenekselcilik-Davranışsalcılık tartışması, Davranışsalcıların gözlemlenebilen olgular üzerinde yoğunlaşması sonucu Gelenekselcilerin tepki göstermesi ve dünyanın karmaşık bir yapıya sahip olması nedeniyle öngörülemezlik karmaşık durumların yaşanabileceğini ve insanın doğadan ayrı tutulması gerektiğini öne sürmesiyle başlamıştır. 1960-1980 yılları arasında yaşanan Neorealizm-Neoliberalizm tartışması, Neoliberallerin devletlerin birbirleriyle işbirliği içerisinde olup istikrarı koruyabileceğini öne süren yaklaşımlarının Neorealistler tarafından anarşi, mutlak kazanç, güvenlik, ekonomik politik gibi kavramlar çerçevesinde eleştirilmesiyle başlamıştır. 1980'den günümüze dek süregelen dördüncü tartışma ise Pozitivizm-Postpozitivizm tartışması olup

Post-pozitivistlerin Pozitivistleri Amerika Birleşik Devletleri (ABD) temelli bir görüş benimseyerek dünyanın tamamını kapsayan bir yaklaşımdan uzak olmakla ve bunun sonucunda da ABD temelli tek bir bakış açısı oluşturmakla eleştirmeleri sonucu başlamıştır (Daban, 2017a, s. 209-218). Teorilerin tarihsel arka planından bakıldığında konstrüktivizmin bir *orta yol* olduğu sosyal bilimlerin pozitivist ve idealist felsefeleri arasında bir köprü olma görevi üstlendiği öne sürülmektedir (Adler, 2005, s. 90). Tez çalışmasında kuramsal çerçeve konstrüktivizm kapsamında ele alınacağından uluslararası ilişkiler alanına dair diğer teoriler tezin sınırlılıkları dâhilinde değildir. AB ve Türkiye ilişkileri, konstrüktivist bakış açısıyla ele alınacaktır.

Konstrüktivizm, uluslararası ilişkiler alanının temel kuramlarından biri olup yapılar, kurumlar, normlar ve çıkarlar gibi temel kavramlar üzerine odaklanmaktadır. Aktörlerin, içinde bulundukları bağlam ve koşullardan etkilenebilecekleri gibi kendi eylemleri ile yeni bir dünyanın inşasını ve/veya yeniden inşasını gerçekleştirebileceklerini öne sürmektedir. Bu nedenle de bağlamdan kopuk bir değerlendirme gerçekleştirmez (Steans vd., 2010, s. 183). Friedrich Kratochwil (1989), Nicholas Onuf (1989) ve Alexander Wendt (1987, 1992) konstrüktivizmin temellerini atarak geleneksel uluslararası ilişkiler teorilerine bir alternatif geliştirmişlerdir. Dünya üzerinde insan davranışlarından bağımsız ve değiştirilemeyecek gerçekler olduğunu kabul eden; ancak belirli toplumsal ve sosyal koşullar yaratılarak bu koşullara bağlı yeni yapıların geliştirilebileceğini öngören bu teoriye göre iletişim, dil kullanımı, normların geliştirilmesi gibi farklı araçlarla siyasi ilişkilerin yeniden düzenlenmesi mümkün olabilecektir (Brown ve Ainley, 2005, s. 49).

Alexander Wendt, “*Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics*” (1992) isimli çalışmasında realist-liberal ve rasyonalist-düşünsel (reflektivist) tartışmaları ortasında bir köprü kurarak konstrüktivist bir argüman ileri sürmüş ve uluslararası kurumların devletlerin kimliklerini ve çıkarlarını değiştirme gücüne sahip olduğunu belirtmiştir. Wendt’e göre realizmin öne sürdüğü kendini koruma (self-help) ve güç politikası, uluslararası sistemin getirdiği anarşi durumundan kaynaklanmamaktadır. Aksine günümüzde devletler kendini koruma yaklaşımını benimsiyorsa bunun nedeni uluslararası sistemin yapısal nitelikleri değil, devletlerin içinden geçtikleri süreçlerdir. Devletlerin kimlikleri ve çıkarlarını belirleyen unsur, kendi eylemleridir. Anarşi, devletlerin onu nasıl tanımladığı ve anlamlandırdığından ibarettir (Wendt, 1992, s. 394-395). Wendt’e göre anarşi, uluslararası toplumda kendiliğinden var

olan doğal bir yapı değildir. Devletlerin eylemlerinden kaynaklanan bir sonuç olabilir. Burada belirleyici olan devletlerin uluslararası toplumla olan etkileşimi ve bu etkileşime bağlı olarak kimlik, norm, kurumlar düzeyinde geçireceği değişim ya da davranışsal farklılaşmalardır. Dolayısıyla devletlerin çıkarlarını belirleyen ve dış politikalarını çizen de kimliklerinden kaynaklanan tercih ve beklentileridir. Uluslararası sistemin nasıl algılandığı ve tanımlandığı, aktörlerin sistemle (yapıyla) ve diğer aktörler ile etkileşimine bağlı olarak (öznelerarası) değişmektedir.

Friedrich Kratochwil, “Rules, Norms, and Decisions: On the Conditions of Practical and Legal Reasoning in International Relations and Domestic Affairs” (1989) isimli çalışmasında aktörlerin seçim yapma ve karar verme süreçlerinde en önemli işlevi üstlenen unsurların kurallar ve normlar olduğunu öne sürmüştür. Kurallar ve normları, seçimleri basitleştirerek aktörlerin karar verme süreçlerine destek sunan rehberler olarak görmektedir. İnsanların eylemlerinin genellikle kurallar çerçevesinde şekillendiğini ve karar verirken içinde bulunduğu normatif yapılardan bağımsız hareket etmesinin nadir görülen davranışlar olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle norm ve kuralların yalnızca birer rehber olmakla kalmayıp insanların kendilerine hedef koyarken izledikleri, ortak anlamlar yükleyerek iletişim kurdukları, eleştiri yaparken referans gösterdikleri ve eylemlerini doğrulamak için başvurdukları birer araç olduğunu ifade etmektedir (Kratochwil, 1989, s. 10-11). Bu önermelerden anlaşıldığı üzere insanlar ya da devletler karar verirken kendi doğalarından gelen ve içgüdüsel olan dürtülerle değil, içinde bulundukları yapıların sahip olduğu kurallar ve normlar (davranış standartları) çerçevesinde hareket etme eğilimi göstermektedir. Çünkü pratiğe dökülen eylemler, davranışlarda değişikliğe yol açabilmektedir.

Nicholas Onuf’a göre insanlar toplumu, toplum da insanları oluşturur. Konstrüktivizm, bu ilişkinin sürekli ve karşılıklı olduğunu öne sürer. Bu ilişkinin yürümesini sağlayan temel unsurlar, kurallardır. Hukuk kurallarını da kapsayan sosyal kurallar aynı zamanda kurumların oluşumu ve işlevselliği üzerinde de belirleyici etkiye sahiptir. Kurumların işleyişinde ise amiller ile kurumların çalışmalarından etkilenen bireyler ve genel anlamda toplumun etkisi olduğu görülmektedir. Bu nedenle insan-çevre ilişkisi, bu ilişkiden doğan sosyal yapı, bu yapının yönetimi için gereken kurallar ve kuralları işletecek olan amiller ve kurumlar konstrüktivizm açısından önemli aktörlerdir (Kaya, 2008, s. 95-96).

Konstrüktivizm öncesi dönemde neorealizm ve neoliberalizmin baskın olduğu bir dönem söz konusuydu. Neorealizm devletleri ana aktör olarak görüp güvenlik ve güç gibi kavramlara odaklanırken; neoliberalizm devletler arası farklı çıkar ilişkilerinin güvenlikten öte etkileri olabileceğini öne sürüyordu. Her iki teorinin dayandığı temel ilkeler farklı olsa da birbirlerine yaklaştıkları bir alan vardı ki o da realizm ve liberalizmden farklı olarak bireyselliği ve materyalizmi de dikkate almalarıydı. 1990'ların başlarında bireysellik ve materyalizme odaklanan teorisyenler konstrüktivizm kavramını öne sürerek normlar, kimlikler, kurallar gibi temel unsurları incelemeye başladı. İnsan davranışlarının sosyal unsurlarından yola çıkan bu teoride; devletlerin ve devlet dışı aktörlerin davranışlarını anlamının ve yeni davranışlarla yeni bir düzen inşa etmenin önemi üzerine odaklanıldı. Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra oluşturulacak yeni dünya düzeninde güvenlik konuları tartışılırken insan hakları, ulusötesicilik ve diğer çeşitli normların ortaya konarak dünya barışı üzerine kalıcı etkiler bırakması tasarlandı. Bu yaklaşımlar, konstrüktivizmin savunduğu yeniden inşa yaklaşımına güç kattı (Barnett, 2017, s. 136-137). Konstrüktivistler açısından toplumsal dünyayı oluşturan yapılar, materyal unsurlardan değil karşılıklı ortak düşüncelerden oluşmaktadır. Kimlikler ve çıkarlar hiç değişmez ve kalıcı niteliklerde olmayıp karşılıklı etkileşim içinde olan toplumsal yapılarca inşa edilmektedir (Küçük, 2009, s. 773-774).

Uluslararası ilişkilerin güvenlik ve güç ekseninde somut çıkarlara dayalı olduğunu öne süren realizm ve uluslararası aktörlerin karşılıklı olarak birbirlerine bağımlı olduğunu ve kurumların yapısal sınırlılıklarına tabi olduğunu öne süren liberalizm karşısında bir orta yol olan konstrüktivizm, uluslararası politikayı bir etkileşim alanı olarak tanımlamaktadır. Bu alanı şekillendiren ana unsurlar, aktörlerin kimlikleri ve eylemleridir. Bu alan içinde yer alan tüm aktörler kurumların yapılarında meydana gelen normatif değişimlerden sürekli olarak etkilenmektedir. Konstrüktivizme göre devletlerin amaçları, üstlendikleri toplumsal ve kurumsal kimliklere dayanmaktadır ya da kendilerini uluslararası toplumdaki diğer aktörlere karşı nerede gördüklerine göre şekillenmektedir (Griffiths, O'Callaghan ve Roach, 2008, s. 51-52).

1990'larda konstrüktivizmin üç farklı yapıya büründüğü görünmektedir: sistem analiz düzeyi (sistemik), birim analiz düzeyi ve bütüncül konstrüktivizm. Bunlardan ilki olan sistemik konstrüktivizm, üniter devletler arasındaki etkileşim üzerine odaklanmaktadır. İç siyasette yaşananlar dikkate alınmaz ve uluslararası arenada devletlerin birbirleri ile ilişkileri esas alınır. Bu yapıya örnek olarak Wendt'in çalışmaları

gösterilebilir. Wendt, bir devletin kimliğinin çıkarları ve eylemlerini belirlediğini; ancak devletlerin sosyal ve kurumsal kimlikleri olduğunu öne sürer. Burada devletlerin iç yapılarını ele alan kurumsal kimliklerini bir kenara bırakıp, uluslararası alanda devleti devlet yapan materyal, ideolojik ya da kültürel unsurları analiz eder. Bu yönüyle de uluslararası toplumu oldukça dar bir bakış açısıyla ele aldığı için eleştirilir. Unit-level konstruktivizm, Wendt'in bir kenara bıraktığı ve devletlerin iç işleyişlerinde yer alan toplumsal ve hukuksal normlara, çıkar ve kimliklere odaklanır. Bu yapıya örnek olarak Peter Katzenstein'in Almanya ve Japonya'nın ulusal güvenlik politikaları üzerine yazdığı yazılar gösterilebilir. Sistem ve birey düzeyinde analiz yapan konstruktivistler uluslararası ve iç politika düzeyinde bir ikilik yaratırken bütüncül konstruktivizm ikisi arasında bir köprü oluşturmaktadır. Devletlerin kurumsal ve sosyal kimliklerini tek bir analiz ögesi olarak görür. Özelde küresel değişim konusuna odaklanan bu yapı, uluslararası değişimi birbirini tamamlayan iki açıdan ele alır. Bunlardan biri uluslararası sistemler arasında yaşanan kaymaları, diğeri de modern sistemde yaşanan değişimleri konu edinir. John Ruggie'nin Avrupa feodalizminin çöküşüyle ortaya çıkan egemen devletlerin yükselişi çalışması ilkin; Friedrich Kratochwil'in Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle uluslararası düzen ve güvenlik açısından değişen görüşler üzerine çalışmaları da ikincisine örnek olarak gösterilebilir (Reus-Smit, 2005, s. 199-201).

Geleneksel ve eleştirel yaklaşımlar (pozitivist ve post-pozitivist yaklaşımlar) arasında bir yerde konumlanan konstruktivizmle ilgili üç temel akım bulunmaktadır. Bunlardan ilki orta yol (*middle ground*) akımıdır. Alexander Wendt'in uluslararası ilişkiler teorisine yaptığı konstruktivist katkılar bu akım dâhilinde değerlendirilmektedir. İkinci akım, öz-düşünümsel (*self-reflexive*) akımdır. Kabul edilmiş görüşlere aykırılık olarak yorumlanabilecek bu akımın temsilcisi olarak Friedrich Kratochwil gösterilmektedir. Üçüncü ve son akım ise söylemsel (*discursive*) akımdır. Burada Jürgen Habermas'ın iletişimsel eylem kuramı ve bu kuramın dünya politikasına uygulanması söz konusudur (Griffiths, Roach ve Solomon, 2011, s. 124).

Konstruktivizm, uluslararası kurumların düzenleyici ve oluşturucu işlevlerine dikkat çeker. Düzenleyici normlar, birtakım davranış kalıpları oluşturmak için zorunlu ya da yasaklayıcı kurallar ortaya koyar. Oluşturucu normlar, bir davranışa anlam yükleyerek aktörlerin bu davranışı benimsemeleri ve bu davranıştan yola çıkarak anlamlı karşılıklar geliştirmeyi mümkün kılar (Griffiths, Roach ve Solomon, 2011, s. 123). Düzenleyici normlar, kurallar formunda belirleyici ve davranışlarda sınırları tanımlayıcı bir hal alırken

oluşturucu normlar, kendilerine atfedilen anlamlar sayesinde aktörlerce kabul görür ve kurumsal bir yapıya bürünür.

Konstrüktivizm, yapı ve yapan kavramları üzerinden bir tartışma yürütür ve bu açıdan bireyi ya da kurumları ön plana çıkaran teorilerden farklılaşarak yapı ve yapana eşitlik sunan bir zemin hazırlar. Hem anlamlara ve değerlere önem verir, hem de içinde bulunduğumuz dünyanın maddi gerçekliğinden kopmaz. Bu haliyle eleştirel ve geleneksel yaklaşımların ortasında bir yerde konumlanmakla beraber, kendi içinde tam anlamıyla bir görüş birliği yarattığı söylenemez. Sert ve ılımlı inşacılar olarak adlandırılacak bir kategorinin varlığından söz edilebilir. Burada sert inşacı olarak literatüre geçen isim Nicholas Onuf olurken ılımlı inşacı tanımına ise Alexander Wendt'in girdiği görülmektedir (Ereker, 2013, s. 58).

Nicholas G. Onuf, 1989 yılında yayınlanan *World of Our Making* isimli kitabında insanların her zaman toplumsal gerçekliği inşa ettiği veya oluşturduğunu öne sürer. Bu inşa sürecinin de sürekli olduğunu ve “yeniden inşa” kavramının ön planda olduğunu ifade eder. Onuf, konstrüktivizmde mikro ve makro düzeydeki yapıların birlikte yeniden inşasının sürekli olduğunu vurgulamaktadır. Buna göre kurallar makro ve mikro düzeyde yapılan değerlendirmeler sonrasında sürekli değişebilir ve burada öncelik dönüşüme ihtiyaç duyulan alanlar üzerindedir (Onuf, 1989, s.29). Buna göre insanlar ve toplumlar karşılıklı olarak birbirlerinin oluşumuna ve inşasına katkıda bulunurlar. Değişim gereken alanlarda, kurallar üzerinden hareket ederek yapının dönüşümüne katkı sağlarlar. Bu kalıcı bir durum değildir. Çünkü koşullar ve ihtiyaçlar değiştikçe, kurallar yeniden değerlendirilip yeniden inşa sürecine geçilebilir. Burada bir düzene ve yapıya körü körüne bağlılık söz konusu değildir. Yapılan işler, eylemler, ortaya çıkan sonuçlar değerlendirme için gereken yapı taşlarıdır. Bu yapı taşlarının ortaya çıkardığı sonuçlara bakarak inşa süreci makro ve mikro düzeyde sürekli olarak işletilebilir.

Onuf'a göre insanlar, doğanın ve/veya toplumun kendilerine sağladığı araçlar ve niteliklerin ne olduğuna bakmaksızın toplumu inşa ederler. İnsanın doğasından gelen varlığını tam anlamıyla gerçekleştirmek için topluma ihtiyacı vardır. Toplum ise insanın doğasından gelen hem iç hem de dış varoluşsal özelliklerini inşa eder (Onuf, 1989, s.46). Buradan yola çıkarak insan doğasının, toplumdan bağımsız olamayacağını ve insanın bir toplumu inşa ederken de kaçınılmaz olarak onun kurallarına uyarak kendi içinde ve dışında birtakım dönüşümler geçirdiğini çıkarsamak mümkündür. Uluslararası ilişkilerde uluslararası toplumu ve onun getirdiği kuralları göz önünde bulundurduğumuzda

devletler arası ilişkilerin de bu toplumun kurallarına göre şekillendiğini, benzer şekilde devletlerin ortaya koydukları varlıklarının, dolayısıyla politikalarının ve davranışlarının da uluslararası toplumu şekillendirdiğini söylemek mümkündür.

İnsanların ve toplumların birbirlerini sürekli yeniden inşa sürecine tabi tuttuğunu öneren Onuf'a göre kurallar önem arz etmektedir. Kuralların gerçekler ve toplumsal ilişkiler açısından tam olarak anlaşılabilmesi için göz önünde bulundurulması gereken iki unsurdan bahsetmektedir. Bunlardan ilki hukuk kuralları, ikincisi de dildir. Hukuk kurallarının bireylerle toplumun ilişkisi arasında sistematik bir bağ olduğunu belirten Onuf'a göre insanlar kurallar koyar, bu kurallar toplumu inşa eder ve toplum kuralları da insanların belirli bir çerçevede davranış sergilemesini sağlar. Bir diğer unsur da dildir. Söz ve eylem ikilisi bir arada değerlendirildiğinde toplum ve birey ilişkisini şekillendirici etkiye sahiptir (Onuf, 1989, s. 66). Hukuk kuralları, bir dogma gibi kabul görmeyen ve değişen koşullara göre güncellenebilen kurallardır. İnsanın doğasından bağımsız olarak toplumun geçirdiği değişim ve dönüşüme uyum gösterecek, ihtiyaçlara göre belirlenecek düzenlemeler sadece kurumların işleyişine etki etmemektedir. Mikro düzeyde bireylerin yaşamlarına da etki etmektedir. Davranışlarını, hukuk kurallarına göre şekillendiren birey makro düzeyde toplumu da şekillendirmeye ve değişimin aktörü olmaya başlar. Söz ve eylem arasındaki ilişki de benzer niteliktedir. Sadece sözel olarak ifade edilen niyetler, istekler, beklentiler eyleme dönüşmediği sürece herhangi bir değişimi beraberinde getirmeyecektir. Bu nedenle Onuf'un konstrüktivizm yaklaşımında yeniden inşa sürecini başlatan değerlendirmeler yapılan işler, icra edilen faaliyetler, ortaya çıkan sonuçlar üzerinden gerçekleştirilir. Örneğin; AB ve Türkiye arasında 1963 yılında imzalanan "Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu Arasında bir Ortaklık Yaratan Anlaşma (Ankara Anlaşması)" kapsamında Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) arasında bir ekonomik işbirliğinin zemininin atılması hedeflenmiş ve bu işbirliğinin halklar arasında gittikçe daha sıkı bağlar kurmaya teşvik edici olması ifade edilmiştir (Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu, 1963). Mikro düzeyde ekonomik işbirliği için kurallar konurken, makro düzeyde bu kuralların halklar arası yakınlaşmayı sağlaması hedeflenmiştir.

Tekrar eden eylemlerin her durumda aynı sonuca ulaştırması gibi her seferinde aynı sonuca götüren kuralların da insanlar tarafından gözlemlendiğini ve nihayetinde kabul görerek uygulanmaya başladığını belirten Onuf, kuralları tanımlarken insanların onlara uyma konusundaki yetkinliklerini de ele almıştır. İnsanlar, sürekli aynı sonuca ulaştığını

gördüğü ve deneyimlediği bir kuralı içselleştirmiş olur. Fakat bu durum bazen öğrenilmiş önyargının ortaya çıkmasına yol açabilir. Öğrenilmiş önyargı, bir durum karşısında otomatik tepki vermenin ötesinde seçimini belirli bir yönde yapma eğilimine neden olur. İçeriğini incelemeyen, içselleştirdiği bilgiye dayalı olarak ne tür sonuçlara yol açacağını önceden tahmin ettiği bir kurala uyma, kısmen uyma ya da tamamen uymama tercihinin gösterebilir. İnsanlar kuralları nasıl kullanacaklarını öğrenirler ve bu sayede kuralları nasıl yargılara dönüştüreceklerini de öğrenme yetisi geliştirirler (Onuf, 1989, s.110-111). Kurallar uygulandıkça içselleşmekte ve insan davranışlarına yansımaktadır. İnsanların içselleştirdiği durumları olduğu gibi uygulamaya devam edebilecekleri gibi yetkinlikleri ölçüsünde bu kuralları terk etme ve birtakım önyargılar geliştirme eğilimine de gidebilmektedir. Bu gibi durumlarda kuralların değişmesini talep etmeleri ya da güncellenen kurallar doğrultusunda kendi davranışlarını değiştirmeyi tercih etmeleri sürecin olağan yansımaları olarak değerlendirilebilmektedir. Konstrüktivizmin uluslararası ilişkilerde kimlik, fikir, kültür gibi kavramları ön planda tutmasının kurallarla olan bu ilişkiyle bağdaştırılması mümkündür. İnsanlar içinde doğup büyüdüğü bir kültürün ve kimlik anlayışının getirdiği öğrenilmiş önyargı ile birtakım kuralları olduğu gibi uygulamaya devam edebilir. Ancak gözlemleri ve deneyimleri arttıkça bu kalıpları kırıp önyargılarından kurtulma ve kuralları yeni bir gözle değerlendirme yetilerini geliştirebilirler. Etkileşim ve deneyim yoluyla gelmesi muhtemel bu değişimin bireylerden başlayıp topluma sirayet etmesi de birey-toplum ilişkisinin doğal seyrinin sonucu olabilecektir.

Bu kapsamda tezde AB-Türkiye ilişkileri ele alınırken bilim, teknoloji ve inovasyon (BTİ) programları çerçevesinde kurumlar düzeyinde kurulan işbirlikleri esas alınarak söz konusu programlar vasıtasıyla ilişkilerdeki etkileşimin seyri incelenecektir. Onuf'un bakışı, AB-Türkiye ilişkilerinde halkların yakınlaşmasında bir unsur olan bilimin işbirliği programları ve bu programların getirdiği kurallar çerçevesinde incelenmesine imkân tanınması yönüyle destekleyicidir.

Tez kapsamında BTİ programlarının ele alınması, konunun politik olmayan teknik konulara yaklaştığı ve bu nedenle neofonksiyonalizm çerçevesinde de ele alınabileceği izlenimini öne sürmekle birlikte neofonksiyonalizm ve konstrüktivizmin çalışma konusu özelinde birbirinden ayrılan birtakım görüşleri ve tez çalışmasının kapsamı doğrultusunda konstrüktivizm kuramsal çerçevesinin izlenmesinin uygun olacağı değerlendirilmiştir. Neofonksiyonalizm, uzmanların siyasi olmayan teknik konularda işbirliği sağlamak

amacıyla kurdukları fonksiyonel örgütlerin, bu işbirliğinin zamanla diğer alanlara yayılmasını ve daha geniş kapsamlı entegrasyon süreçlerini tetiklemesini savunan bir yaklaşımdır. Bir alanda başlayan entegrasyonun ilgili olabilecek diğer alanlara taşınması anlamına gelen *spill-over* kavramı, teorinin temelini oluşturmaktadır (Toprak, 2019, s. 5). *Spill-over* yaklaşımı ile entegrasyon üç farklı şekilde gerçekleşebilmektedir. Bunlardan birincisi fonksiyonel *spill-over*, ikincisi siyasi *spill-over* ve üçüncüsü de ortak çıkarlarda buluşma olarak nitelendirilmiştir. Fonksiyonel *spill-over*, modern ekonomik endüstrilerde pek çok alt sektörün karşılıklı olarak birbirlerine bağımlılık içerdiği ve bir alanda hedeflenen amaçlara ulaşmak isteniyorsa, diğer alanlarda da benzer gelişmelerin yaşanmasını sağlayacak bütüncül hareket ve ortaklıklara gereksinim duyulduğunu öne sürmektedir. Siyasi *spill-over*, beklentilerin ve değerlerin kademeli olarak değişmeye başladığı ve ulusal çıkar gruplarının ve siyasi partilerin sektörel entegrasyona yanıt olarak ulusötesi düzeyde birleşmeye başladığı bir uyum sağlayıcı davranış süreci olarak tanımlanmaktadır. Ortak çıkarlarda bulunma ise ortak politikalara ulaşmada zorluk çekilmesi halinde devletlerin karşılıklı tavizler vererek ortak bir noktada buluşmaları gerektiğini ve bu sayede karşılıklı bağımlılıklarını koruyarak uzlaşabileceklerini kabullenmeleri anlamına gelmektedir (Burley ve Mattli, 1993, s. 55-56). Neofonksiyonalizm, ulus-devletlerin neden ve nasıl tamamen egemenliklerini yitirdiklerini, neden ve nasıl egemenliklerinin fiili niteliklerini kaybederek komşu devletlerle gönüllü olarak bütünleştiklerini ve bu süreçte aralarındaki çatışmaları çözmek için yeni yöntemler geliştirdiklerini inceleyen bir yaklaşımdır. Daha spesifik olarak neofonksiyonalizm, farklı ulusal bağlamlardaki siyasi aktörlerin sadakatlerini, beklentilerini ve siyasi faaliyetlerini, mevcut ulus-devletlerin üzerinde yetki sahibi olan veya bu yetkiyi talep eden yeni ve daha geniş bir merkeze kaydırmaya rıza gösterdikleri bir süreci tanımlamaktadır. Bu süreç, ulusüstü düzeyde yeni bir siyasi merkezin oluşumuna yol açarken, ulusal çıkarların ve politikaların da bu yeni merkeze entegre olmasını sağlamaktadır (Burley ve Mattli, 1993, s. 53). Tez çalışması kapsamında Türkiye'nin BTİ alanlarındaki faaliyetlerinin AB üyelik sürecine yansımaları ve katkıları incelenirken Türkiye'nin teknik alanlarda AB'ye uyumlanmasının siyasi konularda da üyelik kriterlerini karşılayacak düzeyde siyasi *spill-over* etkisi yaratacağı görüşü, tezin temel araştırma soruları arasında yer almamaktadır. Tez kapsamında Türkiye'nin siyasi ya da diğer nedenlerle AB ile gerilen ve/veya durma noktasına gelen ilişkilerde BTİ alanlarındaki işbirliğinin ilişkilerin tamamen kopmaması için bir kolaylaştırıcı rolü

üstlenip üstlenmeyeceği, bireylerin ve kurumların bu süreçteki rollerinin ve etkisinin neler olabileceği, bireylerden başlayan etkileşimin sürdürülebilir yapısal yakınlıklar ve işbirliklerine yol açıp açmayacağı konusu temel araştırma soruları ve varsayımlar arasında tartışılmıştır. Bu bakımdan neofonksiyonalizm yaklaşımı değil, konstrüktivizmin yeniden inşa yaklaşımının tezin kuramsal çerçevesini oluşturmasının uygun olacağı değerlendirilmiştir. Tez kapsamında Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği ve/veya entegrasyonu konusunda teknik alanlardan hareketle siyasi ve ekonomik sorunların çözümüne giden bir uzlaş ve bütünleşme önerisi tartışılmamaktadır. BTİ'nin AB ve Türkiye arasındaki etkileşimi arttıracak bir alan olması, bu alanda bilim diplomasisinin ilişkilerin sürdürülebilirliğini sağlamak için bir kurumsallaşma aracı olarak kullanılması, artan etkileşim yoluyla bireylerden kurumlara ve kurumlardan yapılara ve kurallara sirayet eden bir dönüşümün ve yeniden inşa sürecinin mümkün olabileceği önermesi ile hareket edilmektedir. Türkiye'nin üyelik sürecinin tam üyelikle sonuçlanıp sonuçlamayacağı ve entegrasyon konusunda BTİ'nin Bilim ve Araştırma faslı dışındaki diğer müzakere fasıllarına doğrudan etki edip etmeyeceği konusu tezin temel araştırma konusu arasında yer almamaktadır. Çalışma esnasında yürütülen mülakatlarda BTİ'nin diğer müzakere alanlarına katkısı olup olmadığı yönünde katılımcıların görüşleri sorulmuştur; ancak bu görüşler, AB ve Türkiye arasında BTİ alanlarındaki etkileşimin bireyler düzeyinden çıkıp yapısal düzeyde bir değişime yol açıp açmadığını değerlendirmek amacıyla alınmıştır. Bu nedenle neofonksiyonalizmin üç adımlı *spill-over* yaklaşımı değil, Konstrüktivizmin yapılar üzerinden yeniden inşa yaklaşımı esas alınmıştır.

Onuf'a göre yapılar önemlidir. Bireyler içinde bulunduğu toplumsal yapılardan bağımsız olmadıkları gibi onları öncülleyen bir konumda da değildir. Benzer şekilde toplumsal yapılar da bireylerden önce var olan ya da bireylerden daha ayrıcalıklı oluşumlar değildir. Onuf, bireylerin ve toplumsal yapıların birbirlerini karşılıklı olarak var ettikleri ve inşa ettiklerini öne sürmektedir. Bu karşılıklı var olma halini pratikte mümkün kılan ise kurallar ve bu kuralların izlenmesi ile meydana gelen toplumsal etkileşimlerdir (Griffiths, Roach ve Solomon, 2009, s. 133-134).

Konstrüktivist yaklaşım, uluslararası politikayı kimlikler ve fikirler gibi değerler üzerinden ele almaktadır. Buna göre kimlik, sosyal değer, kültür kavramları, devletlerin uluslararası alanda tavır alırken ve/veya politika üretirken göz önünde bulundurup değerlendirdikleri kavramlar arasındadır. Uluslararası politikalar belirlenirken aktörlerin

düşünceleri, ilkeleri ve değerleri dikkate alınır. Uluslararası işbirlikleri aşamasında bu düşünce, ilke ve değerlerin göz ardı edilmesi söz konusu değildir. Buradan hareketle konstrüktivist yaklaşım, devlet davranışlarının yalnızca güç ya da anarşiden etkilenmediğini; fikirler, değerler, kültürler, kimlikler, kurumlar ve çıkarların da dikkate alınması gerektiğini öne sürmektedir (Akdemir, 2013, s. 8-9).

Konstrüktivist yaklaşıma göre normlar, toplumda uyulması gereken doğruları ifade ve temsil eder. Bu nedenle kurumsal düzeyde aktörlerin bu normları kurallara dönüştürmesi yeterli olmamakta, içselleştirmesi de beklenmektedir. İçselleştiği anda kimliğin bir parçası haline gelen normlar, zamanla araç olmaktan çıkıp amaç olmaya başlar. Normların dönüştürücü ve yeniden inşa edici özellikleri buradan gelmektedir (Küçük, 2009, s. 784). Netice itibariyle tezde konstrüktivizmin teorik dayanak olarak ele alınmasının temelini de oluşturur. Çünkü AB'nin içselleştirdiği normların Türkiye ile ilişkilerdeki inşa edici etkileri görülmek istenmiştir.

Konstrüktivizm, disiplinlerarası bir yaklaşıma sahiptir ve psikoloji, sosyoloji gibi bilim dallarından etkilendiğini söylemek mümkündür. Ancak kuramsal dayanağına baktığımızda konstrüktivist düşüncelerin ortaya çıkışına dayanak olan ve ilham veren kaynağın yapılandırma kuramı (structuration theory) olduğu görülmektedir. Yapılandırma kuramına göre beşerî hayat sadece yapısal ya da bireysel etkenlere bağlı olarak açıklanamaz, bireyin ve yapının toplumsal gelişmelerde karar vericiliğinin eşit düzeyde kavramlaştırılması gerekir. Yapılandırma kuramının öncüsü Anthony Giddens'a göre aktörlerin tüm davranışları bilinçli olmayabilir ve eylemlerin bilinmeyen ya da istenmeyen sonuçları da yapılandırma sürecinde etkilidir (Ateş, 2008, s. 215-217). Bu yaklaşımda yapı, beşerî hayatı hem etkileyen hem de ondan etkilenen bir öge haline gelir. Konstrüktivizme göre de kurumlar ve aktörler birbirinden bağımsız değildir. Normlar, değerler, çıkarlar, kimlikler gibi unsurlar davranışlara yansıdığı oranda kurumsal değişimlere yol açar. Bununla birlikte ortaya çıkan yeni kurumsal yapı da bireylerin ve aktörlerin davranışlarında değişime neden olur. Bu şekilde karşılıklı etkileşimin hâkim olduğu ve birbirini besleyerek tamamlayan bir sosyal yapılanmadan söz etmek mümkündür.

Yapı ve yapan arasındaki etkileşimi ve buradan hareketle toplumların ilişkilerini inceleme olanağı sunan konstrüktivizm açısından bir yapının varlığı önem arz etmektedir. Tez çalışmasında da AB ve Türkiye ilişkilerinde yapı kavramı BTİ temelli işbirliklerini

mümkün kılan yapılar olarak ele alınmakta olup bu yapıyı incelemenin temel aracı ise bilim diplomasisi olacaktır.

1.2. Bilim Diplomasisi

Diplomasi, yüzyıllardan bu yana üzerinde durulan ve sıklıkla dış politika kavramı ile karıştırılan bir uluslararası ilişkiler alanı alt konusu olarak ele alınmaktadır. Diplomasi tanımı çok çeşitlidir. Kimilerine göre barışın tesisini sağlarken kimilerine göre savaşın farklı ortamlarda devam etmesine yol açan bir iletişim aracıdır (İskit, 2012, s. 5). Sözlük anlamına bakılacak olursa diplomasi “*Uluslararası ilişkileri düzenleyen antlaşmalar bütünü*” ve “*Yabancı bir ülkede ve uluslararası toplantılarda ülkesini temsil etme işi ve sanatı*” olarak ifade edilmektedir (TDK, tarihsiz). Sözlük tanımı da diplomasi çalışmalarının uluslararası ilişkiler alanına girdiğine işaret etmekte ve temelini iletişim oluşturan bu diyalog sürecini bir sanat olarak tabir etmektedir.

Diplomasinin özünü anlamak için, pratikte hayata geçirilen uygulamalar ve vakalar kadar teorisinin de incelenmesi önem arz etmektedir. Modern devlet sisteminin ortaya çıkmasıyla birlikte siyasi düşünürler, diplomatlar, devlet adamları ve hukukçular diplomasi teorisi hakkında yazmaya başlamış ve yazıların bağlamı da ağırlıklı olarak devletler arası ilişkiler üzerine kurulmuştur. Fakat uluslararası sistem gelişip evrimleştikçe diplomasi teorileri de çeşitlenmiş, 20. yüzyılda diplomasi teorisi uluslararası ilişkiler teorileriyle birlikte çalışılmaya başlanmıştır (Özer, 2018, s. 7). Bugün kamu diplomasisi gibi temel çalışma alanlarının yanı sıra dijital diplomasi, enerji diplomasisi gibi güncel konuları içeren diplomasi türleri ve alanlarından söz etmek mümkündür. Söz konusu diplomasi türlerinden biri de bilim diplomasisidir.

Kurumlar arasında, normlara dayanarak ilişkileri yeniden inşa ederken başvuru araçlarından biri diplomasisidir. Diplomasi dış politikayı, bu politikanın yürütülüş biçimini ve uluslararası ilişkileri şekillendiren bir görüşme sanatı olarak ifade edilmektedir (Acar, 2014, s. 419). Devletler arası uzlaş ve diyalog aracı olan diplomasi de zaman içinde farklı formlara yapılar bürünmekte; işlevleri açısından çeşitlenmektedir.

Diplomasi, en genel haliyle devletlerin çıkarlarını koruma, elde tutma ve kaybetmeme tekniklerini içeren uluslararası politikanın yürütülmesi süreci olarak tanımlanmaktadır (Olçay, 2011, s.18). Devletler arası diplomasinin bir unsuru olarak diplomasi temsilcileri görevlendirilmektedir. 18 Nisan 1961 tarihli Diplomatik İlişkiler Hakkındaki Viyana Sözleşmesi uyarınca diplomasi temsilcilerinin görevleri sıralanmış ve bu koşullar 3042 no.lu “18 Nisan 1961 Tarihli Diplomatik İlişkiler Hakkındaki Viyana

Sözleşmesine Katılmamızın Uygun Bulunduğuna Dair Kanun” madde 3.1 kapsamında da kabul edilmiştir. Buna göre diplomasi temsilcilerinin görevleri şu şekildedir (18 Nisan 1961 Tarihli Diplomatik İlişkiler, 1984, md. 3.1):

- a. Gönderen Devleti kabul eden Devlette temsil etmek;
- b. Kabul eden Devlette, uluslararası hukukun müsaade ettiği sınırlar içinde gönderen Devletin ve vatandaşlarının çıkarlarını korumak;
- c. Kabul eden Devlet Hükümeti ile müzakereler yapmak;
- d. Bütün yasal imkânlarla kabul eden Devletin durumunu ve gelişmelerini tespit etmek ve bunlar hakkında gönderen Devlet Hükümetine bilgi vermek;
- e. Gönderen Devlet ile kabul eden Devlet arasında dostane ilişkileri ilerletmek ve ekonomik, kültürel ve bilimsel ilişkilerini geliştirmek.

1961 yılında kabul gören bu görevler arasında bilimsel ilişkilerin geliştirilmesi gerekliliğine de yer verilmiştir. Geçen yıllar içinde ülkelerin bilim, teknoloji, araştırma, yenilikçilik alanlarına yaptıkları yatırım ve gösterdikleri ilgide önemli ölçüde artış yaşanmıştır. Teknolojik ilerlemeler bilgiye erişimi kolaylaştırmış, küresel sorunlara ortak çözümler üretilmesini mümkün kılmıştır. Birlikte gelişme imkânı sunan teknoloji, aynı zamanda bir rekabet ortamını da beraberinde getirmiştir. Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri analiz edilirken toplumsal ve ekonomik gelişmişliklerinin yanı sıra teknolojik gelişmişlik düzeyleri de inceleme altına alınmıştır. Bu incelemeler çeşitli parametreler çerçevesinde, küresel düzeyde oluşturulan endeksler kapsamında yayınlanmaktadır. Cornel Üniversitesi ve Dünya Fikri Haklar Örgütü işbirliğinde hazırlanan Küresel Yenilik Endeksi, dünya üzerindeki ülkeleri 80 farklı kriter kapsamında değerlendirmeye tabi tutarak bir sıralamaya almaktadır. 2007 yılından bu yana hazırlanan Endeks, kriterlerini yedi ana başlık altında toplamıştır. Bu kriterleri şu şekilde gruplandırmak mümkündür (Global Innovation Index, tarihsiz):

- 1- Kurumlar: Siyasal ortam, düzenleyici çevre, iş çevreleri.
- 2- İnsan Kaynağı ve Araştırma: Eğitim, yükseköğretim, araştırma ve geliştirme (Ar-Ge).
- 3- Altyapı: Bilişim ve iletişim teknolojileri, genel altyapı, ekolojik sürdürülebilirlik.
- 4- Pazar: Kredi, yatırım, ticaret-rekabet ve pazar ölçeği.

- 5- *İş Dünyası: Bilgi işçileri, inovasyon bağlantısı, bilginin kabul edilme kapasitesi.*
- 6- *Bilgi ve Teknoloji Çıktıları: Bilgi yaratımı, bilginin etkisi, bilginin yayılımı.*
- 7- *Yaratıcı Çıktılar: Maddi olmayan varlıklar, yaratıcı mal ve hizmetler, çevrimiçi yaratıcılık.*

Benzer kriterler Küresel Rekabetçilik Endeksi için de geçerlidir. Dünya Ekonomik Forumu tarafından hazırlanan Endeks de birtakım kriterler kapsamında ülkelerin rekabetçilik kabiliyetlerini değerlendirmekte ve bir dünya sıralaması yapmaktadır. Bu kapsamda dikkat edilen kriterler ise şu şekildedir (World Economic Forum, tarihsiz):

- 1- *Temel gereksinimler*
 - a. *Kurumlar*
 - b. *Altyapı*
 - c. *Makroekonomik çevre*
 - ç. *Sağlık ve temel eğitim*
- 2- *Yeterlilik sağlayıcılar*
 - a. *Yükseköğretim ve eğitim*
 - b. *Ürün piyasasının yeterliliği*
 - c. *İşgücü piyasasının yeterliliği*
 - ç. *Finans piyasasının gelişimi*
 - d. *Teknolojik olgunluk*
 - e. *Pazar büyüklüğü*
- 3- *İnovasyon ve entelektüel faktörler*
 - a. *İş dünyası*
 - b. *Ar-Ge ve inovasyon*

Küresel Yenilik Endeksi ve Küresel Rekabetçilik Endeksi örneklerinden görüleceği üzere ülkelerin Ar-Ge, inovasyon, bilgi ve teknoloji alanlarındaki çalışmaları, gelişmişlik düzeylerine etki etmektedir. Ülkelerin bilim ve teknoloji alanında yaptığı çalışmalar, bu alanda diğer ülkelerle yapılan işbirlikleri ve politika geliştirme sürecine yansımaları gibi faaliyetler uluslararası ilişkiler alanı için de inceleme konusu haline almıştır.

Bilim ve teknoloji araştırmaları alanında çalışan bilim insanları bilim ve politikanın bir ortakyapım (*coproduction*) ilişkisi içinde olduğunu öne sürmektedir. Ortak yapım çalışmalarına göre politikalar, bilgi üretim süreci üzerine etki ederken ulaşılan bilimsel

bilgi de politikaların meşrulaştırılması ve desteklenmesi noktasında bir dayanak sunmaktadır. Aktörler, politika stratejilerini desteklediği için belli başlı bilimsel çalışmaları yakından izleyip desteklemeyi seçebilirler (Lidskog ve Sundqvist, 2015, s.6).

Diplomasi türlerinden biri olan bilim diplomasisi, 21. yüzyılda ulusların karşı karşıya olduğu ortak sorunların üstesinden gelmek ve yapıcı uluslararası ortaklıklar inşa etmek için bilimsel işbirliklerini kullanmak olarak nitelendirilmektedir (Fedoroff, 2009, s.9). Buna göre bilim diplomasisinin, devletlerin bilim ve teknoloji ile bu alanlara bağlı gelişen ekonomi, rekabet gücü gibi çeşitli alanlarda çıkarlarını korumak, bunu yaparken de uluslararası bir bilimsel çalışma ekosisteminin parçası olmayı koruyabilmek için kullandıkları bir dış politika aracı olduğu söylenebilir.

Bilim diplomasisi, üç ayrı kategori altında sınıflandırılmıştır. Bunlardan ilki diplomaside bilim, ikincisi bilim için diplomasi ve üçüncüsü de diplomasi için bilimdir. *Diplomaside bilim*, diplomasi icra edilirken bilimsel verilerden yararlanma; *bilim için diplomasi*, bilimsel işbirliğini geliştirmek adına diplomasiden faydalanma ve *diplomasi için bilim* de devletler arası işbirliklerini geliştirmek için bilimsel ortaklıklara başvurma şeklinde tanımlanmaktadır (Olçay, 2011, s.52-53).

Diplomaside bilim: Devletlerin dış politika ile ilgili bazı alanlarda bilimin yol göstericiliğinden faydalanması ve bilimsel verilere atıf yapması gerekir. Bu gibi durumlarda araştırma ortamları birer kaynak haline gelmektedir. Örneğin; iklim değişikliği, gıda güvenliği ve enerji gibi küresel meselelerin tartışıldığı ortamlarda bilimsel uzmanlıklara ve görüşlere dayanılmaktadır. Bu noktada bilimin karar alıcılar açısından yol gösteren bir diplomasi aracı olduğu değerlendirilmektedir (Ruffini, 2017, s. 12). Burada devletlerin ortak sorunları olarak nitelendirilebilecek konularda çözüm üretmek ve yeni yol haritaları belirlemek için bilimin yol göstericiliğinden yararlanılması söz konusudur. Bilimsel çalışmalar tarafsız ve somut verilere dayalı olarak gerçekleştirildiğinden, bilime atıf yapmak ve kaynak göstermek ikili ve çoklu ilişkilerde dış politika çıkarlarına ve karar alıcıların ideolojilerine etki etmeyecek bir zemin sunmaktadır. Bu nedenle bilimin diplomaside bir yöntem olarak kullanılması, verilerin bilimsel yöntemlerle incelenip kararların alınması diplomasiyi rasyonel ve daha geçerli bir zemine taşıyacaktır. Dolayısıyla diplomaside bilim, bilim diplomasisi açısından geçerli bir kategori türüdür.

Bilim için diplomasi: Bireysel çalışmalar yürüten bilim insanlarının ve araştırmacıların stratejik öncelikler ve/veya ihtiyaçlar doğrultusunda oluşturulacak

uluslararası işbirliği ortamlarında bir araya getirilmesi esastır. Bu yolla kurulacak iş birlikleri tarihi ya da kültürel bağlardan kaynaklı iş birlikleri değil ortak sorunlara çözüm arayan bir yaklaşımda olmaktadır. Bu yolla siyasi ilişkileri çok güçlü olmayan aktörler arasında da bilimsel çalışmalar yoluyla bir köprü kurulmuş olur ve bilim insanları diplomatik destekler sunma olanağı yakalar. Bilimsel çalışmalardan doğan protokoller ve benzeri işbirliği sözleşmeleri, fikri mülkiyet haklarının paylaşımına ilişkin anlaşmalar, bilim insanlarının hareketliliğini kolaylaştırmak üzere tasarlanan vize ve seyahat düzenlemeleri bu alanda örnek verilebilecek somut çıktılar arasındadır (Royal Society, 2010, s. 9).

Diplomasi için bilim: Bilimsel alandaki çalışmalar, ülkelerin ulusal başarılarını ve kaynaklarını ortaya koyan birer gösterge niteliğindedir. Bilimsel verilere dayalı buluşlar, örneğin savunma sektörü gibi kritik alanlarda bir ülkeye önemli kazanımlar sağlayabilir. Bununla birlikte bilimsel çalışmaların yürütüleceği ortamlar da birer cazibe merkezi niteliği taşıyabilir. Bu açılarından önem arz eden bilim, uluslararası ilişkiler açısından farklı diplomatik faydalar sağlayabilir ve farklı şekillerde hayata geçirilebilir. Bilimsel işbirliği anlaşmaları, devletler arası siyasi ilişkileri iyileştirmek için kullanılabilir. Ortak araştırma merkezleri açılarak kritik önem taşıyan alanlarda ikili ya da çok uluslu çalışma ortamları yaratılabilir ki Avrupa Nükleer Araştırma Merkezi (CERN) bu alanda verilebilecek örnekler arasındadır. Eğitim bursları, bilim festivalleri, bilimsel kongre ve etkinlikler gibi karşılıklı hareketlilik ve değişim programları içeren çalışmalar da insan kaynağının dolaşımı, ağ kurma faaliyetleri ve yeni işbirliği alanları yaratılması bakımından diplomatik etkiye sahiptir (Royal Society, 2010, s. 11-12). Burada ana amaç, bilimsel ağları harekete geçirerek dış politikayı desteklemektir ve bu girişimi bilim gibi tarafsız bir çalışma sahası üzerinden yürütmek devletler açısından işbirliğini sürdürmeyi kolaylaştırmaktadır (Langenhove, 2016).

Ülkelerin diplomatik temsilcilerini diğer ülkelere gönderirken birtakım veri setlerini, istatistik ve analiz çalışmalarını göz önünde bulundurarak strateji geliştirmesi hali diplomaside bilimin en temel adımlarındandır. Bununla birlikte ABD'nin İran'da sanal büyükelçilik açması gibi teknik çözümler de değişen ve gelişen imkânlar kabiliyetinde bilimin diplomasi için kullanılmasına verilebilecek örnekler arasında yer almaktadır. Dönemin ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton, bu girişimi iki ülke halkının birbirini anlaması ve engelleri aşması için yeni teknolojinin kullanılması çabası olarak nitelendirmiştir (ABD, "sanal" İran büyükelçiliği, 2011). Bilim için diplomasi alanındaki

çalışmaları ülkemiz örneğinde ele alırsak Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) İkili İşbirlikleri Programı kapsamında bir değerlendirme yapmak mümkün olacaktır. Örneğin; TÜBİTAK ve Belarus Ulusal Bilimler Akademisi (NASB) arasında iki ülke önceliklerine göre belirlenen; optoelektronik sistemler, grafitlerin enerji depolama ve elektrik mühendisliğinde kullanımı, havacılık teknolojileri, kompozit malzemeler, nano malzemeler ve çevre alanında bilgi teknolojilerinin kullanılması olmak üzere altı farklı tematik alanda çalıştaylar ve görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmelerde mutabakata varılan temalar çerçevesinde 2019'da açılması planlanan TÜBİTAK-NASB ortak proje çağrısına başvuruda bulunan akademisyenler vasıtasıyla Ar-Ge çalışmaları yürütülmesi beklenmiştir (TÜBİTAK-NASB İkili İşbirliği Çalıştayı, 2018). Günümüzde çok sayıda ülkenin bilimsel araştırma fonlarının ikili işbirlikleri ya da çok uluslu konsorsiyumlar formunda erişime sunulduğu göz önünde bulundurulursa diploması için bilim mekanizmasından aktif olarak yararlandığını söylemek yerinde olacaktır. Örneğin; Avrupa Komisyonu'nun desteklediği Ufuk Avrupa (Horizon Europe) gibi çerçeve programlar, çok sayıda devletin birlikte proje önerisi geliştirerek katılım göstereceği bilimsel araştırmalara destek vermektedir.

Ülkeler, bir dış politika aracı olarak bilim diplomasisine üç temel hedef çerçevesinde yaklaşmaktadır. Bunlar;

- (1) *Ulusal güç ya da etkiyi bilimsel başarılarla ifade etmek,*
- (2) *Karar alıcılara, politikaları destekleyecek bilgiler sunarak karar alma mekanizmalarında ellerini güçlendirmek,*
- (3) *İkili ya da çok uluslu ilişkileri sağlamlaştırmak* (Turekian, 2012).

Tezin çalışma alanı, bilim diplomasisinin yukarıda yer verilen üç hedefinden (2) ve (3) numaralı hedefleri kapsamaktadır. AB ve Türkiye ilişkilerinde teknoloji ve inovasyon temelli işbirliği programları, hem kurumsal düzeyde AB ile hem de ikili ilişkiler nezdinde üye devletlerle etkileşim, iletişim ve işbirliği zemini sağlamaktadır. Bu programlara katılım yoluyla devletler arası ilişkiler canlı ve yakın tutulmakta, karar alıcılar açısından karşılıklı etkileşimin ve birlikte çalışabilirliğin etkilerinin somut bir şekilde görülebilmesi için ortam sağlanmaktadır. Elde edilen bilimsel başarı ulusal güç ya da etkinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir; ancak tezin sınırlılıkları açısından ele alındığında teknoloji ve inovasyon temelli işbirliği programları aracılığıyla AB - Türkiye ilişkilerinin karar alma mekanizmaları üzerindeki ve devletler arası ilişkileri sağlamlaştırma konusundaki etkisi incelenecektir.

Bilim diplomasisinin üç hedefi de diğer devletlere temsilcilik açılması ve farklı alanlarda temsilciler atanması yoluyla devletler arası siyasi, ekonomik, dini, kültürel ve tarihsel işbirliğini, bilim alanında da destekleyecek nitelikler içermektedir. Geleneksel yapıda başarılı bir diplomasinin oluşmasında izlenmesi gereken yollar Şekil 1.1.'de gösterildiği gibidir (Daban, 2017, s. 39).

Şekil 1.1. Başarılı bir diplomasinin oluşmasında izlenmesi gereken yollar (Daban, 2017, s. 39)

Şekilde de görüldüğü üzere geleneksel diplomasi araçlarında siyasi süreçlerde uyuşmazlık giderilmesi, arabulucuk, müzakere gibi ikili ya da çoklu işbirliklerinde ülke çıkarlarını ve işbirliği zeminini koruyan bir yaklaşım hâkimdir. Bilim diplomasisi ise sürece siyasi bir boyuttan yaklaşmak yerine toplumların geneline hizmet eden, dünyanın ortak sorunlarına çözüm arayan tarafsız bilimsel yaklaşım boyutundan katkı sağlamaktadır. Örneğin; AB ve İran ilişkileri geleneksel diplomasi boyutunda zaman zaman gerilimler yaşamakta, Hollanda'nın İran büyükelçisini ülkelerine geri çağırması gibi anlaşmazlık boyutlarına ulaştığı görülmektedir (Schaart, 2019). Öte yandan, siyasi arenada terör, güvenlik ve benzeri temalar çerçevesinde bu tür gerilimler yaşanırken, AB ve İran arasındaki ilişkilerin kopma noktasına gelmemesi ve bir uyumlaştırıcı olması yönüyle bilim diplomasisinin sahneye çıktığı gözlemlenmektedir. 2018 yılında AB ve Orta Doğu Bilim, Teknoloji ve İnovasyon İşbirliği kapsamında Slovenya'da düzenlenen iki günlük Ufuk 2020 (Horizon 2020) çerçeve programı proje işbirlikleri toplantısına İran da Mısır, Irak, İsrail, Ürdün, Lübnan ve Filistin'le beraber katılım sağlamıştır (MERID, 2018). Bu örnekten de görüleceği üzere bilim diplomasisi siyasi arenada çeşitli nedenlerle gerilen ve/veya kopma noktasına gelen ilişkiler yaşanırken ilişkilerin tamamen

kopmasının önünde bir engel teşkil ederek asgari düzeyde de olsa devletler arası işbirliği için bir kapı aralama niteliği taşımaktadır. Rasyonel bir çözüm mekanizması sunarak günlük çıkarların ötesinde bir spektrum ortaya koymaktadır. Bu yönüyle bütüncül konstrüktivizme yakın bir rol üstlenerek ne sadece devletler arası ikili ilişkiler ne de devletlerin iç dinamiklerine bağlı kalmadan, ikisi arasında bir köprü kuracak şekilde dengeyi sağlamaktadır. Doğrudan etkileri uzun vadede görülecek olsa dahi devletler arası diyalog için bir temas noktası yaratıyor olması bilimin diplomatik bir araç olarak kullanılabileceğinin göstergesidir.

Bilim diplomasisinin tarihine bakıldığında 1723 yılında örneklerine rastlanan çalışmalarla temellerinin atıldığı görülmektedir. İngiliz Hükümeti'nin 1723 yılında Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri olarak görevlendirdiği Philip Zollman'ın görevinin denizaşırı ülkelerdeki bilim insanları ile iletişim halinde kalarak Kraliyet Topluluğu'nu en güncel bilimsel çalışmalar ve araştırmalardan haberdar etmek olduğu ifade edilmektedir. II. Dünya Savaşı'na kadar özellikle askeri görevlerle devletler arası hareketlilik gerektiren mevkilerde çalışmış kişilerin bilim diplomasisi alanına girebilecek çalışmalar yaptığı görülse de bilim insanlarının devletler arası ilişkilerde çatışmayı önleyici bir rol üstlenmesi ancak atom bombalarının yıkıcı etkilerinin ardından mümkün olabilmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde yeniden yavaşlayan çalışmalar, 2000'li yıllarla birlikte hız kazanmaya başlamış ve ABD, Birleşik Krallık ve Japonya bilim diplomasisi konusunda öne çıkan devletler arasında yerini almıştır. 2000 yılında ABD Dışişleri Bakanlığı altında Bilim ve Teknoloji Danışmanlığı adında bir kadro oluşturulmuştur. Birleşik Krallık'ta ise 2001 yılında Bilim ve İnovasyon Ağı kurularak bilimin dış politika öncelikleri ile ilişkilendirilmesi adına çalışmalara başlanmıştır. Bu ağ, kurulduğu yıldan itibaren ilk sekiz yıl içinde 25 ülkede, 40 şehirde, yaklaşık 90 adet personelinin çoğunlukla büyükelçilikler nezdinde olacak şekilde görevlendirilerek farklı politika önceliklerine yönelik çeşitli uluslararası araştırma ortakları edinmiştir (Royal Society, 2010, s. 1-2).

Farklı ülkeler, farklı bilim diplomasisi araç ve mekanizmaları kullanmaktadır. ABD ve Birleşik Krallık bu alandaki çalışmalarıyla ön plana çıksa da dünya üzerinde pek çok ülke bilim diplomasisi konusunda faaliyet göstermektedir. Japonya'nın 2007 yılında hayata geçirilen Bilim ve Teknoloji Diplomasisi programı, Almanya'nın 2008 yılında başlayan *Außenwissenschaftspolitik* girişimi, Danimarka'nın 2017'de başlayan *Techplomacy* programı bu çalışmalar arasında gösterilebilecek örneklerdendir. Bilim

diplomasisi yalnızca hükümetlerin elinde bir araç olmaktan çıkmış, üniversiteler ve araştırma enstitüleri de küresel politika yapım süreçlerinin bir parçası olmak adına uluslararasılaşmayı gündeme almıştır. Yakın zamanlarda Barselona’da kamu-özel teşekkülü olarak kurulan ve kâr amacı gütmeyen bir dernek, Barselona’nın bütüncül bir bilim ve teknoloji stratejisini hayata geçiren ilk şehir olması için çalışmalara başlamıştır (Kunkel, 2021, s. 474). AB de bilim diplomasisi çalışmalarına önem vermeye başlamış ve 2019 yılında gerçekleştirilen AB Büyükelçiler Konferansı’nda dönemin Yüksek Temsilci/Başkan Yardımcısı Federica Mogherini, özellikle son beş yılda diplomaside yaşanan değişime dikkat çekerek kültür diplomasisi, ekonomi diplomasisi, bilim diplomasisi ve daha birçok alana ağırlık verdiklerinin altını çizmiştir (AB Türkiye Delegasyonu, 2019).

Ülkemizde de bilim diplomasisi araçları kullanılmaktadır. Ülkemizde kullanılan araçlar; (1) proje temelli olanlar, (2) bilim insanı destek programları ile ilgili olanlar, (3) toplantılarla ilgili olanlar şeklinde üç ana grupta sınıflandırılabilmektedir. Proje temelli olan araçlar arasında AB çerçeve programları, ikili ve çok taraflı işbirliği programları çerçevesinde proje destekleri ve diğer uluslararası projeler yer almaktadır. Bilim insanı ile ilgili olanlar kapsamında burslar, uluslararası bilim olimpiyatlarına katılım, konuk bilim insanı destekleme programları gibi bilim insanı dolaşım destekleri örnek gösterilmektedir. Toplantılarla ilgili olanlar kapsamında ise konferans, proje fuarı, toplantı ve seminer destekleri gibi etkinlik bazlı çalışmalar yer almaktadır (Olçay, 2011, s. 137-139). Tez kapsamında bu araçların üçü de ele alınacaktır.

Türkiye’de bilim diplomasisi ve eğitim diplomasisinin birbirine yakın alanlarda faaliyet gösterdiği görülmektedir. Ancak kavramsal olarak bakıldığında eğitim ve bilim diplomasisi arasında temel farklılıklar vardır. Kamu diplomasisi altında bir diplomasi faaliyet türü olarak değerlendirilen eğitim diplomasisi, öğrenciler ve eğitim programlarına katılan bireylerin uluslararası hareketliliği ve etkileşimi ile elde ettikleri bilgiyi kendi ülkelerinde yaygınlaştırması ve kendi ülkelerinin bakış açılarını da eğitim amacıyla bulundukları ülkelerde temsil etmeleri ve tanıtımalarını içermektedir. Eğitim, burs programları, yurtdışı dil eğitimşleri, kütüphane çalışmaları, seminerler ve kongreler gibi eğitimle ilişkili çok sayıda faaliyet bu diplomasi türü kapsamında değerlendirilmektedir (Terzioğlu, 2023, s. 231-233). Kamu diplomasisi perspektifinden ele alındığında eğitim diplomasisinin kültürel diplomasiyle doğrudan ilişkilendirilebileceği ve kısa vadede stratejik ilişkiler ve iletişim kanalları oluşturmak

için etkili olabileceği anlaşılmaktadır (Scott-Smith, 2009, s. 51). Bilim diplomasisi ise bilimin diplomasiye katkı sağlaması, devletler arasında bilimsel gelişmelere bağlı olarak yeni işbirliği alanları açması, bireyler üzerinde etki yarattığı kadar toplumlar, kurallar ve yapılar üzerinde de etki yaratarak uluslararası düzeyde değişim ve dönüşüme yol açması bakımından eğitim diplomasisinden ayrılmaktadır. Bilim diplomasisinin aktörleri yalnızca bilimsel faaliyetlerde bulunan öğrenci ve öğretmenler değil, kamu kurumlarından STK'lara kadar farklı sektörlerden katılımcıları içerecek şekilde genişir. Bu nedenle Türkiye’de burs ve değişim programları gibi eğitim diplomasisi çalışmaları yürütölmekte ve bu çalışmalar zaman zaman bilim diplomasisi faaliyetleri ile örtüşen içerikler taşımaktadır. Ancak iki diplomasi türünün birbiri ile eşdeğer nitelikte işletilmemektedir.

Türkiye’de bilim diplomasisi çalışmaları zaman zaman basına da yansımakta ve bu alanda yürütölen faaliyetlerin diplomasi aracı olarak adının konması ve kurumsallaştırılması için girişimlerde bulunulduğı görölmektedir. 2014 yılında “*Türkiye’nin ilk bilim diplomatları için start verildi*” başlıklı bir haberde Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı’nın Almanya, ABD, Güney Kore, Japonya ve Çin’e daimî bilim ve teknoloji müşaviri ile atasesi atayacağı bildirilmektedir (Demir, 2014). Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM) tarafından 21 Nisan 2016’da düzenlenen Sivil Global 2016 isimli etkinliğin teması “Bilim Diplomasisi Çalıştayı” olmuş ve bu alan *potansiyelin keşfi* olarak tanıtılarak kapasite yönetimi ve derinleşme üzerine çalışmalar gerçekleştirilmiştir (TASAM, tarihsiz). Bunun yanı sıra 2019 yılında Yunus Emre Enstitüsü tarafından Cumhurbaşkanlığı himayesinde yürütölen Türkiye’de Akademik ve Bilimsel İşbirliği Projesi (TABİP) kapsamında Brüksel’de Türkiye Odalar ve Borsalar Birliğı (TOBB) ile ortak bir etkinlik düzenlenerek katılımcı diplomatlar tarafından bilim diplomasisi konseptine önem verildiğine ve Türkiye’nin bu tür girişimlerle gerçekten sürdürülebilir bağlar kurabileceğine dikkat çekilmiştir (Uluslararası ilişkilerde yeni konsept, 2019). TABİP kapsamında 2020 yılında Marmara Üniversitesinde gerçekleştirilen “Bilim ve Diplomasi Okulu: Türkiye’nin Yumuşak Güç Yönetimi” isimli eğitimde TABİP Kurumsal İletişim Sorumlusu tarafından yapılan açıklamada ölkemizin diplomasi konusunda başarılı olduğunu ve yeni bir konsept olan bilim diplomasisi konusunda da Türkiye’nin yumuşak güç yönetimi örnekleri üzerinden katılımcıların iyi birer diplomat olmalarını hedeflediklerini, herkesin birer bilim diplomatı olma potansiyeli taşıdığını dile getirmiştir (Bilim ve Diplomasi Okulu, 2020). Örnekler üzerinden de göröleceğı üzere Türkiye’de bu alanda insan kaynağına yatırım yapılmakta ve bilim

diplomasisinin bir yumuşak güç unsuru olarak uluslararası ilişkilerde etkin rol oynayacağına inanılmaktadır.

Bilim diplomasisi Türkiye’de güncel çalışmalara konu olmaya devam etmektedir. Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA), Asya Bilim Akademileri ve Toplulukları Birliği işbirliği ile 2024 yılında Sürdürülebilir Kalkınma için Bilim Diplomasisi Sempozyumu’nu düzenlenmiştir. Sempozyumda sürdürülebilir kalkınmanın önemine dikkat çekilerek bilimsel işbirliğini güçlendirerek siyasi bölünmelerin aşılması ve pandemiler, göç, kirlilik gibi acil sorunların çözümünde bilimin tamamlayıcı rolünün vurgulanması amaçlanmıştır (TÜBA, 2024). Bilim diplomasisinin ulusal açıdan önem kazandığı ve bu alandaki çalışmaların güncelliğini koruduğuna dair bir başka örnek ise Yükseköğretim Kurulu (YÖK) tarafından verilen üstün başarı ödüllерinin güncellenen özel alanları olmuştur. YÖK, 2024 yılında üstün başarı ödülleri kapsamında verdiği özel alan ödülüne iki alan tanımlamıştır. Bunlar bilim diplomasisi ve milli yenilik alanları olarak ifade edilmiş olup bilim diplomasisi alanı ilk kez bu kapsamda değerlendirilmiştir (YÖK, 2024).

AB ve Türkiye arasındaki ilişkilerin hukuki temellerini atan Ankara Anlaşmasının siyasi amacı “*Türk halkı ile Avrupa Ekonomik Topluluğu içinde bir araya gelmiş halklar arasında gittikçe daha sıkı bağlar kurma...*” olarak ifade edildiğinden bu ilişkinin konstrüktivist yaklaşımla ele alınmasının uygun olacağı değerlendirilmektedir (Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu, 1963). Halklar arası bağları güçlendirmenin yollarından biri de BTİ alanlarında kurulacak işbirlikleridir. AB ile ilişkilerde Ankara Anlaşmasının siyasi amaçlarından olan halklar arası bağların kurulması konusu bugün de gündemde olup güncelliğini korumaktadır. 6 Nisan 2021 tarihinde AB Konseyi Başkanı Charles Michel ve AB Komisyonu Başkanı Ursula von der Leyen’in Türkiye ziyaretinde Başkan von der Leyen, “*halklar arası bağlantıyı artırmak konusunu da ele aldıklarını ve Türkiye'nin önceden bu kapsamdaki AB programlarına katılmasının faydalı olduğunu*” dile getirmiştir (AB'den Türkiye açıklaması, 2021). Konsey Başkanı Charles Michel ise “*halklar arasındaki temas ve hareketliliğin artırılması için destek çalışmalarına devam edileceğini*” ifade etmiştir (Çetin vd., 2021). Üst düzey diyaloglar kapsamında da hem halkların yakınlaşması hem de AB işbirliği programlarına katılımın öneminin vurgulanması ise bu çalışmanın konu olarak güncelliğini koruduğunu göstermektedir.

AB ve Türkiye arasındaki ilişkilerde BTİ alanlarında işbirliğinin önemini ve güncelliğini koruduğunun bir göstergesi olarak 2024 yılı Nisan ayında gerçekleşen AB-

Türkiye Bilim, Araştırma, Teknoloji ve Yenilik Üst Düzey Diyalogu toplantısı örnek gösterilebilir. İlki 15 Kasım 2022 tarihinde Brüksel’de gerçekleştirilen bilim, araştırma, teknoloji ve inovasyona ilişkin Yüksek Düzeyli Diyalog toplantısının ikincisi olan bu toplantı 25 Nisan 2024 tarihinde İstanbul’da gerçekleşmiş ve AB Komisyonu’nun İnovasyon, Araştırma, Kültür, Eğitim ve Gençlikten Sorumlu Üyesi Iliana Ivanova ve Türkiye Cumhuriyeti Sanayi ve Teknoloji Bakanı Mehmet Fatih Kacır toplantı kapsamında bir araya gelmiştir. Toplantıda AB ile Türkiye arasındaki araştırma ve inovasyon işbirliğinin öneminin altı çizilmiş ve yeni gelişmeler hakkında açıklamalarda bulunulmuştur. Buna göre Türkiye’den üç inovasyon programı Avrupa İnovasyon Konseyi (EIC) Plug-in mekanizmasında yer almaya hak kazanmış ve EIC portföyündeki projelerin doğrudan EIC Hızlandırıcısının tam başvuru aşamasına yönlendirilmesi mümkün kılınmıştır. Bu gelişmeye ek olarak Avrupa İnovasyon ve Teknoloji Enstitüsü (EIT) tarafından 2024 yılı sonuna kadar Türkiye’de bir Community Hub (*Topluluk Merkezi*) kurulacağı ve Komisyon’un Ortak Araştırma Merkezi tarafından da Türkiye’de bölgesel Akıllı Uzmanlaşma Stratejilerinin tasarımını desteklemek amacıyla ilk yol haritasının başlatılmasına destek olunacağı duyurulmuştur. Taraflar “*AB ve Türkiye, araştırma ve inovasyon kapasitelerinde ve teknoloji transfer faaliyetlerinde daha güçlü bir entegrasyonunun, beşeri sermayenin geliştirilmesi ile birlikte devam eden geçiş sürecinin sürdürülebilir kılınmasında elzem olduğu*” konusunda fikir birliğine varmıştır. Türkiye’nin AB araştırma ve inovasyon programlarına katılım göstermesinin Avrupa Araştırma Alanına entegrasyonu amacıyla önemli bir role sahip olduğu ve tarafların ilgili alanlarda işbirliğini artırma kararlılığında olduğunun altı çizilmiştir (AB Türkiye Delegasyonu, 2024).

2022 yılında yaşanan Rusya ve Ukrayna’daki savaşta siyasi olarak iletişim kanallarının kilitlendiği görülmektedir. Ancak her iki taraf da diplomasi araçlarını terk etmeyeceklerini ve müzakere yoluna gidilebileceğini pek çok kez yinelemiştir. 24 Mayıs 2022 tarihinde Avrupa Üniversiteler Birliği tarafından gerçekleştirilen “A European Science Diplomacy Agenda in times of war - what can we expect?” (*Savaş zamanlarında Avrupa Bilim Diplomasisi Gündemi – neler bekleyebiliriz?*) isimli webinar’da savaş zamanında Avrupa Araştırma Alanı açısından bilim insanları ve bilimsel çalışmaları içeren faaliyetlerin devam etmesinin uygun olacağı ve bilimsel işbirliklerinin sona erdirilmesinin olası görünmediği üzerine görüşler ileri sürülmüştür (European University Association, 2022). Örnekten de görüldüğü üzere AB, Avrupa Araştırma Alanı

kapsamında araştırma ve inovasyon konularını içeren işbirliklerinde küresel bir yaklaşım izlemeye açıktır.

Bilim diplomasisinin farklı ülkelerde, farklı uygulamalarla hayata geçirildiği görülmektedir. Bu uygulamalar arasında en temel olanları araştırma, geliştirme ve inovasyon alanlarında yapılan ikili ve çok taraflı işbirlikleridir. AB de BTİ temelli işbirliği programları ile bu temasları sürdürmekte ve küresel bir işbirliği ağını canlı tutmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ, AB-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ ve TÜRKİYE’NİN AB PROGRAMLARINA KATILIM SÜRECİ

2.1. AB’nin Kuruluşu ve Dayandığı Temel Değerler

Tarih boyunca çok sayıda savaşa tanıklık etmiş Avrupa’da savaşlar kadar birleşme ve bütünleşme üzerine de pek çok girişim gerçekleştiği görülmektedir. MS 800 tarihinde tahta çıkan Roma İmparatoru Charlemagne, *rex pater Europae* (Avrupa’nın kralı ve babası) ve *Europae venerandus apex* (Avrupa’nın saygıdeğer zirvesi) olarak adlandırılmış, ideolojik açıdan Batı Avrupa’yı birleştirerek liderlik konumunu üstlenmiştir (Mangion, 1968, s. 52). MS 800’den sonra din, soy, çıkar gibi farklı güdülerle işbirlikleri ve bütünleşme çalışmaları yürütülen Avrupa’da kalıcı barış için bütünleşme ve birliktelik yaklaşımları I. Dünya Savaşı’nın yıkıcı etkileri sonrası yeni yaklaşımlarla bir kez daha öne sürülmüştür.

I. Dünya Savaşı sonrası Avrupalı düşünürler, birlik olma ve barışı sağlama üzerine hem eleştirel bakmaya hem de öneriler geliştirmeye başlamıştır. 1930’lu yılların başında Aristide Briand, *Federal Avrupa* fikrini öne süren Briand Planı’nı yayınlamış; bunu takiben Kont Richard Coudenhove-Kalergi 1939 yılında bir bildiri yayınlayarak Avrupa’nın siyasi bütünleşmesinin önemini vurgulamış ve Pan-Avrupa Birliği hareketinin *Birleşik Avrupa* tezini savunmuştur (Koçöz, 2012, s. 90-91). Savaş sonrası Avrupa’ında düşünürler Avrupa’da bir birlik fikrini ön plana çıkarırken, savaşı sonlandıran anlaşmalar ve yapılanmalar ile bu birliktelik girişimlerinin örtüşmediği koşullar ortaya çıkmıştır.

I. Dünya Savaşı sonrası barışı tesis etmeye yönelik girişimler sonuçsuz kalmış ve Avrupa, II. Dünya Savaşı’nın yıkıcı sonuçları ile karşılaşmıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında birliktelik ve örgütlenme fikirleri yeniden hız kazanmış, sürekli barış için kalıcı çözümler geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu alanda yürütülen çalışmalar arasında öne çıkan fikirlerden biri Winston Churchill’in *Avrupa Birleşik Devletleri* önermesidir. 1946 yılında Zürih Üniversitesi’nde yaptığı konuşmada Avrupalıların geçmişi unutup adalet, bağışlama ve özgürlük temeline dayanan bir *Avrupa ailesi* yaratması gerektiğini, bunun da bir çeşit Avrupa Birleşik Devletleri yapısı kurularak mümkün olabileceğini ileri sürmüştür (Winston Churchill, tarihsiz). Churchill’in bu yaklaşımı, sadece Avrupa’da barışı sağlayacak bir model önermekle kalmamış aynı zamanda adalet, özgürlük,

bağışlayıcılık gibi temel değerlere de vurgu yaparak Avrupalı olmanın gerektirdiği nitelikleri de tanımlamıştır. İki büyük dünya savaşından çıkmış bu coğrafyada kin ve nefreti tetikleyecek unsurların önüne geçilmek istenmiş, barışı sağlamanın yolu olarak yalnızca kâğıt üzerinde kalan anlaşmalar değil aynı zamanda içselleştirilecek değerler yaratılmaya çalışılmıştır. Bu sayede konstrüktivist yaklaşımın da önerdiği üzere söz konusu değerler birer norma dönüşebilecek ve hem dönüştürücü hem de yeniden inşa edici nitelikler kazanabilecektir.

1947 yılında Fransa ve İngiltere arasında imzalanan Dunkirk Antlaşması ve 1948'de Belçika, Fransa, Lüksemburg, Hollanda ve İngiltere arasında imzalanan Brüksel Antlaşması, Avrupa'da güvenlik başta olmak üzere çeşitli alanlarda işbirliği ve karşılıklı çıkarların korunmasına dayalı bir birliktelik yaratılmasını hızlandıran gelişmeler olmuştur. Özellikle Brüksel Antlaşması ile vurgulanan ekonomik, toplumsal ve kültürel ağları güçlendirme arzusu, Pan-Avrupa fikrinin açık bir uygulaması niteliğindedir (Bantaş ve Beldiman, 2017, s. 377-378). Hem Dunkirk hem de Brüksel Antlaşmaları için çıkış noktası güvenlik ya da ekonomi gibi konular olsa da uzun soluklu işbirliklerinin kurulması ve Antlaşmaların tam anlamıyla hayata geçirilebilmesi için devletler arası işbirliklerinin toplum düzeyinde sağlanması, toplumsal ve kültürel işbirliğini de içermesi yönünde adımlar atıldığı görülmektedir.

1949 yılında kurulan Avrupa Konseyi, Avrupa bütünleşmesi açısından atılan önemli adımlardan biri olmuştur. İngiltere, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda, Lüksemburg, Danimarka, İrlanda, İsveç ve Norveç'in yaptıkları anlaşmayla kurdukları Avrupa Konseyi'nin örgüt statüsü 3 Haziran 1949'da yürürlüğe girmiştir (Öncü ve Cevizliler, 2013, s. 22-23). Türkiye, aynı yıl Avrupa Konseyi'nin kurucu üyeleri arasında yerini almış ve Avrupa bütünleşmesinin bir parçası olarak örgüt yapısına dâhil olmuştur.

Avrupa'da barışın tesis edilmesi için sunulan çözüm önerilerinden bir diğeri de Avrupa'yı ekonomik ve siyasi açıdan yeniden yapılandırırken, kalıcı barışı sağlaması amacıyla Avrupa bütünleşmesini teşvik eden Jean Monnet'nin görüşleri olmuştur. Jean Monnet, Schuman Deklarasyonu'nu kaleme almış ve kurulacak bir uluslarüstü (supranational) uluslararası örgütün, Avrupa'da tehlikeli sonuçlar doğurabilecek bir rekabeti sonlandırarak yepyeni bir barış ortamı tesis edeceğini ileri sürmüştür (Silva, 2009, s. 3). Schuman Deklarasyonu, 9 Mayıs 1950'de Fransa Dışişleri Bakanı Robert Schuman tarafından okunmuş ve Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun (AKÇT)

kurulmasına ilişkin temel amacın ifadesi olmuştur. Avrupa'nın tek bir plan üzerinden, bir seferde yeniden inşa edilemeyeceği; ancak dayanışma içinde atılacak somut adımlarla başarıya ulaşabileceği vurgulanan belgede birlik ve beraberlik için tehditlere karşı birlikte çaba sarf edilmesi gerekliliği mesajı iletilmiştir (European Union, tarihsiz). Bütünleşme, ekonomik birlik, örgütlenme gibi kavramları dile getirmesi bakımından Jean Monnet'nin AB'nin düşünsel açıdan temellerini attığı kabul edilmektedir. Burada uluslarüstü bir yapı önerisi sunularak sadece devletler arası işbirliğine dayanan bir yapı değil, halkları birbirine yaklaştırarak önyargı ve zihinsel duvarları yıkacak bir birliktelik tasarısı ileri sürülmüştür. Bu açıdan bakıldığında Onuf'un insan, toplum, kurallar ve sosyal yapı arasında kurduğu ilişkiler ağına benzerlik gösterdiği, belirli kurallar çerçevesinde etkileşime devam eden toplumların sosyal yapıda yakınlaşma ve kurumsallaşmaya imkân tanıdığı fikrini desteklediği görülmektedir. Monnet'in yaklaşımında da Avrupa'da toplumlar arasında kurulacak bir birlik, uluslarüstü bir örgütün kuralları ile desteklenerek Avrupa'da kurumsal bir değişime olanak sağlayacaktır.

Schuman Deklarasyonu'nda öngörülen AKÇT, 19 Mart 1951 tarihinde Fransa, Almanya, Belçika, Hollanda, Lüksemburg ve İtalya arasında imzalanan Paris Antlaşması ile kurulmuştur. Bu Antlaşma ile ekonomik ve askerî açıdan önem taşıyan kömür ve çelik üzerine bir ortak pazar yaratılmıştır (Dedman, 2010, s. 51). Uluslarüstü yapıda kurulan AKÇT, ekonomik kazanımlar sağlayacak bir ortak pazar üzerinden güvenliğin ve barışın tesisine hizmet edecek kurumsal bir yapı halini almıştır. Ana amacın güvenlik olduğu bu girişimde, kurulan uluslarüstü yapının bir araç işlevi üstlendiği anlaşılmaktadır ki bu tür yapıların işlevlerinin zamanla araç olmaktan çıkıp amaca dönüştüğü ve bu sayede toplumlar arası kurallar ve normların içselleştirildiği dikkat çekmektedir.

25 Mart 1957 tarihinde imzalanan Roma Antlaşması ile AET ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM) kurularak, kömür ve çelik üzerine başlayan ekonomik uzlaşmanın derinleşmesi yönünde adımlar atılmıştır. Paris Antlaşması'nın EURATOM ile ilgili olan bölümünün girişinde *barış* ve *refah* kelimeleri açıkça ifade edilirken AET ile ilgili anlaşma metninde bu iki kelimeye ek olarak daha büyük bir amaca yer verilmiş, "*Avrupa halkları arasında daha da yakın bir birlik kurmak*" ifadesi kullanılmıştır (Dinan, 2014, s. 80).

AKÇT, AET ve EURATOM'un tek bir Konsey ve tek bir Komisyon çatısı altında yönetilmesini kararlaştıran Füzyon Anlaşması 8 Nisan 1965'te imzalanmış olup 1967 yılında yürürlüğe girmiştir (McAllister, 2009, s. 28). Avrupa'nın iç ve dış pazarda ABD

ve Japonya ile rekabet kabiliyetinin azaldığı düşüncesinden yola çıkarak 1980'lerin ortasında Avrupalı kavramı yeniden ön plana çıkmaya başlamış ve bu düşünce Avrupa Tek Senedi'nin oluşmasına yol açmıştır (Burgess, 2000, s. 157). 1986 yılında imzalanan ve 1987 yılında yürürlüğe giren Avrupa Tek Senet Antlaşması ile Avrupa'da ortak bir tek pazar kurulması amaçlanmıştır. Mal, emek, sermaye ve hizmetlerin serbest hareketini hedefleyen bu tek pazar, Avrupa'da siyasi bütünleşme sürecine de destek sağlayacak nitelikte olmuştur (Mor, 2010, s. 514).

1992 yılında imzalanan ve 1993 yılında yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması ile Avrupa bütünleşmesinde yeni bir adım daha atılmış ve Avrupa Birliği ismi ile Topluluktan Birliğe geçiş yapılmıştır. AB'nin kuruluş antlaşması olan Maastricht Antlaşması, Birliği üç temel direk üzerine inşa etmiştir. Bu üç temel yapı, ekonomik ve parasal konularda işbirliği; ortak bir dış işleri ve güvenlik politikası üzerinde işbirliği ve iç işleri ve hukuki ilişkilerde işbirliği olarak ifade edilmiştir (Kapteyn, 1995, s. 132). Ekonomi, güvenlik, adalet üzerine kurulan Birliğin kurumsal yapısını ekonomik işbirliğinin ötesine taşınması ve birlikte hareket edilecek alanların genişlemesine fırsat vererek etkileşimi arttırması, halkların yakınlaşması ve bütünleşme açısından da hız kazandıran bir girişim olmuştur. Aynı kurallar çerçevesinde şekillenecek bir toplumsal yapı, insanların yakınlaşması için ortak bir zemin sunacaktır.

Maastricht Antlaşması'nı 1997 yılında imzalanan Amsterdam Antlaşması ve 2001 tarihinde imzalanan Nice Antlaşması izlemiştir. 1999 yılında yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması, Birliğin küresel ekonomi, terör tehdidi, uluslararası suçlar ile çevre ve insan sağlığını tehdit eden konularda kurumsal yapısını güçlendirmesine katkı sağlamıştır. Nice Antlaşması ise ağırlıklı olarak Birliğin kurumlarının kendi aralarındaki ve üye devletlerle arasındaki ilişkilerinin düzenlenmesi konusunu ele alırken bütünleşme yolunda genişleme konusu da kapsam dâhilinde tutulmuştur (McGiffen, 2005, s. 6-7). AKÇT döneminden itibaren ekonomi, güvenlik gibi temel konular etrafında şekillenmeye başlayan kurumsal işbirliği yapısı, zamanla artan etkileşimin ve işbirliğinin ördüğü toplumsal ağların da daha iç içe bir hale gelmesine fırsat tanımıştır. Genişleme ve bütünleşme konularının gündemdeki konumunun giderek artması, toplumsal yapıdaki değişimin ve uyumun da bir yansıması olarak değerlendirilmektedir.

AB'nin ortak bir anayasa oluşturma çalışması Fransa ve Hollanda'nın 2005 yılında verdiği ret kararı ile sona ermiş; ancak Birliğin kurumsal yapısı ve karar alma mekanizmaları üzerinde iyileştirme ihtiyacı varlığını korumuştur. Buradan hareketle

AB'nin 50. yılı olan 2007 yılında Lizbon Antlaşması imzalanmıştır (Christiansen, 2010, s. 23-25). 1 Aralık 2009 tarihinde yürürlüğe giren ve *Reform Antlaşması* olarak da bilinen Lizbon Antlaşması, ağırlıklı olarak kurumsal değişimlere yol açmıştır. Reddedilen anayasa tasarına benzer içeriklere sahip olsa da bayrak, marş, motto gibi sembolik temsil öğeleri kaldırılmıştır. Parlamento üyelerinin sayısının artırılması, oylama ve karar alma süreçleri, Birliğin dış ilişkilerde temsili gibi konularda değişikliklere gidilmiştir (Laursen, 2012, s. 3-4).

AB, AKÇT kurucu üyeleri Fransa, Almanya, İtalya, Belçika, Lüksemburg ve Hollanda'nın yanı sıra altı genişleme dalgası ile yeni üyeleri bünyesine kabul etmeye devam etmiştir. Genişleme dalgalarının yılları ve katılımcıları şu şekildedir (http-1):

1. *Genişleme Dalgası- 1973*: İngiltere, İrlanda ve Danimarka
2. *Genişleme Dalgası- 1981*: Yunanistan
3. *Genişleme Dalgası- 1986*: İspanya ve Portekiz
4. *Genişleme Dalgası- 1995*: Avusturya, Finlandiya ve İsveç
5. *Genişleme Dalgası- 2004/2007*: Macaristan, Polonya, Çekya, Slovakya, Slovenya, Letonya, Litvanya, Estonya, Malta, Güney Kıbrıs Rum Kesimi (GKRY) (2004), Romanya ve Bulgaristan (2007)
6. *Genişleme Dalgası- 2013*: Hırvatistan

Lizbon Antlaşması ile AB'den ayrılmaya ilişkin bir hüküm tanımlanmış ve Antlaşmanın 50. maddesinde yer almıştır. Bu maddede yer alan hükmü işleyen ilk üye Birleşik Krallık olmuştur. Birleşik Krallık, 23 Haziran 2016 tarihinde Birlik üyeliğinden ayrılma ya da Birlik üyeliğine devam etme konusunda bir referanduma gitmiştir. Referandum sonucunda Birlikten ayrılma talebiyle oy kullananların oranı %51.9'a ulaşmıştır (Topaloğlu, 2018, s. 347-349). Birleşik Krallık, 31 Ocak 2020 tarihinde AB üyeliğinden ayrılmış ve üye devlet olmanın getirdiği tüm haklardan hariç tutulmuştur. Aynı zamanda Tek Pazara erişim ve Gümrük Birliği üyeliği de sonlanmıştır (http-2).

AB'nin 27 üye ülkesinin yanı sıra Arnavutluk, Bosna Hersek, Gürcistan, Moldova, Karadağ, Kuzey Makedonya, Sırbistan, Türkiye ve Ukrayna'dan oluşan dokuz aday ülke ve potansiyel aday ülke olan Kosova'dan oluşan aday ülkeleri bulunmaktadır (http-3).

AB, 2012 yılında Nobel Barış Ödülü'ne layık görülmüştür. Dönemin Nobel Komitesi Başkanı Thorbjørn Jagland, Birliğin son 60 yılda *barış ve uzlaşma, demokrasi ve insan hakları* alanlarında ilerlemesine dikkat çekmiş; Komite de Birliğin Güney Avrupa, Doğu Avrupa ve Balkanlara yönelik genişleme politikalarının başarısına işaret

etmiştir. AB'nin ekonomik ve siyasi birlikteliğinin Avrupa kıtasına barış, demokrasi ve istikrarı getirdiği ifade edilmiştir (Holzhacker ve Luif, 2014, s.1). Nobel Ödülü verilirken vurgulanan barış, demokrasi, insan hakları kavramları AB'nin Antlaşmaları ve yasal dokümanlarında da yer verilen değerler olmuştur.

1992 tarihli AB Antlaşması'nda (Maastricht Antlaşması) *İşbirliğinin Geliştirilmesi* bölümü altında madde 130u'nun 2. bendinde üye devletler arasında işbirliğinin geliştirilmesine işaret ederek *“Topluluk politikaları demokrasi ve hukukun üstünlüğünün gelişimi ve güçlendirilmesi, ve insan hakları ile temel özgürlüklerine saygı duyulması konularına katkı sağlamalıdır,”* ifadesine yer vermektedir (EUR-Lex-Document 11992M/TXT, 1992). Bu kapsamda demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları gibi değerlerin açıkça ifade edildiği ve Birlik yasal dokümanlarında koruma altına alındığı görülmektedir.

Amsterdam Antlaşması F(1) maddesinde *“Birlik özgürlük, demokrasi, insan hakları ve temel özgürlüklere saygı ve hukukun üstünlüğü prensipleri üzerine kurulmuş olup bu prensipler bütün Üye Devletler için ortaktır,”* ifadesine yer verilmiştir (EUR-Lex-Document 11997D/TXT, 1997). Bu dokümanda da demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü açıkça ifade edilip Birlik prensipleri olarak üye devletleri bağlayıcı şekilde tanımlanmıştır.

Lizbon Antlaşması ile AB Antlaşması'nın (Maastricht Antlaşması) 2. maddesine şu ifadeler eklenmiştir:

“Avrupa Birliği insan onuru, özgürlük, demokrasi, eşitlik, hukukun üstünlüğüne saygı ve azınlıklara ait haklar da dâhil olmak üzere, insan haklarına saygı değerleri üzerine kurulmuştur. Bu değerler çoğulculuk, ayrımcılık yapmama, hoşgörü, adalet, dayanışma ile kadın ve erkek arasındaki eşitliğin hüküm sürdüğü bir toplumda bütün Üye Devletler için ortaktır.” (EUR-Lex-Document 12007L/TXT, 2007).

Bu ifadeler Birliğin kurucu antlaşmalarında yer alması nedeniyle anayasal değere sahip birincil hukuk normu niteliğindedir. Bu nedenle AB bünyesinde herhangi bir uygulamanın ve alınacak kararların bu maddeye aykırılık göstermemesi gerekmektedir. Benzer şekilde üye devletlerin uygulama ve kararları da bu maddeye aykırılık teşkil etmemelidir (Güneş, 2016, s. 310). AB, yasal dokümanlarda açıkça yer verdiği bu değerlerin bir norma dönüşmesini sağlamış, Üye Devletlerin halkları tarafından benimsenen değerler haline gelmesi için Birliğin kurumsal yapılarıyla uygulamaya

geçirilmesini mümkün kılmıştır. Ayrıca Amsterdam Antlaşması'nda *prensip* olarak ifade edilen hukukun üstünlüğü, demokrasi gibi kavramların Lizbon Antlaşması'nda *değerler* olarak ifade edilmesi, yaşanan dönüşümün bir yansıması olarak görülmektedir. Uygulanan ve yaşatılan değerler, zamanla halklar tarafından içselleştirilmektedir. Konstrüktivizmin öne sürdüğü üzere bireyler, benimsedikleri değerlerle toplumları şekillendirecek ve yeni kurumsal yapıların oluşumuna etki etmektedir. Yapıların, birey düzeyine inebilmesini mümkün kılan bu değişim Lizbon Antlaşması yoluyla sağlanmıştır.

2.2. AB ve Türkiye İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi ve AB Programlarına Katılım Süreci

Bu bölümde AB ve Türkiye arasındaki ilişkiler 1959-1963, 1963-1987, 1987-1999, 1999-2005, 2005-2015 yılları arası ve 2015'ten günümüze uzanan süreçleri içerecek şekilde ele alınmıştır. Her bir yıl aralığı kapsamında ilgili döneme ait öne çıkan gelişmelere ve Türkiye'nin AB programlarına katılımına ilişkin gelişmelere yer verilmiştir.

2.2.1. 1959-1963 yılları arası AB ve Türkiye ilişkileri

Türkiye, 31 Temmuz 1959 tarihinde AET'ye ortaklık başvurusunda bulunmuştur ve bu başvurunun gerçekleşmesinde Soğuk Savaş sonrası dönemde Batı dünyasındaki konumunu güçlendirme istekliliği ve yine bu dönemde AET'nin gösterdiği hızlı büyüme etkili olmuştur. Türkiye'nin Avrupa Konseyi'ne, Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü'ne (OECD) ve Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı'na (NATO) üye olması, politik, ekonomik ve güvenlik anlamında Avrupa kıtası ve bölgesindeki entegrasyon çabalarının bir parçası olma kararlılığının yansıması olarak değerlendirilmektedir. Ülke içinde 1960 yılında gerçekleşen askeri müdahale, AET ile ortaklık ilişkileri sürecini yavaşlatmış olsa da ortaklık kararlılığından vazgeçmeyen taraflar için ilişkilerin hukuki zemini 1963 yılında Ankara Anlaşması'nın imzalanması ile atılmıştır (Özer, 2009, s. 90-91). Türkiye'nin 1959 yılında attığı ortaklık adımı ile taraflar arasındaki işbirliğinin kurumlar ve yapılar arasında uyum sağlayacak düzeyde kurumsallaştırılması hedeflenmiştir.

12 Eylül 1963 tarihli Ankara Anlaşması, Türkiye ile AET arasında bir ortaklık kurulduğunu açıkça ifade etmektedir. Anlaşmanın amacı ekonomik ve ticari ilişkilerin aralıksız ve dengeli sürdürülmesi olarak tanımlanmıştır. Bununla beraber halklar arasında

gittikçe sıkı bağlar kurmak vurgusu, Anlaşma'nın girişinde açıkça belirtilmiştir. Ortaklığın hazırlık, geçiş ve son dönem olarak üç aşamada gerçekleşmesi planlanmıştır (Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu, 1963). Anlaşma metninde açıkça ifade edildiği üzere ortaklık zemini ekonomik ve ticari yapılar üzerinden tasarlanmış olsa da uzun vadede ortak tarafların halkları arasında artan yakınlık ve kurulacak bağlara yönelik planlamalar geri planda bırakılmamıştır. Kurumsal ve yapısal uyumun getireceği ortak eylemler ve pratikler, bireylerin daha sık etkileşimine ve ortak çalışmalar yürütmesi bakımından uygun ortamlar yaratmasına olanak sağlayacaktır.

Ankara Anlaşması taraflar arasındaki ilişkileri kurumsallaştıran ve hukuki bir zemine bağlayan anlaşma olarak değerlendirilmektedir. Anlaşma uluslararası bir hukuk metni olması, AET topluluk müktesebatının bir parçası haline gelmesi, eşitler arasında imzalanması, sonlandırma hükmü bulunmaması ve taraflar arasında bir ortaklık kurması açısından önem arz etmektedir (Bakkalcı, 2019, s. 268-269).

2.2.2. 1964-1986 yılları arası AB ve Türkiye ilişkileri

12 Eylül 1963 tarihli Ankara Anlaşması, 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye ve AET arasında Ankara Anlaşması ile kurulan ortaklık yapısının uygulanması için bir Ortaklık Konseyi kurulmuştur. Ankara Anlaşması'nın yürürlüğe girdiği 1 Aralık 1964 tarihinde Türkiye-AET Ortaklık Konseyi de ilk toplantısını gerçekleştirmiş ve Ortaklık Konseyi'nde Avrupa Birliği Konseyi, Komisyonu ve üye devlet hükümetlerinden üyeler ile Türk hükümetinden üyeler yer almıştır. Konsey, taraflar arasındaki ortaklığın temel organı olarak işlev görmektedir ve Türkiye-AB ilişkilerinin nihai amacı olan tam üyelik gerçekleşene kadar Ortaklık Konseyi mevcut işlevini gerçekleştirecek, Ankara Anlaşması ve Katma Protokol kapsamında belirlenen hedeflere erişilmesi amacıyla gerekli kararları alma sorumluluğunu icra edecektir (DPT, 2001, s. 3-4). Ortaklık Konseyi ile ilişkilerin kurumsallaşması ve kararlara bağlanarak izlenebilir olması yolunda bir adım atılmıştır.

1964 tarihli Ortaklık Konseyi toplantısında Ortaklık Komitesi kurulmuş olup Komite'nin amacı Ortaklık Konseyi'nde ele alınacak gündemi hazırlamak ve Konsey'den gelecek kararlara bağlı olarak teknik sorunlarla ilgili incelemeleri gerçekleştirmektir. 27 Temmuz 1965 tarihinde gerçekleşen Türkiye-AET Ortak Komisyon toplantısı kararı ile de Karma Parlamento Komisyonu kurulmuştur. Konsey'in hazırladığı yıllık faaliyet raporlarını inceleme ve Ortaklık Konseyi'ne tavsiye sunma sorumluluğu bulunan Karma Parlamento Komisyonu, yılda iki kez toplanmaktadır. Toplantılarda gündem ağırlıklı

olarak Türkiye-AB ilişkilerinin siyasi boyutu ve Gümrük Birliği'nin işleyişi konularından meydana gelmektedir (http-4). Konsey, Konsey'in ardından tanımlanan Komite ve Karma Parlamento Komisyonu, AB ve Türkiye arasındaki ilişkilerin kurallar ve gündemler çerçevesinde ilerlemeye devam ettiğinin bir yansımasıdır. İlişkiler kurumsallaştıkça, sorumlu taraflar ve faaliyet raporlarına konu teşkil edecek çalışma alanları da somutlaşmaktadır.

1963 yılında imzalanan Ankara Anlaşması ile planlanan ekonomik bütünleşmenin son adımı olan Gümrük Birliği kurulumunun detayları 1971 yılında Katma Protokol ile hukuki bir dayanağa kavuşmuştur. Aynı yıl Türkiye ile AET arasındaki ekonomik farklılığı azaltma çalışmaları kapsamında Topluluk, bazı petrol ve tekstil ürünleri dışında Türkiye'den ithal edilen sanayi ürünlerine uyguladığı gümrük vergilerini ve miktar kısıtlamalarını kaldırmıştır. 1971 yılında fiilen ve 1973 yılında hukuken yürürlüğe giren Katma Protokol, Gümrük Birliği kurulumunun ilk aşaması olarak değerlendirilmiştir (Nas vd., 2014, s. 38-39). Ankara Anlaşması ile öngörülen entegrasyon sürecinin ekonomik ayağında atılan adımlar Türkiye ve AET arasında işbirliğini güçlendirecek gelişmeler olarak ortaya çıkmıştır.

AB ve Türkiye arasındaki ilişkiler, 1970'lerin başından 1980'lerin ikinci yarısına kadar çalkantılı bir süreçten geçmiştir. Hem siyasi hem de ekonomik nedenlerden dolayı yaşanan istikrarsızlık, 12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra tamamen farklı bir boyuta taşınmış ve taraflar arasındaki ilişkiler askıya alınmıştır. Türkiye'de 1983 yılında sivil idaresinin yeniden inşa edilmesi ve 1984 itibariyle de ithal ikameci politikalardan vazgeçilmesi üzerine ülkenin dış ilişkilerinde hızlanmanın arttığı bir döneme girilmiştir. 12 Eylül 1980 askeri darbesi ile askıya alınan Türkiye-AET ilişkileri de bu dönemde yeniden gündeme alınarak ilişkiler canlandırılmaya başlanmıştır (AB Başkanlığı, 2023a).

1980'lerin ikinci yarısına kadar yaşanan çalkantılı sürece rağmen Türkiye'de AB konusundaki idari yapılanmada hız kazanılmıştır. Bu çerçevede Milli Güvenlik Kurulu'nun 25 Mart 1981 tarihinde aldığı karar doğrultusunda 15 Aralık 1982'de 8/3987 sayılı Kararname yayınlanmıştır. Söz konusu bu Kararname ile Türkiye ile AET arasındaki ilişkilerin koordinasyon görevi Devlet Planlama Teşkilatı'na (DPT) verilmiş ve DPT içerisinde de bir AET Başkanlığı kurulmuştur (Karluk, 2007, s. 598). Türkiye-AET Ortaklık Konseyi 12 Eylül 1980 tarihi itibariyle Daimî Temsilciler düzeyinde toplanmıştır. Ancak Konsey ilk kez 16 Eylül 1986 tarihinde Daimî Temsilciler yerine Bakanlar düzeyinde toplanmıştır. Bu toplantının dikkat çeken yönlerinden biri ilk kez

Bakanlar düzeyinde toplanılıyor olması iken bir diğeri de 12 Eylül 1980 tarihinden itibaren dondurulmuş olan ilişkilerin yeniden canlandırılarak tarafların bir araya gelmiş olmasıdır (AB Başkanlığı, 2021, s. 82). 1964-1986 yılları arasında taraflar arası ilişkilerin ekonomik ve ticaret odaklı olduğu düşünüldüğünde 1986 yılında gerçekleşen Konsey toplantısı, ilişkilerin siyasi boyutunun yeniden canlanması ve yapıcı adımlarla ilerleme yoluna girilmesi açısından önem arz etmiştir.

2.2.3. 1987-1998 yılları arası AB ve Türkiye ilişkileri

Türkiye, 14 Nisan 1987 tarihinde üyelik başvurusunu gerçekleştirmiştir. Başvurunun değerlendirilmesinin ardından 18 Aralık 1989 tarihinde Komisyon görüşü açıklanmış ve Türkiye'nin tam üyelik başvurusu reddedilmiştir. Tam üyeliğin reddilmesi aynı zamanda serbest dolaşım hakkına yönelik taleplerin de reddilmesi ile sonuçlanmıştır (Tekeli ve İlkin, 2000, s. 198). Alınan karar ile Topluluğun kendi iç bütünleşme sürecini tamamlamadan yeni bir üyeyi kabul edemeyeceği ilan edilmiş, Türkiye'nin adaylık bakımından ehil olduğu; ancak sosyal ve siyasi alanlarda iyileştirilmeye ve geliştirilmeye açık alanları bulunduğu belirtilmiştir. Alınan kararlar birlikte üyelik müzakereleri için tarih belirlenmezken taraflar arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi yönündeki çalışmaların devam ettirilmesi tavsiye edilmiştir (AB Başkanlığı, 2023a). Türkiye'nin bu başvuru girişimi, AB ile ilişkilerin kurumsallaşması yönünde kararlılığının ve istekliliğinin bir yansıması olarak değerlendirilmekle birlikte katılım için gerekli koşulları tam olarak sağlamamış olması normlar ve kurallar çerçevesinde uyum yakalanmadığı sürece kalıcı işbirliğine gidilemeyeceğini göstermiştir.

Türkiye ve AET arasında gümrük birliğinin tamamlanmasını öngören 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı 06 Mart 1995 tarihinde Brüksel'de imzalanmıştır (Özen, 2002, s. 126). 31 Aralık 1995 tarihinde Ankara Anlaşması'nda belirtilen ve 22 yıl sürmesi öngörülen bütünleşme "Geçiş Dönemi" tamamlanmış ve AB ve Türkiye arasında 01 Ocak 1996 tarihinde sanayi ürünleri ve işlenmiş tarım ürünlerini kapsayan Gümrük Birliği kurulmuştur. Aynı yıl imzalanan Türkiye-AKÇT Serbest Ticaret Anlaşması da yürürlüğe girmiştir (AB Başkanlığı, 2021, s. 83). Gümrük Birliği, taraflar arasındaki ilişkinin ekonomi alanında işbirliğine dönüşmesi ve taraflar arası etkileşimi artırıcı bir etkisinin olması bakımından Türkiye-AB ilişkileri açısından önemli bir mihenk taşıdır. Ticaret ve ekonomi alanında artması öngörülen ilişkilerin, siyasi ilişkilere de yansıması ve yeni düzenlemelerin hayata geçirilmesi için itici bir güç olması düşüncesi taraflar arası ilişkilerin olumlu seyrine katkı sağlamıştır.

Temmuz 1997 tarihinde AB Komisyonu'nun yayınladığı Gündem 2000 Raporu'nda Türkiye yeni aday listesinde yer almazken GKRY'nin bu listede olması ilişkilerde gerginliğe yol açmıştır. Bu raporun ardından Aralık 1997 tarihinde Lüksemburg Zirvesi'nde Türkiye'nin genişleme sürecinin dışında bırakılması ve GKRY dahil altı adayın müzakerelerinin 1998 itibarıyla başlayacağını duyurulması ilişkileri kopma noktasına getiren bir adım olmuştur. Türk Hükümeti, AB ile siyasi diyalogu askıya alma kararının yanı sıra Avrupa Konferansına katılmama, gündeminde GKRY ve Yunanistan ilişkileri olan hiçbir AB toplantısında bulunmama gibi sert kararlar almıştır. 1997 yılında ortaya çıkan bu olumsuz tablonun ardından yaşanan bazı önemli gelişmeler AB ile ilişkilerin yumuşamasına yol açmıştır. Öcalan krizi sonrası Yunanistan'ın Türkiye'ye yönelik politikalarının değişmesi, 1999 yılında yaşanan deprem, güvenlik konusunda Türkiye'ye yönelik ihtiyacın gündeme gelmesi gibi konular 1999 Helsinki Zirvesi'ne giden yolu etkileyen faktörler olmuştur (Bülbül ve Öcal, 2020, s. 38-39).

Türkiye ile AB ilişkilerinin Lüksemburg Zirvesi sonrası dondurulması ardından AB, 4 Mart 1998 tarihinde Türkiye için Avrupa Stratejisi isimli dokümanı yayınlayarak Türkiye için tavsiyeler öne sürmüştür. Ancak söz konusu tavsiye kararların hayata geçirilmesi için gerekli finansman kaynağının nereden temin edileceğine dair bir açıklamaya yer verilmemiştir. 15-16 Haziran 1998 tarihinde gerçekleşen Cardiff Zirvesi'nde ilişkileri yumuşatacak adımlar atılmış ve Komisyon'a Türkiye'nin Avrupa Stratejisi için finansal kaynak sağlanması konusunda talepler iletilmiştir. Cardiff Zirvesi sonrası Dışişleri Bakanlığı'nın yaptığı açıklamada AB'nin Türkiye ile ilişkileri açısından attıkları adımların olumlu değerlendirildiği; ancak 14 Aralık 1997'de Türk Hükümeti'nin aldığı kararlarda da belirtildiği üzere siyasi kriterler bakımından birtakım ilave ön koşullar getirilmesi halinde söz konusu koşulların kesinlikle kabul edilmeyeceği vurgulanmıştır (Türkiye-Avrupa Vakfı, tarihsiz).

Avrupa Komisyonu 1998 yılında aday ülkeler için ilerleme raporları yayınlamaya başlamıştır. 1998 yılında yayınlanan Türkiye Düzenli İlerleme Raporu'nda siyasi kriterler, ekonomik kriterler, üyelik yükümlülüğünü üstlenme yeteneği ve ortak dış ve güvenlik politikası başlıkları altında değerlendirmeler yapılmıştır. Buna göre politik açıdan insan hakları ve komşu ülkelerle tüm anlaşmazlıkların uluslararası hukuka uygun olarak barışçı yollardan çözüme kavuşturulması gibi konular ve ekonomik açıdan Gümrük Birliği kararında öngörülen mevzuatın ilk kısmının başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesi ve bu başarının yeni sektörlerle taşınması konusu vurgulanmıştır.

Üyelik yükümlülüğünü yerine getirme açısından kademeli bir yol izlemesi, tarımdan sanayiye pek çok konuda ilerlemeye ihtiyaç olmasına rağmen kararlılığın memnuniyet verici derecede sürdürülmesi konularının altı çizilmiştir. Son olarak ortak dış ve güvenlik konusunda Avrupa ile entegrasyonu hedefleyen kararlı bir politika izlemesi ancak Yunanistan’la Ege denizi alanında bazı anlaşmazlıklar ve GKRY sorununa ilişkin tavır konularının AB’nin dış politika bakış açısına uyumlu olmaması konuları ifade edilmiştir (Türkiye’nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine, tarihsiz). Rapor ağırlıklı olarak ülkenin mevcut durumu, şu ana kadar atılan iyileştirici adımlar ve bundan sonra yapılması gerekenlere yönelik strateji önerileri ile kurgulanmıştır. Raporun genelinde yapısal ilerlemenin değerlendirilmesi ve iyileştirici yönlendirmeler yapılması yaklaşımı hâkimdir.

2.2.4. 1999-2005 yılları arası AB ve Türkiye ilişkileri

Türkiye ortaklık için ilk girişimini 1959 yılında yapmış olsa da AB’nin normatif standartları olan Kopenhag kriterlerine uyum konusunda gerçek kararlılığı 1999 yılında göstermiştir ve bu yıla kadar attığı adımlar minimal düzeyde kalmıştır. 1999 yılında dönemin Başbakanı Bülent Ecevit, Kopenhag kriterlerinin önemini vurgulayarak kriterlere uyum için gerekli anayasal değişiklikleri uygulamaya başlamıştır (Martin, 2019, s. 1352).

AB’nin 10-11 Aralık 1999 tarihli Helsinki Zirvesi’nde Türkiye’nin AB tam üyeliği için adaylığı kabul edilmiştir. Söz konusu Zirve’de oybirliği ile gerçekleşen bu kabul, Türkiye’nin AB üyeliği sürecinde olan diğer adaylarla eşit koşullarda değerlendirileceğinin ifadesi olmuştur. Helsinki Zirvesi’nde ilan edilen adaylığın ardından Avrupa Komisyonu adaylık bildirisini hazırlamış ve AB Konseyi de onaylamasını gerçekleştirmiştir (Kışman ve İnan, 2020, s. 7-8).

Helsinki Zirvesi sonrası Türkiye’nin Kopenhag siyasi kriterlerini benimsemesi ve uygulamaya geçirebilmesi amacıyla AB’den aldığı Katılım Öncesi Yardım Aracı IPA ve AB-Türkiye Mali Yardım Programları gibi mali destekler artmış ve kapsamaları genişlemiştir. Bu mali yardımlar, aday ülke statüsündeki Türkiye’nin sosyal, siyasal ve ekonomik açıdan üye ülkeler seviyesine gelebilmesi için katılım öncesi destekler şeklinde aktarılmıştır (Hergüner ve Altıyaprak, 2017, s. 89).

1999 yılında Türkiye’de yaşanan deprem felaketi AB ilişkileri etkilese de mali yardım kapsamında gelen destekler ve Yunanistan ile ilişkilerin olumlu bir seyir

kazanması gibi ikili ilişkileri geliştirecek adımların atıldığı bir dönem olarak da görülmüştür.

AB adaylığı Türkiye'nin Birlik ile yürütülen ilişkilerinin kurumsal yapısına da etki etmiştir. 27 Haziran 2000 tarihli ve 4587 sayılı Avrupa Birliği Genel Sekreterliği Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun ile Başbakanlığa bağlı Avrupa Birliği Genel Sekreterliği kurulmasına ilişkin yasal düzenleme yapılmıştır, 04 Temmuz 2000 tarihinde ise AB Genel Sekreterliği faaliyetine başlamıştır. AB Genel Sekreterliği'nin amacı Türkiye'nin üyelik hazırlığı sürecinde kamu kurum ve kuruluşlarının yapacağı çalışmaların koordinasyonunu sağlamak ve ilgili kurumların plan ve programlara uygun olarak yönlendirilmesini sağlamak şeklinde tanımlanmıştır (4587 Sayılı Kanun, 2000). Başbakanlığa bağlı olarak kurulan AB Genel Sekreterliği, 2003 yılı mart ayında Dışişleri Bakanlığına bağlanırken, 2005 yılı haziran ayında yeniden Başbakanlığa bağlı bir yapıya dönüşmüştür (T.C. Sayıştay Başkanlığı, 2021, s. 1).

08 Kasım 2000 tarihinde AB Komisyonu tarafından Katılım Ortaklığı Belgesi hazırlanarak AB Bakanlar Konseyi'ne sunulmuştur (Mevzuat Dergisi, 2000). Söz konusu belge 04 Aralık 2000 tarihinde onaylanmıştır (Çalış, 2013, s. 160). AB tarafından Türkiye'ye sunulacak mali yardımları belirleyen "Çerçeve Yönetmelik" in yer aldığı Katılım Ortaklığı Belgesi 08 Mart 2001 tarihinde ise yayınlanmıştır (Tanrıverdi, 2020, s. 82). AB Komisyonu ve AB Bakanlar Konseyi tarafından kısa zaman aralıkları ile peş peşe alınan kararların ulusal gündeme yansımaları ve AB ilişkilerin geliştirilmesi yönünde istekliliğinin artması yönünde olumlu gelişmelere imkân tanımıştır.

12-13 Aralık 2002 tarihlerindeki Kopenhag'daki AB Konseyi'nin Zirve Sonuç Bildirgesinde 18. ve 21. maddeler arasında Türkiye'nin üyelik koşullarına ilişkin görüşlere yer verilmiştir. Buna göre Türkiye'nin adaylığı 1999 yılında Helsinki'de alınan kararlar netleşmiş ve Türkiye'nin adaylığının da diğer aday ülkeler ile aynı kriterler üzerinden belirleneceği ifade edilmiştir. Türkiye'nin Kopenhag kriterlerini karşılama konusundaki önemli girişimlerinin ve yeni Türk hükümetinin siyasi kriterlerin karşılanması için başlattığı reform hareketlerinin olumlu karşılandığı vurgulanmıştır. 1993 tarihinde Kopenhag'da belirlenen kriterlere göre aday ülkelerin kurumlarının demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlıklara saygı gösterilmesi ve azınlıkların korunması konularını garanti etmesi ve bu alanda istikrarı sağlaması gerekliliğine dikkat çekilmiş; Türkiye'nin reform sürecini ilerletmesi ve Konsey Aralık 2004'te, Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini karşıladığına karar vermesi halinde

Türkiye ile müzakerelerin hiç geciktirmeden başlanacağı belirtilmiştir (Council of the European Union, 2003, s. 5).

23 Haziran 2003 tarihinde Resmî Gazete’de yayınlanan 2003/5930 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile “Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı” ile “Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programının Uygulanması, Koordinasyonu ve İzlenmesine Dair Karar”ın kabulü gerçekleşmiştir. Bu karara göre Ulusal Programda yer alan hedeflerin gerçekleşmesi için yapılacak çalışmaların izlenmesi ve koordine edilmesi sorumluluğu Avrupa Birliği Genel Sekreterliği’ne verilmiş, ayrıca tüm kamu kurum ve kuruluşlarına AB müktesebatına uyum konusunda sorumluluklar tanımlanmıştır (Bakanlar Kurulu Kararı, 2003).

Türkiye’de bu gelişmeler yaşanırken AB, 01 Mayıs 2004 tarihinde o tarihe kadar gerçekleşen en kapsamlı genişleme hareketi ile Çekya, Estonya, GKRY, Letonya, Litvanya, Macaristan, Malta, Polonya, Slovakya ve Slovenya’dan oluşan on adayın üyeliğini kabul etmiştir (http-3). Türk Dışişleri Bakanlığı, GKRY’nin üyeler arasında yer alması üzerine aynı gün bir resmî açıklama yaparak;

“16 Nisan 2003 tarihli Katılım Andlaşması uyarınca 1 Mayıs 2004 tarihinde AB’ye katılacak olan yalnızca Rum tarafıdır. Zira, 16 Nisan 2003 tarihli Katılım Andlaşması, Ada’nın siyasi ve hukuki bölünmüşlüğüne esas alarak birleşik bir Kıbrıs’ın AB’ye üye olmasına imkân vermemektedir. Böylece, uluslararası bir sorun Avrupa Birliği’ne ithal edilmiş olmaktadır” ifadelerine yer vermiştir.

Bu görüşe ilave olarak GKRY’nin Kıbrıs Türklerini temsil etmediği ve bu nedenle Kıbrıs’ın tamamını temsil eden bir yasal hükümet olarak tanınamayacağını da altını çizmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2004).

21 Haziran 2004 tarihinde yayınlanan ve Avrupa Konseyi’nin 17-18 Haziran 2004 tarihlerindeki Brüksel Zirvesi’nin kararlarını yayınlayan bildirmede 25. ve 30. maddeler arasında Türkiye’nin üyelik koşullarına ilişkin görüşlere yer verilmiştir. Buna göre Türkiye’nin reform sürecinde yaptığı ilerlemelerin olumlu karşılandığı belirtilerek Türkiye’nin reform sürecini ilerletmesi ve Konsey’in Aralık 2004’te, Türkiye’nin Kopenhag siyasi kriterlerini karşıladığına karar vermesi halinde Türkiye ile müzakerelerin hiç geciktirmeden başlanacağı hususu yeniden ifade edilmiştir. Ayrıca Türk hükümetinin Kıbrıs sorunun çözümü konusunda BM Genel Sekreterinin çalışmalarına yaptığı olumlu katkıları da memnuniyetle karşıladıkları belirtilmiştir (http-5, s. 11).

Avrupa Komisyonu 3 Aralık 2004 tarihinde 2004 yılı Türkiye İlerleme Raporu ve Avrupa Komisyonu'nun Türkiye'nin Katılım Yolunda Kaydettiği İlerlemeye İlişkin Tavsiye Raporu'nda, Avrupa Konseyi'ne Türkiye'nin katılım müzakerelerinin gecikme olmaksızın başlatılması tavsiyesinde bulunmuştur. Müzakerelerin ilk aşamasında siyasi kriterlerin tam olarak uygulanmasına öncelik verilmiş, özellikle insan hakları ve temel özgürlükler alanındaki kriterlerin hem teoride hem de pratikte gerçekleştirilmiş olması gerekliliğine vurgu yapmıştır. Bununla birlikte müzakerelerin başarı ile sonuçlanıp sonuçlanmadığına bakılmaksızın, AB ve Türkiye arasındaki ilişkilerin Türkiye'nin tam anlamıyla Avrupa yapısı içinde kalacak şekilde sürdürülmesi yönündeki gerekliliği açıkça ifade etmiştir (European Parliament, 2004).

1 Şubat 2005 tarihinde yayınlanan ve Avrupa Konseyi'nin 16-17 Aralık 2004 tarihlerindeki Brüksel Zirvesi kararlarını yayınlayan bildirmede 17. ve 22. maddeler arasında Türkiye'nin üyelik koşullarına ilişkin görüşlere yer verilmiştir. Buna göre Türkiye ile katılım müzakerelerinin 3 Ekim 2005 tarihinde başlatılması talep edilmiştir (Council of the European Union, 2005, s. 6).

29 Temmuz 2005 tarihinde “Avrupa Birliği'nin Genişlemesinin Ardından Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu Arasında Bir Ortaklık Yaratan Anlaşmaya Ek Protokol” belgesi imzalanmıştır. Bu Ek Protokol ile Gümrük Birliği uygulamalarının Birliğe dahil olan yeni üye ülkeleri de kapsamaması konusunda uygunluk verilmiştir. Ancak GKRY'nin bu kapsam dahilinde tanınmadığını belirten ek bir deklarasyon yayınlanarak GKRY'den “Kıbrıs Cumhuriyeti” olarak bahseden belgenin imzalanmış olmasının Türkiye'nin GKRY'yi tanıdığı anlamına gelmeyeceği vurgusu yapılmıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, tarihsiz). Türk Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan deklarasyona cevaben AB 21 Eylül 2005 tarihinde “Genişleme: Türkiye, Avrupa Komisyonu ve Üye Devletlerinin Deklarasyonu” başlığı ile bir karşı deklarasyon sunmuştur. Bu deklarasyon kapsamında Türkiye'nin GKRY'ye ilişkin ek deklarasyonunun tek taraflı olduğu, Protokolün resmi bir parçası olmadığı, Türkiye'nin Protokol'den doğan yükümlülükleri kapsamında herhangi bir yasal etkisinin bulunmadığı, bütün üye devletlerin tanınmasının AB üyeliğine katılım sürecinin zorunlu bir parçası olduğu, Türkiye ile bütün AB üyesi devletler arasındaki ilişkilerin mümkün olan en kısa sürede normalleşmesinin büyük önem taşıdığı konularına vurgu yapılmıştır (European Commission, 2005).

3 Ekim 2005 tarihinde Lüksemburg'ta yapılan Hükümetlerarası Konferans'ta Türkiye'nin AB'ye katılım müzakereleri başlamış ve Müzakere Çerçeve Belgesi kabul edilmiştir (Karluk, 2007, s. 735).

Müzakere Çerçeve Belgesi kapsamında müzakerelerin Avrupa Birliği Anlaşması'nın 49. maddesine bağlı olarak yürütüleceği, müzakerelerin ana amacının katılım olduğu, müzakere sürecinin ucu açık bir süreç olduğu ve çıktılarının ne olacağı konusunda önceden bir garanti verilemeyeceği ifade edilmiştir. Sürecin sonunda Kopenhag kriterlerinin yanı sıra AB'nin hazmetme kapasitesi (*absorption capacity*) de göz önünde bulundurulacak şekilde değerlendirme yapıldığında Türkiye üyelik için gereklilikleri tam anlamıyla karşılamıyor sonucu çıksa dahi Türkiye'nin Avrupa'nın yapısında mümkün olan en güçlü ve sağlam biçimde yerleşik bir konuma sahip olduğunun altı çizilmiştir (European Union, 2005). Benzer bir ifade daha önce 03 Aralık 2004 tarihinde 2024 yılı Türkiye İlerleme Raporu ve Avrupa Komisyonu'nun Türkiye'nin Katılım Yolunda Kaydettiği İlerlemeye İlişkin Tavsiye Raporu'nda da kullanılarak üyelik sürecinin seyrinin nasıl ilerlediğine bakılmaksızın AB ve Türkiye arasındaki ilişkilerin bu yaklaşımda ele alınması gerektiği belirtilmiştir (European Parliament, 2004).

Müzakere Çerçeve Belgesi ile 35 müzakere başlığı belirlenmiş olup müzakerelerin başlık sırasına göre değil, müzakere sürecinin uygun aşamalarına göre ele alınacağı belirtilmiştir. Söz konusu otuz beş başlık Tablo 2.1.'de gösterilmiştir (European Union, 2005).

Tablo 2.1. Müzakere çerçeve belgesinde belirtilen 35 müzakere fasıl başlığı (European Union, 2005)

No	Fasıl Başlığı
1	Malların serbest dolaşımı
2	İşçilerin serbest dolaşımı
3	İş kurma hakkı ve hizmet sunumu serbestisi
4	Sermayenin serbest dolaşımı
5	Kamu alımları
6	Şirketler hukuku
7	Fikri mülkiyet hukuku
8	Rekabet politikası
9	Mali hizmetler
10	Bilgi toplumu ve medya
11	Tarım ve kırsal kalkınma

Tablo 2.1. (Devam) Müzakere çerçeve belgesinde belirtilen 35 müzakere fasıl başlığı (European Union, 2005)

No	Fasıl Başlığı
12	Gıda güvenliği, veterinerlik ve bitki sağlığı politikası
13	Balıkçılık
14	Taşımacılık politikası
15	Enerji
16	Vergilendirme
17	Ekonomik ve parasal politika
18	İstatistik
19	Sosyal politika ve istihdam (Ayrımcılık yapmama ve kadın-erkek fırsat eşitliğini de içerecek şekilde ele alınmalıdır.)
20	İşletme ve sanayi politikası
21	Trans-Avrupa ağları
22	Bölgesel politika ve yapısal araçların eşgüdümü
23	Yargı ve temel haklar
24	Adalet, özgürlük ve güvenlik
25	Bilim ve araştırma
26	Eğitim ve kültür
27	Çevre
28	Tüketicinin ve sağlığın korunması
29	Gümrük birliği
30	Dış ilişkiler
31	Dış, güvenlik ve savunma politikası
32	Mali kontrol
33	Mali ve bütçesel hükümler
34	Kurumlar
35	Diğer konular

20 Ekim 2005 tarihinde Türkiye ile AB müzakerelerinin ilk aşaması olan tarama toplantıları başlatılmıştır ve ilk müzakere faslı “25- Bilim ve Araştırma” başlığı altında açılarak fiili müzakere sürecine geçilmiştir. Açılan bu ilk fasıl 12 Haziran 2006 tarihinde geçici olarak kapatılmıştır. Ardından yeni fasıllar da açılmış olmakla birlikte süreç ağır işlemiştir. AB Genel Konseyi 29 Kasım 2006 tarihinde yayımlanan Komisyon Tavsiyesini kabul ederek Türkiye’nin Ek Protokol’e ilişkin taahhütlerini yerine getirdiğini doğrulayana kadar sekiz fasılda müzakerelerin askıya alınmasını ve hiçbir

faslın geçici olarak kapatılmamasını kararlaştırmıştır. AB Komisyonu, Türkiye'nin yükümlülüklerini yerine getirmedeği sürece sekiz müzakere başlığının açılmayacağını ifade etmiştir (Koçöz, 2012, s. 278). AB Komisyonu tarafından Türkiye'nin Ankara Anlaşması'na Ek Protokol'den kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmemesi gerekçesi ile blokaj konarak müzakereye açılmayan sekiz fasıl şunlardır: 1- *Malların Serbest Dolaşımı*, 29- *Gümrük Birliği*, 13- *Balıkçılık*, 14- *Taşımacılık Politikası*, 30- *Dış İlişkiler*, 3- *İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sunumu Serbestisi*, 9- *Mali Hizmetler*, 11- *Tarım ve Kırsal Kalkınma* (T.C. AB Bakanlığı, tarihsiz, s. 16).

2.2.5. 2006-2014 yılları arası AB ve Türkiye ilişkileri

Türkiye 2007 İlerleme Raporu'nda Aralık 2006 tarihinde alınan sekiz müzakere başlığını açmama ve açılan diğer bütün fasılların da geçici olarak kapanmaması kararı Komisyon tarafından Türkiye'nin Ortaklık Anlaşmasına Ek Protokolü tam olarak uyguladığını teyit edilinceye kadar yürürlükte kalacağı yönünde belirtilmiştir. 2007 İlerleme Raporu'nda AB ile Türkiye arasındaki geliştirilmiş siyasi diyalogun devam ettiği ve mali yardımlar ile Türkiye'nin Komisyon Program ve Kurumlarına katılımının ortak finansmanı çalışmalarının sürdüğü konuları olumlu gelişmeler olarak aktarılmıştır. Öte yandan azınlık hakları ve kültürel haklar bakımından herhangi bir ilerleme olmadığı, GKRY ile ikili ilişkilerinin normalizasyonu konusunda herhangi bir adım atmadığı, işitsel ve görsel medya politikalarında ilerleme kaydetmediği, ödemeler sisteminin müktesebat ile uyumlu olmadığı gibi farklı fasıl başlıkları altında olumsuz değerlendirmeler yapıldığı görülmüştür. AB'nin Türkiye ile üyelik müzakerelerine devam ettiği ve siyasi diyalogu devam ettirdiğinin bir göstergesi niteliği taşır şekilde sanayi politikası, istatistik, mali kontrol fasılları da 2007 yılında müzakereye açılmıştır (Avrupa Komisyonu, 2007).

AB son dönem genişlemelerin ardından kurumsal yapısı ve karar alma mekanizmalarının revize edilmesi ihtiyacı ile karşı karşıya kalmıştır. Bu kapsamda bir AB anayasası tasarısı üzerinde durulmuş, ancak bu çalışmaların Fransa ve Hollanda referandumlarında reddedilmesi ile reform sürecinin seyri değişmiştir. 13 Aralık 2007 tarihinde Avrupa Birliği üyesi ülkelerin devlet ve hükümet başkanları tarafından Lizbon Antlaşması adı verilen reform Antlaşması imzalanmış ve Antlaşma, 1 Aralık 2009'da yürürlüğe girmiştir. Lizbon Antlaşması ile AB'nin kurumsal yapısında bazı değişiklikler yapılmasına karar verilmiştir (Güneş, 2008, s. 740).

AB üyelik süreci kapsamında 2007-2010 yılları arasında 28- *Tüketicinin ve sağlığın korunması*, 21- *Trans-Avrupa ağları*, 6- *Şirketler hukuku*, 7- *Fikri mülkiyet hukuku*, 4-

Sermayenin serbest dolaşımı, 10- Bilgi toplumu ve medya, 16- Vergilendirme, 27- Çevre, 12- Gıda güvenliği, veterinerlik ve bitki sağlığı politikası fasılları müzakerelere açılmıştır. 8 Aralık 2009 tarihinde ise GKRY, tek taraflı olarak 2- *İşçilerin serbest dolaşımı, 15- Enerji, 23- Yargı ve temel haklar, 24- Adalet, özgürlük, güvenlik, 26- Eğitim ve kültür, 31- Dış, güvenlik ve savunma politikası* olmak üzere altı adet faslın açılmasını engellemiştir (AB Başkanlığı, 2021, s. 86).

03 Haziran 2011 tarihinde 634 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile Avrupa Birliği Bakanlığı kurulmuştur. Bakanlığın kuruluş amacı ise Türkiye'nin AB üyeliğine hazırlanmasında yürütülen çalışmaların yönlendirilmesi, izlenmesi ve koordinasyonu; bunların yanı sıra üyelik sonrasında da yapılacak çalışmaların koordine edilmesinin sağlanması olarak ifade edilmiştir (http-6). Aynı KHK ile AB Eğitim ve Gençlik Programları Merkezi Başkanlığı (Türkiye Ulusal Ajansı), AB Bakanlığı'nın kuruluşu konumuna gelmiştir (http-7).

Avrupa Komisyonu 2011 yılı Ekim ayında Türkiye ile ilişkileri canlandırmak için bir Olumlu Gündem oluşturulmasını önermiştir. AB'nin genişleme politikaları kapsamında önerilen bu Olumlu Gündem ile siyasi engeller nedeniyle yavaşlama yaşanan teknik alanlarda ilerleme kaydedebilmek, taraflar arasındaki güveni yeniden tesis etmek; dış politikada diyalog, AB müktesebatına uyum, vize konusunda pratik çözümler geliştirme, göç ve hareketlilik, ekonomik ilişkiler ve Türkiye-AB Gümrük Birliği'nin potansiyeli gibi konularda karşılıklı çıkarların gözetileceği işbirliklerini derinleştirilmek gibi yeniden yapılandırma süreçleri tasarlanmıştır. Bu girişimle siyasi engeller baypas edilerek Türkiye'nin en çok eleştirildiği yargı, insan hakları, adalet, özgürlük, güvenlik gibi konularda teknik açıdan ilerlemeler kaydederek Türkiye'yi AB'ye yakınlaştırmak öncelikli reform çalışmalarından biri olarak nitelendirilmiştir. Avrupa Komisyonu bu girişimi ile, eski Fransa Cumhurbaşkanı Sarkozy ve Almanya Şansölyesi Merkel tarafından savunulan 'imtiyazlı ortaklık' önerisi gibi yaklaşımlardan sonra, AB'ye karşı şüpheli ve çekimser davranan Türk kamuoyu ve karar alıcıların çekincelerini azaltmayı başarmıştır (Şahin, 2012, s. 3-5).

2013 yılında AB Konseyi Dönem Başkanlığı İrlanda'ya geçtiğinde Türkiye-AB ilişkilerinde yeni ve olumlu gelişmeler gözlemlenmeye başlanmıştır. 2011 yılında Nicolas Sarkozy liderliğinde Fransa'nın Türkiye'nin AB üyeliğine açıkça olumsuz baktığını dile getirmesinin ardından yeni Fransız hükümeti 2013 yılında Türkiye'nin müzakere fasıllarına konan engelleri kaldırabileceklerini belirtmiş ve 3 yıllık blokajı

bulunan 22- *Bölgesel Politikalar* faslı üzerindeki engeli kaldırarak Aralık 2013'te faslın açılmasına olanak tanımıştır. Benzer şekilde vize serbestliği konusu da yeniden gündeme gelen konular arasında yerini almıştır (Usul, 2014, s. 283-284).

Türkiye, 6 Mayıs 2015 tarihinde Sivil Koruma Mekanizmasına katılım anlaşmasını imzalanmış, Bakanlar Kurulu Kararı ise 22 Mart 2016 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanmıştır (http-8, s. 9).

2011 yılında başlayan Suriye İç Savaşı ve etkilerinin sonucunda Avrupa'ya düzensiz göç girişlerinde artış gözlemlenmiştir. Türkiye'nin göç yolunda kritik konumu nedeniyle AB ve Türkiye arasında göç krizinin yönetimine ilişkin diyaloglar artmıştır. 2013 yılında Geri Kabul Anlaşması imzalanmış ve 2014 yılında yürürlüğe giren bu Anlaşma uyarınca Türkiye, kendi toprakları üzerinden yasaya aykırı şekilde AB topraklarına giren ve burada bulunmak için gerekli hukuki koşulları karşılamayan Türk vatandaşlarını, vatansızları ve üçüncü ülke vatandaşlarını Türkiye'ye geri alma yükümlülüğünü üstlenmiştir. Aynı dönemde Avrupa Komisyonu tarafından "Türkiye ile Vizesiz Rejime Yönelik Yol Haritası" dokümanı kabul edilerek Geri Kabul Anlaşmasının koşullarının yerine getirilip getirilmediği izlenmiştir. Bu doküman AB üyesi ülkelerle sınır yönetimi konusunda işbirliği sağlamak için 72 maddelik kriteri bünyesinde barındırmaktadır. 72 kriterin eksiksiz tamamlanması halinde AB ve Türkiye arasında vize serbestisinin gerçekleştirilmesi için Avrupa Komisyonu tarafından vize serbestisi teklifi yapılması kararı alınmıştır (Turhan, 2017, s. 652-653). Göçmen krizine kadar oldukça durağan ilerleyen Türkiye-AB ilişkileri, bu süreçte vize serbestisi diyalogunun da gündeme gelmesi ile birlikte yeniden hız kazanmış ve ikili ilişkilerin canlanması açısından bir itici güç olmuştur. Ancak henüz vize serbestisi konusunda bir gelişme kaydedilmediği gibi müzakere fasıllarının açılması konusunda da bir gelişme olmamıştır.

2.2.6. 2015'den günümüze AB ve Türkiye ilişkileri

AB üyelik süreci kapsamında 2015-2016 yılları arasında 17- *Ekonomik ve parasal politika*, 33- *Mali ve bütçesel hükümler* fasılları müzakerelere açılmıştır (AB Başkanlığı, 2021, s. 87).

Türkiye-AB ilişkilerinde, 29 Kasım 2015, 7 Mart 2016 ve 18 Mart 2016 Türkiye-AB Zirveleri çerçevesinde önemli ilerlemeler kaydedilmiş olup katılım müzakerelerinin yeniden canlandırılması ve diyalogun güçlendirilmesi istekliliği dile getirilmiştir. Vize serbestisi diyalogu sürecine hız kazandırılması, terörle mücadele alanında ortak çalışmalar başlatılması, göç yönetimi ve bu konuda taraflar arasındaki yükün

paylaşılması, Gümrük Birliği'nin güncellenmesi gibi önem arz eden konularda kararlar alınmıştır. Öte yandan söz konusu kararların alınması ve süreçte ilişkilerin hızlanarak güçlendirilmesinin ardında Suriye'den gelen düzensiz göç dalgalarının etkisi olduğu değerlendirilmiştir. Bütün bu süreçler yaşanırken Türkiye'de meydana gelen 15 Temmuz darbe girişimi sonrası ulusal ve uluslararası düzeyde hayata geçirilen güvenlik tedbirleri ve AB tarafının dayanışma açısından zayıf kalması ilişkilerin olumsuz etkilenmesine yol açmıştır. Yaşanan bu olumsuz süreç, Türkiye'nin müzakere sürecine de yansımıştır. 13 Aralık 2016 tarihli AB Zirvesi Dönem Başkanlığı Sonuçlarında, “*mevcut koşullar altında yeni fasılların müzakereye açılmasının düşünülmendiği*” belirtilmiştir (AB Başkanlığı, 2023a).

Avrupa Parlamentosu 24 Kasım 2016 tarihli AB-Türkiye İlişkileri karar metninde 15 Temmuz darbe girişimini kınadığını ve Türk makamlarının bu girişime karışanları ve sorumluları yargılama konusundaki meşru sorumluluğunu tanıdığını ifade etmiştir. Ancak karar metninin ilerleyen kısımlarında Temmuz 2016'daki başarısız askeri darbe girişiminden bu yana Türkiye'de alınan orantısız baskıcı önlemleri şiddetle kınadığını, Türkiye'nin AB'ye bağlı bir yapıda olmasına yönelik kararlılığını sürdürmekle birlikte Türkiye ile devam eden katılım müzakerelerinin geçici olarak dondurulmasını başlatmaları çağrısında bulunmuştur. Müzakerelerin geçici olarak dondurulması ile mevcut görüşmelerin durdurulması, yeni fasılların açılmaması ve Türkiye'nin AB Üyelik Çerçevesi'ne ilişkin yeni girişimlerde bulunulmaması kabul edilmiştir (European Parliament, 2016).

Türkiye'nin ulusal gündeminde ise Anayasa Değişikliği Referandumu yer almıştır. 16 Nisan 2017 tarihinde Anayasa değişikliği teklifi için referanduma gidilmiş ve referandum sonunda %51,41 evet oyuyla değişiklik önerisi halk tarafından kabul edilmiştir. Bu kabul ile parlamenter sistemin yerine Cumhurbaşkanlığı sistemi adı verilen hükümet sisteminin getirilmesi, başbakanlık makamının kaldırılması, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki (TBMM) vekil sayılarının 550'den 600'e çıkarılması ve Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu yapısında birtakım değişiklikler gerçekleştirilmesi onaylanmıştır (Uzun ve Nisan, 2018, s. 163-164). Referandumun ardından 9 Temmuz 2018 tarihinde ise 6771 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun bütün hükümlerini kapsayacak şekilde yürürlüğe girmiştir (Demirbağ, 2019, s. 15).

10 Temmuz 2018 tarihli ve 1 no.lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçilmiş; aynı Kararname'nin 24. maddesi ile

Avrupa Birliği eğitim ve gençlik programlarının uygulanması ile ilgili genel politikaların belirlenmesi, izlenmesi ve değerlendirilmesi amacıyla çalışmalar yapma sorumluluğu Eğitim ve Öğretim Politikaları Kurulu'na verilmiştir. Bakanlıklar çatısı altında Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlıkları veya Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlükleri yapılandırılmıştır (Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 2018). 15 Temmuz 2018 tarihinde ise Avrupa Birliği Bakanlığı, 30479 Sayılı Resmî Gazetede yayınlanan 4 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Avrupa Birliği Başkanlığı olarak adlandırılmış ve Dışişleri Bakanlığı'na bağlanmıştır (Avrupa Birliği Başkanlığı, 2021).

Türkiye 15 Temmuz 2016 darbe girişimi sonrası 21 Temmuz 2021 tarihinde başlayan olağanüstü hâl (OHAL) uygulamasını 19 Temmuz 2018 tarihinde sonlandırmıştır. OHAL uygulaması bu zaman dilimi içinde üç ay aralıkla yedi kez uzatılmıştır (Çelik, 2018). Avrupa Parlamentosu'nun 2018 Türkiye Raporu'nda Anayasa Değişikliği Referandumu ya da Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçiş hakkında herhangi bir değerlendirme yapılmazken OHAL koşulları konusunda çok sayıda olumsuz değerlendirmeye yer verilmiştir. OHAL koşullarının 19 Temmuz 2018 tarihinde kaldırılmasını memnuniyetle karşıladıklarını dile getirilirken, KHK kapsamında alınan kararların kanunlaştırılması konusunun insan hakları ve özgürlükler konusunda kısıtlayıcı yansımaları olabileceğini ve bu koşulların OHAL'in kaldırılmasının getirdiği olumlu koşulları etkileyebileceğini ifade edilmiştir (European Parliament, 2018, s.4).

AB ile yaşanan gergin süreçlerin ardından ise terörle mücadele, güvenlik, sığınmacı krizi gibi bölgesel ve küresel çıkarlar gündeme geldikçe taraflar arasında diyalog yeniden oluşmaya başlamış; Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan önce 2017'de Brüksel'de, ardından 2018'de Varna'da AB kurumlarının liderleri ile bir araya gelmiştir. Brüksel'de gerçekleşen toplantı *Yapılandırılmış Ortak Çalışma Takvimi* olarak nitelendirilebilecek bir yol haritası oluşturulması ve ilişkilerin ortak çıkarlar doğrultusunda ileriye taşınması noktasında olumlu bir süreci başlatmıştır. Varna'da gerçekleşen Varna Liderler Zirvesi ise Türkiye'nin AB ile ilişkilerini ileriye taşıma istekliliğini açıkça ifade ettiği bir platform sağlamıştır. Taraflar birbirlerine yönelik beklentileri en üst düzey temsiliyet ile dile getirmişlerdir (Akdemir, 2020, s. 24).

Türkiye, 13 Ekim 2006 tarihinde Müzakere Çerçeve Belgesi'nde yer alan tüm fasıllara ilişkin tarama sürecini tamamlamıştır. Ancak siyasi blokajlı fasıllar olması

nedeniyle tüm tarama sonu raporları AB tarafından henüz onaylanmamıştır (T.C. AB Bakanlığı, tarihsiz, s. 9).

Varna Zirvesi ile üst düzey diyalog kapsamında ilişkilerde bir canlanma yaşanmış olsa dahi AB'nin 26 Haziran 2018 tarihli Genel İşler Konseyi Sonuçları'nda, *“Türkiye'nin AB'den uzaklaşmakta olduğu, katılım müzakerelerimizin fiiliyatta durma noktasına geldiği, yeni fasılların açılmasının veya kapatılmasının düşünülmendiği ve Gümrük Birliği'nin güncellemesi müzakerelerinin başlatılmasının öngörülmediği”* hususlarına yer verilmiştir (AB Başkanlığı, 2023a).

Türkiye ile Vizesiz Rejime Yönelik Yol Haritası kapsamında belirlenen 72 kriter kapsamında çalışmalar devam etmiştir. 4 Mayıs 2016 tarihinde AB Komisyonu tarafından yayınlanan raporda 72 kriterin 65'inin tamamen karşılandığı belirtilmiş olup, 8 Aralık 2018 tarihinde de AB ve Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü (ICAO) standartlarıyla uyumlu pasaportların basımına ilişkin yükümlülüğün karşılandığı doğrulanmıştır. 2018 yılında yaşanan bu gelişme ile vize serbestisi için karşılanması gereken söz konusu 72 kriterden geriye 6 kriter kalmıştır (Avrupa Birliği Başkanlığı, 2024).

20 Şubat 2019'da Avrupa Parlamentosu, Türkiye ile AB arasındaki üyelik müzakerelerinin askıya alınmasını öneren bir karar tasarısı sunmuştur. Söz konusu tasarı, Parlamento'nun Dışişleri Komisyonu tarafından kabul edilmiştir (http-9). Üyelik müzakerelerinin askıya alınması kararı alınırken Türkiye'nin 2019 yılının Eylül ve Ekim aylarında üç genelge yayınlarak AB çalışmalarına devam ettiği mesajını vermesi ilişkilerin sürdürülebilirliği açısından dikkat çeken bir adım olmuştur. Vize serbestisi diyalogu, katılım öncesi fonların ve Birlik Programları'nın yönetimi ve AB ile çalışmaların koordinasyonu konularında yayımlanan genelgeleri, siyasi engellere rağmen AB ilişkilerin devam ettirilmesine yönelik bir mesaj olarak değerlendirmek mümkündür (AB Başkanlığı, 2023a).

2020 yılında Avrupa Parlamentosu üyesi Ryszard Czarnecki'nin önderliğinde AB-Türkiye Dostluk Grubu oluşturulmuştur. Czarnecki, bu platformun Avrupa'da ve Türkiye'de karar alıcılar, iş dünyası temsilcileri ve sivil toplum düzeyinde Türkiye ve AB'yi birbirine yakınlaştıracak yapıcı birlikteliklerin oluşmasını sağlayacağını ifade etmiştir. Bu birlikteliklerin amacını ise Türkiye içinde ve Türkiye için çalışan, AB kurumlarında yer alan ve AB üyesi devletlerde bulunan insanlar arasındaki ilişkileri yakınlaştırmak, bu yakınlaşmayı farklı konular üzerinden iletirmek ve parlamenter diplomasi gündemini yürütmek olarak tanımlamıştır (Cam, 2020).

2020 yılında AB ve Türkiye arasındaki ilişkiler Doğu Akdeniz'deki gelişmeler nedeniyle gerilmeye başlamıştır. 2015 yılında başlatılan EastMed boru hattı projesi ile Türkiye'den bağımsız bir enerji ihracatı politikası benimsenmiştir. Buna göre Doğu Akdeniz'de GKRY ve İsrail'in yetki alanları içerisinde kalan bölgelerden çıkarılan doğal gazın, Yunanistan ve İtalya üzerinden Avrupa'ya taşınması planlanmıştır. 2015 yılında tasarlanmaya başlayan bu çalışma, 2020 yılında ilgili hükümetlerin Atina'da imzaladıkları bir sözleşme ile resmiyet kazanmıştır. GKRY'nin 2021 yılında Doğu Akdeniz'de sondaj çalışmalarına başlaması da Doğu Akdeniz'de gerginliği arttıran gelişmeler arasında yerini almıştır. Bu gelişmelerin üzerine Türkiye, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) ile 2021 yılında kıta sahanlığı sınırlandırma anlaşması imzalamış, 2019 yılında da Libya'da Ulusal Mutabakat Hükümeti ile Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası'nı imzalamıştır (Yıldırım Mat, Azaklı Köse ve İspirli Armağan, 2021, s. 1078-1079). Doğu Akdeniz'de yaşanan bu gelişmeler, AB'nin EastMed projesi ile tasarladığı enerji planı karşısında Yunanistan ve GKRY'ye yakın bir duruş sergileyerek yetki alanları ve enerji kaynaklarının değerlendirilmesi bakımından Türkiye'nin karşısında bir tavır takınması Türkiye-AB ilişkilerini olumsuz etkileyen bir sürecin başlamasına yol açmıştır.

2022 yılında Rusya-Ukrayna savaşının başlaması ile etkileri hem küresel hem de bölgesel düzeyde ilişkilere yansımıştır. Savaş, AB ve Türkiye arasındaki ilişkilerin yeniden değerlendirilmesini ve öneminin anlaşılmasına yol açmıştır. Güvenlik, göç, savunma, enerji, ekonomik ilişkiler gibi pek çok konuda AB ve Türkiye'nin karşılıklı kazanımları ön plana çıkmış ve bu yeniden değerlendirme hali, 2022 yılında ilişkilerin yeniden olumlu bir seyre evrilmesine imkân tanımıştır. 2022 yılında üst düzey diyaloglar devam etmiş; siyasi direktörler düzeyinde Siyasi Diyalog Toplantısı, tarım alanında Yüksek Düzeyli Diyalog toplantısı ve BTİ alanında Yüksek Düzeyli Diyalog toplantısı gerçekleştirilmiştir (AB Başkanlığı, 2022b).

Türkiye-AB ilişkileri üyelik süreci ve müzakerelerin devamı açısından net süreçler içeren ve olumlu gelişmelere tanıklık eden bir dönemden geçmemektedir. Bununla birlikte Covid-19 pandemisi, güvenlik konuları, doğal afetlerle mücadele gibi alanlarda işbirliği ve dayanışma örneklerini sergilemeye devam etmektedir. Üyelik, imtiyazlı ortaklık gibi farklı kavramlar üzerinden ilişkilerin gelişimi tartışılmaya devam etse de eğitim-öğretim programları, bilimsel araştırmalar, özellikle dijitalleşme ile birlikte gelen

ortak araştırma ağları ve altyapılarının kurulumu gibi faaliyet alanları kesintisiz işletilmeye devam etmiştir.

Türkiye'nin AB üyelik sürecini dönemlere göre özetine Tablo 2.2.'de yer verilmiştir:

Tablo 2.2. *Türkiye'nin Avrupa Birliği üyelik süreci (Çakır, 2011, s. 3)*

Türkiye'nin AB Üyelik Süreci		
Ortaklık başvurusu		1959
Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu Arasında bir Ortaklık Yaratın Anlaşma		1963
Anlaşmanın yürürlüğe girmesi		1964
Üyelik Sürecinin Aşamaları	Hazırlık aşaması	1964-1973
	Geçiş aşaması	1974-1994 (Tam üyelik başvurusu geçiş sürecinde yapılmıştır.)
	Final aşaması	1995 - ?
Tam üyelik başvurusu		1987
Topluluğun yanıtı		1989 (olumsuz) (Adaylık statüsü 1999 yılında onaylandı.)
Katılım müzakerelerinin başlaması		2005
Katılım müzakerelerinin tamamlanması		?
Katılım Antlaşmasının imzalanması		?
Tam üyelik tarihi		?

2.3. AB'nin Bilim, Teknoloji ve İnovasyon Temelli İşbirliği Programları ve Türkiye'nin Programlara Katılımı

AB çok sayıda BTİ temelli program yürütmekte ve bu programları belirli periyotlarda güncelleyerek Avrupa'nın ihtiyaçlarına ve önceliklerine göre hedef belirlemektedir. AET'den Birliğe geçiş sürecinde de bu konulara verdiği önem Antlaşma

metinlerine yansımış ve eğitim, araştırma, geliştirme gibi konular üzerinde çalışılacak gündem maddeleri olarak yer almıştır.

1957 tarihli Roma Antlaşması'nda ekonomik ve siyasi çıkarlarını gözetken altı kurucu devlet, kurulacak Topluluğu üretim ve tüketim gücü çerçevesinde ele almıştır. Bu açıdan vergi, ceza hukuku, ahlaki ve kültürel değerler ile eğitim konusunu kapsam dâhilinde tutmuşlardır. Burada amaç Avrupa'da tek tip bir yapılaşmaya gitmek değil, kaynakların etkin kullanılacağı bir havuz oluşturmaktır (McGiffen, 2005, s. 1). Henüz araştırma, inovasyon gibi kavramlarla karşılaşılmasa da eğitim kapsam dahilinde tutularak insan kaynağının gelişimi yönünde işbirliği yapılması hedefine dikkat çekilmiştir.

1987 tarihli Avrupa Tek Senedi'nde *Araştırma ve Teknolojik Gelişim* bölümü altında yer alan 130f maddesi Topluluğun, Avrupa endüstrisini geliştirip uluslararası arenada rekabet edebilir hale getirmesi için teknolojik altyapısının güçlendirilmesine vurgu yapmaktadır. Bunun için de KOBİ, araştırma merkezleri ve üniversitelerle işbirliğinin arttırılması, teşvik edilmesi, ortak politika ve uygulamalarla yeni girişimlerin hayata geçirilmesini hedeflemiştir. 130g maddesinde Ar-Ge için programlar tasarlanması, üçüncü dünya ülkeleri ve diğer uluslararası örgütlerle de işbirliği kurulması, Topluluk içinde araştırmacıların hareketliliğinin sağlanması gibi konulara yer verilmiştir. 130h-130q maddelerinde ise söz konusu araştırma geliştirme programlarının nasıl tasarlanacağı, nasıl finanse edileceği, araştırma çıktılarının nasıl yaygınlaştırılacağı konuları ele alınmıştır (Single European Act, 1987, s. 11). Avrupa Tek Senedi, ekonomik iyileştirme hedeflerken bilim ve teknolojinin sağlayacağı katkıyı göz ardı etmeyerek politika hedefleri arasında bu konulara da yer vermiştir. Ayrıca ticaret ve rekabet hedefi ile olsa da Avrupa'da araştırma ve teknolojik geliştirmeye dayalı işbirliği programlarının tasarlanması düşüncesine öncülük etmiştir. Üniversite ve sanayi işbirliğinin öneminin altı çizilmiş, araştırmacıların serbest dolaşımı konusuna yer verilmiştir.

1992 tarihli AB Antlaşması'nda (Maastricht Antlaşması) *Araştırma ve Teknolojik Gelişim* bölümü altında, Avrupa Tek Senedi'ne benzer amaç ve hedefler listelenmiştir. Özellikle 130i maddesinde çok yıllık çerçeve programlarının tasarlanıp hayata geçirilmesi, çerçeve programlarının değişen koşullara göre uyumlandırılması ve güncellenmesi konularına yer verilmiştir (EUR-Lex-Document 11992M/TXT, 1992).

1997 tarihli Amsterdam Antlaşması'nda *İstihdam* ya da *Gümrük* gibi farklı bölümlerin altında üye devletler arasında inovasyona ve bilgi transferine dayalı yenilikçi

uygulamaların geliştirilmesi, ortak projeler üretilmesi ve iyi uygulamaların paylaşılması gibi hedefler konmuştur (EUR-Lex-Documant 11997D/TXT, 1997). Burada Ar-Ge konularının Birliğin tüm faaliyet alanlarına dahil edilmiş olduğu, kurallar ve programlarla uygulama alalarının daha da arttırılmaya çalışıldığı görölmektedir.

Lizbon Antlaşması ile AB'nin araştırma ve inovasyon alanlarındaki yaklaşımı güçlendirilmiş ve Avrupa Araştırma Alanı'nın yaratılması amaçlanmıştır (EUR-Lex, tarihsiz). 2000 yılında hayata geçirilen Avrupa Araştırma Alanı, AB genelinde araştırma, inovasyon ve teknoloji için sınırları olmayan tek bir pazar yaratma amacıyla kurgulanmış olup ölkelerin araştırma politika ve programlarını birbirlerine yakınlaştırarak birlikte daha etkili çalışmalar yürötmelerine destek olmuştur. (http-10).

Avrupa Araştırma Alanı'nın birinci fazı olan 2000-2007 yılları arasında amaç, Avrupa'daki ulusal araştırma sistemlerinin birbirinden kopuk olması ve üye devletler ile AB arasında bir koordinasyon kurulamaması eksikliğinin giderilmesi olmuştur. Bu nedenle büyük ölçekli araştırma altyapıları kurulması, Avrupa'nın araştırma ve inovasyon sistemleri açısından bir cazibe merkezi haline gelmesi, insan kaynaklarının hareketliliği gibi konular önceliklendirilmiştir. 2007-2012 yıllarını kapsayan ikinci fazında Komisyon ve üye devletler arasındaki işbirliğini güçlendirmek ve bilgiyi yeni bir özgürlük alanı olarak ilan etmek amaçlanmıştır. Araştırma alanında hareketlilik, araştırma merkezi ve kümelerde mükemmeliyet, iyi koordine edilmiş araştırma programları ve bilginin paylaşımının daha etkin hale getirilmesi ise öncelik alanları olmuştur. 2012-2020 yıllarını kapsayan üçüncü fazında amaç bilgi, inovasyon ve araştırma için özgün bir tek pazar yaratmak olmuştur. Bu amacın öncelikleri olarak da daha etkin ulusal araştırma sistemleri, cinsiyet eşitliği, uluslararası işbirliği, bilimsel bilgiye erişim ve bilginin transferinin hızlandırılması gibi konular listelenmiştir (European Commission, 2020). 2018 yılı itibariyle bu alanda iyileştirme çalışmaları yeniden başlamış; iyileştirmenin gerekçeleri olarak da Birliğin karşılaştığı toplumsal, ekolojik ve ekonomik güçlükler gösterilerek Covid-19 pandemisi, yeşil ve dijital dönüşüm gibi konularda daha dayanıklı olmak gerektiği ifade edilmiştir (http-10). AB, 1992 yılında kurucu Antlaşması'nda belirtildiği üzere Ar-Ge konularında programlar ve politikalar geliştirmekle kalmayıp bu programları dünyada gelişen koşullara göre güncelleyerek yenilemiştir. Avrupa Araştırma Alanı'nın pandemi ve iklim sorunları karşısında yenilenme çalışmaları da bu alanda atılan adımlardan olmuştur.

Avrupa'nın 2020-2024 Araştırma ve İnovasyon Stratejisi için çevre ve iklim, dijital gelecek, istihdam ve ekonomi, Avrupa vatandaşlarını ve değerlerini koruma, AB'yi çeşitli öncelik alanlarında dünyada lider konuma getirme, demokrasi ve temel haklar gibi ana öncelik alanları belirlemiştir. Bu alanlardaki çalışmalar için Avrupa Komisyonu'nun belirlediği altı siyasi hedefin her birinin başarılmasında *araştırma ve inovasyon anahtar ve itici güç rolünü oynayacaktır* ifadelerine yer verilmiştir (http-11). Araştırma, geliştirme ve inovasyon, Avrupa'nın öncelik alanları arasındaki yerini almış; Birliğin tüm siyasi hedeflerinin başarılmasında anahtar rol üstlenecek bir araç olarak tanımlanmıştır. Değer yaratımı açısından yalnızca belgelerde birer ifade olarak kalmayıp uygulama alanlarının tanınmış olması ve katılımın teşvik edilmesi, bilim ve inovasyon çalışmalarının Avrupa'da genel kabul görmüş vazgeçilmez birer unsur olmasına imkân tanımıştır.

Türkiye'nin AB'nin araştırma ve inovasyon programlarına katılımı 2003 yılında fiilen uygulamaya geçmiştir. 2004 yılında Türkiye Araştırma Alanı (TARAL) yapısını oluşturarak Avrupa Araştırma Alanı'nın ulusal karşılığını oluşturmayı başarmıştır. Program faaliyetlerine katılım göstermiş ve 2019 yılında bir dizi yeni eylem planını hayata geçirerek mevcut araştırma ve inovasyon altyapısını kapasite geliştirme ve işbirliği olanaklarını iyileştirmek adına Avrupa Araştırma Alanı ile uyumlu hale getirmiştir. Türkiye 2021 yılından bu yana da AB'nin en güncel çerçeve programı olan Ufuk Avrupa Programı'na katılım göstermektedir. Bu programa asosiye ülke statüsü ile tam katılım göstermekte olup araştırma ve inovasyon destek programlarından faydalanmaktadır (http-12).

Türkiye'nin Avrupa Programlarına Katılım Çerçeve Antlaşması ilk kez 26 Şubat 2002 tarihinde imzalanmış olup Ufuk Avrupa Programına katılımını kararlaştıran en güncel uluslararası antlaşma 23 Mart 2022 tarihinde imzalanmıştır. Bu Antlaşmaya göre AB'nin küresel güçlüklerle mücadelede uluslararası ortakları ile güçlerini birleştireceği vurgusu yapılmıştır. Ayrıca Avrupa Araştırma Alanı amaçlarına uygun olarak asosiye ülkeler dâhil tüm katılımcı ülkelerin bilim ve araştırma faaliyetlerinde özgürlük ortamı yaratılması; bilim, eğitim ve iletişim faaliyetlerinin desteklenmesi; ekonomik gelişimde rekabet ve cazibe merkezi olmalarının teşvik edilmesi ifade edilmiştir. AB'nin araştırma ve inovasyon alanındaki önceliklerini gerçekleştirmek için kritik kütleye ulaşılması, uzun dönem vizyonun belirlenmesi ve asosiye ülkelerin programlara katılımının önem arz ettiği belirtilmiştir. Programlara katılımın karşılıklı olduğu ve tüm taraflara kazanımlar getireceği ifadelerine yer verilerek işbirliğinin koşulları tanımlanmıştır. Türkiye,

programlara katılım için finansal katkı payı ödeyecektir (EUR-Lex-Document 22022A0323(03), 2021). Söz konusu Antlaşma, Türkiye'nin AB çerçeve programlarına katılımı için geçerli olan uluslararası antlaşmadır. Bu antlaşma sayesinde Türkiye, AB üyesi devletlerle tamamen aynı koşullarda programdan yararlanma hakkına erişmiştir.

Ufuk Avrupa Programının yanı sıra Erasmus+ Programı ve Avrupa Dayanışma Birlikleri Programı'na katılmak üzere 27 Ekim 2021 tarihinde işbirliği ve katılım antlaşmaları imzalamıştır. Erasmus+ yaşamboyu öğrenme, mesleki eğitim, uygulamalı eğitimler, spor, gençlik gibi araçlarla Avrupa ve çevresinde sürdürülebilir büyüme, istihdam fırsatları, toplumsal dayanışma ve aktif vatandaşlık gibi konulara katkı sunmayı amaçlamaktadır. Avrupa Dayanışma Birlikleri ise gençlerin ve organizasyonların toplumsal ve insani güçlüklerle dikkat çekerek dayanışma, demokrasi ve uyum içinde olma çalışmalarına katkı sağlamasına imkân tanıyan bir programdır. 2018-2020 yılları arasında Türkiye'den 350 gönüllü bu programdan faydalanmıştır (European Commission, 2021). Türkiye bu programlara yalnızca üniversiteler ve öğrenciler üzerinden değil özel sektör firmaları, STK'lar kamu kurumları nezdinde de katılım gösterebilmektedir.

Türkiye'nin katıldığı Birlik Programları, program dönemlerine göre Tablo 2.3.'de gösterilmektedir:

Tablo 2.3. Türkiye'nin 2007-2013 ve 2014-2020 dönemlerinde katılım gösterdiği birlik programları (Karaçay, 2021, s. 140)

2007-2013 Dönemi	
Birlik Programı	Uygulayıcı veya Koordinatör Kurum
Hayat Boyu Öğrenme Programı (LLP)	Türkiye Ulusal Ajansı
Gençlik Programı (YiA)	Türkiye Ulusal Ajansı
Avrupa Birliği 7. Çerçeve Programı (FP7)	TÜBİTAK
Rekabet Edebilirlik ve Yenilik Programı (CIP)	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı
PROGRESS Programı (İstihdam ve Sosyal Dayanışma Programı)	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
Kültür Programı	Kültür ve Turizm Bakanlığı
Fiscalis 2013 (Vergilendirme Programı)	Maliye Bakanlığı
Customs 2013 (Gümrükler Programı)	Gümrük ve Ticaret Bakanlığı

Tablo 2.3. (Devam) Türkiye'nin 2007-2013 ve 2014-2020 dönemlerinde katılım gösterdiği birlik programları (Karaçay, 2021, s. 140)

2007-2013 Dönemi	
2007-2019 Yılları İçin Avrupa Kültür Başkentleri Eylemi	İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı
2014-2020 Dönemi	
Birlik Programı	Uygulayıcı veya Koordinatör Kurum
Erasmus+ (Eğitim, Öğretim, Gençlik ve Spor Programı)	Türkiye Ulusal Ajansı
Avrupa Dayanışma Birlikleri (Gençlik Programı - ESC)	Türkiye Ulusal Ajansı
Ufuk 2020 (Araştırma ve İnovasyon Programı)	TÜBİTAK
COSME (İşletmelerin ve KOBİ'lerin Rekabet Edebilirliği Programı)	T.C. Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB)
EaSI (İstihdam ve Sosyal Yenilik Programı)	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
Fiscalis 2020 (Vergilendirme Programı)	Maliye Bakanlığı
Customs 2020 (Gümrükler Programı)	Gümrük ve Ticaret Bakanlığı
Sivil Koruma Mekanizması	Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı

Tez çalışması kapsamında Türkiye'nin Avrupa Eğitim ve Gençlik Programlarına katılım tarihi olan 2004'ten tamamlanan son program dönemi olan 2014-2020 döneminin sonu olan 2020 yılına kadar analiz edilecek olup AB çerçeve programlarına katılım süreci de bu tarihleri arasını kapsayacak şekilde değerlendirilecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ-TÜRKİYE İLİŞKİLERİNDE BİLİM, TEKNOLOJİ VE İNOVASYON TEMELLİ İŞBİRLİĞİ PROGRAMLARININ UYGULANIŞI

3.1. AB'nin Bilim, Teknoloji ve İnovasyon Temelli İşbirliği Programları

Avrupa Birliği'nin temelini oluşturan antlaşmalar arasında, 1951 yılında Paris'te imzalanan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu Kuran Antlaşma, 1957 yılında Roma'da imzalanan Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu Kuran Antlaşma ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nu Kuran Antlaşma bulunmaktadır. Kurucu Antlaşmalar olarak bilinen bu belgeler arasına, 1992 yılında Maastricht'te imzalanan Avrupa Birliği Antlaşması da eklenmiştir (AB Genel Sekreterliği, 2011, s. 1). Kuruluşundan bu yana altı adet genişleme dalgasından geçerek bugün 27 üye devlete sahip bir uluslararası aktör konumuna gelmiştir.

Ar-Ge, inovasyon, bilim ve teknoloji ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ölçülürken dikkate alınan göstergeler olmakla birlikte ülkelerin ekonomik gelişimlerine de katkı sağlamaktadır. Rekabet gücünü arttırmakta, uluslararası toplumda etkisi büyük aktörler haline gelmelerine olanak tanımaktadır. Covid-19 salgını ve aşı çalışmaları örneğinde görüldüğü üzere bilimsel ve teknolojik altyapının hazır bulunuşluğu, insan kaynağının gelişmişliği, üretim altyapısı ve kabiliyeti gibi pek çok etken ülkelerin uluslararası toplumdaki gücünü etkilemiştir.

AB de araştırma ve yenilikçiliğe büyük önem vermekte ve bilgiye dayalı bir ekonomi geliştirme yönünde çalışmalar yürütmektedir. AB'nin İşleyişine Dair Antlaşmanın 179 ila 190 maddeleri arasında bu konu ele alınmakta olup AB ve üye devletleri arasında paylaşılmış yetki (*shared competence*) temelinde çalışmalar izleneceği belirtilmektedir. Lizbon Antlaşması ile Avrupa Araştırma Alanı kavramı tanımlanmış ve hukuki bir boyut kazandırılmıştır (İktisadi Kalkınma Vakfı, tarihsiz).

AB üyeliği yolunda müktesebata uyum çalışmaları kapsamında aday devletlerce yerine getirilmesi gereken üyelik kriterleri bulunmaktadır. Bunlar arasında Fasıl 25-Bilim ve Araştırma faslı olup Türkiye'nin aday olarak geçici statüde tamamladığı tek fasıldır. Bilim ve Araştırma Faslı kapsamında üye devletlerin, araştırma ve teknoloji geliştirme alanında AB'nin hedef ve faaliyetleri ile uyumlu bir kapasiteye sahip olduklarını göstermesi gerekmektedir. Bu kapsamda ülkelere teknolojik gelişmeler ve araştırma alanlarında uygulama kapasitelerini geliştirmeleri ve yeterli insan kaynağını istihdam

etmeleri beklenmektedir. Avrupa Araştırma Alanı, AB çerçeve programları, EURATOM çerçeve programları, açık bilim politikası, yenilik politikası gibi unsurlar bu fasılla ilişkilendirilen müktesebat başlıkları arasındadır (AB Başkanlığı, 2022).

Avrupa Komisyonu, 2020-2024 Araştırma ve İnovasyon Stratejisini açıkladığında altı temel hedef üzerinden çalışmalar yürüteceklerini belirtmiştir. Bu hedefler çevre ve iklim, dijital gelecek, istihdam ve ekonomi, vatandaşların ve değerlerin korunması, dünyada Avrupa'nın yeri, demokrasi ve haklar başlıkları altında gruplandırılmıştır. Dayanışma ve ortak Avrupa değerlerine saygı çerçevesinde sürdürülebilir ve refah içinde bir gelecekte söz etmek için bilim ve inovasyondan yardım almanın kaçınılmaz olduğu vurgulanmıştır (http-11). Avrupa Komisyonu'nun bu hedeflere ulaşmadaki temel araçları ise araştırma ve inovasyon çalışmalarını destekleyen hibe destek programlarıdır.

Avrupa Komisyonu'nun uluslararası işbirliğini teşvik eden ve bir sivil araştırma destek programı olarak dünya üzerinde en büyük araştırma bütçesini sunan programları AB Çerçeve Programları (AB ÇP) olarak adlandırılmaktadır. 2022 yılında aktif olan çerçeve programı (ÇP) Ufuk Avrupa Programı'dır. Program 2021-2027 yılları arasında 95.5 milyon Avroluk bütçesi ile Ar-Ge ve inovasyon çalışmalarını desteklemek üzere tasarlanmıştır. Komisyon'un diğer destek programları arasında Sağlık Programı (*Health Programme*), Uyum Fonu (*Cohesion Fund*), Çevre ve İklim Eylemi (*LIFE*), Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (ERDF), Yapısal Reformu Destekleme Programı (SRSP), Avrupa Yapısal Yatırım Fonları (ESIF), Kömür ve Çelik Araştırma Fonu (RFCS) gibi çok sayıda program yer almaktadır (http-13). Bu programların bazılarında, Ufuk Avrupa Programı'nda olduğu üzere, yalnızca AB üyesi ülkeler için değil programa ortak devletler tarafından da erişilebilmektedir. Ancak bazı hibe destek programları yalnızca üye devletler tarafından yararlanılabilen programlar arasındadır.

Burslar ve bireysel destekler kapsamında da Avrupa Araştırma Konseyi (ERC) ve Öncü Araştırmalar Programı ve Marie Skłodowska-Curie Destek Programı gibi Ar-Ge ve inovasyon alanında çığır açması beklenen yenilikçi fikirler desteklenmektedir. AB Kadın Yenilikçiler Ödül Programı, Nükleer İnovasyon Ödül Programı, Ufuk Etki Ödülü (*Horizon Impact Award*) gibi çeşitli kategorilerde araştırmacıları ödüllendirerek hem Ar-Ge ve inovasyonu teşvik etmekte hem de maddi destek olanakları sunmaktadır (http-14). Bu programlar, AB'nin araştırma ve inovasyon alanında belirlediği vizyon ve hedefler değişip güncellendikçe yeni formlar ve yeni çağrı başlıkları kazanarak sürekli bir güncellemeye tabi tutulmaktadır.

3.2. AB ile İlişkiler Çerçevesinde Türkiye'nin Katıldığı Programlar

AB Çerçeve Programı

AB ÇP, Avrupa'da bilim ve teknoloji alanındaki politikaların ve uygulamaya dayalı çalışmaların birbiri ile uyumlu hale getirilmesi amacıyla oluşturulmuştur ve ilk kez 1984 yılında başlamıştır. AB ÇP, Avrupa'da bilim ve teknolojiye dayalı araştırma alanlarında kapasite geliştirme, kamu-üniversite-sektör işbirliğini teşvik etme, AB politikaları çerçevesinde hem üye ülkeler, hem aday ülkeler hem de programa katılan diğer devletler arasında işbirliğini geliştirme amacıyla desteklerine devam etmiştir. Türkiye'deki ulusal koordinasyon görevi, TÜBİTAK Uluslararası İşbirliği Dairesi bünyesinde faaliyet gösteren AB ÇP Ulusal Koordinasyon Ofisi (UKO) tarafından yürütülmeye başlanmıştır (http-15).

AB ÇP, yedi yıllık dönemler halinde yürütülmektedir. Türkiye'nin AB 6. ÇP'ye katılımı için Mutabakat Zaptı 29 Ekim 2002 tarihinde Brüksel'de imzalanmıştır (TÜBİTAK, 2002). 2002-2006 yılları arasındaki dönemi kapsayan 6. ÇP döneminde Türkiye, ilk kez 2003 yılında programa katılım göstermiştir (TÜBİTAK, 2012, s. 6).

AB ÇP, sosyal ve ekonomik kalkınmayı desteklemek amacıyla bilimsel ve teknolojik araştırma kapasitesini artırmayı hedefleyecek şekilde kurgulanmıştır. 2007-2013 yıllarını kapsayan 7. ÇP döneminde 40 farklı ülke katılım göstermiştir ve programın toplam bütçesi 50,5 milyar Avro olarak belirlenmiştir. Türkiye de 7. ÇP'ye katılım gösteren ülkelerden biri olmuştur (AB Başkanlığı, 2011). 7. ÇP kapsamında çok uluslu ortak araştırma projeleri ve bireysel araştırma destekleri sunulmuştur.

7. ÇP kapsamında desteklenen araştırma alt başlıkları ve belirlenen tematik alanlar Tablo 3.4.'te sunulmuştur (AB Başkanlığı, 2011).

Tablo 3.4. 7. ÇP kapsamında desteklenen araştırma alt başlıkları ve belirlenen tematik alanlar (AB Başkanlığı, 2011)

7. ÇP Kapsamında Desteklenen Araştırma Alt Başlıkları ve Belirlenen Tematik Alanlar	
Alt Başlıklar	Tematik Alalar
İşbirliği Özel Programı	Sağlık
	Gıda, Tarım, Balıkçılık ve Biyoteknoloji
	Bilgi ve İletişim Teknolojileri
	Ulaştırma
	Nanobilimler
	Enerji
	Çevre (iklim değişikliği dahil)
	Sosyo-ekonomik ve Beşeri Bilimler
	Uzay
	Güvenlik
Fikirler Özel Programı	Başlangıç Düzeyindeki Bağımsız Araştırmacı Desteği
	İleri Düzey Araştırmacı Desteği
Marie-Curie Burs ve Destek Programı	Bireysel Burslar
	Sanayi-akademi Ortaklığı
	Araştırma Eğitim Destekleri
	Özel Etkinlikler
	Araştırma İstihdam Fırsatı
Kapasiteler Özel Programı	Araştırma Altyapılarına Destek
	Bilgi Bölgeleri
	Toplumda Bilim
	KOBİ Yararına Araştırmalar
	Araştırma Potansiyeli
	Uluslararası İşbirliği
	Araştırma Politikalarının Gelişimine Destek
Ortak Araştırma Merkezleri	Araştırma Merkezlerine Destek

2014-2020 yılları arasında ise 8. ÇP olan Ufuk 2020 hayata geçirilmiştir. Ufuk 2020, 70 milyar Avro'luk bütçesiyle, bilim ve teknolojide yeniliğin ön plana çıkarılması, insan kaynağı kapasitesinin geliştirilmesi, özel sektörün araştırma süreçlerine katılımın hem KOBİ'ler hem de büyük ölçekli firmaları içerek şekilde teşvik edilmesi yoluyla Avrupa'nın küresel rekabet ortamında güçlendirilmesini amaçlamıştır. Program kapsamında (1) *Bilimsel Mükemmeliyet*, (2) *Endüstriyel Liderlik ve Rekabetçilik*, (3) *Toplumsal Sorunlara Çözümler* olmak üzere üç öncelik alanı belirlenmiş ve destekler bu alanlar kapsamında sunulmuştur. Programın koordinasyonu ülkemizde TÜBİTAK Uluslararası İlişkiler Daire Başkanlığı (UİDB) tarafından gerçekleştirilmiştir (İSO, tarihsiz). Türkiye Ufuk 2020 Programı kapsamında çerçeve programlara katılım oranını arttırmış, TÜBİTAK kanalıyla programlara katılımı teşvik edecek yeni mekanizmalar geliştirmiştir. Seyahat destekleri, proje yazım destekleri, bilgi çoğaltıcıları ağı, proje pazarları gibi değişik destek türleri ile üniversite, sanayi, sivil toplum, kamu kurumlarından katılımcıların programa ilgisini geliştirmeyi hedeflemiştir.

2020 yılında sona eren Ufuk 2020 Programı'ndan sonra 9. ÇP olarak Ufuk Avrupa Programı başlatılmıştır. Ufuk Avrupa Programı ile 2021-2027 yılları arasında bilim ve yenilik faaliyetlerine 95,5 milyar Avro bütçe ayrılması planlanmaktadır. Ufuk Avrupa bileşenleri içindeki küme, alan ve misyonlara ilişkin 2021 yılı çağrıları, 24 Haziran 2021 tarihi itibarıyla açılmıştır Ufuk Avrupa Programı'nın amaçları;

1. AB'yi bilimsel ve teknolojik yönden güçlendirmek,
2. Avrupa'nın yenilik kapasitesini, rekabetçiliğini ve istihdamını yükseltmek, toplum önceliklerini karşılamak,
3. Avrupa'nın sosyoekonomik model ve değerlerini sürdürmektir (TÜBİTAK Ufuk Avrupa, tarihsiz).

Ufuk Avrupa Programı, Ufuk 2020 Programı'na benzer şekilde 3 ana bileşene ayrılmıştır. Bu bileşenler *Bilimsel Mükemmeliyet*, *Küresel Sorunlar ve Endüstriyel Rekabet ile Yenilikçi Avrupa* olarak adlandırılmıştır. Açık bilim ve açık inovasyon ilkeleri ise programın tamamında, tüm bileşenler içinde aranacak özellikler arasında yerini almıştır. Avrupa Komisyonu, AB ÇP'nin topluma daha iyi tanıtılması ve daha somut hedeflerle değerlendirilebilmesi için Ufuk Avrupa Programı çerçevesinde beş temel misyon belirlemiştir. Bu misyonlar (1) *Kanser misyonu*, (2) *İklim değişikliği misyonu*, (3) *Okyanus ve sular misyonu*, (4) *İklim nötr ve akıllı şehirler misyonu* ve (5) *Toprak sağlığı ve gıda misyonudur*. Küresel anlamda çözüm geliştirilmesi beklenen ve toplumsal

sorunlara yol açacağı değerlendirilen bu misyonlar için Ufuk Avrupa Programı kapsamında araştırmacıların çözüm önerilerine sunulan araştırma konu başlıkları belirlenmiştir. Ufuk Avrupa Programı yapısı Şekil 3.1.'de gösterilmiştir (TÜBİTAK Ufuk Avrupa, tarihsiz).

Şekil 3.1. Ufuk Avrupa Programı'nın yapısı (TÜBİTAK Ufuk Avrupa, tarihsiz).

Ufuk Avrupa Programı, mevcut durumda yürürlükte olup program kapsamında çalışmalar ve projelere devam etmektedir. Tezin sınırlılıkları kapsamında Ufuk Avrupa Programı, halen devam ettiği için, yer almamaktadır. Tez kapsamında Türkiye'nin 7. ÇP ve Ufuk 2020 programlarına katılımı kapsam dâhiline alınmıştır.

COSME Programı

İşletmelerin ve KOBİ'lerin Rekabet Edebilirliği Programı olarak adlandırılan COSME Programının temel amacı, girişimcilik kültürünü teşvik ederken işletmelerin, özellikle de KOBİ'lerin rekabet gücünü ve sürdürülebilirliğini artırmak olarak tasarlanmıştır. COSME Programı'nın odak alanları;

- Finansmana erişimin basitleştirilmesi
- Uluslararası pazarlara erişimin arttırılması
- Start-up'lar ve büyüme için daha elverişli bir iş ortamının yaratılması
- Girişimciliğin ve girişimcilik kültürünün teşvik edilmesi olup genel anlamda KOBİ'lerin yaratılmasını ve büyümesini desteklemeyi amaçlamaktadır: Toplam bütçesi 2,3 milyar Avro olan COSME Programı, AB bünyesinde Avrupa Komisyonu adına

Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler Yürütme Ajansı (EASME) tarafında uygulanmaktadır. Avrupa Yatırım Fonu (EIF) ise finansal araçları yönetmekle sorumlu tutulmuştur. KOBİ'ler, istihdamın %85'ini oluşturarak AB ekonomisine önemli katkı sağlamaktadır. Avrupa Komisyonu girişimciliği teşvik etmenin yanı sıra KOBİ'ler için iş ortamlarını iyileştirme ve KOBİ'lerin küresel ekonomide güçlenerek var olmalarını destekleme konusunu stratejik açıdan ön planda tutmaktadır. KOBİ'lerin rekabetçi ekonomi için önemli bir itici güç olduğu düşünülmektedir. Türkiye'de COSME Programı'nın ulusal koordinatörü ise KOSGEB'dir (İKV, tarihsiz, s. 15-16).

COSME Programı, girişimcilik teması altında değerlendirildiğinden tezin sınırlılıkları dışında tutulmuştur.

AB Eğitim ve Gençlik Programları / Erasmus+ Programı

AB Eğitim ve Gençlik Programları, uzun yıllardır devam etmekte olan ve yedi yıllık programlar şeklinde yürütülen hareketlilik ve işbirliği programlarıdır. 2007-2013 yılları arasında Hayatboyu Öğrenme Programı (*Lifelong Learning Program*) olarak yürütülen program, hayat boyu öğrenme ile Birliği tam sosyal uyuma ve sürdürülebilir ekonomik kalkınmaya sahip ileri bir bilgi toplumu haline getirmeye katkı sağlamak için oluşturulmuştur. Hayatboyu Öğrenme Programı'nın bünyesinde dört adet sektörel alt program (*Comenius, Erasmus, Leonardo da Vinci, Grundtvig*) ve bunların yanı sıra Ortak Konulu Program (*Transversal*) ve Jean Monnet Programı yer almıştır. Programların içerikleri kısaca aşağıdaki gibi açıklanmaktadır (AB Başkanlığı, 2011a):

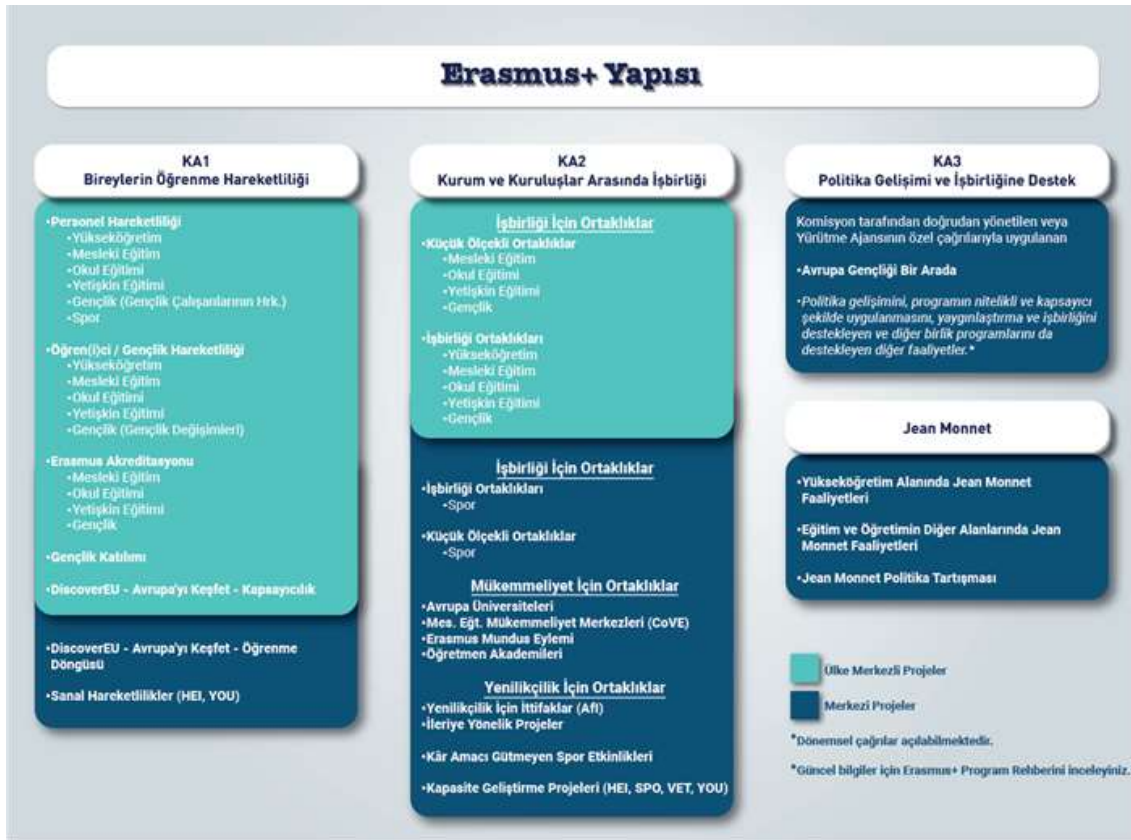
- *Comenius Programı:* Avrupa'nın değerleri, dil ve kültür çeşitliliğini hem öğrenciler hem de eğitimciler arasında tanıtmak ve bu alanda farkındalık yaratmak amacıyla oluşturulmuştur. Bunun yanı sıra öğrencilerin kişisel gelişimlerini destekleyici imkân ve kabiliyetlerin sunulması amaçlanmıştır. Hedef kitlesi olarak okul öncesi ve ortaöğretim arası eğitim kurumları ve üniversitelerin eğitim fakülteleri kapsama dahil edilmiştir.
- *Erasmus Programı:* Ana amacı Avrupa'da yükseköğretim kurumları arasında işbirliğini arttırmak olan program kapsamında kurumlar arasında projeler gerçekleştirilmesi ve hem öğrenci hem de personel hareketliliği sağlanması için hibe destekleri sunulmuştur. Programın hareketlilik imkânlarından yararlanmak isteyen kurumların Erasmus Üniversite Beyannamesi alması zorunlu tutulmuştur.

- *Leonardo da Vinci Programı*: Mesleki eğitim politikalarını desteklemek ve geliştirmek amacıyla tasarlanan program kapsamında mesleki eğitim sistemlerinin ve mesleki eğitime dayalı uygulamaların iyileştirilmesi ve geliştirilmesi hedeflenmiştir. Avrupa'da mesleki eğitimin, uluslararası işbirlikleri yoluyla güçlendirilmesi ve devletler arası yenilikçi uygulamaların paylaşılması programın önem verdiği kazanımlar arasında yer almıştır.
- *Grundtvig Programı*: Mesleki eğitim dışında kalan tüm yetişkin ve hayatboyu öğrenme süreçlerini kapsayan program ile bilginin sürekli güncel tutulması ve yeni bilgiye erişimle bireylerin kabiliyetlerinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu sayede istihdam imkânlarına erişimin kolaylaştırılması, hayatboyu bilgiye erişimin öneminin vurgulanması ve toplumsal değişimlere ayak uydurmak için gerekli becerilerin geliştirilmesi hedeflenmiştir.
- *Ortak Konulu Program*: İki ya da daha fazla alt programın faaliyetleri kapsamında işbirliğini destekleyen programın amacı, katılımcı ülkelerin eğitim sistemlerinin kalitesinin iyileştirilmesi olmuştur. Destek verdiği faaliyet türleri arasında öne çıkanlardan biri mesleki saha ziyaretleri olurken bir diğeri de Avrupa Rehberlik Merkezleri Ağı (*Euroguidance*) adı verilen eğitim, iş, mesleki yeterlilikler ve rehberlik konularında sunulan hizmetler olmuştur.
- *Jean Monnet Programı*: Avrupa bütünleşmesi çalışmalarının eğitim, araştırma ve entelektüel faaliyetler kapsamında desteklenmesi, tanıtılıp yaygınlaştırılmasını amaçlayan program, çok taraflı projelerin yanı sıra tek taraflı projelere de destek sağlamıştır (AB Başkanlığı, 2011a).

Programın 2013 yılında tamamlanmasının ardından 2014-2020 yılları arasında Hayatboyu Öğrenme Programı'nın yerini Erasmus+ Programı almıştır. Hayatboyu Öğrenme Programı'nın alt bileşenleri arasında yer alan Erasmus, yararlanıcılar arasında isim olarak en akılda kalıcı program olması ve bir marka değeri yaratması nedeniyle AB Komisyonu yeni dönem programına Erasmus+ ismini vererek diğer alt bileşenleri bu başlık altında toplamıştır. Yükseköğretim, gençlik, mesleki eğitim, yetişkin eğitimi, okul eğitimi gibi farklı konu başlıkları ve kategoriler altında bireysel ve çok uluslu hibe destekleri sunmaya devam eden Program, Türkiye'de de çok sayıda yararlanıcının faydalandığı bir destek programı olmuştur.

Erasmus+ programı 2021-2027 yılları arasında da uygulanmaya devam etmekte ve eğitim, gençlik ve spor alanlarını kapsayan hibe programı niteliğini korumaktadır.

Erasmus+ Programı ile kişilere, yaş ve eğitim geçmişlerine bakılmaksızın yeni beceriler kazandırılması, onların kişisel gelişimlerinin güçlendirilmesi ve istihdam olanaklarının artırılması amaçlanmaktadır. Erasmus+ Programı'nın 2021-2027 yılları için bütçesi 28,4 milyar Avro'dur. Erasmus+ Programı kapsamında desteklenen faaliyetler temel olarak üç Ana Eylem ve bir Özel Eylem altında toplanmaktadır (http-16). Faaliyet grupları Şekil 3.2.'te gösterildiği gibidir:

Şekil 3.2. Erasmus+ Programı'nın yapısı (http-16)

Türkiye'de devam ettiği yıllarda Hayatboyu Öğrenme Programı ve günümüzde de aktif olan Erasmus+ Programı'nın koordinasyonu ve yönetimi AB Eğitim ve Gençlik Programları Merkezi Başkanlığı sorumluluğundadır. Türkiye Ulusal Ajansı olarak bilinen Başkanlık, Erasmus+ Programı hakkında bilgilendirme, değerlendirme sürecinin koordinasyonu, Avrupa ile program ilişkileri gibi çok farklı alanlarda hizmet vermektedir (http-16).

Hayatboyu Öğrenme Programı ve Erasmus+ Programı kapsamında 2007-2020 yılları arasında gerçekleştirilen çalışmalar tezin sınırlılıkları dâhilinde yer almaktadır.

Avrupa Dayanışma Programı

Avrupa Dayanışma Programı (ESC), gençlerin kişisel, eğitimsel, sosyal, sivil ve mesleki gelişimlerini teşvik ederek hem kendi ülkeleri hem de uluslararası topluma fayda sağlayacak projelerde gönüllü olmalarını, çalışmalarını ve/veya ağ kurma faaliyetleri gerçekleştirmelerini mümkün kılan bir programdır. Bu program, gençlere daha kapsayıcı bir toplum oluşumuna katkı sunma, dezavantajlı kişilere destek olma, toplumsal güçlüklerle mücadeleye katılma, yardım etme, öğrenme ve kendini geliştirme fırsatları sunarak, ilham verici ve güçlendirici bir deneyim sağlamaktadır. Söz konusu program tek başına gönüllülük faaliyetlerine katkı sağlamanın yanı sıra Erasmus+ altında yer alan Gönüllülük programı ve diğer AB finansman programları için tamamlayıcı bir unsur niteliği taşımaktadır. Bütün programlar bir arada değerlendirildiğinde birbirlerini karşılıklı olarak besleyen ve destekleyen bir yapı kurulduğu görülmektedir (http-17). Türkiye, 2019 yılında hayata geçirilen ESC Programı'na en başından itibaren katılım sağlamış, 2021-2027 dönemi için ESC Programı katılım anlaşması 27 Ekim 2021'de imzalanarak 16 Kasım 2021'de Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. ESC Programı'nın ulusal koordinasyonu ise Türkiye Ulusal Ajansı tarafından sağlanmaktadır (AB Başkanlığı, 2023).

ESC Programı, kapsam ve amaçları gereği gönüllülük çalışmalarını içeriğinden araştırma ve eğitim alanlarında işbirliğini içeren programlar arasında değerlendirilmemiş ve tezin analiz, değerlendirme kapsamı dışında tutulmuştur.

EaSI Programı

Avrupa Komisyonu'nun doğrudan yönetimi altında olan EaSI Programı sürdürülebilir istihdam, toplumsal sorunlarla mücadele kapsamında dışlanmaya karşı tedbirler, yoksullukla mücadele, daha iyi çalışma koşulları gibi konularda yaklaşık 920 milyon Avro bütçesi ile destek sunmaktadır. Program hedefleri arasında sosyal girişimlere mali destek sunulması, ilgili olduğu alanlarda AB mevzuatının iyileştirilmesi, çalışma koşullarına yönelik ulusal koordinasyonu sağlarken AB aidiyetinin teşvik edilmesi, mikro girişimlere mikro finansman yaratılması gibi konular yer almıştır. Doğrudan Avrupa Komisyonu'na bağlı yönetildiği için başvuruların da Komisyon'a yapılması gerekmektedir. Programın dikkat çeken özelliklerinden biri sosyal yenilikçilik konusunu ele almış olması ve istihdamda olmayan gençlerin bu konudaki çalışmalarına yıllık 10-14 milyon Avro arasında mali destek sunması yer almaktadır. Türkiye EaSI Programı'nın PROGRESS ile Mikrofinans ve Sosyal Girişimcilik Programı (MF/SE) alt

başlıklarında katılım göstermiş; ancak Avrupa İstihdam Hizmetleri Programı (EURES) alt başlığı aday ülkelerin katılımına kapalı olduğu için bu Program'da yer almamıştır. PROGRESS Programı istihdam, sosyal içerme, sosyal koruma, çalışma koşullarının iyileştirilmesi, ayrımcılıkla mücadele ve cinsiyet eşitliği alanlarında AB politikalarının geliştirilmesini ve eşgüdümünü desteklemektedir. MF/SE küçük işletmelerin kurulması veya geliştirilmesi için bireysel mikro kredilerin erişilebilirliğinin arttırılmasını hedeflemektedir. EURES ise işçiler arasında hareketliliği teşvik eden işbirliği ağıdır (İKV, tarihsiz, s.53-54).

EaSI Programı kapsamı gereği istihdam ve girişimcilik konularına destek sağladığından tezin analiz ve değerlendirme kapsamı dışında tutulmuştur.

Yaratıcı Avrupa Programı

AB'nin kültür ve görsel-işitsel sektörleri desteklemek amacıyla oluşturduğu Yaratıcı Avrupa Programı (*Creative Europe Programme*), 2007-2013 döneminde Kültür Programı (*Culture Programme*) ve Medya Programı (*Media Programme*) gibi başlıklar altında yürütülmüş olsa da 2014 yılından bu yana Yaratıcı Avrupa olarak adlandırılmaktadır. 2014-2020 yılları arasında programa ayrılan bütçe 1.46 milyar Avro olup kültür sektöründeki girişimlerin, görsel-işitsel sektöründeki çalışmaların ve sektörlerarası işbirliğini hayata geçirerek yeni iş modelleri geliştirmenin desteklenmesini amaçlamıştır. Bu sayede kültür ve yaratıcı sektörler alanındaki çalışmaların çağın güncel koşullarını yakalaması, ekonomik potansiyelini geliştirmesi, istihdam için bir alan oluşturması, Avrupa menşeli kültür ve medya endüstrisinin uluslararası pazarlara girişinin kolaylaştırılması hedeflenmiştir (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, tarihsiz).

Türkiye programa Kültür ve Turizm Bakanlığı koordinasyonunda katılım göstermiştir. Ancak 8.11.2016 tarih ve 29882 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 2016/9371 Karar Sayılı "Türkiye Cumhuriyeti ile Avrupa Birliği Arasında, Birliğin Kültürel ve Yaratıcı Sektörlere Yönelik 'Yaratıcı Avrupa' Programına Türkiye Cumhuriyeti'nin Katılımı ve 'Yaratıcı Avrupa'nın Medya Alt Programı Kapsamında Türkiye Cumhuriyeti ile Avrupa Birliği Arasında İşbirliği Yapılması Hakkında Anlaşmanın 31/12/2016 Cumartesi Günü Saat 24:00 İtibarıyla Feshedilmesi Hakkında Karar" gereği, Yaratıcı Avrupa Programı'ndan çıkmıştır. Programdan çıkma kararının ardından Yaratıcı Avrupa çağrısı kapsamında yürütülecek projelerde koordinatör kurum rolünü üstlenemeyecektir. Öte yandan programın başvuruya ilişkin kılavuzlarında aksi

belirtilmedikçe program kapsamındaki projelerde ortak ve/veya iştirakçi olarak yer alabilecektir (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, tarihsiz).

Programdan ayrılan Türkiye, programın 2021-2027 dönemine yeniden katılım için girişimde bulunmuştur. 27 Ekim 2020 tarihinde AB Programları Kurulu prensip kararıyla Yaratıcı Avrupa Programına katılım kararı almıştır. Programa resmi katılım süreci kapsamında Komisyon'dan alınan taslak anlaşmaya ilişkin müzakereler devam etmektedir (AB Başkanlığı, 2022a).

Yaratıcı Avrupa Programı destek kapsamının teması tezin sınırlılıkları dışında tutulmuştur.

3.3. Programların Uygulanışından Sorumlu Aktörler

AB programları,  ye ülkeler ile aday ülkeler ve programlara taraf olan üçüncü devletler arasında eğitim,  ğretim, araştırma gibi alanlarda işbirliğini destekleyen ve teşvik eden mekanizmalardır. Bu programlar aracılığı ile AB'nin öncelik alanları, hedefleri ve belirlediği temel politikaları kapsamında çalışmalar gerçekleştirilmesi, çıktılar elde edilmesi ve yenilikçi uygulamalar geliştirilmesi söz konusudur. Türkiye de asosiye ülke statüsünde AB programlarına katılım göstermekte; kamu kurumları,  niversiteler, özel sektör, STK'lar, gençlik toplulukları gibi farklı aktörler düzeyinde temsil edilmektedir.

Türkiye'nin katıldığı AB programlarının farklı türleri için farklı sorumlu kuruluşlar ve aktörler bulunmaktadır.

T B TAK

Ulusal  ncelikler kapsamında bilim ve teknoloji politikalarını benimsemek, Ar-Ge enstitüleri işletmek, akademik ve endüstriyel Ar-Ge çalışmalarını desteklemek ve teşvik etmek, bilim ve teknoloji çalışmaları kapsamında ülke genelinde farkındalık yaratarak çeşitli yayınlar yoluyla toplumun her kesimine erişmekten sorumlu kurum olan T B TAK, Türkiye'nin katılım gösterdiği AB programlarından biri olan AB  P'nin de sorumlu kuruluşudur (T B TAK, tarihsiz).

T B TAK, Türkiye'de yerleşik olan ve faaliyetlerini ülke sınırları içinde gerçekleştiren kamu, özel, sivil toplum gibi farklı kesimlerden kuruluşların AB  P'ye katılımını sağlamak amacıyla faaliyetler göstermektedir (T B TAK Ufuk Avrupa, tarihsiz). T B TAK, kamu kurumu statüsüyle  P kapsamındaki destek programlarından kendisi de yararlanabilmektedir. Bununla birlikte Türkiye'de yerleşik diğer kurum ve

kuruluşlara da farkındalık arttırma faaliyetleri yoluyla ulaşmakta ve programların tanıtımını yapmaktadır. Farkındalık çalışmalarının yanı sıra işbirliği programlarına katılmayı planlayan kurumların teknik ve idari sorularına yanıt vererek bir tür danışman rolünü üstlenmekte, icracı kuruluş olmasa da kurumların hazırlık düzeyi ve kapasitelerini arttırıcı bilgilendirme faaliyetlerini gerçekleştirmektedir. Düzenlediği proje yazma eğitimleri, ortak arama toplantıları, çağrı tanıtım sunumları gibi çok sayıda etkinlik ile ülke genelinde AB ÇP hakkında bilgilendirme ve katılımı arttırıcı çalışmalar yürütme görevini yerine getirmektedir.

TÜBİTAK AB Çerçeve Programları Müdürlüğü kapsamında AB ÇP'nin farklı alt başlıklarından sorumlu ulusal irtibat noktaları görev yapmaktadır (http-18). ÇP alt başlıklarından olan sağlık; kültür, yaratıcılık ve kapsayıcı toplumlar; sivil güvenlik gibi farklı alanlarda uzmanlaşan ulusal irtibat noktaları ilgili oldukları alanlardaki güncel gelişmeleri topluma duyurmak ve bilgilendirme çalışmaları yürütmekten sorumludur.

TÜBİTAK, AB ÇP'ye katılım için tanıtım, bilgilendirme, eğitim, danışmanlık gibi faaliyet ve destekleri yanı sıra birtakım ödül ve teşvik mekanizmaları da tanımlamıştır. Bu araçlar sayesinde Türkiye'den kurum ve kuruluşların programlara katılımını teşvik edecek ve kolaylaştıracak olanaklar sunmaktadır. Bu destekler aşağıda kısaca açıklanmaktadır (http-19):

- Marie Skłodowska-Curie Proje Ön Değerlendirme Desteği: AB ÇP alt türlerinden biri olan Marie Skłodowska-Curie Programına proje hazırlığında olan araştırmacıların, hazırladıkları projenin ön değerlendirmesini yaptırmak üzere danışmanlık desteği almalarına imkân tanır.
- ERC Baş Araştırmacı Geliştirme Programı: AB ÇP alt türlerinden biri olan ERC Programına yönelik proje hazırlığına olan araştırmacılara proje yazma eğitimi, proje sunma eğitimi, proje ön değerlendirme ve mülakat eğitimleri gibi çeşitli alanlarda destek alma imkânı tanır.
- Koordinatörlüğü Destekleme Programı: Türkiye'den AB ÇP'nin herhangi bir türüne koordinatör olarak proje hazırlığında olan kurum temsilcilerine proje yazma eğitimi alma, ortaklık kurma amaçlı organizasyon düzenleme ve/veya seyahat gerçekleştirme, proje sunma eğitimi alma, projesini profesyonel bir kuruluşa yazdırma, yazılan projenin ön değerlendirmesini yaptırmak gibi çok sayıda ve çok çeşitliliği desteği içeren bir dizi imkândan yararlanma fırsatı tanır.

- Seyahat Desteği: AB ÇP'ye yönelik proje hazırlama sürecinde olan araştırmacılara yurtdışında gerçekleşen proje ortaklıkları kurma etkinliklerine katılım, bilgi günleri ve konsorsiyum kurma toplantılarına katılım gibi toplantı ve etkinliklere gitmelerini mümkün kılacak seyahat imkânları tanır.
- Eşik Üstü Ödülü: AB ÇP'ye yapılan proje başvuruları eşik üstü puanı erişmesine rağmen bütçe vb çeşitli nedenlerle desteklenmemiş ise TÜBİTAK proje önerisinde bulunan kuruluşlara eşik üstü ödülü olarak nakdi bir ödül sunmaktadır.

Yukarıda kısaca belirtilen ödül ve destek mekanizmalarının yanı sıra çeşitli uluslararası ağlara üye olmak isteyen kurumlara hibe desteği sunmak veya yabancı araştırmacıların ülkemizle işbirliği içeren çalışmalarında seyahat taleplerini karşılamak gibi farklı alanlarda da teşvik mekanizmaları bulunmaktadır. Bu ödül ve teşvik mekanizmaları, projelere ve programlara doğrudan katılımı garantileyecek nihai destekler olmamakla birlikte araştırmacıların programlara olan ilgisinin artması, hazırlık seviyelerine göre ihtiyaç duydukları kolaylaştırıcılara erişiminin sağlanması, AB ÇP'ye katılım için gösterdikleri ilgi ve çabanın takdir ve teşvik edildiğinin gösterilmesi açısından önem arz etmektedir.

Türkiye Ulusal Ajansı

AB Eğitim ve Gençlik Programları Merkezi Başkanlığı (Türkiye Ulusal Ajansı), AB'nin eğitim, gençlik ve spor alanlarındaki desteklerini içeren Erasmus+ Programı'nın Türkiye'de uygulanmasından ve bu Program kapsamında AB ile koordinasyonun sağlanmasından sorumlu kurumdur (AB Başkanlığı Türkiye Ulusal Ajansı, tarihsiz). Türkiye Ulusal Ajansı, Erasmus+ Programının yanı sıra Avrupa Dayanışma Programı ve gönüllülük programlarının da koordinasyonunu üstlenmektedir.

Türkiye Ulusal Ajansı 6 Ağustos 2003 tarihinde, 25191 sayılı Resmî Gazete'de yayınlanan 4968 sayılı Kanunla kurulmuş ve 2011 yılında 634 sayılı KHK ile AB Bakanlığının ilgili kuruluşu olmuştur. Ajans daha sonra 2018 yılında 4 no'lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Dışişleri Bakanlığının bağlı kuruluşu olan Avrupa Birliği Başkanlığı'nın ilgili kuruluşu olma statüsüne geçmiştir. 2003 yılında pilot uygulamalarla başladığı çalışmaları 1 Nisan 2004 yılında Türkiye'nin AB Programlarına asosiye ülke olarak tam katılımının sağlanması ile tam zamanlı ve nihai çalışmalar halini almıştır (<http-7>).

18 Ekim 2022 tarihli Türkiye Ulusal Ajansı Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik'in 5. maddesine göre Türkiye Ulusal Ajansı'nın görevleri;

- *AB eğitim, gençlik ve spor programlarını ülkemizde duyurup tanıtmak,*
- *Söz konusu Programlara katılım için çalışmalar yürütmek, koordinasyonu sağlamak ve izleme faaliyetlerini gerçekleştirmek,*
- *Türkiye Ulusal Ajansı'nın faaliyetleri hakkında Komisyon'a ve ulusal otoritelere raporlamalarda bulunmak,*
- *Programlara ilişkin uygulamalar konusunda Avrupa Komisyonu ile görüşmeler yapmak, uygulama sözleşmelerini imzalamak,*
- *Programlara ilişkin ülke merkezleri çalışmaların anlaşmalar ve diğer mevzuat çerçevesinde gerçekleştirilmesini sağlamaktır (Türkiye Ulusal Ajansı Çalışma Usul ve Esasları, 2022).*

Türkiye Ulusal Ajansı, Erasmus+ Programı'na uygun koordinatörlükler altında uzmanları vasıtasıyla Erasmus+ Programı'na ilgi duyan, bilgi edinmek isteyen, proje hazırlık sürecinde destek talebi olan gençlere ve kurum temsilcilerine hizmet sunmaktadır. İlgili Koordinatörlükler;

- Gençlik Çalışmaları Koordinatörlüğü,
- Gençlik Hareketlilik Koordinatörlüğü,
- Okul Eğitimi Koordinatörlüğü,
- Mesleki Eğitim Koordinatörlüğü,
- Yetişkin Eğitimi Koordinatörlüğü,
- Yükseköğretim Koordinatörlüğü gibi Erasmus+ Programının alt türlerine

uyumlu Koordinatörlükler şeklinde hizmet vermektedir. Ancak yukarıda listelenen koordinatörlüklerin yanı sıra idari süreçlere destek veren bilişim, hukuk işleri, iletişim gibi farklı koordinatörlükler de bulunmaktadır (Türkiye Ulusal Ajansı, tarihsiz).

Türkiye Ulusal Ajansı ülke genelinde tanıtım ve bilgilendirme faaliyetleri ile Erasmus+ Programı hakkında bilgi ve farkındalık düzeyinin artırılması çalışmaları yürütmektedir. Erasmus+ Programına Türkiye'den yapılan başvuruların değerlendirilmesi ve sonuçların Avrupa Komisyonu ile koordinasyonu çalışmaları, Turna isimli veri yönetim sistemi üzerinden projelerin sözleşmeleri gibi yasal ve idari süreçlerinin takibi ve koordinasyonunun yapılması, proje ara rapor ve kapanış raporu değerlendirmelerinin yapılması gibi uygulamaya dair faaliyetler de Ajans'ın sorumluluk alanı içindedir. Bunun yanı sıra çağrı dönemlerinin duyurulması, dergiler ve broşürler

gibi basılı materyallerle bilgilendirme çalışmalarının desteklenmesi, eğitim ve gençlik programları kapsamında her türlü duyurunun çeşitli kanallar üzerinden yapılması gibi görünürlük ve farkındalık arttırıcı çalışmalar da Türkiye Ulusal Ajansı'nın faaliyetleri arasındadır (Türkiye Ulusal Ajansı, tarihsiz).

KOSGEB

2014-2020 yılları arasında uygulanan COSME Programı'nın Türkiye'de uygulanmasından sorumlu kuruluş KOSGEB olmuştur. 1990 yılında 3624 sayılı Kanun ile kurulan KOSGEB, 1990-2009 yılları arasında yalnızca imalat sanayindeki KOBİ'lerin hizmet ve destek sağlayıcısı kuruluş olarak faaliyetler göstermiştir. Ancak zaman içinde imalat sanayi dışında kalan sektörlerdeki KOBİ'lerin de ekonomik katma değeri yüksek faaliyetleri ve istihdam yaratma potansiyelleri dikkate alınarak KOSGEB'in hedef kitlesinin genişletilmesine karar verilmiştir. 5 Mayıs 2009 tarihli ve 5891 sayılı Kanun'un 27219 sayılı Resmî Gazete'de yürürlüğe girmesiyle birlikte KOSGEB'in hedef kitlesi hizmet ve ticaret sektörlerindeki KOBİ'ler olarak güncellenmiştir (http-20). Amacı işletme ve KOBİ'lerin rekabet kabiliyetini geliştirme olan COSME Programı'nın ulusal uygulayıcı kuruluşu da KOSGEB olmuştur.

KOSGEB, COSME Programı kapsamında;

- Finansmana erişim,
- Pazarlara erişim,
- Çerçeve koşullarının iyileştirilmesi,
- Girişimcilik ve girişimcilik kültürü konularında hizmet vermiştir.
- Programın tanıtılması, bilgilendirmeler yapılması, Program çağrılarına başvuru kılavuzlarının sağlanması gibi tanıtım, farkındalık ve katılımı destekleyici çalışmalar yürütmüştür (COSME , tarihsiz).

AB Başkanlığı

AB ve Türkiye arasında imzalanan anlaşma ile 2014-2020 yılları arasında EaSI başlıklı AB Programı'na katılım sağlanmıştır. Programda istihdam, sosyal koruma, sosyal dayanışma ve yoksullukla mücadele gibi konular kapsama alınmıştır (AB Başkanlığı, 2015). Söz konusu programın Türkiye'de uygulanışından sorumlu kuruluş ise Dışişleri Bakanlığı AB Başkanlığı olmuştur.

Diğer Aktörler

AB ve Türkiye arasında anlaşmalarla katılım gösterilen eğitim, araştırma, inovasyon ve girişimcilik programlarının yanı sıra vergilendirme, sivil koruma, gümrük gibi farklı alanlarda katılım gösterilen programlar olmuş ve bu programlardan da farklı kurumlar uygulayıcı olarak sorumlu olmuşlardır.

2014-2020 yılları arasında katılım gösterilen Fiscalis 2020 isimli Vergilendirme ÇP'nin uygulanışından sorumlu kuruluş Hazine ve Maliye Bakanlığı olurken; aynı yıllar arasında katılım gösterilen Customs 2020 isimli Gümrükler ÇP sorumlusu kuruluş Ticaret Bakanlığı olmuştur. 2014-2020 yılları arasında AB içinde ve dışında meydana gelen afet ve acil durumlarda destek sağlamak amacıyla oluşturulan Sivil Koruma Mekanizması isimli programın Türkiye'de sorumlu kuruluşu Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) olmuştur. Ülkemizde yalnızca 2015-2016 yılları arasında uygulanan Yaratıcı Avrupa Programı'ndan sorumlu kurum ise Kültür ve Turizm Bakanlığı olmuştur (AB Başkanlığı, 2021, s. 69-72).

Katılım gösterilen programların alanlarına uygun olarak kurumsal yapılanmada karşılığı olan ulusal kurum ve kuruluşlar, uygulamadan sorumlu aktörler rolünü üstlenmiştir. Kurumların bu sorumluluğu üstlenmesi ile insan kaynağından kullanılan belge ve dokümantasyon süreçlerine kadar pek çok aşamada AB ile uyumlu çalışabilmenin altyapısı ve hazır bulunuşluk düzeyleri yeniden ele alınmıştır. Bu sayede Türkiye, aday ülke olarak katılım gösterdiği programlar aracılığıyla teknik ve beşerî altyapısının AB standartları ile uyumlu olacak seviyeye gelmesi için çalışmalar gerçekleştirmiştir. Süreç içinde karşılaşılan uygulamaya dayalı pratikler sayesinde AB ile ilişkilerin kurumsal düzeyde iyileştirilmesi ve geliştirilmesine olanak tanınmıştır. Elde edilen başarılı uygulamalar sayesinde ulusal düzeyde kullanılan plan ve programların AB ile entegre olabilecek şekilde kapsam değişikliğine gittiği koşullar doğmuştur.

3.4. AB-Türkiye İlişkileri ve Türkiye'nin Programlara Katılım Durumu

AB Bakanlığı Türkiye Ulusal Ajansı ile yapılan görüşmelerden elde edilen verilere göre Türkiye'nin 2004-2013 yılları arasında AB Programlarına başvuru ve kabul sayıları aşağıdaki gibidir:

Tablo 3.5. Türkiye'nin 2004-2013 yılları arasında ab programlarına başvuru ve kabul sayıları
(Kasapoğlu Önder, kişisel iletişim, 2021)

Türkiye'nin 2004-2013 Yılları Arasında AB Programlarına Başvuru ve Kabul Sayıları		
Program	Başvuru Sayısı	Kabul Edilen Proje Sayısı
Genel Toplam	85747	23583
Gençlik	15402	4906
Mesleki Eğitim	24362	3981
Okul Eğitimi	33450	9782
Yetişkin Eğitimi	7311	2236
Yükseköğretim	1400	1276
Ortak Konulu Program	3777	1370

2014-2020 yılları arasında yürütülen Erasmus+ Programına katılıma ilişkin veriler ise şu şekildedir:

Tablo 3.6. Türkiye'nin 2014-2020 yılları arasında Erasmus+ Programı'na başvuru ve kabul sayıları
(Kasapoğlu Önder, kişisel iletişim, 2021)

Ana Eylem	Program	Başvuru Sayısı	Kabul Edilen Proje Sayısı
Genel Toplam		72677	12603
ESC	Avrupa Dayanışma Programı	1245	500
Ana Eylem 1	Gençlik	14882	2321
	Mesleki Eğitim	14296	2740
	Okul Eğitimi	24097	1292
	Yetişkin Eğitimi	3106	211
	Yükseköğretim	1910	1597

Tablo 3.6. (Devam) *Türkiye'nin 2014-2020 yılları arasında Erasmus+ Programı'na başvuru ve kabul sayıları (Kasapoğlu Önder, kişisel iletişim, 2021)*

Ana Eylem 2	Gençlik	1222	95
	Mesleki Eğitim	1646	221
	Okul Eğitimi	7493	3240
	Yetişkin Eğitimi	1223	178
	Yükseköğretim	603	95
Ana Eylem 3	Gençlik	954	113

ÇP kapsamında bakıldığında 6.ÇP döneminde Türkiye'den 370 kuruluşun yer aldığı proje grupları Avrupa Komisyonu tarafından desteklenmeye hak kazanmıştır (TÜBİTAK, 2012, AB 7. ÇP Ara Değerlendirme Raporu, s. 6).

7. ÇP, AB'nin 2007-2013 Dönemi'nde uyguladığı 32 programdan yalnızca bir tanesidir. Türkiye bu dönemde söz konusu 32 programdan sekiz tanesine katılım göstermiştir (AB Başkanlığı, 2017):

1. *Hayatboyu Öğrenme Programı*
2. *Gençlik Programı*
3. *Araştırma ve Teknolojik Gelişme Alanında 7.ÇP*
4. *Rekabet Edebilirlik ve Yenilik Çerçeve Programı (CIP) (Girişimcilik ve Yenilik Programı- EIP ve BİT Politika Destek Programı – ICT-PSP)*
5. *Kültür Programı*
6. *PROGRESS Programı*
7. *Fiscalis 2013*
8. *Customs 2013*

Literatür çalışmasında Türkiye'nin her bir programa katılım oranları ya da performansına ilişkin kapsamlı ve sayısal veriler sunan çalışmalara rastlanamamıştır. Ancak 7. ÇP kapsamında hazırlanan ve 30 Haziran 2012 itibarıyla Türkiye'nin performansını katkı payları ve desteklenen Türk ortak kuruluş sayılarını gösteren AB 7. ÇP Ara Değerlendirme Raporu kapsamında sunulan veriler Şekil 3.3.'te gösterildiği gibidir. Türkiye 30 Haziran 2012 tarihine kadar 7. ÇP kapsamında 145,1 milyon Avro'luk

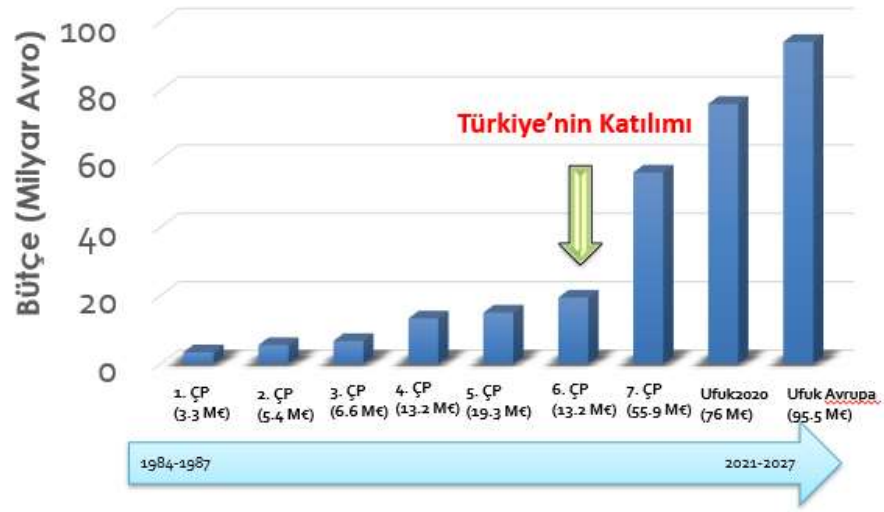
fon desteği almış ve toplam 879 Türk kuruluş program faaliyetleri kapsamında ortak kuruluş olarak desteklenmeye hak kazanmıştır (TÜBİTAK, 2012, s. 45).

Yıl	Ulusal Fon (Milyon Avro)	AB hibe yardımı (Milyon Avro)	Toplam (Milyon Avro)	Türk Ortakların Aldığı Fon Miktarı (Milyon Avro)	Desteklenen Türk Ortak Sayısı
2007	9,9	12,5	22,4	27,4	148
2008	26,3	4,5	30,8	20,0	127
2009	24,6	16,6	41,2	28,1	165
2010	19,8	34,3	54,1	29,6	219
2011	50,2	12,3	62,5	34,5	190
2012	69,5 ⁽¹⁾	----	69,5	5,5 ⁽²⁾	30
TOPLAM	200,3	80,2	280,5	145,1⁽³⁾	879
Türk ortakların yer aldığı projelerin toplam portföy büyüklüğü				2,5 Milyar Avro	

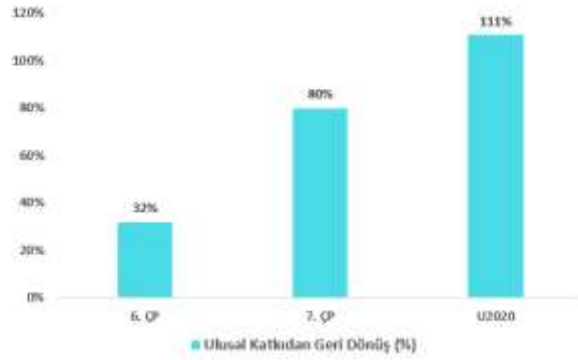
şekil 3.3. *Türkiye'nin 30 Haziran 2012 itibariyle 7. ĆP katılımı katkı payı oranları ve ortak kuruluş sayıları (TÜBİTAK, 2012, s. 45)*

Türkiye'nin Ufuk 2020 Programı'na katılımına ilişkin göstergeler Avrupa Komisyonu lke profili kapsamında paylaşılmıştır. Katılım gösterdiği projeler dahilinde 295.9 milyon Avro hibe desteği almıştır. %10,46 başarı oranı ile Ufuk 2020 Programı'na katılım gösteren 15 asosiye ülke içinde dördüncü sırada yer almıştır (http-21).

Türkiye 2014-2020 yılları arasında yürütülen Ufuk 2020 isimli AB ĆP'ye 10.327 adet proje başvurusunda bulunmuştur. Başarı oranı %9,92 olan başvuruların sonucunda 1.211 adet Türk kurum/kuruluş proje yürütücüsü ya da proje ortağı olarak programdan faydalanmıştır. Türkiye'nin yer aldığı projelerde işbirliği kurulan ülkelerin sıralamasına bakıldığında sırasıyla en çok İşpanya, İtalya, Almanya, Fransa, Birleřik Krallık ve Hollanda ile ortaklıklar kurulduğu görülmüştür (http-21). Türkiye'nin AB ĆP'ye katılım dönemleri, AB ĆP'lerine katılım için ödenen payları ve geri dönüş oranları ile Ufuk 2020 Programı'na katılım performansı sırası ile şekil 3.4., şekil 3.5. ve şekil 3.6.'da gsrerilmektedir.

Şekil 3.4. Türkiye'nin AB ÇP'ye katılım dönemi (Doğan, 2023)

Milyon €	6.ÇP	7.ÇP	U2020 (2014-2020)
Ulusal Katkı	185	261	265,5
Alınan fon	59	208,9	295,9

Şekil 3.5. Türkiye'nin AB ÇP'lerine ödediği katkı payları ve geri dönüş oranları (Doğan, 2023)

Şekil 3.6. Türkiye'nin Ufuk 2020 Programı'na katılım performansı (Doğan, 2023)

Sonuç olarak Türkiye'nin AB eğitim, öğretim, araştırma ve gençlik programlarına katılımı asosiyе ülke statüsüyle devam etmektedir. Programlara katılım için ödenen katkı payları ve geri dönüş oranlarına bakıldığında her yıl artan bir ivmeyle hareket edilip Ufuk 2020 döneminde ise ulusal katkıyı aşan bir fon desteği ile geri dönüş oranının iyileştirildiği görülmüştür. AB ile Türkiye arasındaki ilişkilerin tarihsel seyri ve mevcut durumu göz önünde bulundurulduğunda AB eğitim, öğretim, araştırma ve gençlik programlarına katılımın devam etmesi AB ve Türkiye arasında BTİ temelli işbirliği programlarının devam eden diğer siyasi süreçlere rağmen taraflar arasında korunan öncül bir işbirliği sahası olduğu değerlendirilmektedir. BTİ alanlarındaki işbirliğinin eyleme dökülmesi, kurallar çerçevesinde ilerlemesi, bireylerin etkileşimi ile başlayıp toplumsal ve kurumsal etki yaratabilecek bir alan oluşturması AB ve Türkiye arası ilişkilerin tıkandığı yerde yeniden canlandırılması ve BTİ alanında içselleştirilmiş ortaklık bakış açısının diğer alanlara da taşınabilmesi için önem arz etmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ BİLİM, TEKNOLOJİ VE İNOVASYON TEMELLİ İŞBİRLİĞİ PROGRAMLARINA KATILIMIN AVRUPA BİRLİĞİ-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ ÇERÇEVESİNDE ANALİZİ

4.1. Yöntem

Bu bölümde çalışmanın yöntemi çalışmanın amacı ve araştırma deseni, çalışma grubu ve etik, veri toplama araçları ve süreci ile veri analizi başlıkları altında ele alınmıştır.

Çalışmanın amacı ve araştırma deseni

Bu çalışma ile Türkiye ve AB ilişkileri siyasi ve ekonomik alanlarda bir duraklama sürecine girmişken ilişkilerin canlı tutulması adına BTİ alanlarındaki işbirliğinin bir etkisi olup olmadığını, AB ile ilişkilerde ilgili alanlarda zorluklar yaşanıp yaşanmadığı, bilim ve araştırmanın taraflar arasındaki diyalog açısından kolaylaştırıcı bir ortam sunup sunamayacağı ve bu kapsamda bilim diplomasisinin AB ve Türkiye ilişkilerini olumlu yönde destekleyecek ve güçlendirecek bir araç olarak önerilip önerilemeyeceğinin araştırılması amaçlanmıştır.

Çalışma kapsamında mevcut durum değerlendirmesi ve kuramsal çerçeveye ilişkin çalışmalar birincil ve ikincil verilerin analiz edilmesi yoluyla gerçekleştirilmiş ve nitel araştırma yöntemlerine başvurulmuştur. Nitel yöntemler, metin ve imgesel verilere dayanarak araştırmanın amacı hakkında okuyucuları bilgilendirme, belirli desenleri ele alma, araştırmacının çalışmadaki rolünü yansıtma, veri kaynaklarının çeşitliliğini genişletme, verilerin kaydedilmesi için belirli protokolleri kullanma, bilgiyi çoklu analiz yöntemleri ile analiz ederek toplanan verilerin doğruluğunu gösteren yaklaşımlardan bahsetme niteliğini taşımaktadır (Creswell, 2017, s. 183). Sosyal bilimler alanı, insan davranışları ve toplumların anlaşılması üzerine odaklanan bir araştırma alanı olup araştırmaların yapılandırılması için çeşitli araştırma yöntemlerinden faydalanmaktadır. Araştırmalar kapsamında belirli bir sorun alanı üzerine eğilme, bu alanda bilgi edinme ve elde edilen bilgilerden anlamlı sonuçlar çıkarma sürecini şekillendiren ve yapılandıran araçlar, araştırma yöntemleri olmaktadır. Söz konusu araştırma yöntemlerinden biri olan nitel araştırma yöntemi, analiz aşamasında metin, görüntü ya da diğer diğer nitel verileri kullanarak araştırma sorularının doğrulanması ya da yanlışlanması için bir araştırma yöntemi çerçevesi sunmakta, analizleri bu kapsamda gerçekleştirmektedir. Nitel araştırma yöntemi ile bireylerin kişisel deneyimleri ve dünyayı nasıl görüp yorumladıkları

hakkında bilgi edinmek mümkün olabilmektedir. Nitel araştırma yöntemi bu yönüyle karmaşık konuların anlaşılması ve farklı bakış açılarının ele alınmasını sağlayan bir yöntem sunmaktadır (Alanka, 2024, s. 78-79). Olay, olgu ve durumların kendi ortamlarında incelenme imkânı olması, araştırmacının süreçlerde aktif rol olması, araştırmaya konu olan sorunun bütün olarak incelenebilmesi, araştırma sürecine katkı sağlayan katılımcıların araştırılan konuya ilişkin görüşlerini ortaya koyabilmesi, çeşitli veri toplama araçları ve çözümleme tekniklerinden yararlanılabiliyor olması, verilen araştırmanın niteliğine göre toplanması ve veri analizi aşamasında tümevarımsal yaklaşımın izlenmesi nitel araştırmaların temel özellikleri arasında yer almaktadır (Bayram, 2021, s. 109). Bu özellikleri bakından tez çalışması dâhilinde nitel araştırma yöntem ve tekniklerinin kullanımının uygun olacağı değerlendirilmiştir.

Bu süreçte araştırma deseni olarak durum çalışması yöntemi tercih edilmiştir. Durum çalışması sınırları belirli bir sistemin çalışma yapısını anlamak üzere sistematik bilgi toplanan ve bilgi toplama aşamasında çoklu veri toplama araçları kullanılan yöntemsel bir yaklaşımı içermektedir. Çoklu kaynakları içeren veri toplama araçları (gözlem, görüşme, doküman, rapor vb.) detaylı incelenerek araştırma konusuna bağlı temalar belirlenmekte ve bu temalar çerçevesinde nitel araştırma gerçekleştirilmektedir. Bu yöntemde veriler sistematik olarak toplanmakta ve verilerin incelenmesi yoluyla gerçek ortamda neler olduğu ele alınmaktadır. Bu yöntem kapsamında yürütülen çalışmanın sonunda elde edilen veriler, araştırmaya konu olan durumun neden o şekilde oluştuğu ve gelecek çalışmalarda nelere odaklanması gerektiği konusunda bulguların ve önerilerin ortaya konmasına imkân tanımaktadır (Subaşı ve Okumuş, 2017, s. 420). Durum çalışması yaklaşımı ile AB ve Türkiye ilişkilerinin mevcut durumu, taraflar arası ilişkilerde BTİ alanlarının mevcut durumu, bilim diplomasisi alanında yürütülen çalışmalar gibi konularda incelemeler yapılmıştır.

Çalışmada durum çalışması yöntemi altında veri toplama araçları olarak görüşme (mülakat) ve literatür ve doküman tarama veri toplama teknikleri kullanılmıştır. Birinci elden veri üretimi için görüşme yöntemi kullanılırken, ikinci elden verilerin toplanması amacıyla literatür ve doküman inceleme yöntemine başvurulmuştur.

Görüşme, nitel araştırmalar kapsamında yararlanılan bir veri toplama tekniği olup iki ya da daha fazla sayıda kişi arasında, araştırmanın amacıyla uyumlu olacak şekilde ve belirli bir akış çerçevesinde gerçekleştirilen söyleşilerdir. Görüşme yönteminde ana amaç, görüşme gerçekleştirilen katılımcıların araştırmaya konu alanlar ya da durumlar

hakkındaki bakış açısını anlamaktır (Akman Dömbekçi ve Erişen, 2022, s. 143). Görüşme katılımcı sayısına göre bireysel ya da grupça görüşme şeklinde gerçekleştirilebilir. Bireysel görüşmede görüşmeyi gerçekleştiren araştırmacı ile katılımcı kaynak kişi dışında kimse bulunmazken, grupça görüşmede ortak bir sorun etrafında birleşebilen grup üyeleri birlikte katılım gösterir (Karasar, 2012, s. 166-167). Tez çalışması kapsamında yapılan görüşmeler, bireysel görüşme niteliğinde gerçekleştirilmiştir.

Görüşmeler yüz yüze ve/veya çevrimiçi olacak şekilde gerçekleştirilmiştir. Görüşme yöntemi kapsamında da “yarı yapılandırılmış görüşme” yönteminin kullanılmasının uygun olacağı değerlendirilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme ile görüşme gerçekleştirilecek kişilere önceden hazırlanmış sorular yöneltilerek standart sorular çerçevesinde bir temel bilgi üretimi elde edilmesi; ancak bununla birlikte açık uçlu sorularla görüşme yapılan kişinin yanıtlarını açması, detaylandırması ve ilave katkılarda bulunması mümkün olabilmektedir (Kabakçı Yurdakul, 2013, s. 104). Bu doğrultuda gerçekleştirilen görüşmelerde katılımcıların araştırma sorularına verdikleri yanıtlar esas alınmıştır.

Tez çalışması kapsamında ikinci elden verilerin toplanması için kullanılan doküman inceleme tekniği, çalışmada amaçlanan kavramlar hakkında bilgi sunan kaynakların analiz edilmesi yöntemidir. Bu süreçte yararlanılabilecek kaynaklar araştırma soruları ve çalışmayla doğrudan ilişkili olmak kaydıyla kitap, gazete, dergi gibi yazılı materyaller ve/veya filmler, resimler, televizyon programları gibi kayıtlar da olabilmektedir (Karadaban vd., 2023, 2666-2667). Bu çalışmada AB ve Türkiye ilişkilerinin mevcut durumunu BTİ alanlarını da göz önünde bulundurarak incelemek ve bilim diplomasisi kapsamında değerlendirmek için AB ile ilişkilerde müzakere süreçlerini tanımlayan resmi veri kaynakları, AB’nin Türkiye’nin üyelik sürecinde ilerlemesine ilişkin notlarını içeren Türkiye ilerleme raporları ve ülke raporları, Türkiye’nin müzakere sürecinde izlediği mevzuat ve yasal düzenlemeler, süreçte rol alan aktörlerin görev ve sorumluluklarının tanımlandığı belge ve dokümanlar gibi raporlar, yasal düzenlemelere ilişkin resmi belgeler, resmi kurumların web siteleri ve diğer basılı ve dijital kaynaklar referans alınmıştır.

Bu tez çalışması aynı zamanda Anadolu Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu tarafından 2225 (2111E207) numaralı lisansüstü tez projesi olarak desteklenmiştir.

Çalışma grubu ve etik

Tez çalışması kapsamında araştırma deseni tasarlanırken görüşme gerçekleştirilmesi planlanan hedef kitlenin Türkiye ve AB ilişkilerini BTİ alanlarında güçlendirmeyi hedefleyen kurum/kuruluş temsilcilerinden ve bağımsız çalışanlardan oluşması gerekliliği planlanmıştır. Bu doğrultuda AB ve Türkiye ilişkileri kapsamında BTİ alanlarında faaliyet gösteren ve sürecin farklı boyutlarını temsil eden alan uzmanlarına ulaşılması gerektiği tespit edilmiştir. AB ve Türkiye arasındaki BTİ alanlarında işbirliği üniversiteler, özel sektör, STK'lar ve kamu kurumları gibi farklı sektörleri içerecek şekilde yürütülmektedir. Bu süreçlere farklı rollerde katılım göstermek mümkündür. Bu nedenle tez çalışması kapsamında söz konusu sektörlerden ve farklı rollerden alan uzmanlarına erişilmesine dikkat edilmiştir. Programlara katılım sağlayarak doğrudan faydalancı konumunda olan ve farklı sektörlerden gelen program katılımcıları, programların koordinasyonundan sorumlu ulusal kurumlarda görev yapan idari alan uzmanları, ulusal kurumlar bünyesinde AB ile ilgili programlardan faydalanılabilmesi için bilgilendirme ve danışmanlık hizmeti sunan ofis temsilcileri, ulusal BTİ çalışmaları kapsamında savunuculuk ve temsil gibi farklı rollerde yer alarak süreçlerin iyileştirilmesine katkı sağlayan STK temsilcileri, özel sektör ve KOBİ'lerin AB programlarına katılımını teşvik etmek ve desteklemek için görev yapan danışman ve mentörler görüşme kapsamına dâhil edilmesi gereken hedef kitle olarak belirlenmiştir. Ulusal katılımcıların yanı sıra Türkiye ile AB programları kapsamında yoğun etkileşim içinde olan en az bir ülke temsilcisinin de görüşlerini almanın önemi üzerinde uzlaşılmıştır. Bu doğrultuda Türkiye'nin AB 7. ÇP kapsamında en çok işbirliği yaptığı ülkeler arasında ilk üç içinde yer alan bir ülkeyi temsilen bir uluslararası katılımcıyla görüşme yapılmasının uygun olacağı değerlendirilmiştir.

Görüşme gerçekleştirilecek katılımcılara amaçlı örneklem tekniği ile ulaşılmış olup daha sonra yapılan görüşmelerde kartopu tekniğiyle referans gösterilen ve/veya görüşülmesinin fayda sağlayacağı kişilere ulaşılarak çalışma grubu genişletilmiştir. Tezin görüşmeler kapsamında eriştiği çalışma grubu toplam 21 katılımcıdan oluşmaktadır. Görüşmeler Türkçe gerçekleştirilmiştir; ancak yalnızca Katılımcı 7 ile İngilizce görüşme gerçekleştirilmiş olup görüşme kayıtlarının Türkçe tercümesi araştırmacı tarafından yapılmıştır. Çalışma grubuna ilişkin demografik bilgiler Tablo 4.7.'de yer almaktadır:

Tablo 4.7. Görüşme gerçekleştirilen çalışma grubu

No	Katılımcı Kodu	Ad Soyad	Kurum	Görev/Rol
1	Katılımcı 1	Serhat DALKILIÇ	Erciyes Teknopark A.Ş.	Erciyes Teknopark A.Ş. Genel Müdürü
2	Katılımcı 2	Fatih TUNCA	TOBB ETÜ Teknoloji Transfer Ofisi (TTO)	TOBB ETÜ TTO Direktör Yardımcısı
3	Katılımcı 3	Katılımcı 3	Türkiye’de bir kamu üniversitesi teknoloji transfer ofisi	TTO Genel Müdürü
4	Katılımcı 4	Mahmut KİPER	Bağımsız Danışman	Ar-Ge ve İnovasyon Danışmanlığı
5	Katılımcı 5	Bülent YILMAZ	Liberro	Liberro Şirketi Kurucusu / Teknoloji Girişimleri Mentörlüğü
6	Katılımcı 6	Özgür ÖCAL	AB Türkiye Delegasyonu	Rekabetçilik ve İnovasyondan Sorumlu Program Yöneticisi
7	Katılımcı 7	Katılımcı 7	Uluslararası Katılımcı	Eğitim Alanında Uzman
8	Katılımcı 8	Katılımcı 8	Türkiye’de bir vakıf üniversitesine bağlı bir Ar-Ge merkezi	Merkez Yöneticisi
9	Katılımcı 9	Prof. Dr. Hamit SERBEST	Üniversite Sanayi İşbirliği Merkezleri Platformu (ÜSİMP)	ÜSİMP Yürütme Kurulu Başkanı
10	Katılımcı 10	Katılımcı 10	TÜBİTAK	Projeler Uzmanı
11	Katılımcı 11	Prof. Dr. Ahu ALTINKUT UNCÜOĞLU	Marmara Üniversitesi	Marmara Üniversitesi Öğretim Üyesi, ÜSİMP Yönetim Kurulu Üyesi, YAY Platformu Koordinatörü
12	Katılımcı 12	Katılımcı 12	Orta Doğu Teknik Üniversitesi	Proje Geliştirme Uzmanı

Tablo 4.7. (Devam) Görüşme gerçekleştirilen çalışma grubu

No	Katılımcı Kodu	Ad Soyad	Kurum	Görev/Rol
13	Katılımcı 13	Işıl ERGEÇ, LL.M.	Bruxircle Gençlik Platformu	Bruxircle Gençlik Platformu Kurucusu
14	Katılımcı 14	Prof. Dr. E. NeziH ORHON	Anadolu Üniversitesi	Anadolu Üniversitesi Öğretim Üyesi, RAISD Ufuk 2020 Projesi Türkiye Ortak Kuruluş Yürütücüsü
15	Katılımcı 15	Dilek AYDIN	TÜSİAD Avrupa Birliği Brüksel Temsilciliği	TÜSİAD Avrupa Birliği Brüksel Temsilcisi
16	Katılımcı 16	Öğr. Gör. Dr. Hilal ZORBA BAYRAKTAR	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Erasmus Değişim Programı Koordinatörü
17	Katılımcı 17	Prof. Dr. Saye Nihan ÇABUK	Eskişehir Teknik Üniversitesi (ESTÜ)	ESTÜ Öğretim Üyesi, Erasmus Kurum Koordinatörü
18	Katılımcı 18	Çağla KOÇTÜRK	AB Başkanlığı	AB İşleri Uzmanı
19	Katılımcı 19	Dr. Öğr. Üyesi Ertuğrul GÖKÇEKUYU	Anadolu Üniversitesi	Anadolu Üniversitesi Öğretim Üyesi, Uluslararası İlişkiler Birimi Müdürü
20	Katılımcı 20	Katılımcı 20	AB Başkanlığı	Birlik Programları Daire Başkanlığı Ekip Üyesi
21	Katılımcı 21	Doç. Dr. Serdal TEMEL	Ege Üniversitesi	Ege Üniversitesi Öğretim Üyesi, TÜBİTAK, Teknoloji Transfer Mekanizmaları Destek Grubu Yürütme Kurulu Üyesi

Tez çalışması kapsamında görüşmeler gerçekleştirileceği için Anadolu Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu tarafından verilen

olumlu karar ile etik araştırma izni alınmıştır. Tez çalışmasına ait etik kurul karar belgesi EK-1’de sunulmuştur. Katılımcılar görüşmelere gönüllülük esası ile katılım göstermiş ve bu süreçte katılımcılardan araştırma gönüllü katılım formunu doldurmaları talep edilmiştir. Söz konusu gönüllü katılım formunda kişilerin isimlerini gizli tutma hakları bulunduğu açıkça ifade edilmiş olup bu kapsamda birkaç katılımcı tarafından çalışmada kurumlarının isimlerinin yer alabileceği, ancak isimlerinin açıkça belirtilmemesi gerektiği talepleri dile getirilmiştir. Bu doğrultuda Tablo 4.7.’de altı katılımcının adı ve soyadı yerine katılımcı kodu bilgisine yer verilmiştir. Söz konusu altı katılımcıdan üç tanesi, kurumunun isminin belirtilmesini istemediği için kurum kısmına, kurumun niteliğini tanımlayıcı bilgiler girilmiştir. Yine altı katılımcıdan beş tanesi de kurum içi rol ve görevlerini açıkça ifade etmek istemediği için katılımcının da rolü ve görevi kısmına, mevcut görevlerine yakın işlevleri içeren tanımlamalar yapılmıştır. Talepler karşısında katılımcılara ilişkin ne tür tanımlayıcı ifadeler kullanılacağı kendileri ile paylaşılarak onayları/uygunluk bildirimleri alınmıştır. Katılımcıların tez çalışması kapsamında ilettikleri görüşleri, temsil ettikleri kurumları değil kendi görüşlerini yansıtmaktadır. Katılımcılar, faaliyet gösterdikleri alanlarda alan uzmanları olarak değerlendirilmiş ve çalışma esnasında kendi görüşlerini ifade etmişlerdir.

Veri toplama araçları ve süreci

Tez çalışması kapsamında veri toplama aracı olarak araştırmaya ilişkin temel bilgileri ve görüşme sorularını içeren görüşme kayıt formları kullanılmıştır. Çalışmanın başlığı, amacı, konusu, kapsamı ve ekibi hakkında bilginin yer aldığı genel bilgilendirme bölümü ve görüşme soruları bölümünden oluşan kayıt formuna katılımcıların bilgileri, tarih ve saat eklenmiştir. Görüşme kayıt formları için katılımcılardan imza talep edilmemiş; ancak çalışma kapsamında alınan etik araştırma izninin de gerektirdiği formatta bir gönüllü katılım formu imza süreci takip edilmiştir.

Gönüllü katılım formları yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilen katılımcılardan görüşme öncesinde imzalatılmak üzere fiziksel kopya şeklinde hazırlanırken, çevrimiçi katılımcılara e-posta ile iletilmiş ve imzalandıktan sonra taratılmış versiyonları yine e-posta ile temin edilmiştir. Anadili Türkçe olmayan katılımcı için gönüllü katılım formunun araştırmacı tarafından İngilizce tercümesi gerçekleştirilmiş olup, e-posta ile İngilizce formun iletimi sağlanmıştır.

Tezin araştırma soruları ile uyumlu oluşturulan görüşme soruları, aynı zamanda tezin kuramsal çerçevesi ile ilişkilendirilmiştir. Tez çalışması konstrüktivizm kuramsal

çerçevesi ile ele alındığından, araştırma soruları ve görüşme soruları de kuramın temel ilkelerini de içerecek ve analizde kuramsal düzeyde değerlendirmeye imkân tanıyacak şekilde tasarlanmıştır. Buna göre kuramın uluslararası ilişkileri yapılar, kurumlar, normlar ve çıkarlar kavramları üzerinden ele almasının yanı sıra bu kavramlara ek olarak devletler arası ilişkilerde çıkarların da dikkate alındığı, aktörlerin eylemleri yoluyla ilişkilerin inşasını ve/veya yeniden inşasının mümkün olduğu, yapıların toplumsal koşulların iyileştirilmesi ve geliştirilmesi yoluyla değişimden geçebildiği, kurumların çalışmalarında toplumsal koşulların yanı sıra bireylerin de etkisinin olabildiği ve ilişkilerde etkileşim ve deneyim yolu ile değişim yaşanabildiği yönündeki önermeleri araştırma sorularının şekillenmesinde yönlendirici olmuştur. AB ve Türkiye ilişkilerinde mevcut sorun alanları ve bu alanlar arasında BTİ'nin yeri; Türkiye'nin AB üyelik süreci ve bu sürece etki eden unsurlar arasında BTİ'nin yeri; AB ve Türkiye ilişkilerini yakın tutmak için kullanılabilecek araçlar ve görev alabilecek aktörler ile bilim diplomasisinin bu süreçteki yeri tezin üç temel araştırma sorusu kapsamında sorgulanmıştır. Üç ana araştırma sorusu altında toplam 23 görüşme sorusu oluşturulmuştur. Araştırma soruları, görüşme kayıt formu şablonu ile birlikte EK-2'de sunulmuştur.

Yüz yüze yapılan görüşmelerde sesli kayıt alınmadan doğrudan yazılı notlar tutularak ya da hem yazılı notlar tutularak hem de ileride görüşme raporu oluşturulurken faydalanılmak üzere ses kaydı alınarak görüşme kayıt formu doldurulmuştur. Çevrimiçi görüşmeler Zoom platformu üzerinden gerçekleştirilmiş olup kullanılan dijital platformun imkân tanıdığı ses ve görüntü kayıtları alınarak ya da ekran paylaşımı yolu ile katılımcıya eş zamanlı gösterilecek şekilde yazılı görüşme notları alınarak gerçekleştirilmiş ve kayıt altına alınmıştır.

Veri toplama sürecinde *amaçlı örneklem* ile belirlenen alan uzmanları tespit edilmiş, ardından görüşme için izin ve randevu alınması adımları takip edilmiştir. Doğrudan erişilebilecek katılımcılara e-posta ve/veya telefon ile ulaşılarak görüşme talebi iletilmiştir. Doğrudan erişimin mümkün olmadığı kurum temsilcileri için bağlı oldukları kurumlara yasal izin talep yazısı iletilerek görüşme talebi iletilmiştir. Olumlu geri dönüş yapan kurumlardan, görüşme için yönlendirilen katılımcılar ile devam eden süreçte e-posta ve telefon üzerinden iletişim devam ettirilmiştir. Görüşmeler ortalama 68 dakika sürmüştür.

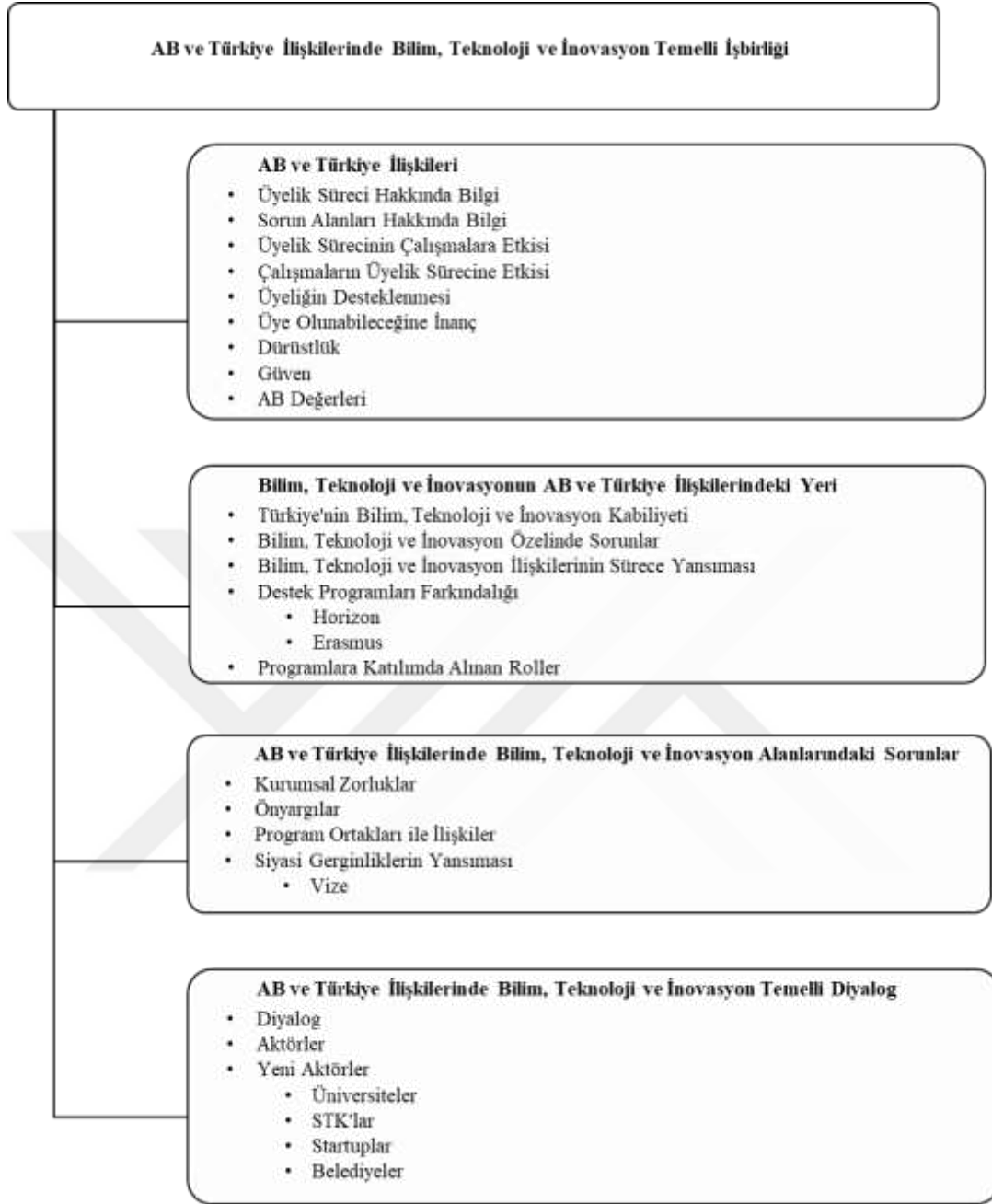
Veri analizi

Görüşmelerin gerçekleştirilmesinin ardından görüşme kayıtlarının deşifre süreci hayata geçirilmiştir. Metne aktarılan görüşme kayıtları üzerinden okuma ve kontroller gerçekleştirilmiş, bu aşamada görüşme sorularına verilen yanıtlar üzerinde netleştirilmesi gerektiği düşünülen hususlara ilişkin olarak ilgili katılımcılarla yeniden iletişime geçilerek bilginin teyit edilmesi süreci işletilmiştir. Bu süreç çalışmanın güvenilirliği açısından dikkatle yürütülmüş ve görüşme kayıtlarında hataya yer vermemek üzere metinlerin dört kez kontrolü sağlanmıştır. Kontroller sonrasında son hali verilen görüşme kayıtları ile birinci elden verilerin analizi sürecine geçilmiştir.

Birinci elden verilerin analizi için MAXQDA yazılım programından faydalanılmıştır. MAXQDA yazılım programı nitel ve nicel verilerin düzenlenmesi, analiz edilmesi ve değerlendirilmesine imkân sağlayan bir program olup yalnızca metinler ve görüşmelerin değil aynı zamanda videolar, ses dosyaları, internet siteleri ve sosyal medya platformları üzerindeki verilerin de işlenmesini mümkün kılmaktadır (Dereli, 2023, s.1). Görüşme kayıtlarının yazılım programına aktarılmasından önce metinler üzerinde detaylı okumalar ve karşılaştırmalar yapılmıştır. Bu sayede programın sistematik analiz altyapısına uyumlu temalar ve alt temalara uyumlu kavramsal çerçeve oluşturulmuştur. Tema, alt tema, kategori ve alt kategorilerin belirlenmesi için araştırmacı tarafından görüşme kayıtlarında öne çıkan ifadeler, tekrar edilen kavramlar ve sıklıkla kullanılan kelimeler dikkate alınmıştır. Oluşturulan ilk ana tema ve alt tema seti ve buna bağlı kategori ve alt kategorilerin kodlanması araştırmacı ve bir alan uzmanı tarafından kontrol edildikten sonra yeniden düzenlenmesine ve revize edilmesine karar verilmiştir. İkinci kez oluşturulan farklı ana tema ve alt temalar tekrar kontrol edilmiştir. Son aşamada yinelenen ve öne çıkan ifadelerin tekrar değerlendirilmesi ve işlevsel ilişkilendirmeler yapılması sonucunda yeni alt kategoriler oluşturulmuş ve veri kodlaması süreci tamamlanmıştır. Kontrol, revizyon ve yeniden değerlendirme süreçlerinin araştırmacı ve bir alan uzmanı tarafından yürütülmesi, çalışmanın güvenilirliği açısından titizlikle yürütülmüştür.

Bu süreçte görüşme kayıtlarının incelenmesi esnasında tespit edilen ve öne çıkan kavramlar, ifadeler ve kelimelerin yanı sıra MAXQDA yazılım programının frekans değerleri sıklığı ve çalışmada kullanılan görüşme soruları belirleyici olmuştur. Ana tema ve alt temaların oluşturulmasında, analizin anlamlı ilişkiler çerçevesinde yorumlanmasını ve kavramlar arasında bağlantılar kurulmasını mümkün kılacak sistematik

yapılandırmanın, görüşme soruları ve araştırma soruları ile uyumlu kodlanmasının uygun bir yöntem olacağı kararlaştırılmıştır. Son kontroller ve kavramsal çerçeve çalışması sonrasında “*AB ve Türkiye ilişkilerinde bilim, teknoloji ve inovasyon temelli işbirliği*” ana teması, bu ana temaya bağlı “*AB ve Türkiye ilişkileri*”, “*Bilim, teknoloji ve inovasyonun AB ve Türkiye ilişkilerindeki yeri*”, “*AB ve Türkiye ilişkilerinde bilim, teknoloji ve inovasyon alanlarındaki sorunlar*” ve “*AB ve Türkiye ilişkilerinde bilim, teknoloji ve inovasyon temelli diyalog*” olmak üzere dört alt tema belirlenmiştir. Ana tema ve alt temalar altında görüşme kayıtlarındaki verilere dayanarak oluşturulan ve kontroller sonrası son hali verilen kategoriler ve alt kategoriler tanımlanmıştır. Birinci elden verilerin analizi bir ana tema, dört alt tema, yirmi bir kategori ve yedi alt kategori çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Birinci elden verilerin analizi için MAXQDA Programında oluşturulan tema, alt tema, kategori ve alt kategoriler Şekil 4.1.’de gösterilmiştir:

Şekil 4.1. Birinci elden verilerin analizi için MAXQDA Programında oluşturulan tema, alt tema, kategori ve alt kategoriler

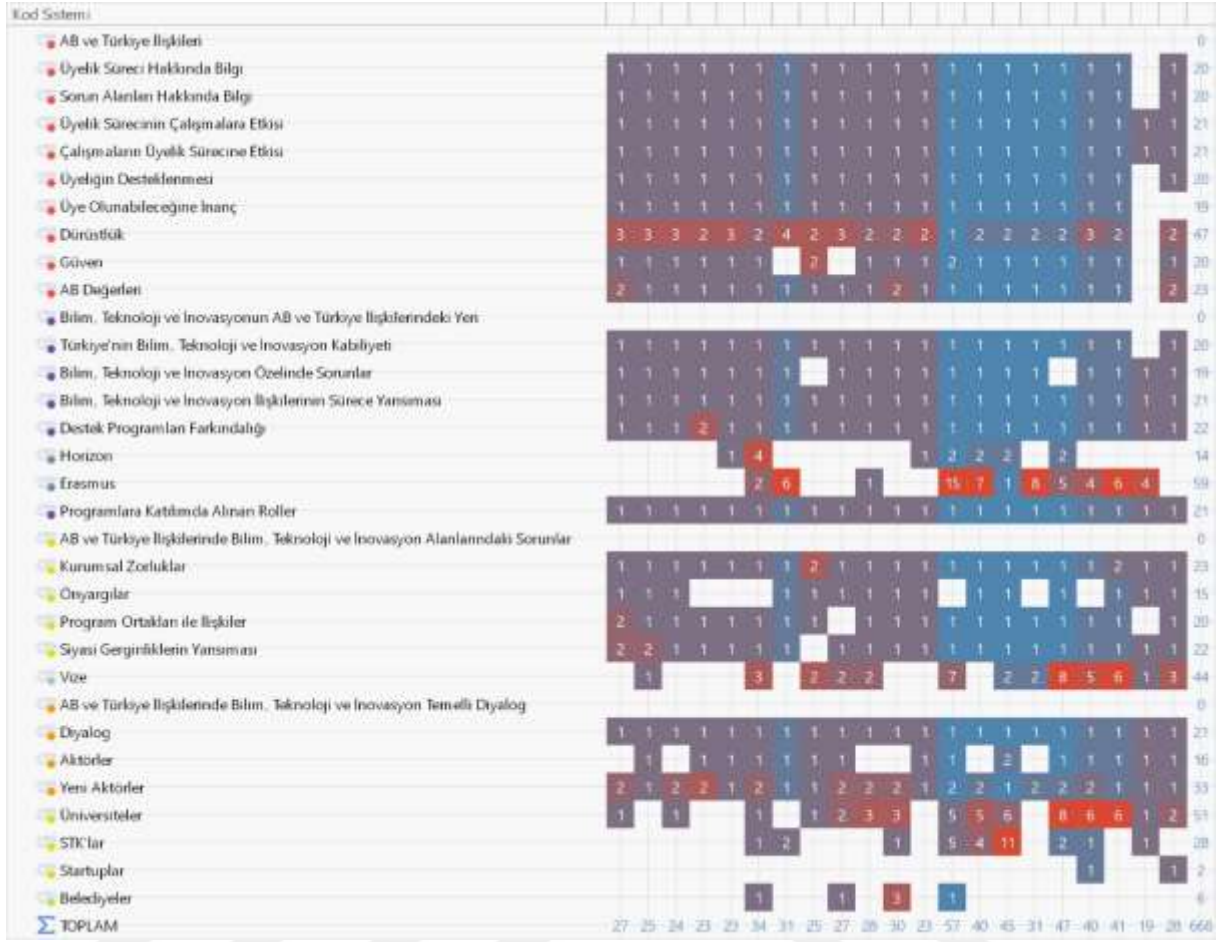
MAXQDA yazılım programının tema ve alt temalara ilişkin oluşturduğu kod bulutu ise Şekil 4.2.'de gösterilmiştir:

Şekil 4.2. Birinci elden verilerin analizi için MAXQDA Programında oluşturulan tema, alt tema, kategori ve alt kategoriler kod bulutu

İkinci elden verilerin analizi kapsamında çalışmanın kapsamında yer alan AB ve Türkiye ilişkileri ve üyelik süreci, Türkiye'nin katılım gösterdiği AB destekli programlar ve bilim diplomasisi alanları esas alınarak bir inceleme gerçekleştirilmiştir. İlişkilerin tarihsel gelişiminde bilim ve araştırmanın konumu odakta tutulacak şekilde bir süreç incelemesi yapılmış ve hem müzakere sürecinde hem de bilim ve araştırma çalışmalarında geline son durum ortaya konmuştur. Bu analizler yapılırken Türkiye'nin AB ile ilişkilerini bilim ve araştırma boyutunda yürüten aktörler ve rolleri de bilim diplomasisi çerçevesinde ele alınmıştır. Buna göre ikinci elden verilerin analizi "Müzakerelerde geline son durumun analizi" "İlerleme raporları ve ülke raporlarındaki durumun analizi" ve "Bilim ve araştırma faslından sorumlu aktörler ve bilim diplomasisi açısından analizleri" alt başlıkları altında ele alınmıştır.

Birinci elden verilerin analizi için MAXQDA yazılım programı tarafından kod matris tarayıcısı işlevi ile oluşturulan frekans değerleri sıklığı görselleştirilerek Şekil 4.3.'te sunulmuştur:

Şekil 4.3. Frekans değerleri sıklığı

Birinci elden verilerin analizi ve yorumlanması aşamasında görüşme soruları, görüşmelere verilen yanıtlar ve bu veriler doğrultusunda MAXQDA yazılım programında oluşturulan kodlama sistemi esas alınmıştır. Tema, alt tema, kategori ve alt kategorilere ilişkin değerlendirmeler yapılırken katılımcıların ilgili kodlarla ilişkili araştırma sorularına verdikleri yanıt oranları belirtilmiş, bunun yanı sıra kullanılan kavram, ifade ve kelimelerin frekans sıklığına uygun değerlendirmeler yapılmıştır.

Birinci elden verilerin analizi aşamasında görüşme gerçekleştirilen katılımcılardan doğrudan alıntı yapılan bölümlerde, katılımcıların ifadelerine olduğu gibi yer verilmiştir. Ancak katılımcı tarafından İngilizce ifadeler kullanılması halinde söz konusu ifadenin yanında araştırmacı tarafından tercümesi gerçekleştirilen Türkçe karşılıkları parantez içinde ifade edilmiştir.

4.4. Elde Edilen Verilerin Değerlendirmesi ve Ortaya Çıkan Sonuçların Avrupa Birliği-Türkiye İlişkilerine Etkisi bölümünde ise birinci ve ikinci elden verilerin analizi,

araştırma konusunun temel varsayımları ve hipotezleri çerçevesinde değerlendirilen bulgular oluşturulacak şekilde yorumlanmıştır.

Araştırmacının rolü

Araştırmacı, yüksek lisans eğitimini “Uluslararası İlişkiler” programında tamamlamış ve uluslararası ilişkilerde normların yayılımı bağlamında Türkiye’de teknoloji politikalarının değişiminin analizini TTO örneği üzerinden gerçekleştirmiştir. “Uluslararası İlişkiler” alanında doktora öğrencisidir ve bu alanda tez aşamasındadır. Ayrıca araştırmacı, öğretim görevlisi olarak çalışmakta olup TTO’da görev yapmaktadır. Görev tanımı kapsamında proje geliştirme, işbirliği projeleri, ulusal ve uluslararası hibe destekleri, üniversite-sektör işbirliği, fikri haklar yönetimi ve girişimcilik konusunda tecrübesini artırmıştır. Kendisi de ulusal ve uluslararası projelerde yürütücü, araştırmacı, eğitmen gibi farklı rollerde yer alarak teze konu BTİ faaliyetlerinde doğrudan yer almıştır. TTO’daki görevi dâhilinde Türkiye’nin BTİ alanlarında gösterdiği faaliyetleri ulusal ve uluslararası ortamlarda, etkinliklerde ve raporlama çalışmalarında bulunarak yakından takip etmekte ve süreçlere katkı sağlamaktadır. Araştırmacı, lisansüstü eğitim sürecinde araştırma yöntemleri ve nitel araştırmalarla ilgili dersler almış ve tez çalışması kapsamında verilerin analizi amacıyla kullanılan MAXQDA yazılımını kullanabilmek için de eğitimlere katılmıştır. Bu açıdan araştırmacının deneyimleri ve alanında sahip olduğu network ile tez çalışmasının tasarımı, veri toplama sürecinin planlanması ve yürütülmesi, analiz ve bulguların yorumlanması aşamalarında güçlü yanlar olarak ortaya çıkmıştır. Araştırmacı, görüşmeler sırasında katılımcılarla alan uzmanlığının getirdiği ortak jargonu kullanabilmenin sağladığı katkı ile yüksek bir iletişim seviyesi yakalamış ve araştırma konusu hakkında detaylı görüşmeler yaparak konu hakkında derinlemesine veri toplama imkânı bulmuştur.

4.2. Birinci Elden Verilerin Analizi

Tez çalışmasında birinci elden veriler, yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilen 21 katılımcıdan alınan görüşlerden oluşmaktadır. Katılımcıların görüşleri, MAXQDA yazılım programında kodlanarak analizin teması, alt teması, kategorileri ve alt kategorileri oluşturulmuştur. Bu bölümde Şekil 4.1.’de belirtilen kodlamalar doğrultusunda gerçekleştirilen birinci elden verilerin analizine yer verilmiştir. Katılımcılara yarı yapılandırılmış görüşmeler yolu ile açık uçlu sorular sorulmuştur. Ancak sorular karşısında verilen olumlu, olumsuz, kararsız yanıtların ve/veya soruların yanıtızsız kalma durumunun katılımcı sayısı bakımından dağılımını görmek amacıyla

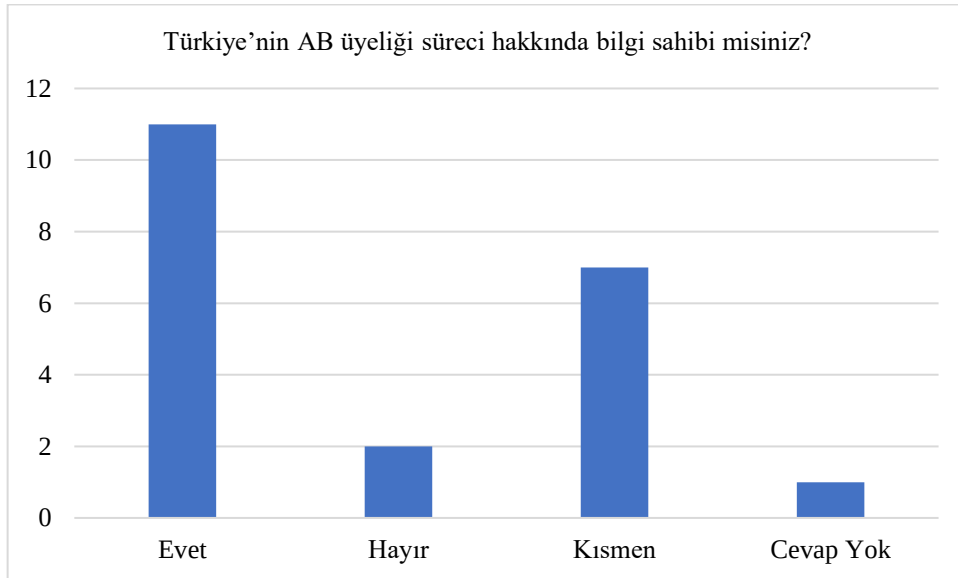
analiz kapsamında sütun grafikleri kullanılarak şekiller oluşturulmuş, sorular evet-hayır sorusu formunda ve yanıtlar ise *evet*, *hayır*, *kısmen*, *fikrim yok*, *cevap yok* kategorileri ile belirtilmiştir.

4.2.1. AB ve Türkiye ilişkileri

AB ve Türkiye ilişkileri alt teması kapsamında dokuz kategori belirlenmiştir. Üyelik süreci hakkında bilgi, sorun alanları hakkında bilgi, üyelik sürecinin çalışmalara etkisi, çalışmaların üyelik sürecine etkisi, üyeliğin desteklenmesi, üye olunabileceğine inanç, dürüstlük, güven ve AB değerleri olarak tespit edilen bu kategoriler devam eden bölümlerde hem görüşme soruları hem de MAXQDA programında tespit edilen frekans değerleri kapsamında analiz edilmiştir.

4.2.1.1. Üyelik süreci hakkında bilgi

Görüşmeler kapsamında 21 katılımcıya Türkiye'nin AB üyelik süreci hakkında bilgi sahibi olup olmadıkları sorulmuştur. 11 katılımcı süreç hakkında bilgi sahibi olduğunu belirtirken iki katılımcı süreci takip etmediklerini ve yeterli bilgiye sahip olmadıklarını ifade etmiştir. Bir katılımcı soruyu yanıtsız bırakırken yedi katılımcı kısmen bilgi sahibi olduğunu belirtmiştir (Şekil 4.4.).

Şekil 4.4. 2(1) no.lu görüşme sorusuna verilen yanıt sayıları

Bilgi sahibi olduğunu belirten katılımcıların üyelik sürecini fasılların açılıp kapanma durumları ve/veya uzun süredir yeni bir faslın müzakereye açılmadığı üzerinden

izlediği anlaşılmıştır. Vize serbestisi ve Gümrük Birliği konusundaki gelişmeler de süreci takip ettiğini belirten katılımcıların işaret ettiği diğer konu başlıkları olmuştur. Süreci kısmen takip ettiğini ve bilgi sahibi olduğunu belirten katılımcılar süreç hakkında edindikleri bilgiye gazetelerden, haberlerden ve AB'nin Türkiye için hazırladığı ilerleme raporlarına ilişkin paylaşımlardan ulaştıklarını ifade etmiştir. Takip etmediğini ve süreç hakkında bilgi sahibi olmadığını belirten katılımcıların ise süreci uzun yıllardır devam eden ve yeni gelişmeler içermeyen, süregelen bir konu olduğu için takip etmediği anlaşılmaktadır.

Görüşmelerde gelen yanıtlardan bazıları AB ile üyelik sürecinin belirli bir akademik alan olduğu ve uzmanlık gerektirdiği yönünde ifadeler içermektedir. Bu duruma ilişkin yaklaşım Katılımcı 12 tarafından şöyle açıklanmıştır:

“Genelgeçer bir bilgim var açıkçası. Çok böyle bilimsel anlamda bir takip etmişliğim yok. Farklı bir alandan geliyorum. Birazcık da belki, ne denir ona, birazcık akademisyen ruhlu insanların bildiğini de az bildiğini yorumlama hali olduğundan dolayı başkaları varken, bu kadar okumuş insan varken, kendime onu yakıştırmıyorum.”

Bu durum AB üyelik sürecinin teknik bir alan uzmanlığı gerektirdiği izlenimini ortaya koymaktadır. Süreçlerin içinde, pratik uygulamalar sergileyerek AB ve Türkiye arasında BTİ konularında AB tarafından belirlenmiş kurallar çerçevesinde profesyonel faaliyetler yürüten bireylerin AB üyelik sürecini izlemek, değerlendirmek ve buna ilişkin yorumlamalar yapmak için AB ve/veya uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimi konularında uzmanlık sahibi olmaları gerektiğini öne sürmeleri, BTİ alanındaki etkileşimin süreç içindeki bütüncül yapısına değil alan bazlı etkisine odaklanıldığının bir göstergesi niteliğindedir.

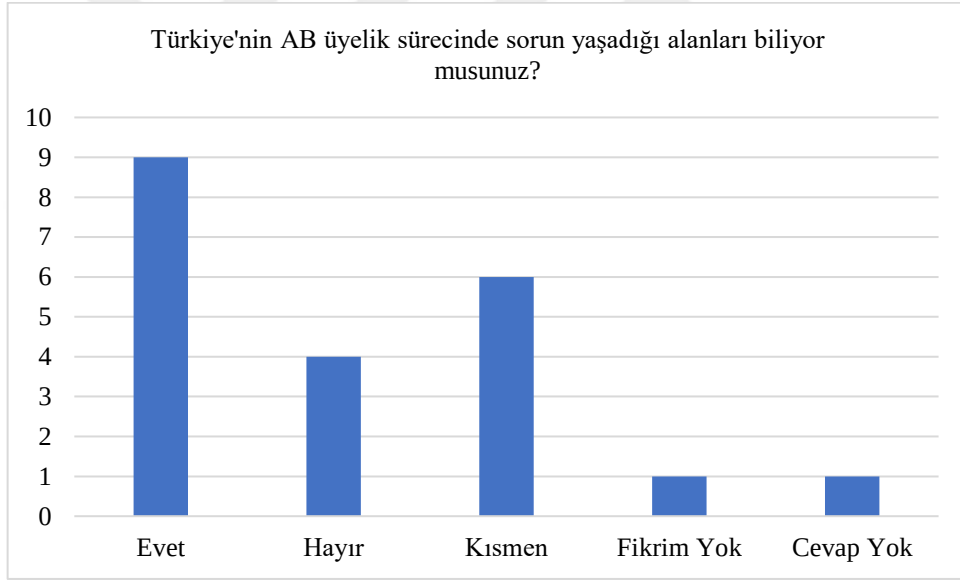
AB ile üyelik süreci hakkında bilgi sahibi olmak için yalnızca siyasi kriterlerin ya da Türkiye ilerleme raporlarının takibinin yapılmadığı, sürece çok boyutlu yaklaşıldığı da görülmüştür. Siyasi ilişkilerin yanı sıra ticari, kültürel ve teknolojik gündem ve gelişmelerin izlendiği anlaşılmaktadır. Katılımcı 15 tarafından kullanılan şu ifadeler üyelik sürecinin çok boyutlu takip edildiğini göstermiştir: *“Evet, üyelik sürecini takip ediyorum tabii ki. Pek çok boyutta. Tabii ki siyasi boyut basında daha fazla tartışılan boyutu oluyor ancak siyasi ve politika odaklı, teknik, çok boyutlu gelişmeleri hem kişisel olarak hem tüzel olarak takip ediyorum.”*

Sonuç olarak Türkiye'nin AB üyelik sürecine ilişkin gündemin ağırlıklı olarak basına yansıyan haberler üzerinden takip edildiği, sürecin sadece siyasi boyutunun değil ekonomik ve diğer boyutlarının da izlenen konu başlıkları arasında olduğu, daha detaylı

bilgi için bu alana dair bir uzmanlık ve akademik altyapı gerektiği, uzun yıllardır devam eden bir süreç olması nedeniyle de gündemde yakın takip edilen bir konu olmaktan ziyade vize serbestisi gibi güncel gelişmelerin ön planda tutulduğu dönemlerde ilginin yoğunlaştığı bir alan olduğu değerlendirilmiştir.

4.2.1.2. Sorun alanları hakkında bilgi

Görüşmeler kapsamında 21 katılımcıya Türkiye'nin AB üyelik sürecinde sorun yaşadığı alanlar hakkında bilgi sahibi olup olmadıkları sorulmuştur. Dokuz katılımcı sorun alanları hakkında bilgi sahibi olduğunu ifade ederken dört katılımcı konu hakkında bilgi sahibi olmadığını, bir katılımcı konu hakkında fikri olmadığını belirtmiş ve bir katılımcı da soruyu yanıtsız bırakmıştır. Bununla birlikte altı katılımcı Türkiye'nin AB üyelik sürecinde sorun yaşadığı alanlar hakkında kısmen bilgi sahibi olduğunu belirtmiştir (Şekil 4.5.).

Şekil 4.5. 2(3) no.lu görüşme sorusuna verilen yanıt sayıları

Türkiye'nin AB üyelik sürecinde sorun yaşadığı alanlar hakkında bilgi sahibi olduğunu ifade eden katılımcılardan yalnızca biri bilgiye erişim için Türkiye ilerleme raporlarından faydalandığını belirtirken çoğunluğun bilgiye erişim için basın, medya, sosyal medya ve haberler üzerinden erişim sağladığı görülmüştür. GKRY ile ilişkiler, Yunanistan'la ilişkiler, basın özgürlüğü, terörle ilgili konular, göç, serbest dolaşım ve müzakere fasıllarında belirtilen ancak henüz Türkiye tarafından taahhütleri

karşılanmayan konular sorun alanları olarak ifade edilen başlıklar olmuştur. Sorun alanları hakkında kısmen bilgi sahibi olduğunu ifade eden katılımcılar açısından haberlerden edinilen ancak kapsam olarak doğruluğundan emin olunamayan sorun alanları arasında inanç, para politikaları, tarım politikaları, insan hakları, iletişim özgürlüğü, politik değerler ve fikir özgürlüğü yer almıştır.

Üyelik süreci hakkında bilgi alt temasında olduğu gibi sorun alanları hakkında bilgi alt temasında da konu hakkında bilgi sahibi olmanın bir uzmanlık alan bilgisi gerektirdiğine ilişkin görüş bildirilmiştir. Bu duruma ilişkin yaklaşımını Katılımcı 8 şu sözlerle ifade etmiştir: “Politik değerlerde sıkıntılar olabilir. O konu zaten ben sosyal bilimci değilim, benim konum değil.”

Üyelik sürecindeki sorun alanları dendiğinde yalnızca AB ile ilişkiler boyutundan bakmayan ve sürecin ulusal düzeyde ele alınış biçiminde de birtakım sorunlar olduğunu ifade eden Katılımcı 2 görüşlerini şöyle belirtmiştir:

“Çeşitli sorun alanları olduğunu biliyorum. En çok dikkatimi çeken ölçme-değerlendirme yapamadığımız için yaşanan sorunlar. Koşulu karşılıyoruz ama işlevselliğini sorgulamıyoruz. Bu durumun tüm kriterler için geçerli olduğu söylenebilir.”

Türkiye’nin uluslararası ilişkilerde birtakım sorunlar yaşadığını kısmen takip edenlerin medyadan takip ettikleri konular hakkında değerlendirme yaparken ilgili sorunun AB ile mi ilişkili yoksa farklı kuruluşlarla olan ilişkilerle mi ilgili olduğu konusunda kararsız kaldığı gözlemlenmiştir. Türkiye’nin farklı alanlarda dünya sıralamasına girdiği, çeşitli raporlar ve karneler hazırlanarak değerlendirmesinin yapıldığı süreçlerin AB ile üyelik sürecinde sorun yaratan alanlar olup olmadığı konusunda bir bilgi karmaşası yaşandığı anlaşılmaktadır. Bu duruma ilişkin Katılımcı 17’nin ifadeleri şu şekildedir:

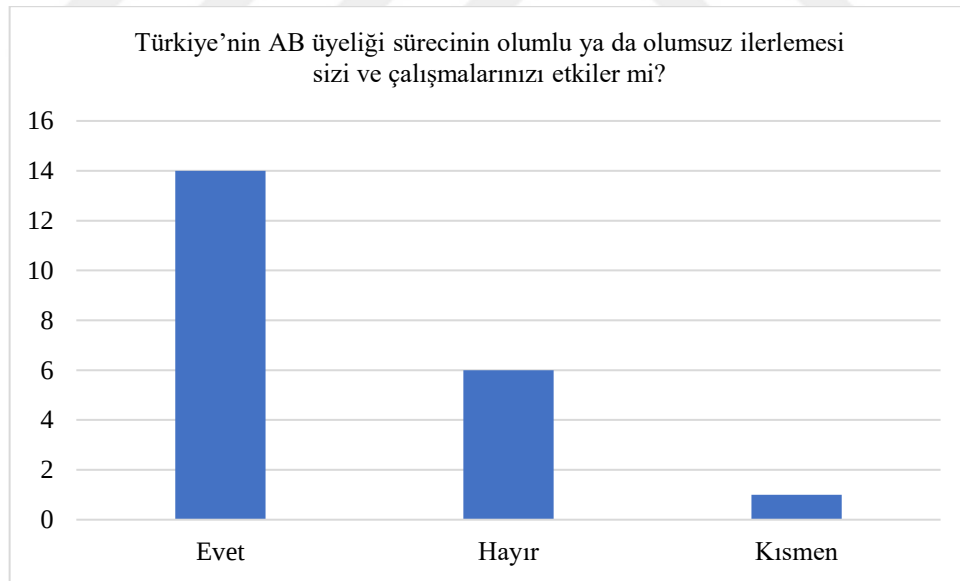
“Güncel haberleri vs. izlerken sanki öyle para politikalarıyla ilgili birtakım yerlerde sıkıntılarımız olduğu kalmış aklımda ya da tarım politikalarıyla ilgili sanki bazı sıkıntılarımız var. (...) Hiçbir fikrim yok. Belki olayı birbirine karıştırıyorumdur. Mesela insan hakları vb gibi gündemler, işte birtakım kuruluşların bize verdiği karneler, işte 150 ülke içerisinde son ondayız filan. (...) Bu AB başlıklarıyla mı alakalıydı yoksa farklı kurum kuruluşların bizi değişik kriterler açısından değerlendirmesiyle mi alakalıydı hatırlamıyorum.”

Sorun alanları hakkında bilgi alt teması kapsamında katılımcıların değindikleri konuların değerlendirilmesi sonucunda sorun alanı olarak bilinen konu başlıklarının ağırlıklı olarak komşularla ilişkiler, göç, ifade ve basın özgürlüğü olduğu görülmüştür. Temel bilgi kaynağı olarak medyada yer alan haberlere referans verildiğinden sorun

alanları dendiğinde özelde AB ile ilgili süreçler ve genelde uluslararası politikada yer alan sorunların birbiri ile karıştırıldığı anlaşılmıştır. Süreç hakkındaki sorun alanları belirtilirken yalnızca bir katılımcının ilerleme raporuna gönderme yaptığı ve yine yalnızca bir katılımcının bilim ve araştırma müzakere faslının geçici olarak kapatıldığı konusunda bilgi paylaştığı, diğer katılımcıların genel bilgi düzeyinde değerlendirme yaptığı dikkat çekmiştir. *Üyelik süreci hakkında bilgi* alt temasında sürecin ilerleme raporlarından izlendiğini belirten katılımcılardan sadece bir tanesinin bu başlık altında ilerleme raporlarına referans gösterdiği göz önünde bulundurulduğunda, ilerleme raporlarının basına yansıyan içeriklerinin esas takip noktaları olduğu anlaşılmaktadır.

4.2.1.3. Üyelik sürecinin çalışmalara etkisi

Görüşmeler kapsamında 21 katılımcıya Türkiye'nin AB üyelik sürecinin olumlu ya da olumsuz ilerlemesinin kendileri ve çalışmaları üzerinde bir etkisi olup olmayacağı sorulmuştur. 14 katılımcı çalışmalarının etkileneceğini ifade ederken altı katılımcı herhangi bir etkisi olmayacağını belirtmiş, bir katılımcı ise kısmen etki yaratacağını ifade etmiştir (Şekil 4.6.).

Şekil 4.6. 2(8) no.lu görüşme sorusuna verilen yanıt sayıları

Üyelik sürecinin ilerleyişindeki olumlu ya da olumsuz değişimlerin politikalara yansımaları nedeniyle iş yapış şekillerinde, ticari ilişkilerde, vize ve serbest dolaşım konularında etkilenecekleri belirtilmiştir. Ancak BTİ konularında süreçlerin

büyük ölçüde etkilenmeyeceği, işbirliklerinin devam ettirilmesi için bir ortak yol bulunacağı ve tarafların bu konuda birlikte çalışma motivasyonlarında köklü bir değişim yaşanmayacağı kanaati dikkat çekmiştir. Üyelik sürecinin çalışmalara etkisi teması altında katılımcıların olumlu ya da olumsuz ilerlemesi senaryolarına ilişkin farklı yaklaşımları olmuştur. Olumsuz ilerlemesine yönelik düşünceler daha yoğun dile getirilmiş; ancak süreç olumsuz ilerlese dahi BTİ alanlarında işbirliği yapısının farklı modeller altında sürdürüleceğine olan inancın altı çizilmiştir. AB'nin günümüzde ortak ve asosiye ülkeler dışındaki üçüncü ülkelerle destek programları kapsamında yaptığı işbirlikleri ve anlaşmalar örnek gösterilerek Türkiye ile de benzer bir modelin deneneceği ve destek programları konusunda işbirliklerinin sonlandırılmayacağı öngörülmüştür. Katılımcı 7 konu hakkında görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Türkiye, tam üye olmasa bile birlikte çalışmanın bir yolu bulunacaktır. Şu anda olduğu gibi devam edeceğini düşünüyorum. Erasmus programına Güney Amerika gibi pek çok ülke dâhil olabiliyor. Pek çok ülke programın bir parçası. Türkiye AB üyesi olmasa bile birlikte nasıl çalışılır konusunda bir çaba olacaktır.”

Katılımcı 12 de sürecin olumsuz ilerlemesi halinde AB ile Türkiye arasındaki BTİ işbirliklerinin tamamen sona ermeyeceğine dair görüşünü farklı ülke örnekleri üzerinden şu şekilde paylaşmıştır:

“Birleşik Krallık'ın, aylarca sürmesine rağmen bir çözüm bulmuş olması, kapılarını kapatmıyorsa, bence bir çözüm yolu bulunur ve devam edilir diye düşünüyorum. Buraya kadar gelmişken, başka bir kapının kapanmış olması, illa bu kapıyı da kapatmak anlamına gelmemeli bence. (...) Avrupa'nın göbeğinde İsviçre var. O da sonuçta bir şekilde bir ortak. Dolayısıyla çeşitli modeller içerisinde çözümler üretilebiliyor demektir.”

Üyelik sürecinin olumsuz ilerlemesini değerlendiren katılımcılar işbirliklerinin sonlandırılmayacağına yönelik görüş bildirilmekle birlikte vize süreçleri; eğitim, öğretim, araştırma ve BTİ faaliyetlerine katılım amaçlı hareketlilik; BTİ faaliyetlerine ilişkin prosedürler bakımından süreçleri zorlayıcı ya da uzatıcı ilave gereksinimler konusunda etkilenebileceklerini belirtmiştir.

Üyelik sürecinin olumlu ilerlemesi durumunda şu anda sadece üye ülkelerin katılım sağlayabildiği çeşitli AB destek programlarına Türkiye'nin de katılım gösterebilecek olmasının, AB ile belge ve dokümantasyon açısından benzer süreçleri işletecek olmanın getireceği kolaylığın, Türkiye'nin standartlar ve uygulamalar açısından politika revizyonları yapması nedeniyle insan kaynağı kapasitesi gelişimi gibi pek çok konuda

somut ilerlemeler atacak olmasının BTİ alanındaki süreçleri olumlu etkileyeceği değerlendirilmiştir.

Türkiye'nin AB üyelik sürecinin olumlu ya da olumsuz ilerlemesinin çalışmalarını etkileyeceğini dile getiren katılımcılardan birkaçı, güncel koşullardan bağımsız olarak Türkiye'nin olumlu ilerleme bakış açısını yitirmemesi ve sonucun ne olacağına bakmaksızın AB siyasi kriterlerini karşılama yönünde çalışmalar sergileyerek hem tam üyelik için hazırbulunuşluğunu koruması hem de ulusal mevzuatların iyileştirilmesi açısından bu kriterleri bir yol haritası olarak kullanması gerektiğini öne sürmüştür. Katılımcı 16 bu konuya ilişkin görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

“AB'ye katılamayacak olsa bile standartlara hazırlanma ve bunu ülkeye kazandırma çabasında olan Dışişleri Bakanlığı var. Önemli olan üyelik değil, standartlara ulaşabilmek. Muasır medeniyetler seviyesi için izlememiz gereken yol. Biz de bu standartlara çıkmaya çalışıyoruz, gelişmekte olan bir ülke olarak. Düzenlemeler önemli.”

Benzer bir bakış açısıyla Katılımcı 13 tarafından sürecin olumlu ya da olumsuz ilerlemesine ilişkin değerlendirmeler şöyle açıklanmıştır:

“Tabii, olumlu senaryo için çalışıyoruz. (...) olumlu senaryoda kesinlikle olumlu etkilemesi lazım ve bizim o noktada anında göreve hazır olmamız lazım. Ben böyle görüyorum. Olumsuz ilerlemesi halinde de Türkiye ile AB'nin ilişkileri hiçbir zaman sıfırlanamaz. Artık tutmayacağız, başka bir şey koyacağız dedikleri noktada da eminim stratejik bir partnerlik olacaktır orada. Başka türlü imkânı yok olmasının. Çünkü komşuyuz. (...) İlişkinin hiç sıfırlanamayacağını düşünüyorum. O yüzden o noktada da şekil değiştirecektir. Ve yine birilerinin AB çalışması gerekecektir. Alan daralsa bile. (...) AB'den uzak bir coğrafyada değiliz çünkü. Yani bu başka ihtimal olduğunu söyleyemeyiz o yüzden.”

Üyelik sürecinin olumlu ya da olumsuz ilerlemesinin BTİ konularında çalışmaları etkilemeyeceğini düşünen katılımcılar taraflar arasında bu alanlar özelinde kurulmuş bir düzen ve oturmuş ilişkilerin varlığını, AB ve Türkiye'nin karşılıklı olarak birbirilerinden kazanımları olmasını, tarafların çıkarları ve stratejileri doğrultusunda devam etmekte olan ilişkileri tamamen sonlandırmaya istekli olmamasını öne sürerek değerlendirmelerini gerçekleştirmişlerdir. AB ve Türkiye ilişkilerinin tarihsel süreci ve günümüzdeki mevcut durumu değerlendirildiğinde BTİ alanlarındaki işbirliklerinin kesintisiz ilerliyor olması ve Türkiye'nin destek programlarına katılımının sürdürülmesi göz önünde bulundurulduğunda ilgili alanların siyasi gündemden ayrı değerlendirilerek ayrıcalıklı bir işbirliği alanı olarak var olmaya devam edeceği değerlendirilmektedir.

Üyelik sürecinin çalışmalara etkisi alt kategorisi kapsamında katılımcıların sıklıkla karşılıklı çıkar, tarafların menfaatleri, komşuluk ilişkileri, kurumlar arası ilişkiler, rekabet

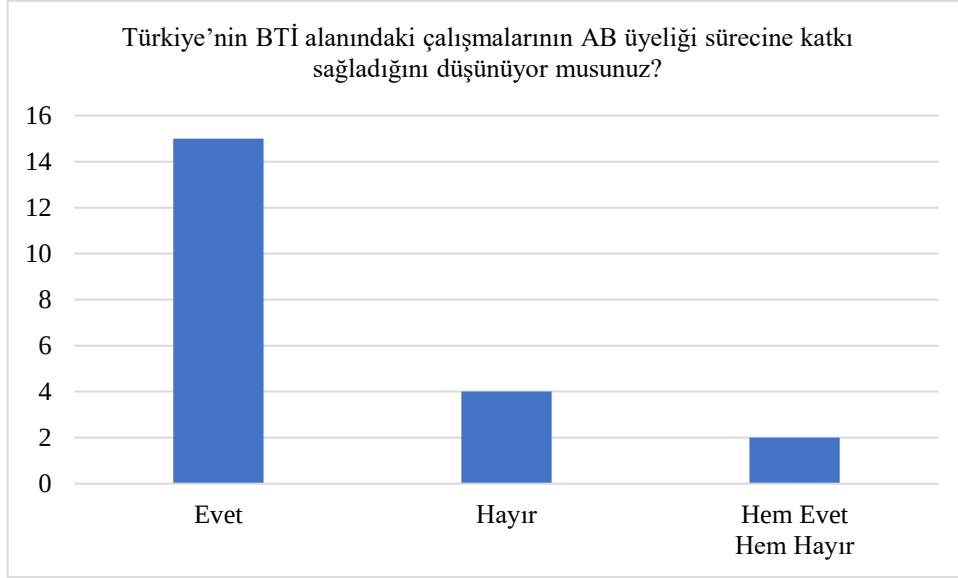
koşulları, jeopolitik ortaklık gibi kavramlar üzerinde değerlendirmeler yaptığı görülmektedir. BTİ konusunda Türkiye'nin AB'ye bağımlı olduğu ve ilişkilerin seyrinin bu alandaki ulusal süreçleri doğrudan etkileyeceği yönünde bir görüş paylaşılmadığı dikkat çekmiştir. Türkiye'nin bu alanlarda AB ile stratejik işbirlikleri kuracak ve karşılıklı kazanımları tartışacak hazırlık seviyesinde olduğuna yönelik bir düşüncenin genel anlamda paylaşıldığı anlaşılmaktadır. Katılımcı 11 tarafından AB ile ilişkilerin olumsuz ilerlemesi halinde Türkiye'nin BTİ alanındaki çalışmalarının nasıl olacağına dair ifade edilen görüşler şu şekildedir:

“Etkilenmez, biz ne yapıyorsak yine onu yapmaya devam ederiz. Eğer üye olursak tabii ki networkümüzü, Avrupa Birliği ve asosiye ülkeler ve katılım hakkı olan ülkelerle işbirliği güçlerimizi birleştiririz, devam ederiz. Olmuyorsa da Türkiye kaç senedir bu işi yapıyor. Yeni başlamış değil. Bilim teknoloji politikalarının oluşmasından TÜBİTAK'ın yapılanması ve geline nokta çok ciddi kurumların, kişilerin emekleri var. Yönetimlerin, dolayısıyla kendi düzenini kuran bir Türkiye, herhalde işte yakın ülkeler, Uzak Doğu, değişik coğrafyalarla ve kendi içinde de ulusal seviyede de arttırarak devam eder diye düşünüyorum. Ben bunu temel çizgimiz, Avrupa Birliği üyesi olmak ve olmamak şeklinde değerlendirmiyorum.”

Sonuç olarak AB'ye üyelik sürecinde ilişkilerin olumlu ya da olumsuz seyretmesinde çalışmalarının etkileneceğini, etkilenmeyeceğini ya da kısmen etkileneceğini dile getiren katılımcıların hiçbirinde BTİ alanlarındaki ilişkilerin tamamen sıfır düzeyine ineceğine dair bir yaklaşım gözlenmemiştir. Farklı modeller denense dahi tarafların karşılıklı çıkarları ve mevcut deneyimleri üzerinden bu alanlardaki bağı korumaya devam edeceği öngörülmektedir. Burada karşılıklı etkileşimin ilişkileri yeniden inşa etme potansiyeline ve sürekli değişim içinde olan toplumsal ilişkiler ağında BTİ alanları gibi normatif değer kazanmış yapıların kolaylıkla terk edilmeyeceğine olan inancın ön plana çıktığı gözlemlenmektedir.

4.2.1.4. Çalışmaların üyelik sürecine etkisi

Görüşmeler kapsamında 21 katılımcıya Türkiye'nin BTİ alanındaki çalışmalarının AB üyeliği sürecine katkı sağladığını düşünüp düşünmedikleri sorulmuştur. 15 katılımcı katkı sağladığını ifade ederken dört katılımcı herhangi bir katkısı olmadığını düşündüklerini dile getirmiştir. İki katılımcı ise hem evet hem de hayır yanıtını vererek çalışmaların sürece etkisi kapsamında dolaylı etkiler olduğunu ifade etmiştir (Şekil 4.7.).

Şekil 4.7. 2(9) no.lu görüşme sorusuna verilen yanıt sayıları

Katılımcılar ortak çalışma alanları yoluyla;

- Türkiye'nin daha iyi tanıtılabildiği, destek programlarına katılım sağlayan akademisyen ve özel sektör gibi temsilcilerin Türkiye'nin teknik altyapısını temsil ettiği,
- Siyasi nedenlerle zaman zaman ortaya çıkan negatif algının bireysel yakınlık ve işbirlikleri ile olumlu bir algıya dönüştürülebildiği,
- Bilimsel ve teknolojik alandaki çalışmaların sonuçlarının ve etkilerinin siyasi çevrelerden farklı olarak akademi, özel sektör, sivil toplum gibi farklı aktörlere doğrudan yansıtılabilme özelliği sayesinde Türkiye'nin görünürlüğünü arttırdığı,
- İlişkileri tamamen tıkanmış ve sıfırlanmış bir konuma getirmeden sürekli devam ettirebildiği,
- Türkiye'nin yetenek ve potansiyelini doğrudan gösterebildiği,
- İlgili alanlarda destek programlarına üyelik ve katılım yoluyla karar alma süreçlerine katılımı mümkün kıldığı,
- Birlik programlarına katılmanın kamu diplomasisi açısından fayda sağladığı düşüncesi ile BTİ alanındaki çalışmaların AB üyelik sürecine katkı sağladığı anlaşılmaktadır.

Çalışmaların üyelik sürecine etkisi alt kategorisi kapsamında algı, katılım, potansiyel, kişisel ilişkiler, temas, siyasetten uzaklık, etki, katkı, değer yaratma gibi kavramlar öne çıkmıştır.

Bireysel/kişisel ilişkilerin, siyasi ya da farklı nedenlerle oluşan olumsuz Türkiye algısını değiştirme kabiliyeti olduğunu ve bu sayede BTİ alanındaki ortaklık ve işbirliklerinin üyelik sürecine mutlaka katkı sağlayacağı düşüncesi öne çıkmıştır. Esas olanın ilişkileri tamamen sıfırlamak yerine ilişkilerin devam ettirildiği alanlardaki varlığın güçlendirilerek olumlu bir algı yaratmak olduğu anlaşılmıştır. Katılımcı 1 bu konudaki değerlendirmelerini şu şekilde ifade etmiştir:

“İnsanlarla ortak çalışma alanı yakaladığımız için doğru bilgi almalarını sağlıyoruz. İrlandalı bir danışman ile çalışmıştık. Bizimle çalışmaya başlamadan önce Türkiye’ye gidecek olursam at binmeyi nasıl öğreneceğim diye düşünmüştüm.”

Katılımcı 6 tarafından olumlu etkilerin tartışılması ise şu şekilde açıklanmıştır:

“Çok önemli bir etkisi var. Karşı tarafta politik süreçlerden dolayı negatif etki olabiliyor. Networking, lobi faaliyetleri sıklaştıkça ve oraya hedef kitleyi taşıdıkça, program ortakları arttıkça algının kırılmasına fayda sağlıyor. İnsanlarla ne kadar temas içinde olursanız ve olumlu olursa üyeliğe katkı sağlıyor. Anlatmak lazım.”

Katılımcı 13 BTİ alanındaki çalışmaların AB üyelik sürecine katkı sağlayacağına yönelik görüşlerini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Evet, kesinlikle düşünüyorum. Çünkü bu ilerlenebilecek, daha rahat ilerlenebilecek az sayıda alandan bir tanesi. (...) Senelerdir Türkiye Horizon programının içerisinde. Dolayısıyla buradan ilk olarak söyleyebilirim. İkinci olarak da işte malum yüksek düzeyli diyalog da yapıldı. Ve yapılmaya devam etmesi de, yapılmaya devam etme potansiyeli de var. Bu alan gerçekten yürünebilecek bir alan. Çünkü nerelerden yürüyebiliriz diye bence sadece Türkiye'deki taraflar değil ya da Türkiye'deki potansiyel aktörler değil, aynı zamanda AB tarafı da bakıyor. Ve bu belki de birinci alan olarak sayılabilir. Erasmus'un altındaki eğitim, kültür, spor, bunun yanında ikinci alan. (...) Ve tabii ki AB ile Türkiye'nin bu alanlarda yakınlaşması, ortak projeler üzerinden Türkiye'deki ortakların, Türkiye'deki paydaşların AB'de olup biteni takip ediyor ve yaklaşıyor olması da büyük resimde bu süreci ve en azından bu anlamdaki harmonizasyonu kuvvetlendirecektir bence.”

Çalışmaların üyelik sürecine etkisi kurumsal olduğu kadar bireysel düzeyde de çalışılabileceği değerlendirilmiştir. Bireyler, toplumsal ve kurumsal değişimler için öncü olabilecek ve fark yaratabilecek bir etki alanına sahiptir. BTİ alanındaki çalışmaların etkileri ve bu sayede bireysel değişimin üyelik sürecine yapacağı katkıyı ele alan Katılımcı 16 ise şu şekilde bir değerlendirme ortaya koymuştur:

“Erasmus’la giden ve dönen öğrenci aynı değil. Değişim hissediliyor. Düşünce, hayat algısı, sorunla baş edebilme vb. Genelde öğrenciler ailesinin yanında, hiç şehirden çıkmamış. Başka bir ülkeye gidince sorunlarla baş etme, kendini keşfetme gibi gelişmeler oluyor. AB yaşantısını gören öğrenci ailesi ve arkadaşlarıyla paylaştığında diğer katılımcıları etkiliyor. Ne kadar çok insan faydalandırılırsa, ‘bizde şöyle bir etki yarattı, üyeliği destekleyip üzerimize düşeni yaparsak hayatımıza pozitif destekleri olabilir,’ diyebiliyor.”

AB ve Türkiye arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi, gelişen ilişkiler yoluyla AB üyelik sürecindeki çalışmaları olumlu yönde etkileyecek işbirlikleri ve çalışmaların teşvik edilmesi için BTİ alanındaki çalışmaların bir kolaylaştırıcı etkisi olacağı ve tarafları yakınlaştıracığı değerlendirilmektedir.

Katkısı olmayacağını belirten katılımcılar açısından temel yaklaşım, Türkiye’nin BTİ alanındaki önemli itici gücün yetkin insan kaynağı olduğu ve AB’nin mevcut koşullarda beyin göçü ya da farklı şekillerde söz konusu insan kaynağını transfer edebilme imkânı bulunduğu için Türkiye ile ilişkilerinde ve üyelik sürecinde Ar-Ge ve inovasyon çalışmalarının bir etki yaratmayacağı yönündedir.

Çalışmaların üyelik sürecine etkisi alt teması altında etkiyi hem evet hem de hayır olarak yorumlayan katılımcılar *etki* kavramını odaklarına almıştır. Bir katılımcı etkiyi ulusal süreçlere yansımaları açısından ele alırken bir diğer katılımcı da üyelik müzakere fasılları arasında bilim ve araştırmanın etkisini göz önünde bulundurmıştır. Katılımcı 2 konu ile ilgili görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Nötr bir görüşüm var. Sebebi, normalde olumlu olması lazım ama biz proje sonuçlarını ve Ar-Ge çıktılarını teknolojik ürüne dönüştüremediğimiz/sosyal bilim çıktılarının rapor önerilerini uygulamaya koymadığımız için bir etkisi olmadığını düşünüyorum.”

Bilim ve teknoloji alanında AB ile işbirlikleri kurularak yapılan çalışmaların sonuçlarının içselleştirilmemesi, ulusal politikalar açısından benimsenmemesi ve pratiğe dökülmemesi nedeniyle kısa vadede olumlu olan etkilerin uzun vadede varlığını yitirdiği değerlendirilmiştir. Katılımcı 12 açısından ise etki şu şekilde yorumlanmıştır:

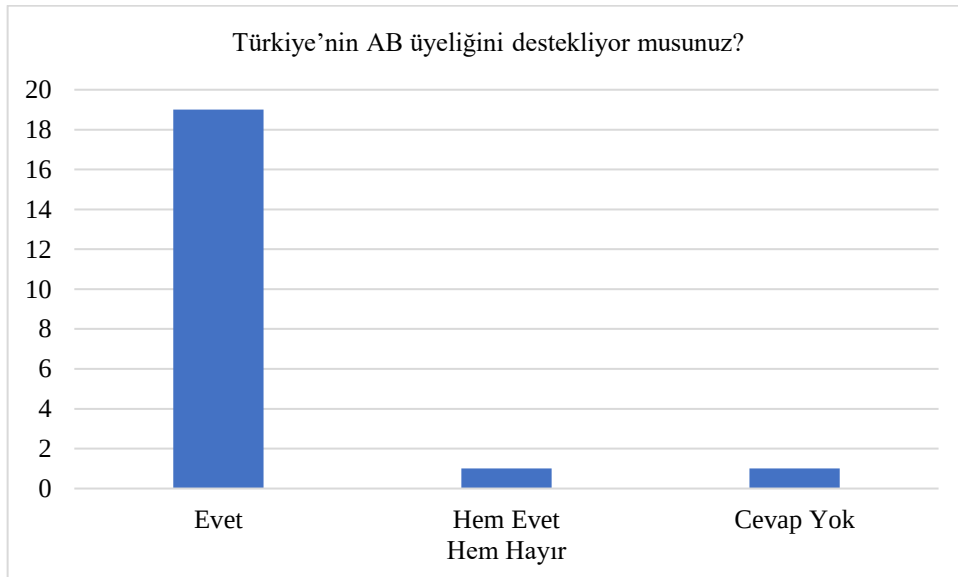
“Avrupa Birliği üyeliğinin o kadar çok alt bileşeni var ki önceliklendirdiğinde bilim muhtemelen alt sıralarda kalıyor diye düşünüyorum. O noktaya gelebilmek, salt bilimle olacak bir şey değilmiş gibi düşünüyorum. Varsa bunun içerisinde, olmazsa olmaz, şu beş taneyi yapmak zorundasın gibi bir alt küme, o olmazsa olmazın içinde bilim yoktur diye düşünüyorum.”

Bilim ve araştırma alanındaki etkininin diğer üyelik kriterleri arasında görece düşük etkisi olduğunu değerlendiren katılımcı, bilim ve araştırma alanındaki çalışmaların tek başına öncül bir rol üstlenemeyeceğini öne sürmüştür.

Sonuç olarak BTİ alanındaki çalışmaların AB üyelik sürecinde bir etkisi olabileceği, bu etkinin Türkiye’yi AB içinde görünür kılma ve diğer alanlarda durgunlaşan ilişkileri canlı tutarak taraflar arası etkileşimi sağlama boyutunun yönünde önem arz ettiği görülmektedir. Türkiye’nin AB’den destek aldığı programlar aracılığıyla kamu, üniversite, özel sektör gibi farklı kurumların AB ile ortak çalışmaları AB tarafında Türkiye’ye yönelik negatif algıyı pozitifçe çevirmek için kullanılabilecek birer araç halini almaktadır. Türkiye’de ise bireylerin AB kurumları ile temaslarının üyelik yönündeki motivasyonu olumlu yönde etkilediği ve kamuoyunun üyelik desteği üzerinde katkı sağladığı gözlemlenmiştir. Üyelik için başat bir rol üstlenip stratejik bir alan olarak değerlendirilememesinin altında ise bilim ve araştırma alanındaki yetkinliklerin üye olmadan da AB’ye transfer edilebileceği, Türkiye’nin bu alanlarda elde ettiği teorik kazanımları pratiğe dökemediği için sürdürülebilir bir gelişim yakalayamadığı ve üyelik sürecinde karşılanması gereken diğer siyasi kriterler tamamlanmadan tek başına yeterliliği sağlayamayacağı nedenleri yer almaktadır.

4.2.1.5. Üyelğin desteklenmesi

Görüşmeler kapsamında 21 katılımcıya Türkiye’nin AB üyeliğini destekleyip desteklemedikleri sorulmuştur. 19 katılımcı evet derken bir katılımcı hem evet hem hayır yanıtını vermiş, bir katılımcı ise soruyu yanıtsız bırakmıştır (Şekil 4.8.).

Şekil 4.8. 2(2) no.lu görüşme sorusuna verilen yanıt sayıları

Katılımcılar, Türkiye'nin AB üyeliğini desteklediğini ifade ederken süreci yalnızca AB ve Türkiye ilişkileri ile de sınırlı tutmayıp tam üyeliğin Türkiye'ye getireceği farklı kazanımlara ilişkin de değerlendirmeler gerçekleştirmiştir. Katılımcı 15, AB'ye tam üyeliğin küresel ilişkiler açısından değerlendirmesini şu sözlerle dile getirmiştir:

“Avrupa düzeyinde ortak kural, standart çerçevesine uyumlu olmanın, Türkiye'nin vatandaşları, kurumları, özel sektörü, sivil toplumu, kamu kuruluşlarının küresel hareket alanı ve rekabetçiliği için, saygınlığı için ve başarısı için önemli bir kaldıraç etkisi sağlayacak. Neden? Çünkü Brüksel'de belirlenen 27 üye ülke ve üç AB kurumunun filtresinden geçerek belirlenen standartlar ve kuralların ve mevzuat sisteminin bir de küresel yansıması var. AB'ye baktığınızda belli alanlarda rekabette geride kaldığını görüyorsunuz. Ar-Ge yatırımları iyi bir örnek. Bilim, teknoloji alanında AB istediği noktada değil, rekabette geride kalmamak için yeni çalışmalarla atılım sağlamaya çalışıyor. Diğer yandan da çok ciddi bir ticari güç olmaya, ekonomik güç olmaya devam ediyor. Evet, belki belli alanlarda, istenen noktada da değil ama bir taraftan da küresel kural koyucular arasında, yani bir taraftan eksikleri doğru tespit etmek bir taraftan da gerçek fotoğraftan çok uzaklaşmamak lazım. Ticaret anlaşması sayısına baktığınızda uluslararası küresel ticarete en kural koyucu birlik olmaya devam ediyor, odak olmaya devam ediyor. (...) Türkiye AB sürecinde ilerlediğinde sadece AB ülkeleriyle değil, Asya ülkeleriyle de ticaret yapabilme, işbirliği geliştirebilme kapasitesini artırıyor. Yatırım çekim gücü artırıyor. Sadece AB'ye yönelik değil, tüm paydaşlara yönelik. Tam üyelik ise bu kuralların şekillenmesinde karar alıcılar arasında olmak için tek formül.”

Üyelik desteği konusunda hem evet hem de hayır yanıtını veren katılımcı açısından AB'nin üyelik kriterleri olarak belirlediği alanlarda, Türkiye'nin çalışmalar yürütüp koşullarını iyileştirmesi halinde üyeliğin kendisinin kritik bir önem arz etmediği görülmüştür. Önemli olanın, müzakerelerin nasıl sonuçlanacağı değil Türkiye'nin bu süreçte elde edeceği gelişim ve ilerleme olduğunun altı çizilmiştir. Katılımcı 12 konu hakkında şu sözleri dile getirmiştir:

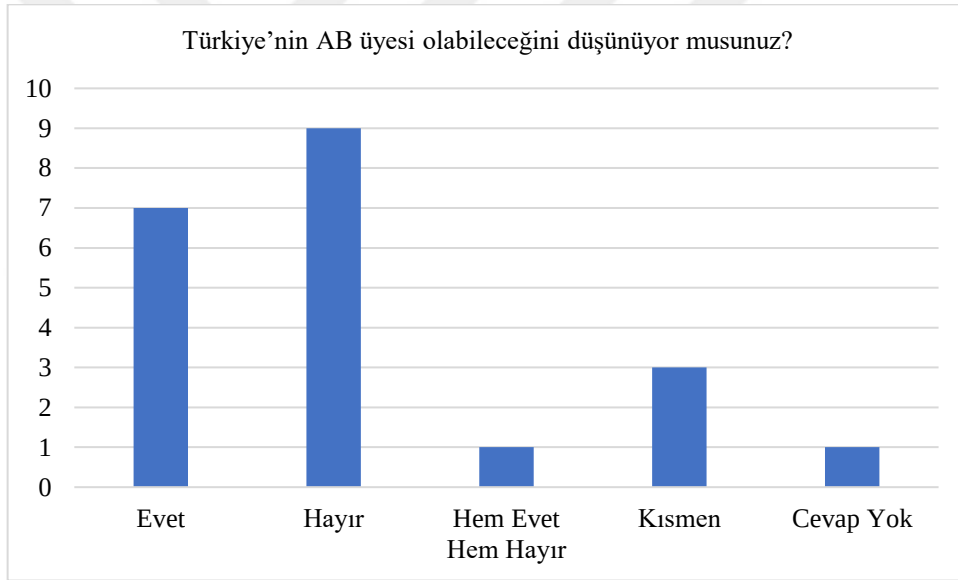
“Önemli olduğuna inandığım değerleri var Avrupa Birliği'nin. O değerleri doğru olduğu için, keşke kendi yolumuzu kendimiz bulup da o değerlere sahiplensek tarafındayım aslında. Ama o değerleri kendimiz keşfedip bulamıyorsak da AB'nin varlığı ya da şapkası adı altında o değerler bize sirayet edecekse, yansıyacaksa ona da tamam derim.”

Sonuç olarak üyeliğin desteklenmesi ifadesinin altı pek çok kez çizilirken sonucu belirli olmayan bir süreçte ilerlendiğinin farkında olunduğu, üyelik sürecinin olumlu ya da olumsuz sonuçlanmasına bakılmaksızın Türkiye'nin bu süreci en iyi şekilde değerlendirip siyaset, ekonomi, bilim, teknoloji, küresel ilişkiler gibi konularda kazanımlar elde edecek çalışmaları hayata geçirmesi gerektiği görüşünün baskın olduğu

görülmektedir. Tam üye olunması ile birlikte AB içinde karar alıcı roller üstlenilmesi ve uluslararası toplumda uyulması beklenen kuralların takipçisi değil ortak yapımla ilişkisi ile kural koyucu tarafında yer alınacak olması konusunun da üyeliğin desteklenmesinin arkasında yatan temel faktörlerden biri olduğu gözlemlenmiştir. Bu yetkinliğin Türkiye'nin dış politikadaki konumunu güçlendireceği ve stratejik bir güç kazanacağına yönelik inanışın varlığı anlaşılmaktadır.

4.2.1.6. Üye olunabileceğine inanç

Görüşmeler kapsamında 21 katılımcıya Türkiye'nin AB üyesi olabileceğini düşünüp düşünmedikleri sorulmuştur. Yedi katılımcı evet, dokuz katılımcı hayır, bir katılımcı hem evet hem hayır, üç katılımcı kısmen yanıtını verirken bir katılımcı ise soruyu yanıtsız bırakmıştır (Şekil 4.9.)

Şekil 4.9. 2(3) no.lu görüşme sorusuna verilen yanıt sayıları

Üyeliğin desteklenmesi konusunda evet yanıtını veren bazı katılımcıların burada hayır yanıtını verdiği dikkat çekmiştir. Üye olunabileceğine inanç, farklı boyutlarda tartışılmış ve hayır yanıtını veren katılımcılar dışında yanıtlayan diğer tüm katılımcılar için inanç kavramı varlığını korumuştur. Hem evet hem hayır ve kısmen yanıtlarını veren katılımcılar, birtakım değişimler yaşanması halinde üye olunabileceğine inandıklarını ifade etmiştir. Benzer şekilde üye olunabileceğine evet diyen katılımcılar da kısa vadede değil, ancak birtakım değişimler sonrası orta ya da uzun vadede olunabileceğine yönelik

inançlarını dile getirmiştir. Bahse konu değişimler yalnızca Türkiye’de değil, AB’de de beklenmektedir. Katılımcı 10 AB’nin içindeki karar alma süreçlerine dikkat çeken şu sözleri ifade etmiştir:

“AB değişirse olabilir diye düşünüyorum. Şu haliyle değil ama belki ileride başka bir şeye dönüşürse belki olabilir. Biraz dünyadaki ulusal krizlerin yönetişimine bağlı olduğunu düşünüyorum. Kısa vadede hayır tabii. Uzun vadede AB'nin kendi içerisindeki dönüşümle belki.”

Katılımcı 4 tarafından da AB’deki değişim ihtiyacına yönelik bir çıkarım yapılmış “*AB ülkelerinde genel bir rezistans var. Oldukça zor olduğunu, olacaksa da çok uzun süre alacağını düşünüyorum.*” sözleriyle ifade edilmiştir:

AB’nin genişleme politikaları ve hazmetme kapasitesi açısından yapılan bu değerlendirme, ilişkilerin tek taraflı olmadığı ve üyelik sürecinde hem AB hem de Türkiye’nin kendi içlerinde bir değişim ve uzlaşma süreci yönetmesi gerektiğine işaret etmektedir. Katılımcı 11 ise orta veya uzun vadede üyelik olabileceğine yönelik inancını ifade ederken Türkiye’nin geçirmesi gereken değişim sürecini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Evet, üye olabileceğini düşünüyorum. (...) Orta vadede ya da en iyi orta en kötü uzun vadede; kısa vadede olacağını düşünmüyorum. (...) Yeni, daha genç, günü yakalamış, çağdaş, laik, hukuk düzeni ülkesinde refah, bu diyoruz ya sürdürülebilir kalkınma... Oradaki temel değerlerini daha yüksek çığa çeken bir yönetim şekli olduğunda ülkenin bilim teknoloji tarafının hazır olduğunu düşünüyorum. Entegrasyon anlamında bu noktada biraz daha gelişmeye açık olduğunu düşünüyorum.”

Türkiye’nin geçirmesi gereken değişimlere bağlı olarak üyeliğe olan inançlarını orta ya da uzun vadede değerlendiren katılımcıların çoğu siyasi koşulların yerine getirilmesi, ülkenin geçmesi gereken siyasi değişimler olduğu, siyasi bakış açısının değişmesi gerektiği, siyasi dengelerde değişim yaşanması halinde olabileceği yönünde yorumları olmuştur.

Üyelik sürecine olan inanç bakımından olumsuz yanıt veren katılımcılar, sonucun ne olduğuna bakılmaksızın AB ile müzakere sürecinin ilerletilmesi ve ilişkilerin sürdürülmesi gerekliliğine dikkat çekmiştir. Katılımcı 14, *üyelik*in desteklenmesi kategorisindeki bazı katılımcılar tarafından dile getirilen benzer bir yaklaşımı sürdürmüş ve üye olunmayacağını düşünse dahi sürecin getireceği kazanımları şu şekilde belirtmiştir:

“Hayır üye olabileceğimizi düşünmüyorum. Ama bu bence şuna benziyor. Bir hedefe varmak çok değerli ama o hedef için çıkılan yolculuk da çok değerli. Yani biz belki bugünkü durumumuzla üyeliği asla göremeyeceğiz, bugün açısından, ama en azından samimiyetle

eğer bu yolculukta o kriterler açısından bize düşen ödevi yaparsak, bu bizim için, demokrasimiz için, insan haklarımız için, ülkenin standartları için, ekonomi için ve benzeri alanlar için büyük bir fırsat da sunuyor.”

Benzer bir bakış açısı ile Katılımcı 13 şu ifadeleri dile getirmiştir:

“Mevcut konjonktürde zor olduğunu kesinlikle düşünüyorum. Ama ben yarın şartların daha iyi olması için çabalamaya devam etmemiz gerektiğini ve biz görmesek de bizden sonrakilerin bunu görmesi için çabalamamız gerektiğini düşünüyorum. Bu bir bayrak yarışı. Kendi ömrümüzden uzun düşünmemiz lazım. O yüzden ben daha iyi olacak ve o günlere gelebilecek zamanların yaratılması için çabalamaya taraftarıyım.”

AB üyelik sürecinde Türkiye’nin durumunun ağırlıklı olarak siyasi koşullar ve kriterler çerçevesinde değerlendirildiği, kültürel değerler ya da toplumsal bakış açıları nedeniyle üye olunamayacağını ifade eden katılımcıların sayıca az olduğu görülmüştür.

Katılımcı 19 toplumsal bakış açısı konusuna değinerek görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Türkiye ve Avrupa Birliği arasında normlar ve değerler konusunda bir uzlaşma, uzlaşmanın ötesinde Türk insanı bazı konularda çok büyük, fedakarlığa taviz vermesi lazım. Birtakım konularda taviz vermesi lazım. Yani kimlik, kimliğinden taviz vermesi lazım. Düşüncelerinde, fikirlerinde, benimsediği veya benimsemediği birtakım meselelerde bazı şeyleri yapması gerekiyor, bazı adımlar atması gerekiyor. Ben Türk insanının bunu yapmak istemediğini düşünüyorum. Ben Türk gençliğinin Avrupa’ya gitme motivasyonunu merakla bağlıyorum. Merak ediyor. Haliyle gezmek istiyor, görmek istiyor dünyayı. Avrupa’yla alakalı duyduğu şeyin doğru olup olmadığını check etmek (*kontrol etmek*) istiyor. Orada bulunup belki üç sene, beş sene, belki on sene. Netice itibarıyla tekrar geri dönebileceğini, dönmek isteyeceklerini öngörüyorum.”

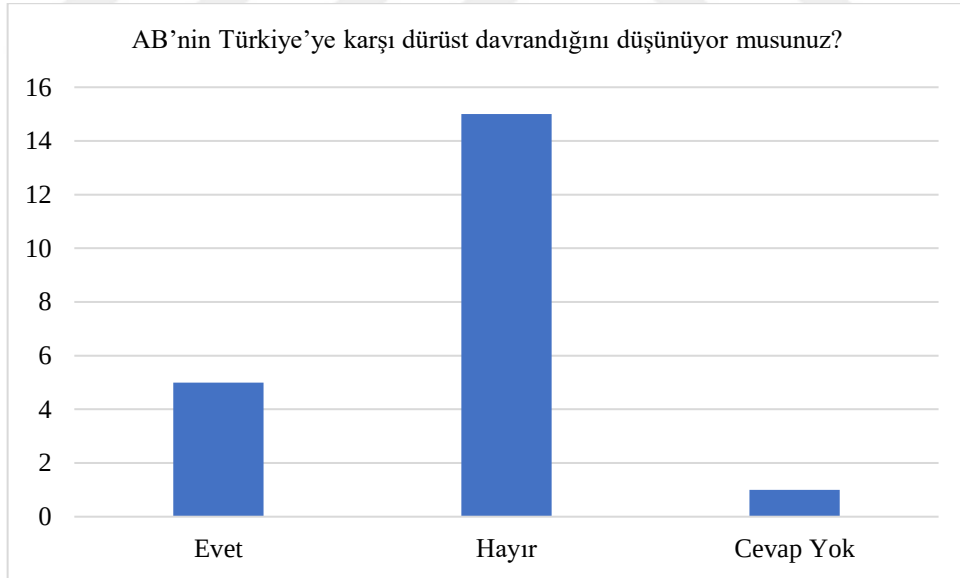
Katılımcı 9, Türkiye’nin AB üyesi olamayacağına yönelik görüşünü ifade ederken kültürel farklılıklara değinerek “*Ben uzun zamandır Türkiye’nin AB üyesi olabileceği ihtimalini aklımdan sildim. Tabii yani koşulları karşılasak da temel bir kültür farklılığı da var, onu da dikkate almak lazım.*” sözlerini dile getirmiştir.

Sonuç olarak üye olunabileceğine inancın katılımcıların çoğunluğunda kısmen de olsa var olduğu; ancak üyeliğin orta ya da uzun vadede gerçekleşebileceği ve bunun da hem AB hem de Türkiye’de birtakım değişimlerin yaşanması koşuluyla mümkün olabileceği görüşünün hâkim olduğu değerlendirilmiştir. Üyeliğin mümkün olmayacağı görüşünde olan ve kısmen/hem evet hem hayır yanıtını veren katılımcılarda olumsuz değerlendirmeye iten başlıca faktörün Türkiye’nin siyasal kriterleri karşılama konusundaki mevcut durumu olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye’nin AB üyeliği süreci coğrafi büyüklük, demografik yapı, kültürel değerler, önyargı vb. kavramlar çerçevesinde

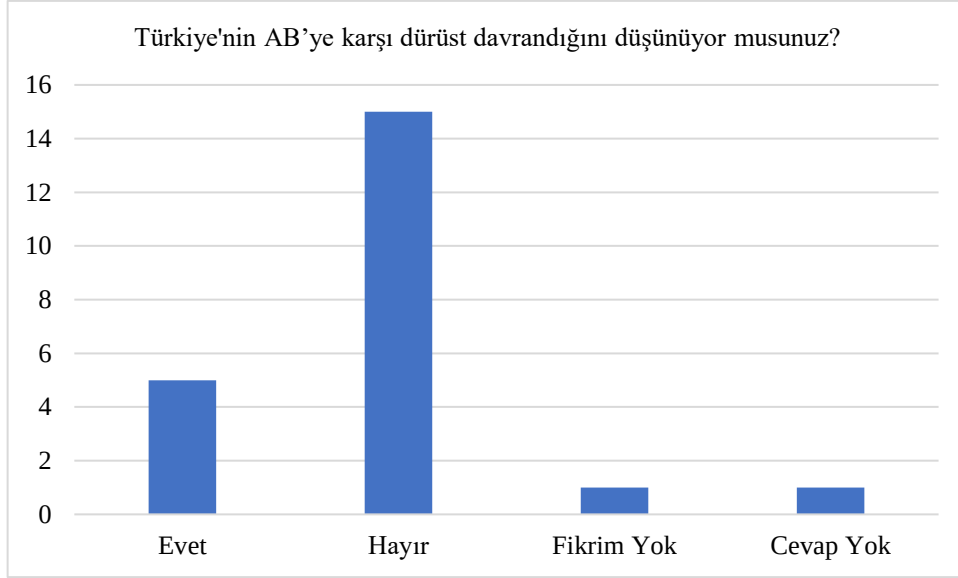
yorumlanmamış, birincil gerekçe olarak siyasi koşullar ve AB değerleri ile örtüşmediği düşünülen ilkeler öne sürülmüştür. Türkiye'nin bilim ve teknoloji alanı, sanayi altyapısı, ticari kabiliyetler bakımında AB üyelerinden farksız olduğu, bu alanlarda AB üyeliğine hazır olduğu; ancak siyasi koşulların iyileştirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Sürecin sonuçtan bağımsız olarak sürdürülmesi gerektiği, Türkiye gibi AB'nin de değişimden geçmesi ve üyelik konusunda üye devletler arasında bir uzlaşa sağlaması gerektiği; bu değişimlerin yaşanabilmesi için karşılıklı iletişim ve etkileşimin sürdürülmesi ve ilişkilerin devam ettirilmesi önem arz etmektedir.

4.2.1.7. Dürüstlük

Görüşmeler kapsamında 21 katılımcıya AB'nin Türkiye'ye karşı dürüst davranıp davranmadığı sorulmuştur. Beş katılımcı evet derken 15 katılımcı hayır yanıtını vermiştir. Bir katılımcı ise soruyu yanıtsız bırakmıştır. Bir diğer soru kapsamında da Türkiye'nin AB'ye karşı dürüst davranıp davranmadığı konusunda görüşleri alınmıştır. Bu soruya ise dört katılımcı evet, 14 katılımcı hayır derken bir katılımcı fikri olmadığını belirtmiştir. Bir katılımcı ise soruyu yanıtsız bırakmıştır (Şekil 4.10., Şekil 4.11.).

Şekil 4.10. 2(4) no.lu görüşme sorusuna verilen yanıt sayıları

Şekil 4.11. 2(5) no.lu görüşme sorusuna verilen yanıt sayıları

Dürüstlük kavramı, katılımcılar arasında farklı açılardan yorumlanan ve hem Türkiye hem de AB açısından ele alınan bir kavram olarak karşımıza çıkmıştır. Tarafların birbirine dürüst davranmadığı düşüncesi baskın olmakla birlikte bu durum olumsuz bir yaklaşımla değerlendirilmemiş, tarafların çıkarlarını korumaları gerektiği için dürüst davranmamalarının olağan bir davranış biçimi olduğu tartışılmıştır. Katılımcı 9 Türkiye-AB ilişkilerini dürüstlük çerçevesinde değerlendirirken şu ifadeleri kullanmıştır: “Şöyle söyleyeyim. Bence dürüst olmalarını beklemek saflık olur. Çünkü hiçbir ülke, millet, bir başka milletin dostu veya düşmanı değildir. Tamam mı? Ortada çıkarlar vardır.”

Katılımcı 10 benzer bir yaklaşımla şu değerlendirmeleri yapmıştır:

“Yurtdışı ilişkilerde dürüstlük kavramını çok şey yapmıyorum kendi kafamda. Nasıl bir dürüstlük olabilir? Onun hiç olduğunu düşünmüyorum zaten ama işte onların da kendi çıkar ve öncelikleri doğrultusunda bazı hareketlerde bulunduklarını düşünüyorum.”

Katılımcı 8 de diğer iki katılımcıya benzer bir yaklaşım sergileyerek dürüstlüğün siyasi ilişkilerdeki yerini şu şekilde yorumlamıştır:

“Politikada dürüstlük yok ki. Politika ile dürüstlük yağ ile su gibi bir şey yani. Dürütsen zaten politikacı olamazsın. O zaman Türkiye’nin... Açık açık konuşan birisi için bir politik konuşuyor derlerdi. Çok politik konuşuyor diye terim var. Açık açık konuşma, kral çıplak demek politikada yok. (...) Aynı mantıkla Türkiye de AB’ye karşı dürüst olamaz. Oyunun kuralı öyle yani. Satranç oynuyorsan satranç kurallarına göre oynuyorsun. Politikanın kuralı öyle.”

Katılımcı 13 de çıkarlar konusuna dikkat çekerek görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir: *“Siyasi konjonktür herkesin aslında çıkarlarını düşünmesini gerektiriyor ve maalesef olması gerektiği kadar dürüst ilerlemiyor süreç.”*

Katılımcı 21 de ilişkileri çıkar boyutu ile ele alarak dürüstlük beklentisi olmaması gerektiğine dikkat çekmiştir:

“Hayır, hiçbir şekilde ne onlar bize ne de biz onlara karşı dürüst değiliz. Çünkü siyaset bir dürüstlük ilkesi üzerine yürümüyor. Günlük politikalar ve çıkarlar üzerine yürütüyor. Her iki taraf içerisinde bunu söylüyorum. O nedenden dolayı buradaki dürüstlük hiçbir konuda yok. Verilerde de bile dürüstlük yok. Yani en azından enflasyon oranlarını alın, işsizlik oranlarını alın. Dolayısıyla burada bırakın politik dürüstlüğü bir olması gereken veri sistemi bile dürüst değil.”

Tarafların dürüst olduğunu düşünen katılımcılar açısından üyelik süreci için beklenen kriterleri açıkça ortaya koyduğu ve ilerleme raporları ile iyileştirmeye açık alanları düzenli olarak ifade ettiği için AB’nin dürüst olduğu görüşü vardır. Türkiye’nin de GKRY sorunundaki gerekçelerini açıkça ifade etmesi gibi hem sorun alanları konusundaki tavrını açıkça paylaşması hem de diğer alanlarda müzakere koşullarını yerine getirmek için çalışmalarına ve çabalarına devam etmesi dürüstlük olarak yorumlanmıştır. Koşulların olumlu ya da olumsuz ilerlemesine bakılmaksızın, iletişimde beklentilerin ve gerekçelerin olduğu gibi paylaşılması bir dürüstlük zemini olarak ele alınmıştır.

Diğer kategorilerde olduğu gibi bu kategori kapsamında da tarafların dürüstlüğünden ziyade sürecin getireceği kazanımlara odaklanılarak çalışmaların ve AB ile ilişkilerin sürdürülmesi gerektiğine yönelik görüşler dile getirilmiştir. Katılımcı 9 AB ile üyelik sürecini dürüstlük çerçevesinde değerlendirirken şu sözleri dile getirmiştir: *“AB’nin Türkiye’yi üye olarak alıp almaması bence önemli değil. Çünkü o kriterleri tamamlamak bizim lehimize olacak.”*

Katılımcı 15 AB’nin kazanımları boyutuyla yaklaşarak görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

“AB açısından, Türkiye ile AB ilişkilerinin ilerlemesinin kendisine fayda sağlayacağı çok doğal değil mi? Türkiye de sonuçta kendi çıkar ve fayda alanlarını gözetmek zorunda. Uluslararası ilişkiler, diplomasi sonuçta ortak fayda alanları yaratabilmek, ortak ilerleme alanları yaratabilmek üzerine kuruludur. Yoksa AB bir yardım kuruluşu değil. Türkiye de bir yardım talebinde bulunan, yardıma ihtiyacı olan taraf değil.”

AB ve Türkiye ilişkilerini değerlendirirken dürüstlük konusunda AB’nin bir kurum olarak yaklaşımı ve kriterlerini belli ederek dürüst olduğu, ancak AB üyesi devletlerin

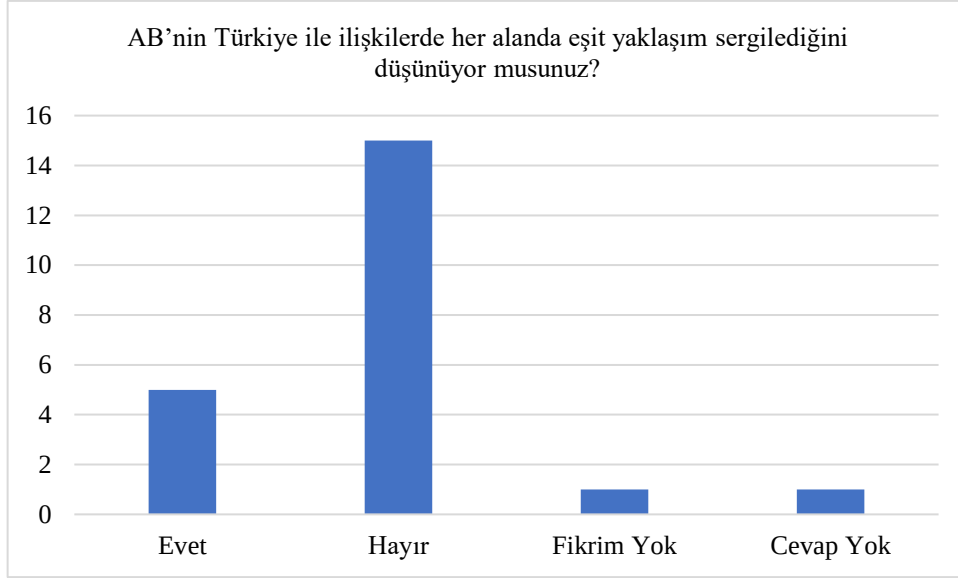
bireysel olarak üyelik sürecindeki Türkiye'ye yaklaşımlarının AB'den ayrı ele alınması gerektiğini ifade eden görüşler öne sürülmüştür. Katılımcı 2 bu konuda şu ifadeleri kullanmıştır: *“Avrupa Birliği dürüst ama üye ülkeler değil. Nüfusu yüksek olan ülkelerin oyu belirleyici olacaksa, dürüst davranmayacaklarını düşünüyorum.”*

Katılımcı 6 da benzer bir yaklaşımla şu görüşleri ifade etmiştir:

“Kişisel fikirler olduğu düşünülerek ... AB oy çokluğu ile karar alır. Üyelik menfaati olan ve olmayan ülkeler var. Tek kişilik bir karar yok. Üye ülkeler var ve oylamalar var. Burada politika içeri girer ve o noktada 27 ülkenin görüşleri esas olacaktır.”

Sonuç olarak AB ve Türkiye ilişkilerinde, müzakere süreçlerinin hangi kriterler üzerinden ilerlediğini ve Türkiye'nin hangi alanlarda çalışmaları sürdürmesi gerektiği konularında hem AB hem de Türkiye açısından açık ve dürüst bir ilişki sürdürüldüğü değerlendirilmiştir. Ancak siyasi kriterlerin tartışılması sürecinde her iki tarafın da kendi çıkarlarını gözettiği ve bu nedenle her konuda karşılıklı bir dürüstlük beklemenin siyasi ilişkilerin doğasına aykırı olduğu görüşü ön plana çıkmıştır. AB özelinde AB'nin kurumsal süreçlerinde güvenilir olduğu düşünülse de üye ülkelerin bireysel politikalarında aynı dürüstlüğün, yine ulusal çıkarlar gözetilerek, yakalanamayacak olmasının ihtimaller dahilinde olduğu anlaşılmaktadır. Tarafların karşılıklı ilişkilerinin çıkarlar üzerine kurulu olduğu düşünüldüğünde hem Türkiye'nin AB üyelik sürecini devam ettirerek çalışmalarını sürdürmesi hem de AB'nin Türkiye ile aday ülke statüsünde kurumsal ilişkisini koruması Türkiye-AB ilişkilerinin her iki tarafın çıkarları açısından kazan-kazan etkisi yaratan bir konumda olduğunu göstermektedir. Üyelik sürecinin sonucunun ne olacağına bakılmaksızın sürecin kendisi boyunca elde edilecek kazanımlar ön planda tutulmuştur.

Dürüstlük kavramı altında tartışılan bir başka konu da AB'nin Türkiye'ye her alanda eşit bir yaklaşım gösterip göstermediği üzerine odaklanmıştır. Görüşmeler kapsamında 21 katılımcıya AB'nin Türkiye ile ilişkilerde her alanda eşit yaklaşım sergilediğini düşünüp düşünmedikleri sorulmuştur. Bir katılımcı evet derken 18 katılımcı hayır yanıtını vermiştir. Bir katılımcı fikrim yok derken bir katılımcı ise soruyu yanıtsız bırakmıştır (Şekil 4.12.).

Şekil 4.12. 3(2) no.lu görüşme sorusuna verilen yanıt sayıları

AB'nin Türkiye ile ilişkilerinde hem alan bazlı farklılıklar hem de ülke bazlı farklılıklar gösterdiği, bu nedenle de dürüstlük konusunda tavırlarının eleştirildiği görüşleri öne çıkmıştır. Katılımcı 1, AB'nin Türkiye'ye karşı diğer ülkelerle eşit bir yaklaşım sergilemediğine dair görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

“İnsan hakları, yaşam standartları ve ekonomik koşullar bakımından yaklaşımları eşit değil. Türkiye'ye göre daha kötü koşullar sergileyen ülkelere daha büyük destekler verildiğini görüyoruz.”

Alan bazlı farklılıklar konusunda ise Katılımcı 16 tarafından şu görüşler belirtilmiştir:

“Örneğin göç 2015'te AB için büyük sorundu. Bu konuda Türkiye'ye taviz verilebilir göründü. Vaat edilmeyen şeyler sırf göç konusu çözülsün diye vaat edildi. Sonra çözüm gelmedi ve konu ortada kaldı.”

Katılımcı 2 de alan bazlı farklılıklar konusunda “*Mobilite, göç, sosyal güvenlik gibi konularda tam eşitlik olabileceğini düşünmüyorum.*” sözleri ile görüşlerini ifade etmiştir:

Katılımcı 18 ise konu bazlı farklılıkların çalışma ortamına yansımalarının bilim ve araştırma alanında gözlemlenebilir düzeyde olduğuna dikkat çekerek şu ifadelere yer vermiştir:

“Kimi alanlarda gerçekten iletişimde zorlanırken ben çok şanslıyım ki bunu hiç yaşamıyorum. Ne zaman bir toplantı talebi etsem kabul ediliyor, görüşme taleplerim kabul ediliyor, diyaloga açık kişilerle çalışıyorum. Bunun ama gerçekten konu bazlı olduğunu düşünüyorum. Ben bugün başka alanlarda çalışan bir müşavir olsaydım belki daha farklı bir

konumda olacaktım ama bilim araştırma gerçekten bizim iyi olduğumuz bir alan olduğu için ve nispeten sorunsuz olarak ilerlediğimiz bir konu olduğu için gerçekten de iyi bir yaklaşım sergileniyor ülkemize karşı.”

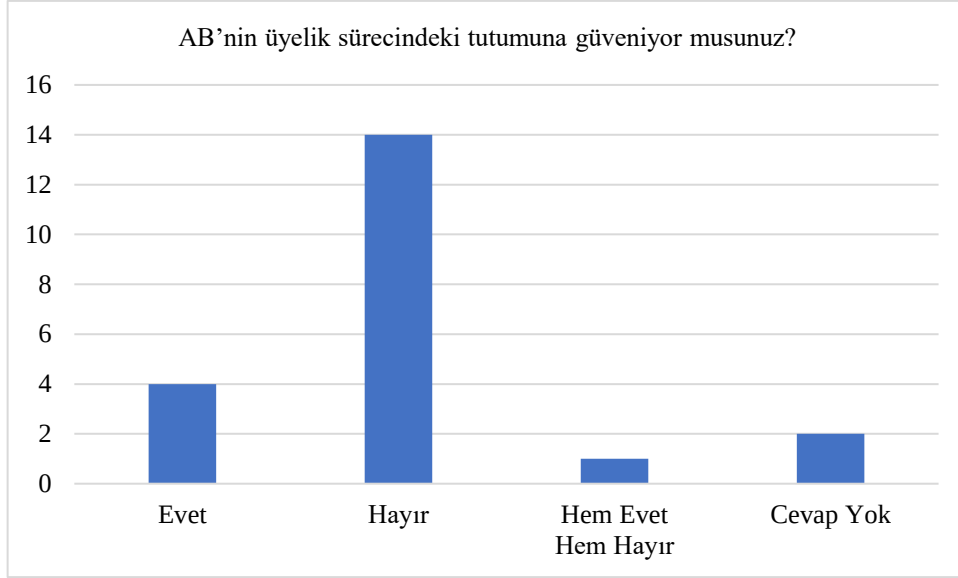
Katılımcı 13 de bilim ve araştırma alanına diğer alanlara göre farklı yaklaşıldığına ilişkin görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

“(…) işte bu daha soft (*yumuşak*) alanlarda, Erasmus+’ın kapsadığı alanlar gibi bilim, teknoloji, inovasyon gibi alanlarda biraz daha serbest, rahat hareket edebildiği belki söylenebilir. Biraz daha soft, soft kelimesini özellikle vurgulamak üzere, biraz soft diplomasi dediğimiz başlığın altındaki alanları söyleyebiliriz. Mesela yakın zamanda birçok ürün coğrafi isim, coğrafi isim tescili diyoruz değil mi? Yine biraz daha gastro diplomasi alanında belki güzel gelişmeler görebiliyoruz, çalışmalar görebiliyoruz taraflar arasında vesaire ama örneğin vize serbestisinin tanınmasıyla ilgili daha katı bir tutum görüyoruz. Haklıdır, haksızdır tartışmasından bağımsız olarak. Mesela göç alanında önemli bir sorumluluk yükleniyor Türkiye’nin omuzlarına.”

Sonuç olarak ülke ya da konu bazlı farklılıklar nedeniyle AB’nin Türkiye’ye karşı her alanda eşit bir yaklaşım sergilemediği görüşü, AB’nin Türkiye ile ilişkilerinde dürüstlük kavramına da etki etmektedir. Göç, insan hakları, yaşam standartları gibi alanlarda gündeme yansıyan haberler ve taraflar arası diyalog, üyelik sürecinin tamamında benzer ilişkiler dizisinin tekrar edeceği yönünde bir izlenim oluşturarak dürüstlük tanımına karşı yaklaşımları etkilemiştir.

4.2.1.8. Güven

Görüşmeler kapsamında 21 katılımcıya AB’nin üyelik sürecindeki tutumuna güvenip güvenmedikleri sorulmuştur. Dört katılımcı evet derken 14 katılımcı hayır yanıtını vermiştir. Bir katılımcı hem evet hem hayır yanıtını verirken bir katılımcı ise soruyu yanıtızsız bırakmıştır (Şekil 4.13.).

Şekil 4.13. 2(7) no.lu görüşme sorusuna verilen yanıt sayıları

Güven kategorisi, dürüstlük kavramı altında ele alınan *eşit yaklaşım* kategorisine benzer bir sonuç çıkarmıştır. Dürüstlük için frekans değeri 47 olurken güven kavramının frekans değeri 20 olarak ölçülmüştür. Katılımcıların büyük çoğunluğu Türkiye'nin üyelik için gereken siyasi kriterlerin tamamını karşılarsa dahi AB'nin Türkiye'yi tam üye olarak kabul etmeyeceği görüşünü öne sürmüştür. Dürüstlük ve eşitlik yaklaşımı kapsamında tartışılan gerekçeler bu kategori altında da öne çıkmıştır. AB'nin kurumsal yapısı ile üye ülkelerin bireysel yaklaşımları arasındaki farklılık düşüncesi, üyelik sürecindeki tutuma güvenilmesini de etkilemiştir. Katılımcı 2 bu konudaki görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir: *"Kurumsal yapıya güveniyorum; ancak ülkeler bazında güvenmiyorum. Türkiye'nin nüfusu en büyük etken."*

Benzer bir bakış açısıyla yaklaşan Katılımcı 10 tarafından şu görüşler dile getirilmiştir:

"AB'nin içerisinde karar alma süreçlerinin böyle olmasından kaynaklı güvenmiyorum. Orada bir Kıbrıs sorunu var. Yunanistan'la yıllardır süren sıkıntılar var. Bunlar aşılmadığı müddetçe AB'nin karar alabileceğini düşünmüyorum Türkiye'yle ilgili."

Hem olumlu hem de olumsuz görüş bildiren bazı katılımcıların sürece AB'nin genişleme politikaları ve hazmetme kapasitesi açısından yaklaştığı ve Türkiye'nin tüm kriterleri karşılması halinde AB'nin kendi yapısal sorunları nedeniyle Türkiye'yi üye olarak kabul etmeye hazır olmayabileceği düşüncesi öne çıkmıştır. Katılımcı 14,

Avrupa'nın göç sorunları sonrası geldiği noktayı göz önünde bulundurarak görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Biz bunların tümünü de yapsak too big, too poor and too Muslim (*çok büyük, çok fakir, çok farklı/Müslüman*) görüşlerinde olduğu gibi bu yapıyla, bu durumla, bu demografiyle ve özellikle artık bu göç meselesiyle beraber ben Türkiye'nin sürekli stand-by'da (*beklemede*) tutulan bir ülke gibi sadece operasyonel nedenlerle sürecin içinde tutulan bir duruma itildiğini düşünüyorum. Bunlar çok kritik bileşenler. Bu too (*çok*) ile başlayan işler bizim için çok zorluk yaratıyor artık.”

Güven konusunda farklı bir yaklaşım da ilişkilerdeki güven üzerinden ele alınmıştır. Türkiye'nin ya da AB'nin yaptığı işlerde başarılı olacaklarına dair birbirlerine güvenin, tarafların birbirini iyi tanıması gerektiğine dayalı olduğu fikri dikkat çekmiştir. Katılımcı 8, taraflar arasındaki ilişkileri siyasi aktörler düzeyinden alıp pratikte özel sektör arası ticari ilişkiler boyutunda ele almış ve görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Ticarete bir sıkıntı olduğunu çok zannetmiyorum ama hani acaba bir taşşış var mı malda, bir bozukluk var mı gibi bir güvence beklentisi var. Çünkü bir güven sorunu var burayla hala. O güven sorunu genelde var. Bir önyargı ve bir güven. Yani doğru mu söylüyor? Mesela Çin malı deriz ya, onun gibi. Ama bir tanıdığınıza örneklerini gönderdiğinizde onu ikna ettikten sonra da aslında burayla ilgili çok ciddi, olumlu görüşleri de var.”

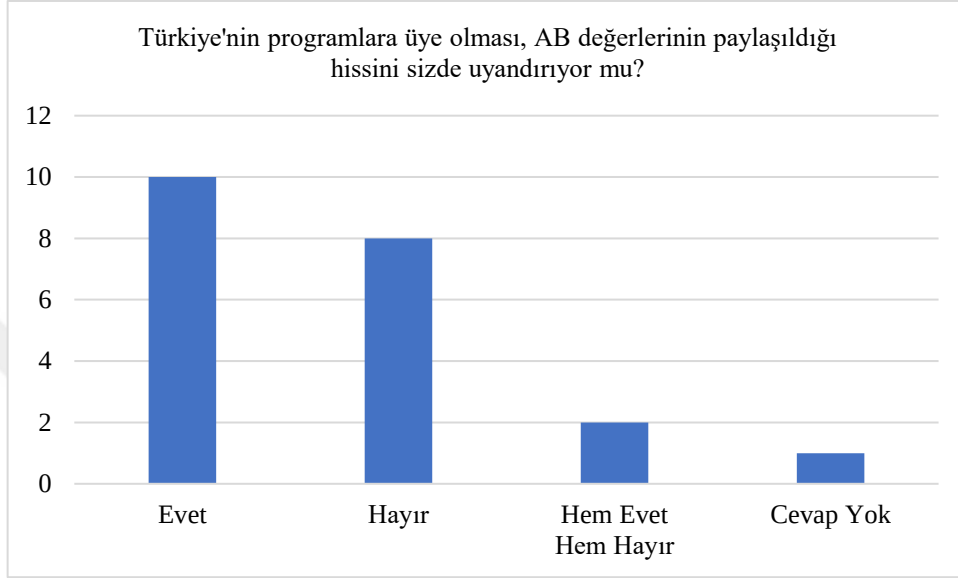
Ticari ilişkiler üzerinden verilen bu örnek, tarafların birbiriyle birlikte iş yapma kültürünü geliştirip etkileşimi arttırması halinde güven sorununda azalma yaşanabileceğine işaret etmektedir.

Sonuç olarak *güven* kategorisinde, AB'nin üyelik sürecindeki tutumuna güvenin az olduğu, ancak bunun tek bir nedene bağlanamayacağı anlaşılmıştır. AB'nin kapasitesi ve hazırbulunuşluk durumu, üye ülkelerin Türkiye'ye yönelik algıları ve yaklaşımları, GKRY ile sorunlar gibi üyelik sürecinde müzakere kriterlerine blokaj konmasına yol açan ve sürecin tıkanmasına yol açan problem alanları süreçteki tutuma güvenilmemesinin başlıca gerekçeleri olarak kendini göstermiştir. Öte yandan güven duyulmamasına rağmen Türkiye'nin üyelik sürecindeki çalışmalarına, kendi kazanımları için devam etmesi gerektiğine yönelik görüşler bu kategori altında da yinelenmiştir. Katılımcı 12'nin, “*Güven vermiyor. Ama bu bizim için bir araç olacaksa da araç olarak da sonuna kadar kullanalım derim ben,*” sözleri bu bakış açısını destekler niteliktedir.

4.2.1.9. AB değerleri

Görüşmeler kapsamında 21 katılımcıya Türkiye'nin AB destek programlarına üye olmasının kendilerinde AB değerlerinin paylaşıldığı hissini uyandırıp uyandırmadığı

sorulmuştur. 10 katılımcı evet derken sekiz katılımcı hayır yanıtını vermiştir. İki katılımcı bu değerlerin paylaşıldığı hissini taşıdığını ama aynı zamanda Türkiye'nin AB'den farklılaştığı yanları olduğu için soruya hem evet hem de hayır şeklinde yanıt vermeyi tercih etmiştir. Bir katılımcı ise soruyu yanıtsız bırakmıştır (Şekil 4.14.).

Şekil 4.14. 1(6) no.lu görüşme sorusuna verilen yanıt sayıları

AB değerleri ile anlatılmak istenen AB Antlaşması'nın 2. maddesinde belirtilen değerlerdir. Buna göre;

“Birlik, insan onuru, özgürlük, demokrasi, eşitlik, hukukun üstünlüğü ve azınlıklara mensup kişilerin hakları da dahil olmak üzere insan haklarına saygı ilkeleri üzerine kurulmuştur. Bu değerler, çoğulculuk, ayrımcılık yapmama, hoşgörü, adalet, dayanışma ve kadın-erkek eşitliğinin hâkim olduğu bir toplumda üye devletler için ortaktır.”

AB üyesi olmak için söz konusu değerlerin benimsenmesi ve bu değerlerin geliştirilmesi için çalışma istekliliği önem arz etmektedir (AB Bakanlığı, tarihsiz, s.2). AB değerlerinin paylaşıldığı hissini taşıyan katılımcılar için AB değerlerinin BTİ alanındaki çalışmalar çerçevesinde hissedildiği ve paylaşıldığı anlaşılmıştır. Diğer alanlarda Türkiye ile AB arasında söz konusu değerler çevresinde henüz bir uyumlanma ve ortak paydada buluşma ortamı gelişmemiştir. Bilim ve araştırma alanında değerlerin paylaşıldığına ilişkin görüşler arasında katılımcıların açıklamalarına bakıldığında

Katılımcı 2'nin şu sözleri dikkat çekmiştir: *“Ortak iş yapma kültürü açısından Avrupalı olduğumuz hissi öne çıkıyor.”*

Katılımcı 6 BTİ alanlarında AB ile ortak çalışmalarda bulunan hedef kitleyi göz önünde bulundurarak şu ifadelerle yer vermiştir:

“Bu hedef kitle pro-European bir hedef kitle. Yüzü Avrupa'ya dönük, üyeliği destekleyen kitle. Bu kitlede zaten bir problem yok. Esnaf ve sanatkârlarda farklı bir bakış olabilir. Herkesin fikir ve görüşleri farklı. Bilim, teknoloji, inovasyon hedef kitlesi bu değerleri paylaşıyor. Etik kurallar, code of conduct (*davranış kuralları*), Euroaccess, Ar-Ge çalışanlarına eşit muamele taahhüdü vs. AB değerlerini tamamen üst düzeyde kabul manasına geliyor. Bunu arttırmaya çalışıyoruz.”

Yurtdışından bir katılımcı olarak süreçleri İspanya'daki deneyimleri açısından ele alan Katılımcı 7, Türkiye ile işbirliği yaptığı eğitim ve araştırma programları kapsamında Türkiye'deki proje ortaklarını göz önünde bulundurarak şu ifadeleri dile getirmiştir:

“Benim birlikte çalıştığım insanların pek çoğu AB değerlerini taşıyan insanlar. Buna hiç şüphe yok. Uluslararası ilişkileri içeren alanlarda çalışıyorlar ve bu değerleri izledikleri görülüyor. AB değerlerini taşıdıkları açıkça görülüyor.”

Katılımcı 13 değerlerin paylaşılması durumunu hem faaliyet alanı hem de farklı yaş grupları üzerinden değerlendirerek şu ifadeleri kullanmıştır:

“Bence özellikle gençler, dolayısıyla üniversitelerin ortak olduğu ve değişim programları gerek öğrenim gerek staj üzerinden yürüyen değişim programları bakımında kesinlikle bu anlama geliyor. Ben gençlerin aynı paydada buluştuğunu düşünüyorum. (...) Kimler üzerinde olmayabilir? Biraz daha işte belki ileri yaşıta olan ve daha ileri yaşına kadar işte bu yurt dışı tecrübeleri edinmemiş olanlarda biraz daha az gözlemleyebiliyoruz. Yurt dışına Erasmus kapsamında geldiklerinde biraz daha kendi içlerinde olabiliyorlar. (...) Diğer aşamalarında bulunmaksızın sadece Brüksel ayağında bulunduğum projeler oldu. (...) Onlarda biraz da kendi içlerinde kalma ve belki yeterince ve değerlerinin ayırdığında olmama gözlemleyebiliyorum açıkçası. Ama bence o yüzden ağaç yaşken eğilir, gençlerden bunun başlaması çok önemli. Erasmus+ öğrenim hareketliliğinin hakikaten Erasmus+ altındaki en önemli ayak olduğunu düşünüyorum o yüzden.”

Katılımcıların değerlendirmelerinden BTİ alanlarında birlikte çalışma ortamı yakalanabildiği, birlikte çalışabilmek için ortak payda ve değerlerde buluşulduğu, Türkiye'nin AB birlik programlarına asosiye ülke katılmasının getirdiği üye ülkelerle eşit haklara sahip olma konumunun verdiği bir eşitlik ve yetki paylaşımı hissiyatının geliştiği, Türkiye'nin bu alanlardaki insan kaynağı ve teknik yetkinliklerinin AB üyesi ülkelerdeki ortaklarıyla eşit ve hatta bazı durumlarda ileri olma halinin birlikte çalışma motivasyonu açısından güven verdiği anlaşılmıştır.

AB değerlerinin paylaşılmadığını ifade eden katılımcılar AB değerlerinin AB ile doğrudan etkileşimde olan bireyler düzeyinde hissedilebildiği ve toplumun geneline yayılmadığı, AB ile ortak çalışmalar yürütürken AB üyesi ülkelerdeki ortaklarla Türkiye’den katılımcıların farklı bürokratik süreçleri deneyimlemesinin ve ulusal mevzuattan kaynaklı uygulama çeşitliliklerinin değerlerin pratikte farklılaştığı hissini uyandırması, kültürel farklılıkların zaman zaman daha yoğun hissedildiği görüşlerini öne sürmüştür.

Sonuç olarak AB değerlerinin kurumsal ilişkiler çerçevesinde hissedildiği, ancak toplumun geneline yayılmış ve günlük pratiklere yansımış bir değer paylaşımı seviyesine henüz ulaşılmadığı anlaşılmıştır. BTİ alanında çalışanlar açısından AB destek programlarının kurallarının bilinmesi, birlikte çalışırken izlenmesi gereken prosedürlerin ve sorumlulukların tanımlanmış olması, ilişkilerin hem teknik beceriler hem de yasal düzenlemeler çerçevesinde şekillendirilmiş olması ve Türkiye’nin programlara asosiye ülke olarak katılarak üye ülkelerle eşit hakları paylaşıyor olması AB değerlerinin de paylaşıldığı hissini pekiştirmiştir. Öte yandan müzakereye konu diğer alanlarda ve toplumun AB ile doğrudan etkileşim içinde olmadığı diğer çalışma alanlarında söz konusu değerlerin benimsenerek, içselleştirilmediği ve değerlerin yaygınlaşmadığı değerlendirilmiştir.

Değerler kavramı tartışılırken de katılımcıların değerler paylaşılmasa da birlikte çalışmaya devam edilmesi ve Türkiye’nin gelişimini desteklemek için AB üyelik koşullarını karşılama faaliyetlerinin sürdürülmesi gerekliliğine dikkat çekilmiştir. Katılımcı 1, *“Ortak bir AB değerleri duygusu yok. Ancak kapasite geliştirme açısından üye olmanın yararlı olduğunu düşünüyorum,”* diyerek Türkiye-AB ilişkilerinin devamlılığına verdiği önemi göstermiştir. Tezin kuramsal çerçevesini belirleyen konstrüktivizm açısından devletlerin uluslararası toplumla etkileşiminde kimlik ve normlar düzeyinde geçireceği değişimlerin kurumsal ilişkilere de yansıtacağı ve davranışsal farklılaşmalara yol açacağı öngörülmektedir. Bu yaklaşımdan hareketle katılımcıların görüşlerinde belirttiği her alanda AB değerleri paylaşılmasa da BTİ özelinde bu değerlerin paylaşıldığı hissini var olması durumu, bireylerin program kuralları ve ortak iş yapışa ilişkin prosedürler çerçevesinde geçirdiği değişimin bilim ve araştırma alanında içselleştirildiği ve değerler ortak paydasında buluşulmasına fırsat tanıdığı görüşünü ortaya koymak mümkündür. Bu açıdan AB ve Türkiye’nin BTİ alanlarındaki işbirliğinin bireysel ve toplumsal değişimlere yol açtığı söylenebilir. Bu değişimin sistematik ve

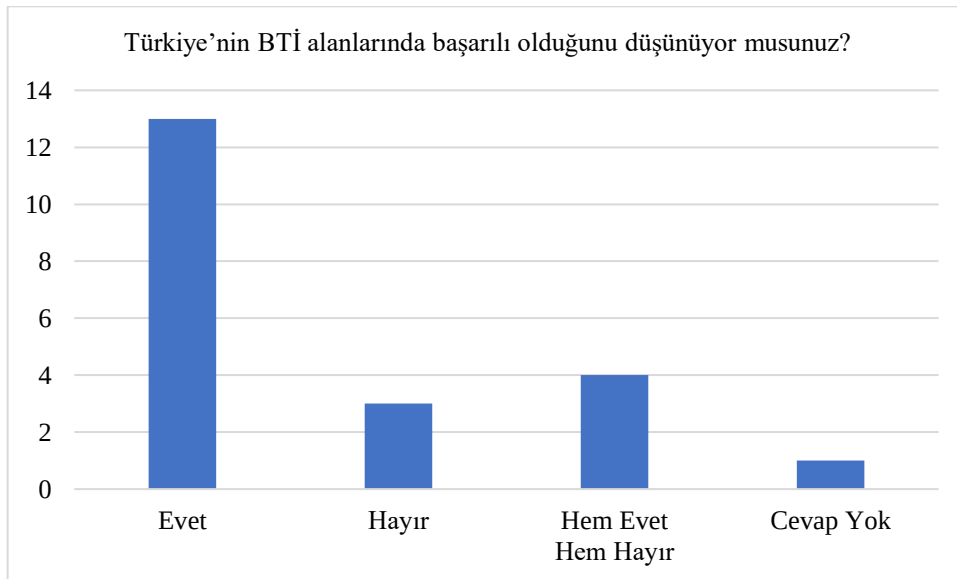
sürdürülebilir olması, Türkiye'nin AB ile BTİ alanlarında yaptığı işbirliğinden elde ettiği kazanımları ülkenin ulusal kabiliyetini geliştirme ve insan kaynağı yetiştirme gibi alanlarda kurumsal bir sürekliliğe kazandırması, taraflar arası etkileşimin artması ile beslenecek ve desteklenecektir. Ortak BTİ faaliyetleri, ortak standart ve normların izlenmesini gerektireceğinden Konstrüktivizmin de vurguladığı gibi belirleyici kurallar çerçevesinde bireylerden toplumlara ve yapılara uzanan bir kurumsal değişimi tecrübe etmek mümkün olabilecektir.

4.2.2. Bilim, teknoloji ve inovasyonun AB ve Türkiye ilişkilerindeki yeri

Bilim, teknoloji ve inovasyonun AB ve Türkiye ilişkilerindeki yeri alt teması kapsamında beş kategori ve iki alt kategori belirlenmiştir. Türkiye'nin bilim, teknoloji ve inovasyon kabiliyeti, bilim, teknoloji ve inovasyon özelinde sorunlar, bilim, teknoloji ve inovasyon ilişkilerinin sürece yansımaları, destek programları farkındalığı ve programlara katılımında alınan roller kategorileri oluştururken Horizon ve Erasmus kavramları da alt kategorileri oluşturmuştur. Bu alt tema altındaki kategori ve alt kategoriler, devam eden bölümlerde hem görüşme soruları hem de MAXQDA programında tespit edilen frekans değerleri kapsamında analiz edilmiştir.

4.2.2.1. Türkiye'nin bilim, teknoloji ve inovasyon kabiliyeti

Görüşmeler kapsamında 21 katılımcıya Türkiye'nin AB'den destek aldığı programlar hakkında bilgi sahibi olup olmadıkları sorulmuştur. 13 katılımcı evet derken üç katılımcı hayır, dört katılımcı da hem evet hem de hayır yanıtını vermiştir. Bir katılımcı ise soruyu yanıtsız bırakmıştır (Şekil 4.15).

Şekil 4.15. 2(10) no.lu görüşme sorusuna verilen yanıt sayıları

Türkiye'nin BTİ alanında başarılı olduğunu belirten katılımcılar kadar başarılı olmadığını ifade eden ya da hem evet hem de hayır diyen bütün katılımcılar Türkiye'nin bu alanlarda büyük bir potansiyeli olduğu, güzel çalışmalar yaptığı; ancak henüz ilerlemesi ve gelişmesi gereken çok fazla alan olduğunun altını çizmiştir. Türkiye bu alanlarda kabiliyetlidir diyen katılımcılar için de kabiliyetin tek başına yeterli olmadığı ve üzerinde çalışılması gerektiği görüşü hakimdir. Türkiye'nin BTİ konusunda başarılı olup geliştirmesi gerektiği düşünülen alanlar şu şekilde ifade edilmiştir:

- Üniversite-sanayi işbirliği arasındaki boşluğun doldurulması,
- Araştırma yönetiminin kişilere bağlı olmayıp sürdürülebilir sistemler çerçevesinde ele alınması,
- Ar-Ge çıktılarının ekonomik değere dönüştürülmesi konusunda daha çok çaba sarf edilmesi,
- Sanayicilerin Ar-Ge çalışmalarında daha aktif rol alması ve üniversiteler, araştırma merkezleri gibi farklı yapılarla ortaklıklar kurması,
- Girişimcilik ve yatırımcı ekosisteminin geliştirilmesi.

Katılımcıların görüşleri, çeşitli uluslararası endekslerde yayınlanan verilerle desteklenir niteliktedir. Katılımcı 6, Avrupa Yenilik Karnesi'nde Türkiye'nin konumu hakkında şu sözleri ifade etmiştir:

“Bazı alanlarda başarılı. European Innovation Scoreboard'da (*Avrupa Yenilik Karnesi*) son 2 senede Türkiye kategorik olarak bir alt sınıfa düştü. Emergent (*mütevazı yenilikçi*) oldu, moderate (*ılımlı yenilikçi*) yerine. Yapılacak iş var. İlerleme raporuna göre iyi durumda deniyor ama xxx alanlarında geliştirilmesi lazım deniyor.”

Katılımcı 21 Küresel Yenilik Endeksi'ne değinerek şu sözleri dile getirmiştir:

“Şöyle Global Innovation Index'e (*Küresel Yenilik Endeksi*) bakarsak Türkiye'nin en iyi olduğu alanlar bir tanesi insan kaynakları. Yani Türkiye normalde Global Innovation Index'te 32-34. sıralardaysa inovasyon yetenek anlamında Türkiye 10-11. sıralarda. Yani gerçekten nitelik kapasite var, yani araştırma yapısı da var ama...? İyi olmadığımız nokta bunların ürüne ve ekonomik değere dönüştürdüğümüz alanlar. Yani araştırmacı bireysel olarak, kurumsal olarak çok iyi alan araştırmalarımız var ama sonuç bu araştırmalara bir ekonomik değere dönüşüp bir ekonomik büyümeyi tetikleyebilmek.”

Katılımcı 14 ise Akademik Özgürlük Endeksine işaret ederek üniversitelerin inovasyon çalışmalarını değerlendirmiş ve görüşlerini şu şekilde belirtmiştir:

“Türkiye'nin üniversitelerin bilimsel niteliğini ortaya koyan araştırma bizi Kuzey Kore'yle aynı gruba soktu. Akademik Özgürlük Endeksi 2023 yayınlandı. 179 ülke içinde 166. sıradayız. Sosyal inovasyonun gelişmesi için bu alanda iyileşmemiz gerekir.”

Sonuç olarak Türkiye'nin BTİ alanında insan kaynağından altyapıya pek çok alanda başarılı bir zemin oluşturduğu, ancak sürdürülebilir ve çıktıları ekonomik değere dönüştürülebilir bir inovasyon ekosistemini oluşturmak için üniversite, sanayi, girişimciler ve farklı pek çok aktörün sürece dâhil olduğu kurumsal yapılar oluşturulması gerektiği değerlendirilmiştir. AB müzakere süreçlerinde geçici olarak kapanan tek fasıl Bilim ve Araştırma olmuştur. Ancak bu fasıl kapsamında yapılması gereken teknik gerekliliklerin karşılanmış olması, sürdürülebilir ve toplumun her alanına entegre edilmiş bir sistemin inşa edilmiş olması anlamına gelmemektedir. Türkiye'nin çok çeşitli araştırma destek mekanizmaları, girişimcilik destekleri ve hibe destek programları bulunmaktadır. Çok sayıda başarılı üniversite ve sanayi çalışmaları vardır. Öte yandan bu başarının görünürlüğü, sürdürülebilirliği ve ekonomiye kazandırılması noktaları iyileştirilmeye açık alanlardır. Çeşitli uluslararası endekslerdeki değerlendirmeler de dikkate alındığında Türkiye'nin BTİ kabiliyetini geliştirmeye devam etmek için bu alandaki yatırımlara ve çabalara kesintisiz şekilde devam etmesi gerektiği anlaşılmıştır. Türkiye'nin ulusal araştırma politikalarına bakıldığında çabaların bu yönde seyrettiği görülmektedir. Katılımcı 10 tarafından bu konuda belirtilen şu sözler dikkat çekicidir:

“Gerçekten son dönemde özellikle güzel gelişmeler var Türkiye'de. Tabii ki ekonomik kriz vs. bunlar bazı şeyleri etkiliyor ama bilim araştırmaya ayrılan, ulusal bütçeden ayrılan fonlar, destekler bunlar gerçekten hiçbir zaman etkilenmeden devam ediyor. Bu önemli bence.”

Türkiye'nin AB destekli eğitim öğretim, araştırma ve inovasyon programlarına katılım göstermesi ve asosiye ülke olarak program faaliyetlerinde yer alması da bu çabalar kapsamında değerlendirilmektedir.

4.2.2.2. Bilim, teknoloji ve inovasyon özelinde sorunlar

Görüşmelerde *sorun* kavramı hem AB ile üyelik sürecinde yaşanan sorunlar hem de BTİ alanlarında sorunlar olarak ele alınmıştır. Ancak araştırma soruları ile ilişkilendirilerek yapılan kodlama çalışmalarında BTİ alanları özelindeki sorunlar *Bilim, teknoloji ve inovasyonun AB ve Türkiye ilişkilerindeki yeri* alt teması altında konumlandırılmıştır. Bu kapsamda katılımcılara AB ve Türkiye arasında bilim, teknoloji ve inovasyon işbirliklerinde sorun yaratacağını düşündükleri konular olup olmadığı sorulmuştur. Üç katılımcı ilgili alanlarda AB ile sorun yaşanmayacağını; çünkü teknoloji ve inovasyonun siyasetten bağımsız olduğunu ve hem rekabetle hem de işbirliği ile geliştiğini ifade etmiştir. 18 katılımcı ise büyük bir etkisi olmayacağını değerlendirmekle birlikte şu alanlarda sorunlar yaşanabileceğini belirtmiştir:

- Savunma sanayi,
- Fikri mülkiyet hakları,
- Yalnızca AB üyesi ülkelerin katılabildiği araştırma ağları ve programları,
- Türkiye’deki teknoloji tabanlı girişimlere yönelik yatırımlar,
- Vize,
- Türkiye’de BTİ alanlarında yönetimden sorumlu kurumların dağınık yapısı nedeniyle koordinasyon ve inovasyon konularında yaşanabilecek kopukluklar.

Savunma sanayisi konusunda Türkiye’nin yaptığı yatırımlar ve elde ettiği gelişimin Avrupa’da rekabeti tetikleyici olması ihtimali, potansiyel bir sorun alanı olarak değerlendirilmiştir. Öte yandan Türkiye’nin NATO üyeliği gibi savunma alanındaki ortaklık yapılarının varlığının bu sorunun büyük etki alanları yaratmayacak boyutta olacağına yönelik görüşleri beraberinde getirmiştir. Fikri mülkiyet hakları konusunda da yine özellikle savunma sanayinde yapılan çeşitli buluşların ticari sır olarak değerlendirilmesi nedeniyle patentlenmemesi ya da farklı alanlardaki fikri hakka konu çalışmalarda ihlale yol açabilecek uygulamaların yaşanması halinde doğabilecek sorunlar gibi konulara dikkat çekilmiştir.

AB araştırma programlarından bazıları yalnızca AB üyesi ülkeler tarafından katılıma açık olduğundan Türkiye bu programlarda teknik olarak yer alamamaktadır. Özellikle dijital güvenlik, veri yönetimi, yapay zekâ gibi alanlarda Türkiye’nin çalışmalara dâhil olmadığı; ancak sonuçlarının standartlara döndürülerek Türkiye ve diğer ülkelerin AB ile işbirliklerinde uymasının zorunlu tutulacağı konuların taraflar arasında birlikte çalışma ortamlarını etkileyebilecek birer sorun alanı olabileceği öne sürülmüştür.

Türkiye’deki teknoloji tabanlı girişimlere, uluslararası yatırımcıların ilgisinin artması ve Türkiye’nin teknogirişim alanında bir cazibe merkezi konumuna gelmesinin AB üyesi ülkeler için bir rekabet unsuru şeklinde değerlendirilmesi, potansiyel bir sorun alanı olarak ele alınmıştır.

Türkiye’nin AB üyesi ülkelere eğitim, araştırma, girişimcilik gibi BTİ alanlarını destekleyecek çalışmalar kapsamında seyahatini engelleyebilecek vize sorunları, bu kategori altında ele alınmıştır. Özellikle bu alanlarda hareketlilik serbestisine ihtiyaç duyan katılımcıların vize sorunları ile karşılaşmasının ortaklık programlarının doğasına aykırı olduğu görüşünün altı çizilmiştir.

Türkiye’de BTİ alanlarının yönetiminden ve koordinasyonundan sorumlu kurumlar çok çeşitlidir. AB programlarının koordinasyonu da temalarına bağlı olarak TÜBİTAK, KOSGEB, AFAD, Türkiye Ulusal Ajansı gibi farklı aktörlere atanmıştır. Bu temas noktası çeşitliliğinin AB ile ilişkilerde koordinasyon ve iletişim sorunlarına yol açabileceği değerlendirilmektedir. Katılımcı 4 bu konuda, *“Türkiye’deki bilim, teknoloji ve inovasyon yapıları dağınık ve birbirlerinden kopuk oldukları için AB zaman zaman doğru ve yetkin muhatap bulmakta zorlanmaktadır,”* ifadesini dile getirirken Katılımcı 2 de benzer bir sorun alanına işaret etmiştir:

“Kamu kurumlarının isimlerinin değişmesi bile ilginç etkiler yaratabilir. Tarım, orman, hayvancılık, gıda, vb bakanlık isimleri ve çalışma alanları çok karmaşık bir hal aldı örneğin. Diyalog açısından sorumlu kurumun bilinmesi bir sorun olabilir.”

Bilim ve teknoloji alanındaki çalışmaların herhangi soruna yol açmanın aksine işbirliklerini destekleyici nitelikte olduğunu öne süren görüşler de öne çıkmıştır. Katılımcı 7’nin bu konuya ilişkin görüşleri şu şekildedir:

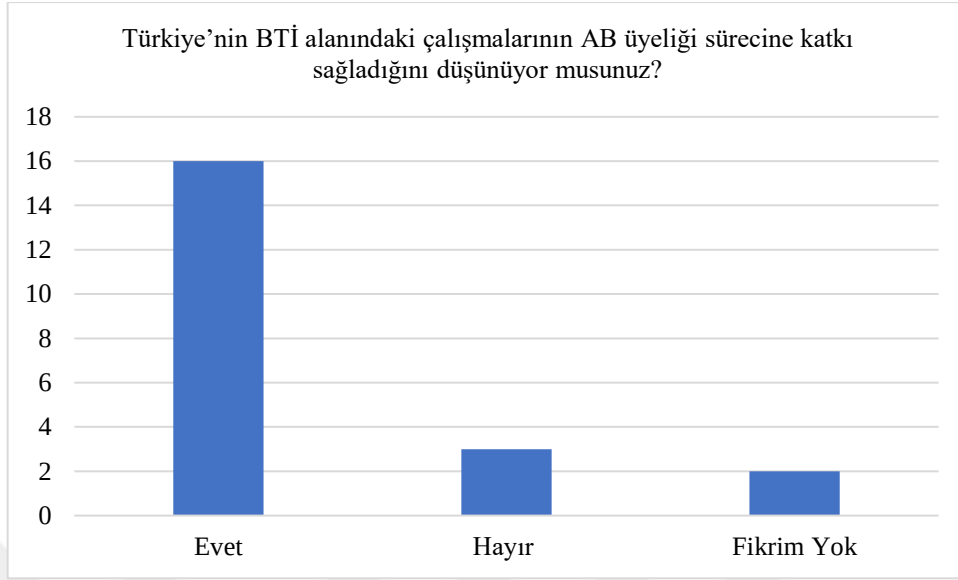
“Bence siyasi işbirliklerine etkisi olur. Örneğin savunma sektöründeki araştırmaları ele alalım. Türkiye bu alanda çok Ar-Ge harcaması yapıyor. Eğer bu konudaki bilgisini İspanya ile ya da diğer ülkelerle araştırma başlığı altında paylaşırsa bundan olumlu bir sonuç çıkar. Her iki taraf da birbirinden bir şeyler öğrenir ve bu her zaman iyi bir durumdur.”

Bu görüşten hareketle Türkiye’nin BTİ alanlarındaki uzmanlığının bilim diplomasisi kapsamında diploması için bilim türünün işletilmesi açısından önem arz ettiği çıkarımını yapmak mümkündür.

Sonuç olarak AB ve Türkiye arasında BTİ alanında yaşanabileceği öngörülen sorun alanlarının bir kısmının altında taraflar arasındaki rekabet ilişkileri ve ekonomik gelişmeyi etkileyebilecek unsurlar olduğu görülmüştür. Vize sorunu örneğinde olduğu gibi siyasi nedenlerle yaşanabilecek sorunlar ve diyalog sürecinde yaşanabilecek iletişim sorunları da diğer sorun alanlarını oluşturmuştur. Bilim ve araştırmanın siyasetten bağımsız bir alan olduğunu ifade eden katılımcıların aksine çoğunluğun potansiyel sorun alanları olarak işaret ettiği konuların siyasi, ekonomik ve kurumsal diyalog alanları üzerine odaklandığı dikkat çekmektedir.

4.2.2.3. Bilim, teknoloji ve inovasyon ilişkilerinin sürece yansımaları

Görüşmeler kapsamında 21 katılımcıya Türkiye’nin BTİ alanındaki çalışmalarının AB üyeliği sürecine katkı sağlayıp sağlamadığı konusunda görüşleri sorulmuştur. 16 katılımcı katkı sağladığını ifade ederken üç katılımcı herhangi bir katkısı olmadığını belirtmiş, iki katılımcı ise konu hakkında fikri olmadığını ifade etmiştir (Şekil 4.16.).

Şekil 4.16. 2(9) no.lu görüşme sorusuna verilen yanıt sayıları

BTİ alanlarının siyasetten bağımsız alanlar olduğunu düşünen katılımcılar açısından Türkiye'nin bu alanlardaki çalışmalarının siyasi alanlara ve üyelik sürecine bir katkısı olmadığı değerlendirilmiştir. Ancak üyelik sürecine yansıması olmayacağı düşünülse de AB ile ilişkilere katkısı olacağı düşünülmektedir. Katılımcı 10 bu konu hakkında görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Bilim ve teknolojinin biraz siyasetten yalıtılmış bir alan olduğunu düşünüyorum. O nedenle çok bir faydasının olabileceğini düşünmüyorum. Kurumlar anlamında olabilir. Örneğin Brüksel’de yerleşik bir kurum diyelim, bir birlik. Siyasi anlamda lobide. Lobi gücü olan bir birlikse bu, orada bir işbirliğimiz varsa, belki o anlamda küçük kurumsal işbirliklerine olumlu bir yansıması olabilir. Ama üst düzeyde, hani diyorduk ya bu üst politika alanı alt politika alanları var, üst politika alanlarına çok geçebilecek bir yansıması olacağını düşünmüyorum.”

Buradan üyelik sürecinin siyasi süreçlerine etkisi olmasa da kurumlar arası işbirliği ve diyalog süreçlerine katkı sağlayacağı düşüncesinin oluştuğu anlaşılmaktadır.

BTİ ile siyasetin ayrı alanlarda ilerlediği ve bu nedenle üyelik sürecine yansıması olmayacağını düşünen katılımcılar, bu düşüncelerini dile getirmekle birlikte teknolojinin siyasi süreçlerle iç içe geçtiğini ve bu alanlarda güçlü olan ülkelerin uluslararası siyasette stratejik bir avantaj elde ettiğini düşünmektedir. Katılımcı 14 ise şu sözleri dile getirmiştir:

“Ben hayır diyeceğim ama demekten korkarak diyeceğim. Çünkü siyaset kendi kulvarında bunlardan bağımsız yürüyor. Halbuki aslında çağdaş dünya dediğimiz dünyada ne oluyor? Teknoloji, bilim siyasete de yön veriyor. Ama bizde o kadar ayrı ki.”

Buradan da anlaşılacağı üzere bilim ve teknoloji, siyasetle iç içe geçmiş ve dijital çağın gereği olarak teknoloji siyasetle yakın temasa geçerek güvenlik, gizlilik, veri yönetimi, yönetim gibi pek çok konuda vazgeçilmez bir unsur olma niteliğine kavuşmuştur.

Sürece katkısı olacağını düşünen katılımcılar ise yansımaları farklı açılardan ele almıştır. Bunlar bireylerin sürece etkisi, etkileşim ve ortak paylaşımların artmasının sürece yansımaları, uluslararası ilişkilere ve diplomatik ilişkilere etkisi olacak şekilde gruplandırılmıştır.

Bireylerin sürece etkisi iki farklı açıdan ele alınmıştır. Bunlardan ilki Türkiye’nin AB ile ilişkiler konusunda görevlendirdiği ya da temsilci olarak nitelendirdiği bireylerin yetkinliklerinin sürece yansımaları, ikincisi de AB tarafında Türkiye ile ilişkiler kurmuş bireylerin sürece yapacağı etki boyutunda olmuştur. Türkiye’nin AB ile ilişkilerinde aktif rol oynayan bireylerin dil becerileri, alanlarında teknik becerileri, iletişim becerileri gibi kişisel özelliklerinin üyelik sürecine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Katılımcı 11 konu ile ilgili olarak görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Bakın insan sorunu çok önemli. Bir yapının başına öyle biri gelir ki tamamen dışa dönük bir birim olur. Bu bir bakanlık olur. Bu bir uygulayıcı birim olur. Bilim, sanayi, teknoloji politikalarında gibi... Hepimiz Türkiye’nin bir yüzünü gösteriyoruz dış ilişkilerde. Dolayısıyla bu anlamda yapılacak bütün faaliyetler birtakım önyargıları da kırmak adına çok çok da değerli olacaktır. Ülkemiz adına yapılan ön yargıları veyahut verdiğimiz intibakın tam tersi yönünde. Bu ülkede belli bir mevcut yapının olduğunu, modern bir düzene ve demokratik koşullara bağlı insanların var olduğunu, kendimizi de gösteriyor olacağız. Siyasi tavrı konusunda da olumsuz bir şey doğuracağını değil, aksine olumlu tavır olabileceğini düşünüyorum. Evet katkısı olabilir.”

Katılımcı 9 da bireysel becerileri dikkat çekerek, “*Siyasete tabi ki yansiyabilir. Ama dediğim gibi insanlara oturtmam lazım. Yabancı dil bilen örneğin,*” sözlerini dile getirmiştir.

AB tarafında bireylerin Türkiye ile etkileşiminin süreçleri siyasi boyutta etkileme potansiyeli olduğunu düşünen katılımcılar için Türkiye ile olumlu deneyimleri olan bireylerin karar alma organlarında görev almaları halinde hem üye olarak kendi ulusal süreçlerinde hem de AB karar alma süreçlerinde etki yaratabileceği düşünülmüştür. Katılımcı 18 tarafından bu etkileşime yönelik görüşler şu şekilde ifade edilmiştir:

“Tabii ki yansıması olur. Etkileşimlerden bir etki doğar tabii ki. Ben bunların hepsini çok faydalı buluyorum. Çünkü en azından ülkemizi tanıtmada anlamında, o önyargıların önüne geçebilmemiz anlamında çok faydalı etkinlikler bunlar. Özellikle projelerde beraber iş yapmak, öğrencilerin gitmesi, gelmesi bu kişilerin aslında Türkiye'nin nasıl bir ülke olduğunu tanımalarına çok ön ayak oluyor. Kesinlikle vazgeçilmez bir parçası olduğunu düşünüyorum. Ama tabii ki siyasi boyuta etkisi daha kısıtlı olacaktır. Çünkü siyasi söylemler üzerinden ilerleyen bir süreçten bahsediyoruz biz. Bu ancak politika yapıcılar katında değiştirilebilecek bir süreç. Ama tabii ki o politika yapıcılar da kişiler oldukları için onlar da ister istemez yaşadıkları etkileşimlerden etkileneceklerdir. Bugün Komisyon'da herhangi bir komiser kabinesinde çalışan bir kişinin gençliğinde Türkiye'de Erasmus yapmış olması, Türkiye'ye olan bakışını elbette değiştirecektir. Ya da bilim araştırmadan sorumlu bir Komiserin gençliğinde Ufuk Avrupa'da bir projede Türk bir ortakla çalışmış olması onun Türkiye'ye olan tavrını elbette etkileyecektir. Bu nedenle ben bu etkileşimleri önemli buluyorum ve bir yansıması olacağını da düşünüyorum. Doğrudan olmasa da dolaylı olarak.”

Bireylerin becerileri ve karşılıklı olumlu deneyimleri, kurumsal ilişkilere yansıdığına AB ve Türkiye arasında kolaylaştırıcı ve iletişimi hızlandırıcı etki yaratma potansiyeli taşımaktadır. Söz konusu bireysel etkileri açığa çıkarmak için etkileşimi arttırıcı ortamları çoğaltmak ve tarafların bir araya geleceği ortak alanları çeşitlendirmek önem arz etmektedir.

Etkileşim ve ortak paylaşımların artmasının sürece yansımaları olacağını düşünen katılımcılar açısından, bireysel etkilerde olduğu gibi, önyargıları yıkma ve olumlu deneyimler elde etme potansiyeli ön planda tutulmuştur. Katılımcı 20 BTİ alanlarının üyelik sürecine etkisini şu şekilde değerlendirmiştir:

“Ufuk Avrupa Programı bireysel ve işbirliği teşviki bakımından Ar-Ge'ye büyük destekler veriyor. Sadece fen bilimleri değil kültürel miras, temel haklar, demokrasi, eğitim, öğretim... Konu yelpazesi çok geniş. Araştırmaya, operasyonel düzeyde bakılıyor ama aslında yaptıkları şey çok daha büyük. Karşılıklı önyargının giderilmesi için çok önemli. Para olarak bakmamalıyız. Verdiğimiz fazlasını alıyoruz. Başvuru ve ortaklık sayısı artıyor. Yeni faydalancı sayısı artıyor. Kurumlar birbirinden görüp sürece katılıyor. TUSAŞ, ASELSAN, kamu kurumları gibi farklı kuruluşların tanıtımını yapıyoruz. Programı yayma ve kemikleşmiş fikirleri yıkma çalışması yapıyoruz.”

Bilim ve teknoloji konularında çalışma alanlarının çeşitli olması, etkileşim alanlarının çeşitliliğini de etkilemektedir. Türkiye, AB'nin araştırma ve eğitim programlarına katılım göstererek salt araştırma yapmanın ötesine geçerek insan kaynağını, altyapısını, kurumlarını tanıtmada imkânına erişmiştir. Projeler yoluyla etkileşim ve hem bireysel hem de kurumsal ortak çalışma kültürünü başlatacak ortamlar yaratmıştır. Bu sayede toplumlar ve bireyler arası etkileşimin kurumsal yapılara sirayet etmesi ve

kurumsallaşan ilişkilerin de üyelik sürecinde Türkiye'ye yönelik algının değişmesinde etki etmesinin yolu açılmıştır. Katılımcı 12 de benzer bir yaklaşımla, *“Her şey aslında ortak dili konuşmaktan geçiyor ve ne kadar ortak dili konuşabildiğin mecra sayısı artarsa, ortak payda da o kadar güçlenir. Etkileşimi arttırmak önemli,”* diyerek ortak çalışma alanlarının üyelik sürecinde katkısı olacağı görüşünü paylaşmıştır.

Türkiye'nin AB üyelik sürecinde stratejik ve jeopolitik etki alanlarını göstermek için BTİ alanlarındaki gücünü yansıtmayı gerektiğini düşünen ve bu yolla ilgili alanların hem uluslararası ilişkilere hem de diplomatik diyaloglara katkısı olacağını düşünen katılımcılar açısından Türkiye'nin Ar-Ge çalışmaları bir güç unsuru olarak ele alınmıştır. Katılımcı 20 programlara katılımın diplomatik ilişkiler üzerindeki etkisine dikkat çekerek, *“Sivil Koruma Programı, afet diplomasisini getirdi. 118 milyon € yardım geldi. Depremden sonra mekanizma açıldı. Nakdi olmasa da ekipler, sahra hastaneleri, uzmanlar vb. çok gerekli destekler sağlandı. Hem yardım alıyoruz hem de yardım edebiliyoruz. Türkiye'nin yardım yapan ülke olarak deprem mekanizması içerisinde görünmesi güzel bir şey,”* sözlerini dile getirmiştir. Katılımcı 15 ise BTİ alanının yalnızca AB ile değil küresel ilişkilerdeki etkisini değerlendirerek görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

“İlişkilerin özü dediğimiz bu aslında. En siyasi kriz günlerinde bile kimse ne AB ne Türkiye, hadi bitirelim bu işleri, rafa kaldıralım, bunlar da zaten gereksiz, bize zor geliyor, işe de yaramıyor demedi. Niye demedi? Çünkü somutta iki tarafa da faydası olan ilişkiler olduğunu iki taraf da hissediyor. Neden? Öncelikli konulardan biri özel sektör. Özel sektörün ileri derecede entegre yapılar haline gelmiş olması iki tarafın da birbirine doğal olarak bağlantılı hale geldiği anlamına geliyor. Bunun devamı, sürdürülebilirliği ve zorlu küresel ortamda karşılıklı faydayı artırmak için yeni alanlarda yakınlaşmaya devam etmek lazım. Bilim, teknoloji de merkezi konularda biri.”

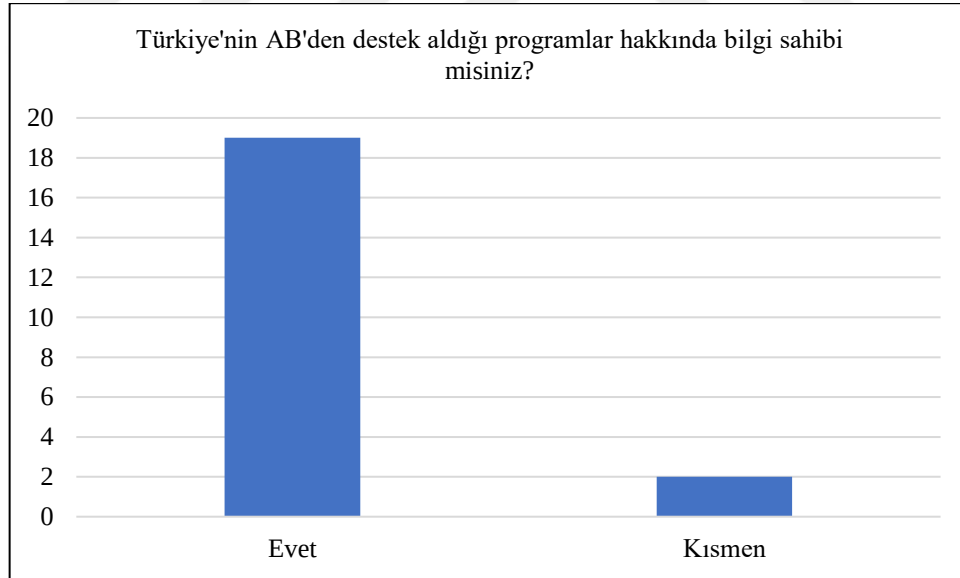
Sonuç olarak Türkiye'nin BTİ alanındaki çalışmalarının AB üyeliği sürecine katkı sağlayacağı görüşünün yoğun olduğu görülmektedir. Siyasi kriterler açısından değerlendirip bir katkısı olmayacağını ifade eden katılımcılar en azından ilişkilerin canlı tutulması açısından dolaylı etkileri olacağını ifade etmişlerdir. Günümüzde dijital diplomasi gibi teknolojinin siyasi süreçlere yansımalarının ürünü olan güncel gelişmelerle karşı karşıya kaldığımız düşünüldüğünde Türkiye'nin BTİ alanında gelişiminin ve bu alanlardaki uluslararası etkileşiminin siyasi ilişkilere ve AB ile üyelik sürecine doğrudan ya da dolaylı etkileri olacağı değerlendirilmektedir. AB'nin üyelik kriterleri arasında da Bilim ve Araştırma başlığının olması, Birliğin de üyelerden bu alanlarda belirli bir

yetkinlik geliştirmiş olmasını beklediğini göstermiştir. Bu alanlardaki etkileşim, işbirliği ve ortak çalışma kültürünün yayılma etkisi ile üyelik sürecinin diğer alanlarına yansımaları ve katkı sağlaması potansiyeli olduğu değerlendirilmiştir.

Taraflar arası ilişkilerde kalıcı etkiler yaratacak ve davranış değişikliklerine yol açacak süreçlerin yürütülebilmesi için bireyler ve kurumlar tarafından kabul edilen ve sözde kalmayıp eyleme dökülebilen kurallar çerçevesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu kapsamda Türkiye'nin BTİ alanındaki çalışmalarının AB üyelik sürecine etki etmesini kolaylaştıracak bir politika aracına ihtiyacı vardır. Bu araç ise ilişkilerdeki siyasi gerginliklerden en etkilendiğı değerlendirilen BTİ alanları ile ilişkili olduğundan bilim diplomasisi çerçevesinde oluşturulacak bir model olmalıdır.

4.2.2.4. Destek programları farkındalığı

Görüşmeler kapsamında 21 katılımcıya Türkiye'nin AB'den destek aldığı programlar hakkında bilgi sahibi olup olmadıkları sorulmuştur. 19 katılımcı destek programlarını bildiğini belirtirken iki katılımcı programlar hakkında kısmi bilgi sahibi olduklarını ifade etmiştir (Şekil 4.17.).

Şekil 4.17. 1(1) no.lu görüşme sorusuna verilen yanıt sayıları

Destek programları hakkında bilgi sahibi olduğunu belirten katılımcıların paylaştığı program türleri şunlardır: IPA, EUREKA, EUROSTAR Programı, ERA-NET, AB Çerçeve Programları, Horizon Europe, Tek Pazar, Erasmus, Digital Europe, Jean Monnet,

E-Twinning, Socrates, Leonardo da Vinci, Grundtvig, Erasmus+, Sivil Koruma Mekanizması, Avrupa Dayanışma Programı, Gümrükler, Erasmus Mundus.

Türkiye'nin katılım anlaşması imzalayarak yer aldığı AB Birlik Programları kapsamına Erasmus+, Dayanışma Programı, Gümrükler, Tek Pazar, Ufuk Avrupa, AB Sivil Koruma Mekanizması ve Dijital Avrupa girmektedir. Erasmus+ ve Dayanışma Programı'nı Türkiye Ulusal Ajansı, Gümrükler ve Tek Pazar Programlarını Ticaret Bakanlığı üstlenirken Tek Pazar kapsamında KOBİ'lerin rekabetçiliğinin artırılması bileşenini KOSGEB üstlenmektedir. Ufuk Avrupa Programı'nın koordinasyonu TÜBİTAK'ta iken Sivil Koruma Mekanizması AFAD'da ve Dijital Avrupa ise Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi koordinasyonundadır. Katılımcılar değerlendirmelerini yaparken programların koordinasyonundan sorumlu aktörleri ayırt etmeksizin AB tarafından fonlanan programlar hakkında görüşlerini dile getirmiş ve birkaç katılımcı programları tanısalar da detaylardaki farklılıklarına tam anlamıyla hâkim olmadıklarını ifade etmiştir. Destek programları farkındalığı kavramının frekans sıklığı 22 iken söz konusu programlar arasında iki tanesi, bütün görüşme kayıtları arasında dikkate değer bir frekans değerine ulaşarak alt kategori kapsamında değerlendirilmiştir. Bunlardan biri 14 frekans değeri ile Horizon programı, diğeri de 59 frekans değeri ile Erasmus olmuştur.

Sonuç olarak katılımcıların Türkiye'nin yararlandığı destek programlarını büyük oranda tanıdığı, teknik kural ve süreçlerine hâkim olduğu; ancak AB üyelik sürecinde söz konusu programlara katılmak için yapılan anlaşmalar, sorumluluk verilen kurumlar, programlara katılmanın müzakere sürecindeki yansımaları gibi boyutları hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıkları gözlemlenmiştir. Katılımcı olarak programların işleyişine odaklanıldığı, programlara katılımın AB aday ülkesi olan Türkiye açısından taşıdığı önem ve getirdiği yükümlülükler boyutunun programların teknik özellikleri kadar tanınmadığı anlaşılmaktadır.

4.2.2.4.1. Horizon

AB ÇP'den sekizincisi olan Ufuk 2020 ve dokuzuncusu olan Ufuk Avrupa programı katılımcılar tarafından verilen örnekler arasında sıkça yer almıştır. Programın türü ÇP olarak bilinmesine ya da TÜBİTAK ve diğer ulusal kurumlarca programların isimlerinin Türkçe karşılığı olan Ufuk 2020 ve Ufuk Avrupa kullanılmasına rağmen katılımcıların kısaca *Horizon* ifadesini kullanması, programın adının bir üst çerçeve olarak markalaştırıldığı izlenimini doğurmuştur. AB tarafından desteklenen Ar-Ge ve

teknoloji hazırlık seviyesi yüksek programlardan bahsedilmek istendiğinde kısaca *Horizon* denirken sosyal ve toplumsal alanlardaki işbirliği çalışmaları ve/veya hareketlilik konularında da kısaca *Erasmus* dendiği dikkat çekmiştir.

4.2.2.4.2. Erasmus

AB birlik programlarından olan Erasmus, 2007-2014 yılları arasında yalnızca öğrenim ve personel hareketliliği alanlarına işaret ederken 2014 yılından bu yana Erasmus+ ismini alarak hareketlilik, ortaklık projeleri, staj gibi tüm alt bileşenleri tek isim çatısında toplamıştır. Katılımcılar, görüşmeler esnasında AB ile ilgili deneyimleri örneklendirmek için yalnızca ortak projelere değil hareketlilik faaliyetlerine ve staj gibi programlara da referans verdiği için *Erasmus* ifadesi görüşme kayıtları arasında 59 frekans değerine ulaşmıştır. Hem Erasmus+ hem de Erasmus şeklinde ifade edilen programın, AB ile etkileşimin bireyler üzerindeki etkilerini örneklendirmek için başvuru alan temel program olduğu dikkat çekmiştir. Hareketlilik faaliyetlerinin bu program kapsamında yapıldığı göz önünde bulundurulduğunda katılımcıların, programların yararlanıcılar üzerindeki etkilerini ayırt edip gözlemleyecek düzeyde konu hakimiyetleri olduğu değerlendirilmiştir.

4.2.2.5. Programlara katılımda alınan roller

Görüşmeler kapsamında 21 katılımcıya Türkiye'nin AB'den destek aldığı programlardan herhangi birine katılım gösterip göstermedikleri veya destek programları kapsamında herhangi bir idari süreçte görev alıp almadıkları sorulmuştur. 19 katılımcı programlara çeşitli rollerde katılım gösterdiğini belirtirken iki katılımcı süreçlerde herhangi bir rol üstlenmediklerini ifade etmiştir (Şekil 4.18.).

Şekil 4.18. 1(2) no.lu görüşme sorusuna verilen yanıt sayıları

Programlara katıldığını ifade eden katılımcıların görev aldığı roller şu şunlardır: Proje yürütücüsü, proje ortağı, ekip lideri, Mali İmza Sorumlusu (*Financial Signatory-FSIGN*), Türkiye program yöneticiliği, değerlendirici, yarı zamanlı uzman, hareketlilik katılımcısı, Ulusal İrtibat Noktası (*National Contact Point- NCP*), ulusal delege, hakem, araştırmacı, eğitmen, koordinatör, danışman.

Rollerin sadece bir tanesini üstlenen ya da yıllar içinde birden fazla rolü üstlenmiş olan katılımcılar olduğu gözlemlenmiştir. Herhangi bir rol üstlenmediklerini ifade eden katılımcıların ise idareci rolleri olduğundan programlara doğrudan dâhil olamamış, ancak süreçlerde yer alan diğer katılımcıları gözlemleyerek programlarda alınabilecek roller hakkında bilgi sahibi oldukları anlaşılmıştır.

4.2.3. AB ve Türkiye ilişkilerinde bilim, teknoloji ve inovasyon alanlarındaki sorunlar

AB ve Türkiye ilişkilerinde bilim, teknoloji ve inovasyon alanlarındaki sorunlar alt teması kapsamında dört kategori ve bir alt kategori belirlenmiştir. Kurumsal zorluklar, önyargılar, program ortakları ile ilişkiler ve siyasi gerginliklerin yansıması kategorileri oluştururken vize kavramı alt kategoriyi oluşturmuştur. Bu alt tema altındaki kategori ve alt kategoriler, devam eden bölümlerde hem görüşme soruları hem de MAXQDA programında tespit edilen frekans değerleri kapsamında analiz edilmiştir.

4.2.3.1. Kurumsal zorluklar

Görüşmeler kapsamında 21 katılımcıya AB ile ortak yürütülen programlarda kurumsal düzeyde zorluk yaşayıp yaşamadıkları sorulmuştur. 17 katılımcı zorluk yaşadığını belirtirken dört katılımcı hayır yanıtını vermiştir (Şekil 4.19.).

Şekil 4.19. 1(3) no.lu görüşme sorusuna verilen yanıt sayıları

Kurumsal zorluklar kapsamında katılımcıların belirttiği zorluk alanları, AB kaynaklı olmayıp ağırlıklı olarak Türkiye'nin AB programlarına katılımı ile birlikte düzenlemesi gereken mevzuat, dijital altyapı, program başvurularında ve/veya uygulama aşamalarında yer alan arayüzlerin ve belgelerin kullanımına yönelik bilgi eksiklikleri gibi ulusal düzeyde deneyimlenen güçlüklerden oluşmuştur.

Kurumsal zorluk olarak paylaşılan zorluklardan biri ulusal kurumların uluslararasılaşma ve araştırma stratejilerinde AB ile işbirliği ve/veya öncelik alanları gibi net tanımlamalar ve hedefler tanımlanmamış olmasıdır. Katılımcı 2 bir ÇP'ye katılım süreçlerine ilişkin tecrübelerinden yola çıkarak şu ifadelerle yer vermiştir:

“Kurumsal strateji olmaması zorlayıcı bir durumdu. Kurumun o teknolojiye ilerlemek istediği yol haritası, AB'nin strateji haritası ile uyumlu mu diye bakıldığında bizde böyle bir çalışma olmadığı görülüyor. Bu nedenle uyum sağlanamıyor.”

Kurumsal zorluk olarak ifade edilen alanlardan bir diğeri mevzuat ve ulusal prosedürler ile AB program gereksinimleri arasındaki farklılıklar olmuştur. Katılımcı 8

çok uluslu bir proje ortaklığında anlaşmaların imzalanmasına ilişkin zorluklarını şu şekilde belirtmiştir:

“Bu konsorsiyum anlaşması ile ilgili ciddi sıkıntı yaşadık. Yaklaşık 6 ay. Bir kere İngilizce bilen avukat, bu mevzuatı bilen avukat gibi yerlerde çok zorlandık. Arkasından da (...) bu konuda donanımlı birini İstanbul'dan bulduk. (...) Uzun bir süre birlikte çalıştık, örnekler aldık yurt dışı. Ben de hiç hayatımda konsorsiyum anlaşması yazmamıştım. Ve dedi ki yani siz farkında mısınız? Türkiye'de konsorsiyum hukuku yok. Ve burada bir ihtilaf olduğu durumda bunun hiçbir yasal zemini yok. Ve üzülererek söylüyorum ki bu 2004'de olduğunda geldik 2024'de Türkiye'de hala konsorsiyum hukuku yok. Ve hepimiz anlaşmalar imzalıyoruz, hepimiz konsorsiyum anlaşmaları yazıyoruz, imzalıyoruz, açılışlar yapıyoruz, törenler yapıyoruz. Ama imzaladığımız anlaşmalarla ilgili bir ihtilaf olduğu durumda Türkiye Cumhuriyeti olarak bizi koruyacak bir konsorsiyum hukuku mevzuatımız yok.”

Mevzuat eksikliği ve buna bağlı olarak işbirliklerinin sürdürülebilirliği konularına değinen Katılımcı 9 görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Bir de tabii Avrupa Birliği'yle yapmış olduğumuz çalışmalarda Türkiye'nin şöyle bir sıkıntısı var. Mevzuat eksikliği var bizde. Proje yürürken her şey çok güzel gidiyor. Ama proje bittikten sonra her şey değişiyor. Mesela bir zamanlar ABİGEM (*Avrupa Birliği Türkiye İş Geliştirme Merkezleri*) vardı hatırlıyorsun. Türkiye'nin birçok yerinde ABİGEM'ler kuruldu. AB koşullarına göre insanlara maaşlar verildi, çok değerli insanlar toplandı. Ama proje bitti dediklerinde onlar kalakaldı ortada. Dolayısıyla, sonra ne oldu? ABİGEM'lerin zannediyorum birkaç tanesini, ticaret ve sanayi odaları üstlendi. Onlar eminim bir hizmet yapıyorlardır, bir arayüz gibi görev yapıyorlardır. Ama keşke kendi o ilk yapısıyla varlığını sürdürebilseydi, o da olmuyor. Sürdürülebilirlik açısından da bir zorluk var. O da bizim mevzuattan kaynaklanan bir şey aslında. Uyum sorunu.”

Sürdürülebilirlik konusunda yetişmiş insan kaynağının, alan uzmanlarının ve AB programları özelinde uzmanlaşmış kişilerin kurumlarda değişen yönetimlerle birlikte görev değişikliği yaşaması ve kurum içi öğrenme ve uzmanlaşma süreçlerinin etkilenmesi de bir kurumsal zorluk olarak ifade edilmiştir. Katılımcı 21, AB programlarına katılım süreçlerini değerlendirerek kurumsal zorluk kapsamında yetişmiş insan kaynağını konusunu şu şekilde açıklamıştır.:

“Ben 2004 yılından itibaren Avrupa Birliği projelerinde yer aldığım için, o Türkiye'de 6. Framework'ta (ÇP) çok yeniydi, Dolayısıyla o dönemlerde birçok şey bilinmiyordu. Yeni olunca dokümanlar hazır değil, ne imzalanacağı belli değildi, regülasyonlar doğru dürüst çıkmamıştı. Her şeyi yaparak ve düzelterek öğrendik. O dönemlerde Türkiye'de bilinmeyen çok fazla şey vardı. Ve doğal olarak problemler vardı. Eksiklikler ve zorlandığımız süreçlerin oturmadığı şeyler vardı. Ve dolayısıyla o zamanlar çok zorlandım. Ama zorlanma sebebim kurumların da bir şey bilmiyor olması ve Türkiye'nin bu sürece yine katılıyor olmasıydı. Ama bugün itibarıyla geldiğimde Türkiye'de hemen hemen bu süreçte Avrupa Birliği süreçlerinde

benim tarafımdan bilmediğim hiçbir şey yok. Yapamayacağım ve çözemeyeceğim herhangi bir problem yok. Ancak üniversiteler içerisindeki değişiklikler ve yetkin insanların bu süreçlerde artık üniversite dışına taşınmış olması, üniversiteden ayrılmış olması, üniversitenin bu işleri nasıl yürüteceğini içselleştirmedikten dolayı mevcut süreçleri, zorlukları yeniden yaşıyoruz. (...) Avrupa Birliği projelerinde bir evrak yükü vardır. En azından üniversitenin PIC numarasını (*katılımcı kimlik numarası*) gireceksiniz, bütçesini, adam/ay hesaplarını belirleyeceksiniz, üniversite tanıtımı yazacaksınız. Bunun gibi matbu bilgilerle hocanın uğraşmaması, hocanın daha çok bilimsel tarafla uğraşması, bunun üniversite teknoloji transfer ofisinin proje bilgilerini vermesi gerekiyor. Bu temel bilgiler bile birçok üniversitede artık maalesef zor veriliyor. Çünkü o yetkin insan kurumlardan kayboluyor. Evet, şu anda bir zorlanma var. Zorlanmanın sebebi bilinmediği değil. Yetkin insanlar ayrıldığı için ve bu da kurumsal olarak bir üniversite stratejisi haline gelmediği için zorlanmalar var.”

Kullanılan dijital arayüzlerin ulusal proje arayüzleri ile farklılık göstermesi ve kullanım alışkanlıkları açısından yeni bir deneyimi beraberinde getirmesi AB programları süreç yönetiminde zorluklara yol açmaktadır. Özellikle dijital programlarda yapılan program arayüzü değişiklikleri gibi sürekli iyileştirmeler uygulamada güçlük zorluk olarak değerlendirilmektedir. Örneğin Erasmus+ Programı hareketlilik faaliyetleri özelinde kullanılan arayüzler ve yenilenen sistemlerden kaynaklı altyapıya dayalı zorluklar yaşandığı belirtilmiştir. Katılımcı 16 sürece ilişkin deneyimini şu şekilde ifade etmiştir:

“Erasmus without paper (*kağıtsız Erasmus*) uygulaması başladı ve işlemler online isteniyor. Altyapı ve sistemler yavaş ve düzgün çalışmıyor. Dashboard (*gösterge paneli*) sistemine öğrenci bilgileri girilmeli. Ülke okul bulma, sayfa açılımı sorunlu. Yunanistan kaynaklı bir yazılım. Buna rağmen hala evrak isteyen üniversite var. Örneğin Romanya. İkili anlaşmalar da sistem üzerinde ve bunu çözemeyen, portalda arayüz oluşturmamışlar var. Özellikle İtalya ile ülke diyalogu bakımından sorun yaşandığı oluyor.”

Kurumsal zorlukların olmadığını ifade eden katılımcılar ise söz konusu zorlukların mevcut durumda yaşanmadığı, ancak programlara ilk kez katılım aşamasında kendilerinin de zorluklarla karşılaştığını ifade etmiştir. Zorlukların aşılması noktasında dikkat çeken önemli etkenlerden biri Katılımcı 21’in de belirttiği gibi daha önce yapılmamış ya da uygulanmamış süreçlerin ilk kez tecrübe edilmesi, ancak daha sonra uygulamalar arttıkça bir öğrenme sürecinin yaşanmış olmasıdır. Katılımcı 14 kendi proje katılım süreçlerinden yola çıkarak görüşlerini şu ifadelerle dile getirmiştir.

“Bu programlara katılıyoruz, evet. Ama katılırken aynı düzeyde insan kaynağını, altyapıyı henüz uyumlandırılamamış değiliz. Yaparken öğreniyoruz. Her proje katılımcısı yaparken öğreniyor. Yani etkileşim halindeyken öğreniyoruz, yaparken öğreniyoruz.”

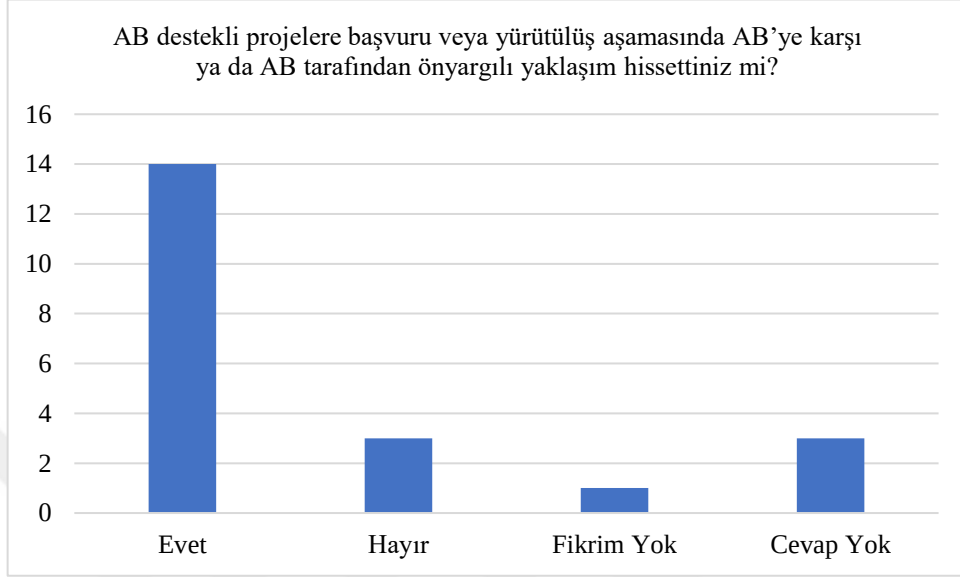
Zorlukların aşılmasındaki diğer etkenin ise etkileşim ve ortak çalışmalar yapılan kurumlarla karşılıklı ilişkilerin gelişmesi olduğu belirtilmiştir. Katılımcı 3, AB programlarına katılımdaki zorluklarla ilgili “*İlk zamanlarda evet zorluk yaşandı ama şimdi daha rahat. Sebebi ise kurumsal olarak tanınırlık,*” sözlerini dile getirmiştir. Buradan anlaşılabileceği üzere AB kurumları ile yakın ilişkiler ve işbirliği arttıkça karşılıklı güven, birlikte çalışma kültürü ve toplumsal yaklaşma da artmaktadır. Bu yakınlık ise çok uluslu ortaklıklara katılım için bir kolaylaştırıcı rolü oynamaktadır.

Sonuç olarak AB ile ortak yürütülen programlarda yaşanan kurumsal zorlukların ulusal süreçlerden kaynaklı olduğu ve AB ilişkilerde kurumsal boyutta teknik sorunlar dışında dikkat çeken güçlükler yaşanmadığı anlaşılmıştır. Katılımcılar proje yazmanın zorluğu, projelerin yüklendiği arayüzlerin nasıl kullanılacağına dair bilgi eksiklikleri, maliyet hesaplamaları gibi konularda bu alanlarda yetkin kişilerden destek almaları gerektiğine dair zorluk alanlarını da belirtmiştir. Ancak bu zorlukları AB kaynaklı sorunlar olarak yorumlamayıp programlara katılımda kurumsal düzeyde yaşanan hazırlık ve uyum zorlukları olarak değerlendirmişlerdir. Kurumsal zorluklar aşılamaz engeller değil, etkileşim ve ortak çalışma pratikleri arttıkça çözüme kavuşturulabilecek zorluk alanlarıdır. Konstrüktivist bakış açısıyla ele alındığında aktörlerin içinde bulundukları davranış standartlarına bağlı hareket etme eğiliminde olduklarından, karşılaşılan yeni koşullara uyum sürecinde zorluk yaşamaları olağandır. Bu zorluk algısını ortadan kaldıracak unsur ise pratiğe dökülen eylemler olacaktır. Katılımcıların da ifade ettiği üzere bu zorluk, ulusal davranış pratiklerinin getirdiği davranış eğilimlerinden de kaynaklanmaktadır ve etkileşim ile pratikler arttıkça ortadan kalkmasının önünde bir engel bulunmamaktadır. Fakat işbirliği sayısını arttırdıkça bu zorlukları aşan taraflar olduğu gibi süreçlere yeni katılım sağlayarak bu zorlukları ilk kez tecrübe edecek kişi ve kurumlar da olacaktır. O nedenle AB ile ilişkilerin ve işbirliği programlarına katılımın devam ettirilmesi Türkiye’nin insan kaynağı kapasitesini sürdürülebilir bir kişisel ve kurumsal gelişim döngüsünde iyileştirmesine imkân tanıyacaktır.

4.2.3.2. Önyargılar

Görüşmeler kapsamında 21 katılımcıya AB ile ortak yürütülen programlara proje başvurusu yapılırken bağlı oldukları kurumlarda AB’ye karşı bir önyargı hissedip hissetmedikleri ya da AB tarafından Türkiye’ye karşı bir önyargı ile karşılaşmış karşılaşmadıkları sorulmuştur. 14 katılımcı önyargılı yaklaşımla karşılaştığını, üç

katılımcı herhangi bir önyargı ile karşılaşmadığını, bir katılımcı bu konu hakkında fikri olmadığını belirtirken üç katılımcı soruyu yanıtı bırakmıştır (Şekil 4.20.).

Şekil 4.20. 1(4) no.lu görüşme sorusuna verilen yanıt sayıları

Önyargı konusunda görüşme kayıtlarında öne çıkan bulgu, AB destekli programlar kapsamında işbirlikleri kurulurken AB tarafından Türkiye'ye karşı bir önyargı olduğu, ancak tanışıklık kurulup ortak çalışmalar başladıktan sonra söz konusu önyargının kırıldığı bilgisi olmuştur. İşbirlikleri kurulurken ve çalışmalar başladıktan sonra önyargıların yıkılması hususuna değinildiği gibi işbirliklerinin kurulmasını mümkün kılan unsurun zaten öncesinde var olan işbirliği ve tanışma ortamı olması da ifade edilen diğer konulardan olmuştur. Katılımcı 1, Türkiye ile geçmiş ilişkileri olan Avrupalı ortaklarla ilk kez işbirliği yapacak ortaklar arasındaki farka ilişkin gözlemini şu şekilde ifade etmiştir:

“Uzun yıllardır Türkiye ile çalışanlarda önyargı yok ama konsorsiyumlara yeni girenlerde ‘Türk bunu nasıl yapar?’ algısı var. Özellikle Orta Avrupa ülkeleri, Fransa, Almanya, Avusturya gibi düşünebiliriz. Güney ve Kuzey Avrupa ülkeleri arasında farklılıklar olduğu anlaşılıyor.”

Katılımcı 14, geçmiş tanışıklıkların işbirliğinde kolaylaştırıcı rol üstlenmesini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Benim deneyimlerimde önyargı olmadı. Yani aslında iş yapış biçimlerinde, iş tanımları yapınca, iş paketleri dağıtılınca ben bu konuda bir sorun yaşamadım. Eğer zaten onlar da seni muteber bir partner olarak seçiyorlarsa, zaten geçmiş ilişkilere bağlı olarak seni bir

projeye davet ediyorlar. Bilinmedik birini çağırıyorlar. Bir tanışıklık, geçmiş bir ortaklık, bir ders verme gibi faaliyetlerden bir şekilde seni az çok biliyorlar. Ya da referansla diyorlar ki ‘... işte yer alır mısın?’ O yüzden iş yapış biçimlerinde bence daha senkronizeyiz.”

AB tarafından önyargının bilim ve araştırma alanlarında ortaklıklar arttıkça azalmaya başladığı görüşü paylaşılmakla birlikte önyargının halen varlığını koruduğu görüşü ön plana çıkmıştır. Katılımcı 20, Türkiye’ye karşı yaklaşımların ya da ortak olarak Türk kurumların dahil edilmesi önündeki güçlüklerden birinin kültürel yakınlık ve birlikte iş yapma alışkanlığı olduğuna dikkat çekerek “*Çağrı açılıyor ama konsorsiyum oluşturmada kültürel açıdan yakın görüp güvendikleri kurumları seçiyorlar,*” sözlerini ifade etmiştir.

Önyargı kategorisi kapsamında ortaya çıkan bulgulardan biri bireysel tanışıklıkların kurumsal işbirlikleri üzerindeki etkisi olurken bir diğeri de önyargıların aşılamayacak bir sorun olarak görülmediği ve ortak çalışmalar yapıldıkça bu sorunun üstesinden gelinebileceği yaklaşımının hakim olduğu bulgusudur. Önyargıları kırmak için bireysel tanışıklıklar kadar Türkiye’nin programlara asosiye ülke olarak girmesinden dolayı AB üyesi ortaklarla eşit haklara sahip olmanın verdiği eşitlik ve hak sahipliği koşullarının etkisi olduğu anlaşılmıştır. Katılımcı 9 önyargının bireyler düzeyinde olduğuna dikkat çekerek şu açıklamalara yer vermiştir:

“Tam tersi bir motivasyon yapmalıyız. Çünkü orada karşına çıkan Avrupa Birliği değil, oradaki bir adam. Onun kendi kaprisleri. O nedenle onu aşmak lazım. Kişiselleştirmeden onu aşmak lazım. (...) 1998 yılıydı sanırım, Yunanistan'a gittik, Samos Adası'na. 15 günlük bir kongre vardı ve birçok Yunan asıllı Amerikalı öğretim üyesi vardı. Tabii Yunanistan’dan da öğretim üyeleri vardı. Biz de varız, birçok grup orada. Oradaki Yunanlılar, bize selam bile vermiyorlardı. (...) Şimdi diğer taraftan biz akşam yemek yemeye gidiyoruz. Oradaki adamlar komşu, komşu merhaba diyordu. Şunu anladım ben, o ülkede eğitim seviyesi yükseldikçe Türklere olan karşı görüş yükseliyor. Ama sokaktaki vatandaş bu durumu dikkate almıyor.”

Önyargının bireysel tavırlardan oluşabildiği ve ilişkiler önünde aşılamayacak bir engel teşkil etmediği görüşünü ifade eden bu örneğin benzeri bir önyargı deneyimi de Katılımcı 8 tarafından paylaşılmış ve bu kez önyargının kırılması programlar konusundaki uzmanlık bilgisi ve programlara ortak olmanın getirdiği temel haklarla mümkün olabilmektedir. Katılımcı 8 deneyimini şu şekilde paylaşmıştır:

“Türk olduğumuz için konuyu bilmediğimiz varsayımı var. (...) hangi ortamda olursak olalım ki Avrupa Birliği bunun başında geliyor, mutlaka içinde bulunduğumuz koşulların mevzuatını çok iyi bilmemiz gerek. Kendimizi, haklarımızı koruyabilelim. (...) Dolayısıyla yani bir varsayım var. Bunlar zaten dışarıdalar, anlamazlar, peki derler, çekinirler. Pek

muhtemelen birçok yerde de başarılı da olunabiliyor. Çünkü biz de kendimizin hak ve yükümlülüklerimizi bilmediğimiz takdirde kendimizi savunamayız. Hele bir de aracı şirketlerle girilmiş projelerde hani iş paketini yapalım çıkaralım bakış açısı olunca bu kadar kolay da girilmiyor. (...) Ortada bir mevzuat ve kurallar var, program kuralları ve bunu izlediğiniz sürece hangi ülkeden olduğuna bakılmaksızın herkese hakkı teslim ediyor günün sonunda. Hakkı teslim ediyor, evet. Ama belki hani Türk olarak bizim iki kere daha fazla emek sarf etmemiz gerekiyor.”

Bu örnekte Türkiye’nin AB üyeleri dışında bir program katılımcısı olarak süreçler hakkında bilgi ve yetkinliğinin diğer ortaklara kıyasla daha düşük seviyede olabileceğine yönelik bir önyargının alan uzmanlığı ve mevzuata dayalı haklar yoluyla nasıl aşıldığı anlaşılmaktadır. Bu bilgiye ve yetkinliğe erişmek ise programlara katılmak, etkileşimi arttırmak, çok uluslu projelerin bir parçası olmakla mümkün olabilmektedir.

Katılımı arttırdıkça önyargının azalmaya başladığına dair Katılımcı 10’un görüşleri şu şekilde ifade edilmiştir:

“Tabii ilk dönemler, özellikle Yedinci Çerçeve Programında önyargılı yaklaşımları çok yaşadığımızı söyleyebilirim. O zaman tabii hem Türkiye Araştırma Alanı olarak hem biz NCP’ler (*ulusal irtibat noktaları*) olarak süreçte daha yeni deneyim sahibi oluyorduk. Bir önyargı var mı düşüncesi bizde de vardı. Özellikle Türkiye’nin içinden geçtiği süreçler göz önüne alınırsa. Hala bu önyargılarla mücadele ediyoruz, ediyoruz ama daha az sayıda artık. Çünkü araştırma camiası deneyimlendi. Biz de deneyimlendik. Bu süreçlerin artık böyle yürümediğini anladık. Yani önyargı tabii ki var. Geçenlerde yine Belçika’dan bir üniversiteyle ilgili bir sıkıntı yaşadık. Oradakiler bir araştırma konsorsiyumunda bir Türk üniversiteyi istememişler. Çeşitli sebepler. Bunları hala yaşıyoruz ama bunların sayısı azalan bir şekilde gidiyor. İlk zamanlarda bizden de kaynaklı bazı şeyler vardı. Ya işte Türküz diye bizi konsorsiyuma almıyorlar filan deniyordu. Ama ne zaman Avrupalı araştırmacılar şunu gördüler, Türk araştırmacılar gerçekten çok kapasiteli, iyi çalışan. Çünkü bu projelere girmek için alalede bir araştırmacı olmanız yeterli değil. (...) Burada birazcık bir üst düzey bir araştırmacı olmanız bekleniyor. İyi İngilizce konuşmanız bekleniyor, iyi bir okul. Çünkü yapılan Ar-Ge çok üst düzey bir Ar-Ge. Araştırma metnini bilmek gerekiyor. Kurumların deneyimi çok önemli.”

Yıllar içinde önyargının etkileşim ve katılım bazlı azaldığına bir örnek de Katılımcı 11 tarafından ifade edilmiştir:

“Benim bahsettiğim yıllar tabi daha bu algıların, önyargının çok olduğu yıllardı. Her zaman bu bir Hristiyan lobisidir. Bizi almazlar içeri. Hele bir United Kingdom (*Birleşik Krallık*) partneri varsa o projeler kesin kabul alır düşüncesi vardı. Kısmen bizde bile vardı bunlar aslında. Çünkü çok zor entegre olduk. Yüzlerce toplantı, proje konsorsiyumu içine girmek için çok sayıda toplantı yapıldı. Arkanızda Tarım Bakanlığı, Çukurova Üniversitesi gibi ulusal ve önemli ortaklar varken sorguluyorlardı. Çok zordu ve biraz da öyle bir yapı vardı.

(...) Bugün geline nokta onun kırıldığını düşünüyorum. Artık öyle olmadığını düşünüyorum çünkü bayağı bir aktif hale geldik. O yıllarda proje yürütücülüğümüz belki bir veya iki taneydi. (...) Bugünün dünyasında çok daha azalan bir proporsiyonda olduğunu düşünüyorum.”

Önyargının Türkiye tarafından da kaynaklandığı anlaşılan görüşme kayıtlarında farklı bir önyargı perspektifi de ifade edilmiş ve Türk katılımcıların AB programlarının prosedürel zorluklar içerdiğine dair önyargılar beslediği örneklendirilmiştir. Katılımcı 3 bu konudaki gözlemlerini şu şekilde aktarmıştır.

“Vakit ve tempo bakımından AB projeleri yapmak daha zor. Ulusal projeler bu nedenle daha çok tercih ediliyor. İngilizce de zorlayıcı oluyor. Takip, izleme süreçleri, mali işler zorlar. AB’de çalışma modeli bizdekinden farklı. Adam/ay hesaplamaları hocalar için yeni. Bilimsel ve teknik bilgi üst düzeyde ama mali süreçler ve proje yönetimi anlamında zorlandıkları için isteseler de tercih etmiyorlar. Ayrıca AB tarafında önyargı var. Kırmaya çalışıyorlar ama hâlâ var.”

Sonuç olarak kültürel farklılıklar, teknik bilgiye yönelik şüpheli yaklaşımlar, daha önce etkileşim olmadığı için ortak çalışma alışkanlığının eksikliği ve benzeri nedenlerle önyargıların tecrübe edildiği anlaşılmaktadır. Ancak AB programlarına katılımı ve birlikte yürütülen ortak projelerin sayısında bir artış oldukça bilim ve araştırma alanındaki önyargılı yaklaşımların azaldığı gözlemlenmiştir. Önyargının hem Türkiye hem de AB tarafında varlığı tamamen sonlanmamış olsa da önyargı kavramı kırılıp aşılamayacak bir engel olarak değerlendirilmekte ve etkileşimi artırarak aşılabilecek bir sorun olarak nitelendirilmektedir. Sürekli aynı sonuca ulaşıldığı gözlemlenen ilişkiler, zamanla aktörlerde öğrenilmiş önyargı oluşmasına ve otomatik tepkiler verilmesine yol açar. Çalışmanın kuramsal çerçevesinde de ele alındığı üzere bu önyargıları kırmanın yolu, etkileşimden doğacak tanışıklık ve bunun sonucunda gelmesi muhtemel değişimlerle Türkiye hakkındaki otomatik tepkiler ve önyargılı davranma eğilimlerinin önüne geçmek olmalıdır.

4.2.3.3. Program ortakları ile ilişkiler

Türkiye-AB ilişkilerinde tek tek AB üyesi ülkelerle sorun yaşanıp yaşanmadığı ya da BTİ alanlarındaki AB destek programlara katılımı ülke bazlı farklılıklar deneyimledikleri sorulduğunda katılımcıların zaman zaman çeşitli ülkelerle sorun yaşadıkları anlaşılmıştır. Ancak söz konusu sorunların sistematik ve sürekli olmadığı, projeye ilişkin konular ya da vize başvuruları gibi çeşitli alanlarda karşılaşılan zorluklar olduğu ifade edilmiştir.

Katılımcı 16 öğrenci hareketliliği konusunda görüşlerini şu şekilde belirtmiştir:

“Erasmus+ konusunda ev sahibi kurum olarak bir sorun yaşamıyoruz. Protokolle KA131, KA171 kapsamında Balkan ülkelerinde işbirliği yapılıyor. Anlaşma olmayan misafirlerle anlaşma yapma eğilimindeyiz. Almanya, Belçika gibi ülkelerde ortaklık dönüşleri aynı durumda olmuyor. Kota dolu, Türkiye ile fazla anlaşma olduğu söyleniyor. Polonya, Türkiye’den öğrenci sınavı yerine IELTS ya da sözlü mülakat istedi. E-postalara cevap geç geliyor, vs. Ama aksi davrananlar var. Slovakya, Romanya, Litvanya’da birkaç okulla çok iyi ilişkilerimiz var.”

Katılımcı 18 de sorunların münferit olduğu ve genellenemeyeceği yönündeki görüşlerini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Açıkçası böyle bir ülke size söyleyemem, karşılaşmadım, duymadım. Tabii ki münferit şeyler duyuyoruz ama bunlar daha çok kişilerle ilgili şeyler. Kulağımıza çalınan mesela bir projede çok... farazi konuşuyorum. Yani bir proje yürütücüsünün ya da bir koordinatörün kişisel husumetlerinden doğan her projede yaşanabilecek şeyler. Ekip içerisinde olan şeyler. Bir ülkeyle ilgili hiç gelmedi emin olun. Ama tam tersine övünerek şunu söyleyebilirim ki herkesten ülkemize yönelik bir övgü duyduğumu söyleyebilirim. Türk partnerlerle yürütülen projelerde ülkemizin üstün başarı gösterdiğinin, çalışma etiğinin çok iyi olduğunu, çalışma sonucunda ortaya konan çıktılarının çok kaliteli olduğuna dair. Genellikle gittiğim uluslararası toplantılarda ülkemizden hep övgüyle bahsedildiğine şahit oluyorum, mutlu oluyorum.”

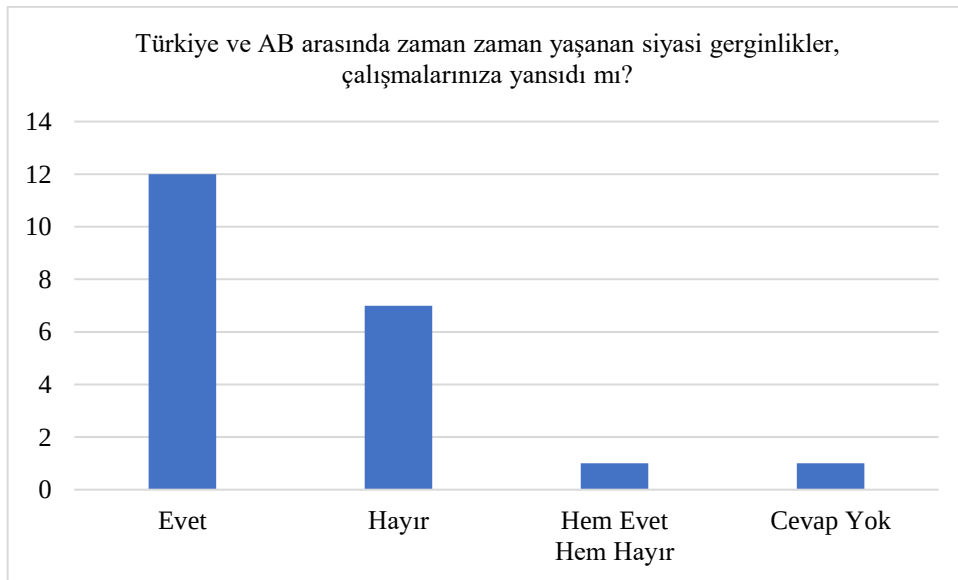
Katılımcı 11 de ülkelerle birebirde yaşanan süreçlerde bireysel olarak bir temsil sergilemenin ve bu yolla çözüm odaklı bir yaklaşım izlenebileceğinin örneğini sunarak şu sözleri ifade etmiştir:

“Mutlaka konu bilimden siyasete geliyor. Yönetim, üst yönetim, devletin yönetimi, politikalara mutlaka geliyor. Tabii bireysel olarak hepimiz anlatıyoruz. TÜBİTAK’tan bahsediyoruz. Kadın girişimcilerin, akademisyenlerin, teknoloji transfer profesyonellerinin varlığından bahsediyoruz. Ama evet sorunuzun yanıtı kesinlikle bir önyargı oluyor. Sizi tanıdıkça faaliyetlerinizi gördükçe güven tesis ediliyor ama önden bir bariyer kesinlikle olduğunu söyleyebilirim. Müslüman bir kadın araştırmacı, kendi adıma söyleyeyim. (...) Kadınları birazcık daha evde gören bir yapıdan düşünün böyle sarı saçlı, sürekli bilim ve teknoloji dışında başka bir şey konuşmayan bir kadın görüyorlar. Ben sadece bir modelim, benim gibi bir sürü insan var. Akademisyen olması şart değil. Teknoloji transfer profesyonelini veya bir kadın iş insanı, üniversiteyle iş yapmaya çalışan bir SME (*KOBİ*) veya bir büyük şirkette görev yapan bir Ar-Ge direktörü veya önemli bir proje. Sizi orada iyi anlatmanız, belki herkesten birazcık daha ifade etme frekansımızın yüksek olması her platformda canlılığımızı, dinamizminizi koruyup, derin bilginizi oraya anlatmanız gerekiyor. Ben bunu kesinlikle görüyorum. Dolayısıyla evet bir önyargı var. Evet, bunu kırmak için de çalışmak gerekiyor. O kırıldıktan sonra da artık bir güven ortamında daha iş işi getiriyor. Öyle söyleyeyim. Kesinlikle kendimizi bir temsilci olarak görüyoruz gittiğimiz ortamda.”

Görüşmelerden elde edilen bilgiler doğrultusunda AB program ülkeleri ile sorun yaşanmadığı, yaşansa da Türkiye'ye karşı bütüncül bir tepkiden ziyade konu bazı yaklaşımlarla karşılaşıldığı ya da bilgi eksikliğinden kaynaklı önyargılarla karşılaşıldığı görülmektedir. Burada dikkat çeken husus, AB'nin Türkiye'ye karşı yaklaşımı ve ilişkileri konusunda güven ve dürüstlük sorunu açıkça ifade edilirken tek tek program ülkeleri ile yaşanan sorunların bireysel diyalogla ya da karşılıklı etkileşimle aşılabilecek olduğuna yönelik bakış açısının ön planda olmasıdır. AB programlarına katılım ile Türkiye'nin ve hem BTİ alanlarında hem de diğer alanlarda ülke potansiyelinin tanıtılması yoluyla ilişkiler yeniden inşa edilebilir. Kuramsal çerçevede de vurgulandığı üzere bireyler ve toplumsal yapılar birbirilerini karşılıklı olarak yeniden inşa etme kabiliyetine sahiptir. Vize sorunu gibi siyasi sorunların yansımalarına doğrudan kısa vadede etki edilemese de diğer sorun alanlarının iletişimi iyileştirerek ve etkileşimi artırarak aşılabileceği görüşü olduğu anlaşılmaktadır.

4.2.3.4. Siyasi gerginliklerin yansıması

Görüşmeler kapsamında 21 katılımcıya AB ve Türkiye arasında zaman zaman yaşanan siyasi gerginliklerin çalışmalarına yansıyor yansımadağı sorulmuştur. 12 katılımcı evet derken yedi katılımcı hayır yanıtını vermiş, bir katılımcı hem evet hem hayır şeklinde yanıtlamıştır. Bir katılımcı ise soruyu yanıtsız bırakmıştır (Şekil 4.21.).

Şekil 4.21. 1(7) no.lu görüşme sorusuna verilen yanıt sayıları

BTİ alanındaki çalışmalara siyasi gerginliklerin yansıması kategorisi altında farklı perspektiflerden değerlendirmeler yapıldığı görülmüştür. Siyasi gerginliklerin çalışmalarına yansıdığını belirten katılımcılar çok uluslu projelerde ortak seçimi aşamasında güçlükler yaşandığı, çalışma konusunun gündem hassasiyetlerinden etkilendiği, vize sorunu nedeniyle hareketliliklerin güçleştiği konularını ön planda tutmuştur. Katılımcı 1, “*Ortak seçerken siyasi koşullar ortak seçimleri etkiliyor,*” yanıtını verirken Katılımcı 6 da sorun alanlarına bağlı yansımaların varlığına dair “*İster istemez yansıyor. Münferit durumlar oluyor. Kıbrıs örneği.*” yanıtını vermiştir.

Ortak çalışma konusunun, taraflar arasındaki siyasi gerginlik konularına yakın olması halinde yaşanan süreç etkilenmesini bir örnekle açıklayan Katılımcı 14 konu hakkında görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Mesela ben gerçekten Birleşmiş Milletler’in, Avrupa Birliği’nin farklı kurumlarını toparlayacak birkaç proje önerisinde bulunmak istedim. Bunun zamanı değil, şimdi biraz ilişkiler gergin diye yanıtlar geldi. Bizim kurumsal taraftan. Ama şunu da biliyorum, Avrupa Birliği’nin kurumları da mesela bir şeyi başlatacağı, bir şeyi yapacağı, bir çağrıya çıkacağı zaman Türkiye’deki durumuna göre bir kalibrasyon yapıyor. Daha yeni medya okuryazarlığı üzerine benden seminer vermemi istemişlerdi. Bunu asla sana doğrudan söylemiyorlar ama hissettiriyorlar. ‘Lütfen bu konuşmaların içerisinde şu şu şu güncel meseleler geçmesin.’ Aslında geçmesi lazım. Zaten güncel meseleler üzerinden yürüyor medya okuryazarlığı. Zaten en kritik yer orası. Zaten yalan haberler, fake (sahte) haberler, dezenformasyon... Örneği onun üzerinden vermelisin ki orada yürüyor meselenin özü. O zaman ne oluyor? Hep böyle dolanarak dolanarak anlatıyorsun. Karşılıklı her iki tarafın da hissettirdiği yansıma oluyor.”

Çalışmalarına herhangi bir yansıması olmadığını ifade eden katılımcılar açısından eğitim, öğretim, araştırma, BTİ alanlarının siyasetten bağımsız olduğu düşüncesi ön plana çıkmıştır. Katılımcı 7 Türkiye ile işbirlikleri noktasında görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Bana göre siyasi gerginlikler, eğitim işbirliklerine yansımıyor. Çünkü Türkiye, AB projelerine uzun zamandan beri katılım gösteriyor ve bu esnada da siyasi ilişkilerde inişli çıkışlı dönemler yaşanmaya devam ediyor. Bu yüzden eğitim alanında her zaman bir işbirliği vardı, iyi bir işbirliği. Siyasi durumlar ne olursa olsun devam etti. O yüzden bir etkisi ya da yansıması olduğunu düşünmüyorum.”

Katılımcı 18, “*Bilim, araştırma, inovasyon alanı şu anda Avrupa Birliği-Türkiye ilişkilerinin siyasi boyutundan en uzaktaki alanı bence,*” yanıtını verirken Katılımcı 20 siyasetten uzak alanlara yönelik görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Ortak bir şeyler üretmek için elverişli platformlar var. Siyasi boyutundan farklılık arz ediyor. Vatandaş, öğretmen, akademisyen, özel sektör bir araya gelip konsorsiyum oluşturabiliyor. Sivil toplum diyalogu gibi. Siyasetten bağımsız.”

Sonuç olarak önyargı kategorisinde olduğu gibi siyasi gerginlikler kategorisinde de katılımcılar siyasi gerginliklerin çalışmalara yansıdığını ifade ettiği durumlarda dahi bunu aşılamayacak bir sorun alanı olarak değerlendirmemiş, geçici ve zaman zaman münferit bir süreç yönetimi sorunu olarak ele almıştır. Siyasi gerginliklerin BTİ alanındaki çalışmalara ortaklık kurarken, çalışma konusu belirlerken ve hareketlilik çalışmaları kapsamında vize alma ya da planlama çalışmaları süreçlerini yönetirken etki ettiği görülmüştür. Siyasi gerginliklerin çalışmalarını etkilemediğini belirten katılımcılar açısından dikkat çeken alan ise vize sorunu olmuştur. Hem çalışmaların etkilendiğini hem de etkilenmediğini ifade eden katılımcılar vize sorununun AB ile ilişkilerde etkili olduğunu belirtmiştir. Ancak çalışmaların etkilendiğini belirten grup vize sorununu siyasi gerginlik kategorisine dahil ederken çalışmaların etkilenmediğini belirten grup *vize sorunları bu kapsamda değerlendirmiyorum ya da vize sorunlarını bu alandan hariç tutarak* şeklinde ifadelerle vize sorununu ayrı bir alanda konumlandırmıştır. Katılımcı 17, “Hayır siyasi gerginliklerin çalışmalarına etkisi olmadı. Vizeyi bunun içine katacak mıyız bilmiyorum ama vizeye ayrı bir kategori verdim,” yanıtını vererek vize sorununu BTİ alanına özgü bir sorun alanı olarak tanımlama yaklaşımından uzaklaşmıştır.

4.2.3.4.1. Vize

Vize sorunu ile ilgili örnekler, görüşler, ifadeler görüşme kayıtlarında tüm ana tema ve alt temalar kapsamında değinilen konulardan biri olmuştur. Vize kavramının frekans yoğunluğu 44 olarak tespit edilmiştir. Bu nedenle ayrı bir kategori altında ele alınarak genel olarak AB ve Türkiye ilişkilerinde, özel olarak da ilişkilerin BTİ boyutunda yarattığı etki üzerinden değerlendirilmiştir.

Görüşme kayıtları incelendiğinde vize sorununun farklı kategorilerde ele alındığı görülmüştür. AB’ye olan *güven*, AB ve Türkiye ilişkilerinde *sorun alanları*, *bilim ve araştırma alanlarında sorunlar*, AB’nin Türkiye’ye karşı yaklaşımında *eşitlik algısı* ve *AB üyesi ülkelerle ilişkiler* konularında değinilen vize kavramı hem bireysel hem de kurumsal açıdan yarattığı etkiler boyutu ile ele alınmıştır.

Katılımcı 2 AB’nin vize konusunda Türkiye’ye karşı temkinli yaklaştığı görüşünden hareketle “Üye bile olsak vize/mobilité konusunda kolaylık sağlanmaz, bir engel çıkartılır diye düşünüyorum,” sözlerini ifade etmiştir.

Vize sorunun BTİ alanındaki çalışmalara yansıyan siyasi bir sorun olduğunu değerlendiren Katılımcı 6 görüşlerini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Vize krizi var. Kamu çalışanları yeşil pasaport nedeniyle etkilenmedi ama diğer hibe alan araştırmacılar, KOBİ’ler etkilendi. Randevu almak ve kısa süreli vize süreçleri sorunlu. Bunlar Türkiye tarafından Komisyon’a iletildi. Aşılmaya çalışılıyor.”

Vize sorununun bilim ve araştırma alanındaki etkilerini göz önünde bulundurarak Avrupa Komisyonu ile iletişime geçildiğini belirten Katılımcı 10, konu hakkındaki görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Özellikle vize alanı mesela, bilimsel vize, araştırmacı vizesi vs. Vize serbestisi konusunda yıllardır Komisyon’a yazıyoruz. Ya özel bir vize çıkartılmalı ya da bilim insanlarına gidecekleri toplantılar özelliğinde bir kolaylık sağlanmalı diye ama henüz bir gelişme görmedik. Bu kadar iyi işleyen bir fasılda bence yüz karası bir süreç.”

Katılımcı 8 de vize sorununun bilim ve araştırma çalışmalarına yansıdığı ve AB ile diyalogun geliştirilerek bu sorunun aşılması yönünde çalışmalar yapılması gerektiğini dile getirirken bireylerin sürece etkisini ön planda tutarak vize sorununda kolaylaştırıcı olacak önerisini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Bizim bu Avrupa Birliği eğitim-öğretim araştırma programlarına girişimiz kişisel olarak Türkiye’ye yaklaşımlara da olumlu etki yapıyor. Kesinlikle olumlu etki yapıyor ve bence aslında bilim elçileri diyorum ben bizlere. Bu bilim elçilerinin rolünün daha ön plana çıkması lazım Avrupa Birliği nezdinde. Yani şu anda mesela yine sorunlar var. (...) Vize sorunları var. Evet. Tamam benim yeşil pasaportum var ama birçok arkadaş gidemiyor. Vize sorunları, maddi sorunlar filan bunların hani devlet düzeyinde çözülmesi veyahut da kolaylaştırılması durumunda bu bilim elçileri olarak bizim sosyolojik ve politik olarak kabul Türkiye’nin algısının iyileşmesine çok ciddi katkı verebileceğimizi düşünüyorum.”

Alanda doğrudan çalışmalar yapan konu uzmanı bireylerin, birer elçi rolünü üstlenerek siyasi ilişkilere konu bir alanda diplomatik çalışmalar yürütmesinin süreçleri kolaylaştıracağına yönelik bu yaklaşım, taraflar arasında artan etkileşimle birlikte kurumsal zorlukların ve önyargının aşılabileceğini öngören bakış açısına benzerlik göstermektedir.

BTİ alanlarında vize sorununun etkisini bireysel hareketlilik boyutu ile ele alan Katılımcı 13 deneyimlerinden yola çıkarak şu görüşleri dile getirmiştir:

“Süreçlere etki ediyor. Stajyerler mesela. Erasmus+ stajyerlerinin vize başvuruları önemli ölçüde sekteye uğradı. Benim kendi stajyerim bir sene gelecekken benim yanıma, üç ay gelebildi. O da yeşil pasaport olduğu için gelebildi. Yoksa vize reddi aldı. Ve bunlar bence eskiden olan şeyler değildi. Ben 2016 öncesi dönemde Belçika’da değildim. 15 Temmuz öncesinde ilişkilerin daha farklı olduğu, hatta işte 2000’li yılları söyleyelim. (...)”

Büyüklerimden, benden daha kıdemli olanlardan duyduğum bunlar eskiden böyle değildi. O yüzden stajyerlerin gelişinde Erasmus öğrenim hareketliliği için dahi vize başvurularında, hatta master (*yüksek lisans*) başvurularında bile aksamalar yaşandığını görüyoruz. O yüzden kesinlikle etkiliyor ve bu çok can sıkıcı.”

Vize sorununun geçmiş yıllara kıyasla özellikle 2016 yılı ve sonrasında eğitim, öğretim, araştırma alanlarına da etki etmeye başladığını ve vize başvuru retlerinin arttığını ifade eden katılımcı, siyasi gerginliklerin bireylerin öğrenme hareketliliğine doğrudan etkisi olduğunu deneyimlemiştir. Bu konuda da Katılımcı 16 da kurumsal ve bireysel etkilerine değinerek şu sözleri ifade etmiştir:

“Özellikle vize reddi konusunda siyasi gerginliklerin çalışmalara etkileri hissediliyor. Son bir, bir buçuk senedir vize reddi çok arttı. Siyasi gerginlikten çok Türkiye’nin iç politikasının etkisi olduğu düşünülüyor. Gençler yurtdışına gitmek istiyor. Erasmus’u ilk adım olarak görüyorlar. Türk öğrencilere yaptırım, ceza uygulanıyor. Geri gelmeme ihtimali var diye son sınıf, staj gibi durumlarda özellikle inceleniyor. Yunanistan’la sınır girişlerinde sorun yaşanıyor. Karşılıklı gerilim olduğu anlar oluyor. Örneğin Hırvatistan’da öğrenciye erişilemeyince telefonlaşma süreci yaşandı. Kaçtığı, iltica ettiği düşünüldü. İkili ilişkilere yansır, anlaşma sonlanabilir maili geldi. Bazı ülkeler resmi diyalog bekliyor, bazıları daha sıcak bir ilişki isteniyor. Bu nedenle yazılı iletişim kritik rol oynuyor.”

Öğrencilerin hareketlilik sonrası Avrupa’da kalma ve Türkiye’ye dönmeme endişesi nedeniyle vize başvurularının sıkı incelendiğini belirten bu görüşe benzeyen bir başka değerlendirme ise Katılımcı 9 tarafından özel sektör temsilcilerinin hareketliliğine yönelik ifade edilmiştir. Katılımcı 9’un görüşleri şu şekildedir:

“Bilim ve teknoloji gibi yapılar aslında siyasete bulaşmaz diyebiliriz. Ama çok rahatlıkla, siyasi nedenlerle Türkiye’yi eleyebiliyorlar. Veya sen mesela bir proje paydaşı olarak yurt dışına gitmek istiyorsun, sana vize vermeyebiliyorlar. Yani şöyle diyeyim. Mesela bizden adam gidiyor, XYZ şirketi adına vize alıyor, oraya gidiyor, sonra geri dönmüyor.”

Karşılıklı güven sorunlarına da işaret eden bu siyasi sorun alanı, çalışmalarının olduğu kadar bilim ve teknoloji işbirliklerinde proje ortakları arasındaki ilişkileri de etkileme potansiyelini taşımaktadır.

Katılımcı 18 bilim ve teknoloji alanlarının siyasetten uzak olmasına rağmen vize sorununun bu alana etkilerini şu görüşlerle dile getirmiştir:

“Bilim, teknoloji ve inovasyon alanlarında zorlandığımız yanlar tabii ki var ama bunlar gerçekten çok ufak kalır açık konuşmak gerekirse. Genel olarak Türkiye-AB arasındaki özellikle birlik programları düzeyindeki işbirliği %95 sorunsuz gidiyor ve çok oturmuş yapılar üzerinden gidiyor. Programlarda bizi en çok yaralayan, en çok üzen konu şu anda vize konusu. Araştırmacılarımızın, öğrencilerimizin, akademisyenlerimizin özellikle Ufuk Avrupa, Erasmus altında ya da Dijital Avrupa altında buradaki paydaşlarıyla yapacakları bir

toplantıya gelirken vize almak zorunda olmaları, kimi durumda alamamaları ya da çok uzun süre uğraştırılmaları... Bunlar bizim için tabii ki en birinci olarak çözülmesi gereken konuların başında geliyor. (...) Siyasi gerginliklerin yansımaları yaşıyoruz. Ben siyasetin bilim alanını açıkçası çok fazla etkilediğini düşünmüyorum. Sadece bu vize konusunu bir kenara koyarsak tabii ki.”

Katılımcı 17’nin “*Hayır siyasi gerginliklerin çalışmalarına etkisi olmadı. Vizeyi bunun içine katacak mıyız bilmiyorum ama vizeye ayrı bir kategori verdim,*” yanıtında olduğu gibi Katılımcı 18’in de vize sorununu “*bir kenara koyması*”, sorunun aslında siyasi mi yoksa teknik bir sorun mu olduğu konusunda da belirsizlikler olduğunu göstermiştir. Geçici bir durum mu, siyasi bir kriz mi, altında yatan nedenler neler olabilir, bilimsel çalışmalar gibi tanımları belirli bir alanda dahi hareketliliği kısıtlayacak düzeyde olması nasıl okunmalıdır konusunda katılımcıların emin olamadıkları bir bilgi ve referans eksiliği yaşadıkları anlaşılmıştır. Sorunu doğrudan siyasi gerginliklere bağlayan katılımcılar dışında birkaç katılımcının sorunu tanımlama aşamasında belirsizlik içinde olduğu görülmüştür. Bu aşamada bilim ve teknoloji alanlarında çalışan bireylerin AB ve Türkiye ilişkileri ve üyelik sürecindeki sorun alanlarına ilişkin bilgisi ile ilgili sorulara verdikleri yanıtlarla bir çelişme olduğu da değerlendirilmektedir. AB ve Türkiye üyelik süreci hakkında bilgi sahibi misiniz sorusuna ve taraflar arasında üyelik süreci hakkında bilgi sahibi misiniz sorusuna evet yanıtını veren katılımcıların sayısı hayır diyenlere oranla daha yüksek çıkmıştır. Bu durumda bilim ve teknoloji alanlarına yansıyan siyasi sorunlar ya da vize konusunun konumlandırılması noktasında verilen yanıtlardaki kararsızlık ve belirsizliğin süreçler hakkında bilgi ve farkındalığın iyileştirmeye açık olduğunu göstermektedir.

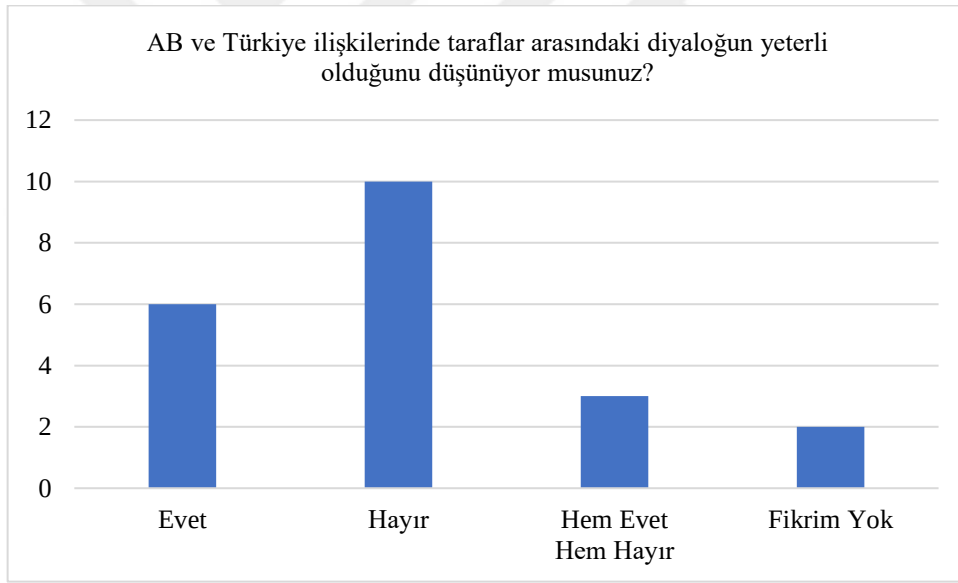
Sonuç olarak vize sorununun AB ve Türkiye ilişkilerinde BTİ alanlarındaki işbirliğine olumsuz bir etki yaptığı ve öğrencilerden özel sektör temsilcilerine kadar çalışmalar kapsamında bireysel olarak hareketlilik faaliyeti yapması gereken pek çok faydalanıcıya doğrudan yansımaları olduğu görülmektedir. Ancak çalışmanın kuramsal çerçevesinde de ele alındığı üzere ilişkilerde değişim sürekli ve hiçbir koşul daima aynı kalmaz. Bireyler, toplumlar ya da kurumların eylemleri ile şekil değiştirebilir. Bu nedenle katılımcıların vize sorununu, önyargı kategorisinde olduğu gibi aşılabilecek ve etkileşimle üstesinden gelinebilecek bir durum olarak değerlendirmesi konstrüktivizm bakış açısı ile örtüşen bir sonuç ortaya çıkarmıştır.

4.2.4. AB ve Türkiye ilişkilerinde bilim, teknoloji ve inovasyon temelli diyalog

AB ve Türkiye ilişkilerinde bilim, teknoloji ve inovasyon temelli diyalog alt teması kapsamında üç kategori ve dört alt kategori belirlenmiştir. Diyalog, aktörler ve yeni aktörler kategorileri oluştururken üniversiteler, STK'lar, startup'lar ve belediyeler de alt kategorileri oluşturmuştur. Bu alt tema altındaki kategori ve alt kategoriler, devam eden bölümlerde hem görüşme soruları hem de MAXQDA programında tespit edilen frekans değerleri kapsamında analiz edilmiştir.

4.2.4.1. Diyalog

Görüşmeler kapsamında 21 katılımcıya Türkiye-AB ilişkilerinde taraflar arasındaki diyalogun yeterli düzeyde olup olmadığı sorulmuştur. Altı katılımcı evet derken 10 katılımcı hayır yanıtını vermiştir. Üç katılımcı hem evet hem hayır yanıtını verirken iki katılımcı ise fikri olmadığını ifade etmiştir (Şekil 4.22.).

Şekil 4.22. 3(1) no.lu görüşme sorusuna verilen yanıt sayıları

Taraflar arası diyalog konusunda genel ilişkiler açısından değerlendirme yapıldığında diyalogun geçmiş yıllara kıyasla gerilediği görüşü ön plana çıkmıştır. Katılımcı 2, “*Diyalogun eksik olduğunu düşünüyorum. 2004-2007 yılları arasında diyalog güzeldi. Sıklık ve içerik bakımından olması gerektiği gibiydi,*” diyerek görüşlerini dile getirirken, Katılımcı 3 de benzer bir yaklaşımla “*Eskiden çok daha yoğun ama daha azaldığını düşünüyorum. Dış ilişkilerde politika değişikliği olabilir ama eskiden*

olduğu kadar yoğun bir diplomasi görmüyorum. Azaldığını düşünüyorum,” ifadeleri ile görüşlerini belirtmiştir.

Katılımcı 13 de konuya yıllara göre bir kıyaslama ile yaklaşarak görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Diyalogun yeterli düzeyde olduğunu söyleyemeyiz. Aslında son senelerde bu yüksek düzeyde diyalogların artırılması olumlu bir gelişme oldu. Ama örneğin parlamentolar arası diyalog yine aralıklarla oluyor. (...) Ülke raporları her sene yayınlandığı için bunun öncesinde bazı diyaloglar oluyor. Hem AB Türkiye raportörü tarafından yürütülen hem de daha da önemlisi komisyondaki ilgili Türkiye Masası tarafından yürütülen çalışmalar var. Ankara'ya gidiyorlar, görüşmeler yapıyorlar. Bu sırada Avrupa Birliği'nin Ankara'daki büyükelçisi önemli bir rol alıyor. Ankara'da Avrupa Birliği Delegasyonu önemli çalışmalar yürütüyor. Bence eskiye göre daha da kamu nezdinde duyulur çalışmalar yürütüyor. Hala yeterli seviyede olduğunu düşünmemekle birlikte. Dolayısıyla çalışmalar var. Mesela Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, Türkiye'deki delegasyon, Avrupa Birliği'nin en büyük delegasyonu. Ama diyalogun yeterli seviyede olduğunu söyleyemeyiz tabii ki.”

Genel ilişkiler bakımında diyalogun tamamen kesilmediği, ancak dönemsel dalgalanmalarla birlikte istikrarsız bir seyrinde ilerlediği görülmektedir. BTİ alanlarında ise diyalogun diğer alanlara kıyasla daha iyi bir düzeyde olduğu ve kesintisiz ilerlediği değerlendirilmektedir. Katılımcı 6 iyileştirmeye açık yanları olsa da bilim ve araştırma kapsamında diyalogu şu şekilde yorumlamıştır:

“Diyalog fena değil. TÜBİTAK'ın DG research (*Araştırmadan Sorumlu Genel Direktörlük*) ile ilişkisi iyi. High level dialogue (*üst düzey diyalog*) düzenlendi. Mustafa Varank katıldı ve üst düzey diyalog sağlandı. Komisyondan Commissioner (*Komiser*) Maria Gabriel eğitim, bilim ve teknolojiye sorumlu en yüksek düzey komiser olarak katılım sağladı. Türkiye'nin alt komitelerde (*inovasyon alt komitesi*) olumlu ilerlemeleri ve ortak toplantıları oluyor. Brüksel Türkiye masasında erişilebilir bir ekip var. Her şey geliştirilmeye açık ama mevcut durumda iyi seviyede.”

Katılımcı 10 da BTİ alanlarında ise diyalogun diğer alanlara kıyasla daha iyi olduğu görüşünü destekleyen şu sözleri ifade etmiştir:

“Bizim alanımız için yeterli diyalogun olduğunu düşünüyorum. Çünkü diyalogu zaten yürüten kurumlardan biri biziz (*TÜBİTAK*). En son Sayın Bakanımız gitti Avrupa Birliği'nde Komisyon toplantısına. Üç tane komiserle birebir görüşme yaptı. Ondan sonra o görüşmelerin içeriklerinin notlarını bizler hazırladık. Bizim için bilim-teknoloji alanında bir diyalog var.”

Katılımcı 18 de alan bazlı yaklaşımla şu sözleri dile getirmiştir:

“Şu anda bilim, araştırma yönetimi alanında biliyorsunuz yüksek düzeyli diyalog toplantılarımız gerçekleşiyor. Birincisi Kasım 2022'de Brüksel'de gerçekleşti. İkincisi 2024

Nisan ayında Ankara'da gerçekleştirilecek. Bunlar aynı zamanda bakanlar seviyesinden yürütülen birer diplomasi aracı aslına bakarsanız. Tabii ki bunlar çok faydalı ama onun dışında Türkiye-AB bilim ve araştırma diyalogunun geliştirilmesi için özellikle dış temsilciliklerimize bilim müşaviri atanması ya da işte özellikle Brüksel'de oluşturulacak bir irtibat bürosunun son derece faydalı olacağını düşünüyorum. Bilim araştırma alanında iki taraf da çok olumlu yaklaşıyor birbirine. Mevcut durumun iyi düzeyde olduğunu düşünüyorum ama daha iyileştirilebilir tabii.”

Katılımcı 18'in Brüksel'de bilim müşavirleri gibi aktörlerle diyalogun iyileştirilebileceğini yönelik düşüncelerine benzer şekilde Katılımcı 20 de bilim ve teknoloji alanlarına işaret ederek, “*Lobi faaliyetlerinde başarılı değiliz,*” görüşünü dile getirmiştir.

Katılımcı 21 ise diyalogun yeterli olmadığı görüşünü ifade ederken bu konuda bireylerin yetkinliklerinin etkili olduğunu dikkat çekmiş ve diyalogun yeterli olmamasının etkilerini nasıl değerlendirdiğini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Bence yeterli değil. Çünkü yeterli olsa bir etkisi olur. (...) Dil bilmeyen ya da tercüme yoluyla anlaşılan temsilcileri sosyal medyada yer alan haberlerden görüyoruz. Dolayısıyla bu diyalog olabilmesi için konu hakimiyeti, konunun geçmişi ve vizyon olabilmesi lazım ve bunun için de iyi bir araç olması lazım. Bence şu anda tüm ilişkiler politik olaylara dayanıyor ve politik çıkarlar üzerine gidiyor. Diyalog, karşı tarafı anlama ve onu hissetme diyalogu. Bizim açımızdan da onlar açısından da doğru yürüdüğünü kesinlikle düşünmüyorum. Bence daha farklı bir diyalogun olması ve bu diyalogda da bizlerin iyi anlatılması gerektiğini düşünüyorum ve ben bunu yeterli görmüyorum şu an itibarıyla. Mesela vize başvurularında ret %80, neden? İşte onların kendine göre gerekçeleri var. Ya bu gerekçeleri çözebilmemiz lazım ya da gerekçelerin gerçek olmadığını anlatabilmemiz lazım. Demek ki anlatamıyoruz. Bir problem var burada.”

AB ve Türkiye ilişkileri açısından bireylerin rolü ve etkisinin olacağını öngören bu yaklaşım, önyargı kategorisi altında sorunların aşılması için bireysel etkinin yaratılabileceğini belirten görüşlere benzerlik göstermiştir. Bireyler ve kurumlar düzeyinde ilişkilerin iyileşmesinin yayılma etkisi ile diğer alanlara yansması ve bu yolla vize sorunu gibi farklı siyasal sorunlara çözüm geliştirilebileceği düşüncesi belirginleşmiştir. İnsan ilişkilerinde olduğu gibi toplumsal ve kurumsal ilişkilerde de kalıcı etki yaratacak olan en temel araç iletişim ve etkileşimdir. Bu nedenle AB ile diyalogun yakın tutulması ve ortak temas noktalarını geliştirecek pratiklerin sayıca artırılması, mevcut sorun alanlarının çözüme kavuşturulması yönünde uygulama ve bakış açısı değişikliklerini de beraberinde getirecektir.

Sonuç olarak AB ve Türkiye ilişkilerinde genel anlamda diyalogun yeterli olmadığı görüşü ön plana çıkmıştır. Ancak diğer alanlara kıyasla BTİ alanındaki diyalogun mevcut düzeyde iyi ilerlediği, iyileşmeye açık alanları olsa da üst düzey diyalog toplantıları düzenlenecek kadar yakın temasta kaldığı anlaşılmıştır. Geçmiş yıllarla kıyaslama yapıldığında diyalogun gerilediği, siyasi gerginliklerin diyalog sürecine doğrudan yansıdığı, bununla birlikte bilim ve araştırma faslı altındaki görüşmelerin kesintisiz şekilde devam ettiği görülmektedir.

4.2.4.2. Aktörler

AB ve Türkiye ilişkilerinde mevcut aktörlerin durumu ve değerlendirmesine ilişkin verilerin değerlendirildiği *aktörler* kategorisi, yeni aktörler kategorisinden ayrı tutulmuştur. Bu kategori kapsamında katılımcıların mevcut aktörler üzerine değerlendirmeleri kapsam dahilinde tutulmuş ve sonuç olarak frekans yoğunluğu 16 olarak belirlenmiştir.

Katılımcılar AB ve Türkiye ilişkilerindeki mevcut aktörleri değerlendirirken şu kurumları/temsilcileri aktör olarak ifade etmiştir: TÜBİTAK, büyükelçilikler, konsolosluklar, diğer diplomatik misyon temsilcileri, ataşelikler, daimî temsilcilikler, Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği (TÜSİAD), İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV), TOBB, Yunus Emre Enstitüsü, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, Türk İş Dünyası Konfederasyonu (TÜRKONFED), basın temsilcilikleri, çeşitli daimî temsilcilikler.

Mevcut aktörlerin durumuna ilişkin görüşler belirtilirken şu hususlarda çalışmalar yapılmasına dikkat çekilmiştir:

- Yeni yapılar kurmak yerine mevcut yapıların etkinliğinin iyileştirilmesi,
- Hangi kurum çatısında olduğu fark etmeksizin AB ile ilişkilerde temsilci olarak yer alacak personelin yetkinliklerinin (dil bilgisi, konu bilgisi, iletişim becerileri vb.) dikkatle değerlendirilmesi,
- Mevcut kurumlar arası koordinasyonun ve birlikte hareket edebilme kabiliyetinin geliştirilmesi,
- Sadece kamu kurumlarının ya da özel sektörün değil araştırma camiasının ve sivil toplumun da eşit derecede temsil edildiği bir çeşitlilik kazandırılması,
- Temsilcilerin yalnızca Brüksel’de ya da uluslararası yapılarda değil ulusalda da etkin faaliyetler sergilemesi, hazırlık düzeyini geliştirmesi ve kurumlar arası işbirliği ve koordinasyonu etkinleştirmesi,

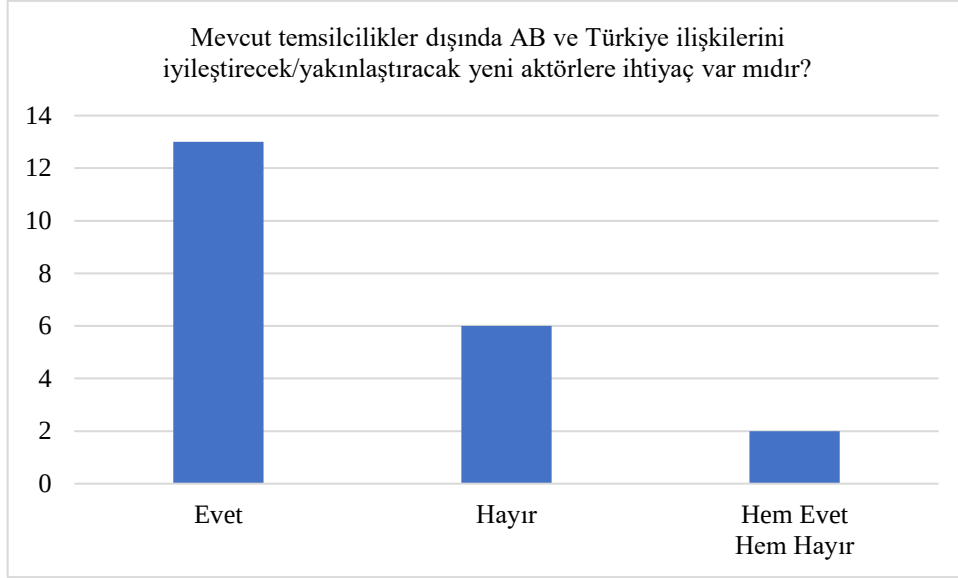
- Veri yönetimine önem verilmesi ve hem Türkiye hem de AB'ye ilişkin istatistiklerin iyi çalışarak zengin bir veri yönetimi tasarlanması ve bilgiye her an erişilmesini mümkün kılacak bir altyapının oluşturulması.

Onuf, bireylerin toplumsal gerçeklikleri inşa ettiğinin altını çizerek bireyler düzeyinde yaşanacak değişimlerin toplumsal ve kurumsal yansımaları olacağını öne sürmüştür. Mikro düzeyde başlayan ilişkilerin makro düzeyde etki yaratması ve değişen koşullara bağlı olarak karşılıklı inşa sürecinin yenilebileceğine dikkat çekmiştir. Bu önerme, aktörler kategorisi altında katılımcıların belirttiği görüşlerle örtüşür niteliktedir (Onuf, 1989, s.29). Katılımcılar de mevcut aktörlerin nitelik, işlevsellik vb konularda yeniden yapılandırılması ve iyileştirilmesi ile AB ile diyalogun yeniden inşa edilebileceğine işaret etmektedir.

BTİ alanındaki aktörler dendiğinde en sık dile getirilen aktörün TÜBİTAK olduğu görülmüştür. Bu alanlarda Türkiye'nin AB nezdinde temsiliyetinin büyük ölçüde TÜBİTAK üzerinden ilerlediğine dair bir görüş benimsendiği anlaşılmış olup katılımcıların TÜBİTAK'ın çalışmalarını yeterli ve etkili bulduğu değerlendirilmiştir. Öte yandan destek programları kapsamında en sık dile getirilen Erasmus+ programından sorumlu aktörlerin bu kategori altında dile getirilmemiş olması ve araştırma kapsamında öne çıkan aktörler arasında değerlendirilmemesi bulgular arasında yerini almıştır.

4.2.4.3. Yeni aktörler

Görüşmeler kapsamında 21 katılımcıya mevcut temsilcilikler dışında AB ve Türkiye ilişkilerini iyileştirecek/yakınlaştıracak yeni aktörlere ihtiyaç olup olmadığı sorulmuştur. 13 katılımcı evet derken altı katılımcı hayır yanıtını vermiştir. İki katılımcı hem evet hem hayır yanıtını vermiştir (Şekil 4.23.).

Şekil 4.23. 3(3) no.lu görüşme sorusuna verilen yanıt sayıları

Mevcut aktörlerin değerlendirildiği kategorinin frekansı 16 iken *yeni aktörler* kategorisinin frekans yoğunluğu 33 olarak belirlenmiştir. Katılımcılar yeni aktörler kavramını tartışırken birtakım aktörlere daha çok odaklandığı için bu kategori altında dört alt kategori oluştuğu görülmüştür.

Yeni aktörlerin varlığının ilişkilerde temsiliyeti arttıracacağı, etkileşimi arttıracacağı, yalnızca siyasetle ilişkili konularda değil farklı alanlarda da işbirliğini teşvik edeceği ve ilişkilerin canlı tutulması açısından katkı sağlayacağı değerlendirilmiştir. Yeni aktörlerin kimler olabileceği konusunda ise çeşitli öneriler sunulmuştur. Yeni aktör olarak ifade edilen kişi ve kurumlar şunlardır: Üniversiteler, öncü akademisyenler, teknoparklar, STK'lar, gençlerin kuracağı platformlar, YÖK öncülüğünde kurulacak bir üniversiteler ağı, belediyeler, yerel yönetimler, teknoloji transfer ağları, bilim müşavirleri, uluslararası örgütlerde Türkiye'yi temsil eden kişiler, 6550 sayılı Kanun kapsamında yeterlik almış araştırma altyapıları, sanatçılar, sporcular, bilim insanları, bilim ve teknoloji alanlarında çalışan akademisyenlerin buluşacağı YÖK muadili araştırma merkezleri, KOBİ'ler, startup'lar, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın Brüksel irtibat ofisi, sivil toplumu temsil eden diplomat düzeyinde temsilciler, bilim ataşeleri, sendikaların Brüksel'deki temsilcileri, sağlık sektörünün temsilcileri.

Yeni aktörlere ihtiyaç olmadığını belirten katılımcılar ise var olan mevcut aktörlerin yapıları altında bilim ve teknoloji komiteleri ya da kurulları gibi danışmanlık birimlerinin

kurulabileceğini ve sağlık sektörü gibi Türkiye'nin güçlü olduğu alanlardan bireylerin AB'deki mevcut ağlar içinde temsilci rolünü üstlenebileceğini önermişlerdir.

Türkiye'nin yetkin olduğu alanların görünür olması, kültürel paylaşımların artması, ülke tanıtımı daha yaygın bir şekilde yapılarak varsa önyargıların ya da yanlış bilgilerin önüne geçilmesi için Brüksel merkezli temsiliyetin öneminin altı çizilmiştir. 2004 yılında açılan ve bugün artık faaliyet göstermeyen Türkiye Araştırma ve İş Dünyası Kuruluşları Kamu-Özel Kesim Ortaklığı/TuR&Bo-PPP (TURBO) ofisi gibi daimî yapıların kurulması ve bu yapılar çatısında bilim, kültür, özel sektör, sivil toplum gibi farklı alanlardan Türkiye tanıtımı yapılması ve işbirliklerinin kurulması gerekliliği ifade edilerek daimi temsilciliklerin önemi vurgulanmıştır (KOSGEB, tarihsiz).

Önerilen yeni aktörler arasında üniversiteler, STK'lar, startup'lar ve belediyeler en sık ifade edilen yapılar olduğu için söz konusu dört yapı alt kategori olarak ele alınmıştır.

4.2.4.3.1. Üniversiteler

Üniversiteler hem yeni aktörler hem de mevcut aktörler üzerine değerlendirmeler yapılırken Türkiye'nin bilim ve teknoloji alanlarını AB nezdinde temsil edecek aktör grupları arasında en sık belirtilen kurumlar olmuştur. Frekans yoğunluğu 51 olan bu alt kategoride *üniversite* kavramı kurumları, akademisyenleri, TTO'lar gibi birimlerde görev yapan uzmanları, araştırma altyapılarını ve öğrencileri kapsayacak şekilde kapsamlı bir yaklaşımla ele alınmıştır.

Üniversitelerin Türkiye'nin AB ile ilişkilerinde üstlenebileceği rollere ilişkin görüşler şu şekilde listelenmiştir:

- Brüksel'de Türk üniversiteler birliği gibi bir oluşumla Türkiye'nin yükseköğretim, araştırma, akademik girişimcilik, yenilik konularındaki çalışmalarını Avrupalı üniversiteler, araştırma kuruluşları, özel sektör temsilcileri, bilim ve teknoloji alanlarında politika yapıcılar gibi farklı aktörlerin bulunduğu ortamlarda temsil etmek,
- Çok uluslu projelerde daha çok yer alarak AB üyesi ülkelerle ortak iş yapma kültürünü geliştirecek girişimlerde bulunmak,
- Öğrenci hareketliliği konusunda hem ev sahibi kuruluş olarak hem de öğrenci gönderen kuruluş olarak aktif rol oynayıp gençler arasında bir iletişim ve etkileşim ortamı sağlamak,

- AB ve Türkiye ilişkileri alanında çalışmalar yapan akademisyenleri bir platformda buluşturarak Türkiye'nin üyelik sürecine ilişkin verilere dayalı analizler yapmak ve politika önerileri üretmek,
- Uluslararası ağlara katılım gösterip, temsilciler göndererek uzmanlık gerektiren alanlarda stratejiler ve standartlar oluşturma süreçlerine katılım göstermelerine imkân tanımak,
- Teknik alanlardaki yetkinliklerini göstererek kamu-üniversite-sanayi işbirliklerinde ekonomik değere dönüşebilecek çıktılar üretilmesi ve Türkiye'nin yüksek teknoloji alanlarındaki kabiliyetlerini akademik çalışmaların ötesine taşıyarak üretim ortamlarına taşımak,
- Kurum bünyesinde uluslararasılaşma belgesi, AB ile ilişkilere yönelik stratejiler ve eylem planları geliştirerek karşılıklı etkileşimi bireysel düzeyde bırakmadan kurumsal ilişkilere ve işbirliklerine dönüştürebilecek altyapı ve insan kaynağı hazırlığını yapmak,
- AB üyelik süreci hakkında dezenformasyon gibi yanlış yönlendirici bilgi paylaşımını önleyerek kamuoyunda ilişkilerin seyrini tarafsız ve doğru bilgilerle aktaracak birer bilgilendirme merkezi gibi içerik üretmek.

Üniversitelerin AB ve Türkiye ilişkilerinde aktif bir aktör olması için, AB ile BTİ alanlarında ortak çalışmalar yapan üniversite mensuplarının süreçler hakkında bilgilerini güncel tutması, AB üyesi ülkelerle temaslarında Türkiye'yi temsil eden birer bilim ataşesi gibi hareket etmesi ve bilgi eksikliği ya da yanlış bilgidен kaynaklı ikili sorunların aşılması yönünde çözüm üretici bireyler rolünü üstlenmesi süreçlere katkı sağlayacak ve bilim diplomasisi açısından işlevsel bir önemi olacaktır.

4.2.4.3.2. STK'lar

STK'lar AB ile ilişkilerde birer aktör olarak öne çıkması ve daha aktif rol üstlenmesi beklenen ve istenen bir aktör olarak sıklıkla dile getirilmiş ve frekans değeri 28 olmuştur. Görüşme kayıtlarında STK, sivil toplum, dernek, vakıf, sivil girişimler, kâr amacı gütmeyen yapılar, kâr amacı gütmeyen platformlar gibi farklı kavramlarla tanımlanan bu yapı için Türkiye'nin sosyo-kültürel çeşitliliğini aktarmada etkin olacağı düşüncesi ile önem atfedilmiştir.

Bakanlıklar, TÜBİTAK, diplomatik misyon temsilcileri gibi aktörlerin AB ile ilişkilerde belirli alanlarda, sorumluluk çerçeveleri dahilinde hareket ederek birtakım sınırlılıklara tabi olduğu düşünülmüş, bunu aşmak için de STK'ların görünürlükleri ve

AB ile ilişkilerini arttırarak toplumun içinden pratikler ve uygulamaları aktarmaları gerekliliği ifade edilmiştir. Savunuculuk rolleri de olan STK'ların özellikle Brüksel'de daha etkin bir varlık sergileyerek Türkiye temsiliyetini AB kurumları sınırlarından çıkarıp topluma entegre edecek çalışmalar ve işbirliklerine öncülük etmesinin süreçlere katkı sağlayacağı değerlendirilmiştir.

STK'ların tematik uzmanlık alanlarında AB bünyesindeki ağlara üye olması, temsilciler göndermesi, kamu-STK işbirliğinin pekiştirilerek Türkiye tanıtımının ve görünürlüğünün desteklenmesi konularında diyalogu geliştirici roller üstlenmesi ve mevcut durumda bu çalışmaları yapan STK'ların sayılarının arttırılması ihtiyacı öne çıkan bulgular arasında yer almaktadır.

4.2.4.3.3. Startup'lar

Startup kavramı, Türkiye'nin BTİ alanındaki yetkinliklerini AB nezdinde en iyi temsil edebilecek aktörler arasında ele alınmıştır. Büyük çoğunluğu teknoloji tabanlı çalışan ve/veya sosyal inovasyona odaklanan startup'ların güncel teknolojik gelişmeleri takip etmesi, teknik konularda politika yapıcılarının gündeme aldığı mevzuat değişikliklerini izlemesi, katma değeri yüksek ürün ve hizmetlerle ekonomik faaliyetler icra etmesi, girişimcilik ekosistemi içinde risk alıp hızlı hareket etmesi ve ticari ilişkiler kapsamında küresel çalışmalar yürütmesi nedeniyle AB ve Türkiye ilişkilerinde sürece katkı sağlayacakları değerlendirilmiştir.

Startup'lar görüşme kayıtlarında zaman zaman KOBİ ya da girişimci olarak ifade edilmiştir. Startup'ların AB nezdinde temsilcilerinin olması, tematik alanlardaki toplantılarda Türkiye'yi temsil etmeleri, karar alma süreçlerine katılım sağlamaları, yalnızca bilim ve teknoloji alanlarında değil ortak üretim ve ticari ilişkiler kapsamında da ağlara üye olarak temsilci görevi üstlenmeleri yoluyla Türkiye'nin AB ile ortak iş yapış ve etkileşim alanlarını genişletme potansiyeline sahip oldukları anlaşılmaktadır.

4.2.4.3.4. Belediyeler

Belediyelerin frekans yoğunluğu diğer aktörlere kıyasla görece düşük olsa da yerel yönetimler, yerel yapılanmalar, yerel yetkililer gibi farklı kavramlar altında da ele alındığı ve AB ile ilişkilerde mevcut durumlarından daha aktif bir rol üstlenmeleri gerektiği görüşleri ifade edilmiştir. Özellikle Brüksel'de temsilcilerinin olması, AB üyesi ülkelerle karşılıklı etkileşime geçerek kurumsal ve bireysel düzeyde işbirlikleri geliştirmeleri, Türkiye'nin farklı alanlardaki çok çeşitli potansiyelini aktarmaları açısından belediyelerin yeni aktörler arasında öne çıkarılması gerektiği değerlendirilmiştir.

Belediyeler BTİ alanındaki yeniliklerin toplumla buluşturulması noktasında Ar-Ge ve inovasyon projelerinin de etkili ortaklarından biridir. Bu kapsamda belediyelerin uygulama içeren Ar-Ge temelli ortak çalışmalarda da konsorsiyumlara dahil olarak Türkiye'nin temsiliyetini projeler kapsamında da sağlaması dikkat çeken bir diğer potansiyel alanı olmuştur.

4.3. İkinci Elden Verilerin Analizi

Tez çalışmasının ikinci elden verilerine doküman inceleme veri toplama tekniği kullanılarak ulaşılmıştır. Bu bölümde Türkiye'nin AB üyelik sürecinde müzakereler kapsamında geline son durumun analizi, AB tarafından Türkiye'nin üyelik sürecini değerlendirmek amacıyla hazırlanan ilerleme ve ülke raporlarında taraflar arasında ilişkilerin genel değerlendirmesi ile 25 no.lu fasıl kapsamındaki değerlendirmelerin analizi, Avrupa Yenilik Karnesi verilerine göre Türkiye'nin BTİ alanlarındaki durumunun analizi ile bilim ve araştırma faslından sorumlu aktörler ve bilim diplomasisi açısından analizlerine yer verilmiştir.

Müzakerelerde geline son durumun analizi

Türkiye'nin AB üyeliği sürecinde 29 Haziran 2005 tarihinde AB Komisyonu tarafından onaylanmak üzere Konsey'e gönderilen Müzakere Çerçeve Belgesi açıklanmış ve söz konusu belge 3 Ekim 2005 tarihinde onaylanarak Türkiye'nin katılım müzakerelerinin başlatılması yönünde karar alınmıştır. Müzakerelerin ilerleyeceği sürecin yol haritasını çıkaran bu belge ile Müzakerelerin Yürütülmesindeki İlkeler, Müzakerelerin İçeriği ve Müzakere İşleyişi bölümleri altında süreç tasarısı gerçekleştirilmiştir. Bu bölümlerin yanı sıra belgenin ekinde Fasıl Başlıklarını Gösteren İlk Liste yer almış ve bu liste ile Türkiye'nin üyelik sürecinde karşılaşması gereken siyasi kriterler 35 fasıl altında belirtilmiştir (Sayın, 2016, s. 52).

AB ve Türkiye ilişkilerinde şu ana kadar müzakereye açılan toplam fasıl sayısı 16, kapatılan fasıl sayısı yalnızca bir olup söz konusu fasılın Bilim ve Araştırma olduğu dikkat çekmektedir. 34- Kurumlar ve 35- Diğer konular fasılları, diğer 33 fasılın kapatılmasının ardından AB ile müzakere edilebilecektir. 34- Kurumlar faslı altında Komisyon, Konsey ya da Parlamento gibi AB kurumlarında temsil oranları kararlaştırılırken, 35- Diğer konular faslında kalkınma fonları, Avrupa Merkez Bankası'na yapılacak ödemeler ya da tek taraflı deklarasyonlar gibi çeşitli konular ele alınabilecektir (T.C. AB Bakanlığı, tarihsiz, s. 13).

Tablo 4.8. *Müzakerelerde Türkiye ilerleme durumu* (AB Başkanlığı, 2021, s. 114)

Müzakerelerde Türkiye İlerleme Durumu	
1. Malların serbest dolaşımı	Ek Protokol ile siyasi blokajlı
2. İşçilerin serbest dolaşımı	GKRY tarafından siyasi blokajlı
3. İş kurma hakkı ve hizmet sunumu serbestisi	Ek Protokol ile siyasi blokajlı
4. Sermayenin serbest dolaşımı	Açık
5. Kamu alımları	Tarama süreci tamamlandı.
6. Şirketler hukuku	Açık
7. Fikri mülkiyet hukuku	Açık
8. Rekabet politikası	Tarama süreci tamamlandı.
9. Mali hizmetler	Ek Protokol ile siyasi blokajlı
10. Bilgi toplumu ve medya	Açık
11. Tarım ve kırsal kalkınma	Ek Protokol ile siyasi blokajlı
12. Gıda güvenliği, veterinerlik ve bitki sağlığı politikası	Açık
13. Balıkçılık	Ek Protokol ile siyasi blokajlı
14. Taşımacılık politikası	Ek Protokol ile siyasi blokajlı
15. Enerji	GKRY tarafından siyasi blokajlı
16. Vergilendirme	Açık
17. Ekonomik ve parasal politika	Açık
18. İstatistik	Açık
19. Sosyal politika ve istihdam	Tarama süreci tamamlandı.
20. İşletme ve sanayi politikası	Açık
21. Trans-Avrupa ağları	Açık
22. Bölgesel politika ve yapısal araçların eşgüdümü	Açık
23. Yargı ve temel haklar	GKRY tarafından siyasi blokajlı
24. Adalet, özgürlük ve güvenlik	GKRY tarafından siyasi blokajlı
25. Bilim ve araştırma	Geçici olarak kapandı.
26. Eğitim ve kültür	GKRY tarafından siyasi blokajlı
27. Çevre	Açık
28. Tüketicinin ve sağlığın korunması	Açık
29. Gümrük birliği	Ek Protokol ile siyasi blokajlı
30. Dış ilişkiler	Ek Protokol ile siyasi blokajlı
31. Dış, güvenlik ve savunma politikası	GKRY tarafından siyasi blokajlı
32. Mali kontrol	Açık
33. Mali ve bütçesel hükümler	Açık
34. Kurumlar	-
35. Diğer konular	-

Türkiye'nin müzakere sürecinde ilerlemesinin mevcut durumu, fasıllar kapsamında Tablo 4.8.'de gösterilmiştir. Tabloda görüldüğü üzere 14 fasıl siyasi blokajlı durumdadır ve bu fasılların açılması için belirtilen siyasi blokajların kalkması gerekmektedir. Altı fasıl için GKRY tarafından blokaj konurken diğer sekiz fasıl Ek Protokol ile blokaj engeline girmiştir. Buradan Türkiye'nin AB üyelik sürecinin yaşadığı siyasi gerginliklerin ve ortak ülkeler ile yaşanan siyasi gündemin etkilerinin üyelik sürecine doğrudan yansımaları olduğu anlaşılmaktadır.

4.3.1. İlerleme raporları ve ülke raporlarındaki durumun analizi

AB, Türkiye'nin müzakere sürecinde bir aday ülke olarak gelişimini ve üyelik yolundaki çalışmalarını izleyip gözlemlemekte ve bu gözlemlerini yıllık raporlar şeklinde kayıt altına almaktadır. İlerleme raporları olarak adlandırılan raporlarda AB ve Türkiye arasındaki ilişkilerin güncel durumu hakkında genel bir açıklamaya yer verildikten sonra üyelik sürecinde ilerleme durumu kriterler kapsamında ele alınmış ve her bir kriter başlığı altına ülke performansına ilişkin gelişmeler açıklanmıştır. Olumlu gelişmelerin yanı sıra olumsuz gözlemlere de yer verilen raporlar, katılım ortaklığı üzerine genel değerlendirmeler yapılarak sonlandırılmıştır. Tez çalışması kapsamında Türkiye'nin Avrupa Eğitim ve Gençlik Programlarına katılım tarihi olan 2004'ten tamamlanan son program dönemi olan 2014-2020 döneminin kapanış yılı 2020'ye kadar analiz çalışması yürütüldüğünden AB'nin Türkiye'nin müzakere sürecini izlediği ilerleme raporları da 2004-2020 yılları arasında ele alınmıştır.

İlerleme raporları, 2016 yılına kadar bu isimle yayınlanırken 2016 yılından sonra *Ülke Raporları* adı ile yayınlanmaya başlanmıştır. Avrupa Komisyonu tarafından yayınlanan raporlar sonrasında Türkiye'nin raporlara ilişkin değerlendirmeleri, resmi basın bildirimleri ve Komisyon'a yapılan geribildirimler yolu ile sunulmuştur. AB, 1998 yılından bu yana yayınladığı raporlara yalnızca 2017 yılında ara vermiş ve 2017 yılında Türkiye için bir ülke raporu yayınlamamıştır. Türkiye'de OHAL koşulları altında erken seçime gidilecek olması, genel seçimlerle birlikte Başkanlık seçimlerinin yapılacağı olması, Seçim Kanunu ve süreçle ilişkili diğer hukuki düzenlemelerde yapılan değişikliklerden çok kısa bir süre sonra seçime gidilecek olunması gibi konularda endişelerini dile getiren Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi açıklamasının ardından, AB'nin 2017 yılı için Ülke Raporu yayınlanmaması üyelik sürecinde taraflar arası ilişkilerdeki uzaklaşma ve gerginliği açıkça yansıtan bir tutum olmuştur (Nas, 2018).

2017 yılında yaşanan bu istisna durum dışında 1998-2023 yılları arasında raporlar düzenli olarak yayınlanmıştır.

Türkiye'nin müzakere sürecinde kapanan tek fasıl olan Bilim ve Araştırma faslı da İlerleme Raporları ve Ülke Raporları kapsamında ele alınmaya devam etmiş ve yıllık performans takibi gerçekleştirilmiştir. 2004-2020 yılları arasında yayınlanan raporlarda AB ve Türkiye arasındaki ilişkilerin genel değerlendirmesi ve özelde de Bilim ve Araştırma faslı üzerine değerlendirmeler aşağıdaki gibidir:

- Türkiye 2004 yılı düzenli ilerleme raporu: 2004 yılı raporunda AB ve Türkiye arasındaki ikili ilişkiler kapsamında siyasi reformlar, insan hakları, Kıbrıs ve anlaşmazlıkların barışçıl yollardan çözümü konularının siyasi gündemi oluşturduğu ve bu gündem dâhilinde taraflar arasında siyasi diyalogun güçlü bir şekilde yürütüldüğü değerlendirilmesine yer verilmiştir (Avrupa Toplulukları Komisyonu, 2004, s.3).

Raporda 17. Bölüm kapsamında Bilim ve Araştırma faslı ele alınarak Türkiye'nin bu alanlarda az da olsa ilerleme kaydettiği, 6. ÇP'ye katılarak başarı oranı düşük olmasına rağmen kapasite artırma çalışmalarına devam ettiği, ÇP'ye katılımla birlikte Türk kurumların Komisyon'un ortak araştırma merkezlerine katılım sağlamaya başladığı ve 12 kurumun sekiz araştırma ağı ile işbirliği kurduğu, TÜBİTAK'ın bütçesinin artan bilimsel faaliyet çalışmaları nedeni ile %35 arttırıldığı, bilim ve araştırma alanındaki işbirliği çerçevesinin oluşturularak programlara katılım sürecinde Ulusal Temas Noktaları kurulduğu yönünde açıklamalara yer verilmiştir. Türkiye'nin bilim ve araştırma alanlarında kapasitesinin geliştirilmeye açık olduğu ve ÇP'ye katılım konusunda hem nitelik hem de nicelik bakımından katılımın arttırılması yönünde çalışmaların devam ettirilmesi gerektiği yönünde değerlendirmeler yapılmıştır (Avrupa Toplulukları Komisyonu, 2004, s.106-108).

- Türkiye 2005 yılı ilerleme raporu: 2005 yılı raporunda AB ve Türkiye arasındaki ikili ilişkiler değerlendirilirken 3 Ekim 2005 tarihinde katılım müzakerelerinin başladığına yer verilmiş ve taraflar arasında hem siyasi hem de kültürel diyalogun geliştirilmesi için sık sık toplantılar düzenlendiği üzerine vurgu yapılmıştır. Siyasi diyalog kapsamında siyasi reformlar, insan hakları, Kıbrıs ve anlaşmazlıkların barışçıl yollardan çözümü konularının ele alındığı belirtilmiş, dış güvenlik ve savunma gibi uluslararası konularda fikir alış-veriş sürecinin başlatılarak bu sürecin 31 no.lu müzakere faslı kapsamında ele alındığı açıklanmıştır. Katılım öncesi dönemde Türkiye'de ve AB'de üyelik ve genişleme politikasından kaynaklanabilecek kaygı, soru ve sorunların ele

alınması için sivil toplum diyalogunun geliştirilmesinin destekleneceği ifade edilmiştir. Diyalogun AB üyesi ülkeler ve aday ülke sivil toplumları arasında bilgi eksikliğinden kaynaklanabilecek önyargı ve endişeleri gidermek amacıyla Türkiye özelinde ele alınacağı, sadece hükümetler ve kamu yönetimi ile sınırlı kalmayarak toplumun tamamını temsil eden yapılara ve kurumlara odaklanılacağı, sivil toplum düzeyinde bilgi eksikliği giderilerek önyargıların yıkılması hedefine ulaşmak için ikili değişim projeleri ve personel hareketliliği gibi mekanizmaların hayata geçirileceği ve bunun için 2006 yılında finansal kaynak yaratılacağı belirtilmiştir. Çalışmanın aktörleri ve hedef kitlesi olarak da STK'lar, meslek örgütleri, iş dernekleri, gençlik, üniversite ve medyanın kapsam dahiline alınacağı; belirlenen aktörler ve destek mekanizmaları ile AB ve Türkiye arasındaki bağların karşılıklı olarak güçlendirilmesinin hedefleneceği açıklanmıştır. Ekonomik ilişkiler kapsamında ise Gümrük Birliği konusuna değinilerek genel bir başarı ivmesi yakalandığı; ancak Türkiye'nin malların serbest dolaşımı ve fikri mülkiyet gibi çeşitli konularda henüz yerine getirmediği yükümlülükleri bulunduğu yer verilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2005, s. 4-6).

Raporda Fasıl 25 başlığı altında ele alınan Bilim ve Araştırma kapsamında Türkiye'nin ilerleme kaydettiği ve özellikle TÜBİTAK bünyesinde önemli gelişmeler izlendiği belirtilmiştir. TÜBİTAK'ın 6. ÇP kapsamında Ulusal İrtibat Noktası yapısını güçlendirip personel sayısını arttırmasının yanı sıra diğer kamu kurumları ve hükümet dışı kuruluşlar, üniversiteler ve sanayi ve ticaret odaları arasında köprü görevi gören kurumsal temas noktalarının sayısının arttırılmış olması da olumu değerlendirilmiştir. Projelere katılım sayısının düşük olmasına rağmen bir önceki yıla kıyasla artmış olması, bu alanda çabaların devam etmesi ve insan kaynağı kapasitesinin geliştirilme çabalarının varlığı vurgulanmıştır. Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu (BTYK) toplantılarının devam etmesi, Türkiye'nin Vizyon 2023 stratejisi ile öncelik verilmesine ihtiyaç duyulan teknoloji alanlarını tespit etmiş olması, TÜBİTAK'ın araştırma için ayırdığı bütçe miktarının artmaya devam etmesi, sadece fen bilimleri değil sosyal ve beşeri bilimler alanındaki çalışmalara verilen desteğin arttırılmış olması, TÜBİTAK'ın Milli Eğitim Bakanlığı ile protokol imzalayarak bilim ve araştırma alanında kurumlar arası diyalogun geliştirilmesi konuları olumlu değerlendirilen konular arasında ele alınmıştır. Bununla birlikte TÜBİTAK Başkanı ve Bilim Kurulu üyelerinin atamaları sürecinde izlenen prosedürlerde hukuki şeffaflığın sağlanması gerekliliğine dikkat çekilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2005, s. 134-136).

- Türkiye 2006 yılı ilerleme raporu: 2006 yılı raporunda AB ve Türkiye arasındaki ikili ilişkiler değerlendirilirken katılım sürecinin ilk aşaması olan tarama sürecinin 2006 yılı Ekim ayında tamamlandığı, Bilim ve Araştırma alanında müzakerelerin açıldığı ve söz konusu faslın Haziran ayında geçici olarak kapatıldığı, Ortaklık Anlaşması süreçlerinin tatmin edici şekilde ilerlemeye devam ettiği, Gümrük Birliği kapsamında ticari ilişkilerin artarak ilerlediği konularında olumlu geribildirimlere yer verilmiştir. Öte yandan Gümrük Birliği'ne ilişkin kısıtlamaların Türkiye tarafından henüz kaldırılmadığı ve GKRY ile malların serbest dolaşımı gibi konularda işletilen kısıtlamaların kaldırılması gerekliliğine yönelik çağrıda bulunulmuştur. Demokrasi ve hukukun üstünlüğünü, insan haklarını, azınlıkların korunması gibi konular Genişletilmiş Siyasi Diyalog ve Siyasi Kriterler başlığı altında ele alınmış olup bu alanlarda reform çalışmalarının başlatıldığı, gelişmeler kaydedildiği; ancak sendikal haklar, kültürel çeşitlilik ve azınlıklara uluslararası standartlar çerçevesinde saygı gösterilmesi, sivil-asker ilişkilerini AB uygulamalarıyla uyumlaştırılması gibi konularda kısıtlı ilerlemeler yaşandığı konusuna yer verilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2006, s. 3-22).

Raporun Üyelik Yükümlülüklerini Yerine Getirme Kabiliyeti bölümü altında yer alan Fasıl 25: Bilim ve Araştırma başlığı altında *Türkiye'nin Avrupa Araştırma Sahası'na halihazırda iyi biçimde entegre olduğu* ifadesine yer verilerek 6. ÇP katılımının arttığı, Türkiye'nin Ar-Ge bütçesine ayırdığı payın büyük oranda artış gösterdiği, bilim ve araştırma beceri ve kabiliyetlerini geliştirdiği, bütünleşmiş bir araştırma stratejisinin oluşturulup uygulanmasında başarılı olduğu vurgulanmıştır. Bununla birlikte özel sektörün araştırma süreçlerine katılımının artırılması, KOBİ'lerin teşvik edilmesi, Bilim Konseyi üyelerinin atanması gibi konularda hukuki açıklık getirilmesi hususları iyileştirmeye açık alanlar olarak gösterilmiştir. Genel olarak değerlendirildiğinde ise Türkiye'nin bilim ve araştırma alanı özelinde katılıma hazır olduğu ifadesine yer verilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2006, s. 64-65).

- Türkiye 2007 yılı ilerleme raporu: Raporda Türkiye'nin GKRY ilişkilerinde uygulamaya aldığı kısıtlamalar nedeniyle AB Konseyi'nin 2006 yılı Aralık ayında sekiz fasılda müzakerelerin açılmaması kararı aldığı bilgisine yer verilmiştir. Ortaklık Anlaşması Ek Protokolü'nün tam olarak uygulandığının teyit edilmesine kadar da diğer tüm fasılların kapatılmaması kararı alındığı ifade edilmiştir. Tarama sürecinin, geliştirilmiş siyasi diyalogun ve mali yardımların devam ettiği belirtilerek 2006 Türkiye Ulusal Programı çerçevesinde, AB ve Türkiye arasında projeler için 2007 yılında iki ayrı

finansman anlaşması imzalanarak AB destekli projelere 370 milyon Avro finansman kaynağı sağlandığı ifade edilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2007, s. 3-4).

Raporun Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenebilme Yeteneği bölümü altında yer alan Fasıl 25: Bilim ve Araştırma başlığı altında Türkiye'nin bu alanlarda kaydettiği ilerlemenin iyi düzeyde olduğu belirtilmiştir. Türkiye'nin 6. ÇP'nin son iki yılında başarı oranını %18.7 oranına çıkarttığı, ancak potansiyelini henüz tam olarak gerçekleştiremediği belirtilmiştir. ÇP'ye katılımın kesintisiz ilerlediği ve Türkiye'nin 2007-2013 yılları arasında sürdürülecek 7. ÇP'ye katılım sağladığı ifade edilmiştir. Türkiye'nin araştırma stratejisi geliştirme ve uygulama alanında ileri düzeyde olduğu; ancak özel sektör ve KOBİ'lerin araştırma alanına katılımının güçlendirilmesi ve araştırmacı sayılarının artırılması hususlarının iyileştirmeye açık alanlar olarak varlığını sürdürdüğü raporlanmıştır (Avrupa Komisyonu, 2007, s. 68).

- Türkiye 2008 yılı ilerleme raporu: Raporda taraflar arasında geliştirilmiş siyasi diyalogun devam ettiği, Gümrük Birliği ile taraflar arası ticaretin arttığı ve Türkiye'nin AB'nin 7. ticari ortağı konumuna geldiği, Katılım Ortaklığı kapsamında reformların iletılması için rehberlik sürecinin devam ettiği, mali yardımların sürdürüldüğü konuları ele alınmıştır. Bununla birlikte Türkiye'nin malların serbest dolaşımı, ulaştırma gibi alanlarda GKRY'ye yönelik sınırlandırmaları kaldırması çağrısı yapılmış; Türkiye'nin hayvan ürünleri ithalatı kapsamında uzun süredir devam eden ithalat yasağı konusunda herhangi bir ilerleme kaydedilemediği belirtilmiştir. Siyasi kriterler kapsamında Türk hükümetinin AB katılım sürecine ve reformların hayata geçirilmesine yönelik bağlılığının devam ettiği belirtilmiş; ancak henüz tutarlı ve kapsamlı bir siyasi reform programının hayata geçirilemediğini ifade ederek bu alanın iyileştirilmeye açık olduğu vurgulanmıştır (Avrupa Komisyonu, 2008, s. 4-6).

Raporun Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenebilme Yeteneği bölümü altında yer alan Fasıl 25: Bilim ve Araştırma başlığı altında Türkiye'nin Avrupa Araştırma Alanı'na her geçen gün daha fazla entegre olmaya devam ettiği, 7. ÇP'ye katılımının 6. ÇP'ye kıyasla daha üst seviyede ilerlediği, 2008 yılı Mart ayında Ar-Ge faaliyetlerine katılımın teşviki için yeni bir kanunun kabul edildiği ve bu sürecin İşletme ve Sanayi Politikası isimli 20 no.lu fasıl kapsamında ilerlemeye katkı sağladığı, araştırmacı sayılarının artırılması için Ulusal İnsan Kaynakları Stratejisi'nin kabul edildiği bilgilerine yer verilerek Türkiye'nin 25 no.lu fasıl altındaki ilerlemesi olumlu değerlendirilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2008, s. 77).

- 2009 yılı Türkiye ilerleme raporu: Raporda taraflar arasında güçlendirilmiş siyasi diyalogun devam ettiği; ancak GKRY'ye yönelik Türkiye'nin ulaştırma ve malların serbest dolaşımı konusunda uyguladığı kısıtlamaların devam etmesi, hayvan ürünleri ithalatı yasağının sürmesi, ithalat lisansları gibi fikri mülkiyet hakları kapsamına giren birtakım taahhütlerin henüz yerine getirilmemesi gibi sorun alanlarının varlığını koruduğu belirtilmiştir. Türkiye'nin, AB ile ilişkili konularda koordinasyonu sağlamakla sorumlu kurumu olan Avrupa Birliği Genel Sekreterliği'nin yapısı ve işleyişinde yapılan iyileştirmelerle kurumun daha etkin çalışmalar sürdüreceğine yönelik beklenti ifade edilmiş, rapor dönemine giren zaman diliminde Türkiye'nin Avrupa kurumlarına yaptığı ziyaretlerin üst düzeyde gerçekleşerek artmış olmasının olumlu değerlendirildiğine yer verilmiştir. 2009 yılı Ocak ayında Türk Hükümeti tarafından ilk kez bakan statüsünde bir AB Başmüzakerecisi atadığına dikkat çekilerek bu sayede yalnızca bakanlıklar arasındaki koordinasyon değil aynı zamanda sivil toplum ve diğer paydaşlarla da etkileşimin artırılarak AB'ye katılım sürecinin daha iyi anlaşılmasına yönelik çalışmalar yapılabileceğine vurgu yapılmıştır. Bu gelişmelerin yanı sıra henüz siyasi kriterler ve reform çalışmaları bakımından somut bir ilerleme kaydedilemediğinin de altı çizilmiştir (Avrupa Toplulukları Komisyonu, 2009, s. 5-8).

Raporun Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenebilme Yeteneği bölümü altında yer alan Fasil 25: Bilim ve Araştırma başlığı altında Türkiye'nin Ar-Ge politikalarının tasarlanarak ilgili tüm paydaşları ve kurumları kapsayıcı şekilde koordinasyon faaliyetlerini yürütmek üzere bir devlet bakanı atandığı belirtilmiştir. KOBİ'lerin ve özel sektörün araştırmaya katılımını teşvik edecek çalışmaların hem mevzuat geliştirme hem de uygulamaya geçirme noktasında iyileştirilmeye devam ettiği, 7. ÇP'ye katılımın artarak devam ettiği, ÇP'nin yanı sıra EUREKA, Eurostarts, COST gibi farklı programlara da katılım sağlandığı, Marie Curie burs programı kapsamında Türk öğrencilerinin ve araştırmacıların faydalanma oranlarının arttığı ve genel olarak Avrupa Araştırma Alanına uyumlanma sürecinin iyi düzeyde olduğuna yer verilmiştir (Avrupa Toplulukları Komisyonu, 2009, s. 78-79).

- Türkiye 2010 yılı ilerleme raporu: Raporda AB ile Türkiye arasında 2009 yılı Kasım ayı ve 2010 yılı Temmuz ayında bakanlar seviyesi siyasi diyalog toplantıları yapıldığı, 2010 yılı Şubat ayında siyasi direktörler seviyesinde bir toplantı gerçekleştirildiği ve bu görüşmelerde Türkiye'nin müzakere sürecinde siyasi kriterler kapsamında karşılaştığı zorlukların ele alındığı belirtilmiştir. Taraflar arasında dış

politika konularının ele alındığı görüşmelerin sürdürüldüğü ve Türkiye’den Avrupa kurumlarına ziyaretlerin gerçekleştirildiği belirtilmiştir. Ekonomi alanındaki diyalogun da ikili toplantılar kapsamında ilerlediği ve Gümrük Birliği kapsamında değerlendirildiğinde Türkiye’nin AB’nin 7. ticaret ortağı, AB’nin ise Türkiye’nin en büyük ticari ortağı olduğu ifade edilmiştir. Siyasi kriterler kapsamında Anayasa reformu çalışmalarının olumlu değişimlere imkân tanıdığı, ancak süreçte kamuoyu katılımının artırılması gerekliliğine dikkat çekilmiştir. Türkiye’nin üyelik müzakere sürecine hız kazandırmak ve toplumda AB üyeliği hakkında bilgi ve desteği arttırmak amacıyla Türkiye’nin Katılım Süreci İçin Avrupa Birliği Stratejisi’nin hazırlanmış olması olumlu değerlendirilmiştir. Konu bazlı olarak olumlu değerlendirmeler yapılırsa da GKRY ile ilgili konularda ya da Türkiye’nin koyduğu ithalat yasakları ile ilgili hususlarda bir değişiklik olmaması, siyasi kriterler kapsamında yargı sistemi, temel hakların korunması yönünde mevzuatta yapılması gereken değişiklikler ve TBMM İç Tüzüğü’nün iyileştirilmesi gibi çeşitli konularda iyileştirmeye açık yönler vurgulanmaya devam etmiştir (Avrupa Komisyonu, 2010, s. 5-10).

Raporun Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenebilme Yeteneği bölümü altında yer alan Fasil 25: Bilim ve Araştırma başlığı altında Türkiye’nin ÇP’ye katılım sürecinin iyileşerek ve başarı oranı artarak ilerlediği, Ar-Ge için ayrılan ulusal fonların arttığı, 8. ÇP’ye katılım için çalışmaların başladığı, Türkiye BTYK toplantılarının devam ettiği ve eylem planı çalışmalarının ilerlediği belirtilerek bu alandaki çalışmaların gelişmeye ihtiyaç duyulmakla birlikte iyi düzeyde seyrettiği ifade edilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2010, s. 87-88).

- Türkiye 2011 yılı ilerleme raporu: Raporda Türkiye’de STK’ların kapasite gelişimi için AB finansman desteği sağlandığı, Türkiye’nin AB programları ve ajanslarına katılımı için destek sağlandığı, ekonomik ve siyasi ilişkiler için diyalogun devam ettiği; ancak GKRY ile ilişkiler, Gümrük Birliği kapsamındaki kısıtlanan süreçler, 2006 yılından bu yana kapalı olan müzakere başlıklarının durumunun mevcudiyetini koruması gibi sorun alanlarının da 2011 yılında varlığını koruduğu bilgisine yer verilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2011, s. 3-5).

Raporun Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenebilme Yeteneği bölümü altında yer alan Fasil 25: Bilim ve Araştırma başlığı altında Türkiye’nin bu alanda ilerleme sürecinin iyi düzeyde seyrettiği, BTYK kararı ile 2011-2016 Ulusal Bilim, Teknoloji ve Yenilik Stratejisi’nin kabul edildiği, KOBİ’lerin araştırma süreçlerine katılımında iyileşme

gözlemlendiği, araştırma fonu miktarlarında ve araştırmacı sayılarında artış olduğu, Çerçeve Programına katılım oranının yükseldiği, Ortak Araştırma Merkezleri ile AB etkileşiminin arttığı ve kabiliyet gelişimi süreçlerinin desteklendiği vurgulanmıştır. Bu olumlu gelişmelerle birlikte AB ÇP'deki rekabetçiliğin artırılması için daha çok çaba gerektiği konusu da ifade edilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2011, s. 96-97).

- Türkiye 2012 yılı ilerleme raporu: Raporda Türkiye'nin 2012 yılının ikinci yarısında AB Dönem Başkanlığı ile ilişkileri dondurma ve GKRY'nin Dönem Başkanlığı yaptığı süreçte toplantılara katılmama kararı aldığı ifade edilmiştir. AB Zirvesi'nde ise bu karara karşılık Türkiye'nin dönem başkanlığı rolüne gereken saygıyı göstermesi gerekliliğinin hatırlatıldığı ve yapılan açıklamalardan duyulan endişelerin dile getirildiği belirtilmiştir. Türk Hükümeti'nin AB katılım sürecindeki kararlılığını yinelediği ve reform çalışmalarının devam ettiği belirtilmiş ve Türkiye'nin müzakerelerdeki siyasi çıkmazı sıklıkla eleştirdiği bilgisine yer verilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2012, s. 4-11).

Bilim ve Araştırma fasıl başlığı altında ise ilerlemenin iyi düzeyde devam ettiği, ÇP'ye katılım konusunda başarı seyrinin yükselişte olduğu, BTYK toplantılarında alınan kapasite geliştirme ve ulusal strateji belirleme çalışmalarına yer verilerek Türkiye'nin genel olarak bilim ve araştırma başlığı altındaki çalışmalarının yeterli hazırlık düzeyini içerdiği belirtilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2012, s. 100-102).

- Türkiye 2013 yılı ilerleme raporu: Raporda Türkiye-AB ilişkileri konusunda Gümrük Birliği vurgusunun sıklıkla yapıldığı görülmektedir. Avrupa Komisyonu'nun 1996 yılında yürürlüğe giren Gümrük Birliği uygulamasının değerlendirmesini yapacağını ve değerlendirmenin 2013 yılı sonunda tamamlanması beklendiğini ifade edilmiştir. Türkiye, AB'nin altıncı ticaret ortağı olurken AB, Türkiye'nin en büyük ticari ortağı olarak nitelendirilmiştir. Ancak bu derece yoğun ilişkiler olmasına rağmen Türkiye'nin Gümrük Birliği mevzuatına aykırı uygulamaları olduğunun altı çizilmiş ve birtakım taahhütlerin yerine getirilmediği belirtilmiştir. GKRY ile olan ilişkilerin aynı seyrinde ilerlediği ve bir önceki rapor dönemine kıyasla herhangi bir değişim olmadığı, Türkiye'nin 2012 yılı ikinci yarısında AB Dönem Başkanlığı ile ilişkilerini kestiği açıklamasına yer verilmiştir. İlişkilerin tıkandığı alanlarda bir değişim yaşanmazken taraflar arasında elektrik ve doğal gaz gibi enerji alanlarında işbirliğinin geliştirilmesi çalışmalarına başlanmıştır. Ayrıca AB ve Türkiye arasında imzalanan geri kabul anlaşması sonrası vize muafiyeti için çalışmalar başlamış ve Komisyon bir vize muafiyeti yol haritası hazırlamıştır. Göç, enerji, terörle mücadele, ticaret gibi konular taraflar arası

ilişkilerde önemini korumaya devam etmiştir. Raporda “AB ile Türkiye arasındaki ilişkiler” başlığı altında değinilen konulardan biri AB programlarına katılım olmuştur. Türkiye’nin şu ana kadar katılım gösterdiği programlar listelenerek Türkiye’nin programlara katılımının yalnızca Türkiye için değil AB için de büyük önem taşıdığı ifade edilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2013, s. 3-5).

Raporda “Fasıl 25: Bilim ve Araştırma” başlığı altında Türkiye’nin Avrupa Araştırma Alanı’na entegrasyonunun iyi derecede ilerlediği, programlara katılımın artış gösterdiği, bilim merkezleri kurulması için koyulan ulusal hedefler doğrultusunda ilk bilim merkezinin 2013 yılında Konya’da açıldığı, Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı’nın Ar-Ge süreçlerine özel sektörün katılımını arttırarak üniversite-sanayi işbirliğini teşvik edici adımları tasarladığı 2013-2017 stratejik planını yayınladığı bilgilerine olumlu bir değerlendirme ile yer verilmiştir. Öte yandan Ar-Ge harcamalarındaki kamu payının artması gerektiği, Ar-Ge çalışmalarına katılımın ülkenin tamamına yayılmasına ihtiyaç duyulduğu ve 7. ÇP’ye katılım artış gösterse de henüz Avrupa ortalamasını yakalayamadığı için katılımın iyileştirilmesi gerektiği konularına dikkat çekilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2013, s. 69-70).

- Türkiye 2014 yılı ilerleme raporu: Raporda Türkiye’nin 2014 yılını *Avrupa Birliği Yılı* olarak ilan etmesi, üyelik yolundaki kararlılığın bir yansıması olarak değerlendirilmiştir. 2014 yılı Ocak ayında Brüksel’e Başbakanlık düzeyinde yapılan ziyaretlerin de bu kararlılığı destekleyen faaliyetler olduğu yorumlanmış, 2014 yılı Eylül ayında AB ve Türkiye arasındaki üyelik sürecini yeniden canlandıracak olan Avrupa Birliği Stratejisi’nin Türkiye tarafından kabul edildiği belirtilmiştir. Söz konusu strateji kapsamında siyasi reformlar, sosyo-ekonomik dönüşüm ve iletişim stratejilerinin ele alınacağı açıklanmıştır. Taraflar arasında uzlaşmaya varılan bir başka konu başlığı Geri Kabul Anlaşması olmuştur. 16 Aralık 2013 tarihinde imzalanan anlaşma 1 Ekim 2014 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Anlaşma sürecine paralel ilerleyen vize serbestisi çalışmaları için de uzman değerlendirmelerinin başlatıldığı belirtilmiştir. Katılım müzakereleri kapsamında tamamlanan 33 fasıl tarama raporunun dokuz tanesinin Konsey’de görüşülmekte olduğu, ancak çeşitli fasıllarda üye devletlerin mutabakat göstermemesi nedeniyle müzakere sürecinin kesintiye uğradığı belirtilmiştir. 2006 yılından bu yana Türkiye’nin Ortaklık Anlaşmasına Ek Protokol’ünü tamamen uyguladığı teyit edilene kadar blokaj konan fasılların ve GKRY’nin siyasi blokaj koyduğu fasılların durumunda 2014 yılında da bir değişim olmamış ve fasılların blokajı

kaldırılmamıştır. Enerji alanındaki işbirliğinin nükleer enerji konusunu da kapsayacak şekilde genişletildiği, Gümrük Birliği konusunda yayınlanan rapor uyarınca gümrük birliğinin ticari ilişkileri her iki taraf için de olumlu etkilediği, katılım öncesi hazırlık çalışmaları kapsamında Türkiye'nin AB programlarına katılımının kesintisiz şekilde devam ettiği raporun olumlu değerlendirmeleri arasında yerini almıştır (Avrupa Komisyonu, 2014, s. 3-5).

Raporda “Fasıl 25: Bilim ve Araştırma” başlığı altında Türkiye'nin 7. ÇP katılımının artış gösterdiği, ayrıca 8. ÇP olan Ufuk 2020 Programı'na katılım anlaşmasını da 2014 yılı Haziran ayında imzalayarak Program'dan yararlanmaya hak kazanan devletler arasında yerini aldığı belirtilmiştir. Türkiye'nin 10. Kalkınma Planı'nı hazırladığı ve bu planda Ar-Ge kapasitesinin geliştirilmesine yönelik hedefler konduğu, benzer şekilde BTYK tarafından 2023 yılında Türkiye'nin dünyanın en büyük 10 ekonomisinden biri olması yönünde hedefler belirlendiğine dikkat çekilmiştir. Genel olarak Türkiye'nin bilim ve araştırma alanındaki hazırlık seviyesi iyi olarak değerlendirilirken, iyileşmeye açık alanlarda çalışmaların devam etmesi gerekliliği hatırlatılmıştır (Avrupa Komisyonu, 2014, s. 66-67).

- 2015 Türkiye raporu: Raporda Türkiye'nin siyasi kriterleri karşılama konusundaki hızının yavaşladığı, ancak yine de AB üyeliği için kararlı olduklarını ifade eden söylemlerin varlığını korumaya devam ettiği belirtilmiştir. Üyelik yolundaki kararlılık ifade edilmeye devam edilirken hukukun üstünlüğü, ifade özgürlüğü gibi konularda mevzuatın iyileştirilmemesi ve bu alanlarda Avrupa standartlarından uzak kalınmış olması özellikle vurgulanmıştır. Türkiye'deki seçim koşullarına dikkat çekilerek seçimlere katılım oranı göz önünde bulundurulduğunda ülkenin güçlü bir demokrasiye sahip olduğu ifade edilirken seçim mevzuatının ve özellikle de Meclis'te temsil yetkisi kazanabilecek partilerin baraj eşiklerinin yeniden gözden geçirilerek bu konularda iyileştirmeler yapılması gerektiği belirtilmiştir. Türkiye'nin güvenlik açısından zor dönemlerden geçtiği ve terör saldırılarının da yaşanması ile ülke gündemindeki önceliklerin değişerek ülkenin demokratik yapısına zarar vermeyi amaçlayan bu girişimlerin önlenmesi için önemli tedbirler alındığı ifade edilmiştir. İyileştirmeye açık alanlar olarak sivil toplumun katılımının artırılması ve haklarının genişletilmesi, yargı sistemi, yolsuzlukla mücadele çalışmaları, organize suçla mücadelede finansal yaptırımların işletilmesi gerekliliği, insan hakları ve ifade özgürlüğü konuları ön planda tutulmuştur (European Commission, 2015, s. 3-4).

Bilim ve Araştırma Faslı başlığı altında Türkiye'nin Ufuk 2020 Programı'na katılımının iyi ilerlediği, ancak yine de iyileştirmeye açık yanları olduğu ve çalışmaların devam ettirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Avrupa Araştırma Alanı Komitesi'ne Türkiye'den bir temsilcinin aday gösterildiği, ulusal düzeyde teknoloji transferi konularında önemli adımlar atıldığı, bütün Ufuk Avrupa Program Komitelerine Türkiye'den ulusal irtibat kişileri atandığına dair açıklamalar olumlu değerlendirmeler arasında yerini almıştır. İyileştirme önerileri arasında üniversite-sanayi/KOBİ işbirliğinin geliştirilmesi ve ulusal düzeyde araştırmaya ayrılan fonların arttırılması gerekliliğine yer verilmiştir (European Commission, 2015, s. 73-74).

- 2016 Türkiye raporu: Raporda 15 Temmuz 2016 tarihinde yaşanan darbe girişimine yer verilerek Türkiye'nin demokratik yapısına yönelik bu saldırının AB tarafından açıkça kınandığı belirtilmiş ve Türkiye'ye bu süreçte kurumsal düzeyde gerekli desteğin sunulacağı ifade edilmiştir. Türkiye'nin bu süreçte aldığı OHAL kararının uzatılması ve sonrasında işletilen süreçlerde ise hukukun üstünlüğü ve temel haklar konusunun göz ardı edilmemesi, Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri'nin 2016 yılı Ekim ayında sunduğu tavsiyelerin izlenmesi gerektiği vurgusu yapılmıştır. Siyasi kriterlere uyum konusunda Türkiye'nin çalışmalarını devam ettirdiği ve özellikle vize serbestisi için yoğun bir çalışma sergilediği belirtilmiş; ancak bu sürecin ilerletilebilmesi için gerekli temel koşulları ve verilerin korunması kanunu gibi birtakım temel alanlarda AB standartlarının karşılanması gerektiği ifade edilmiştir. Türkiye'nin bu alanda yasal düzenlemeleri iyileştirmesi gerektiği belirtilmiştir. Güvenlik, sivil toplum örgütlerine tanınan haklar, yargı sistemi, yolsuzlukla mücadele, organize suçlarla mücadele, insan hakları, ifade özgürlüğü, GKRY ile ilişkiler ve genel olarak komşularla ilişkiler konusunda Türkiye'nin geliştirilmeye ve iyileştirilmeye açık alanları olduğu vurgulanmıştır (European Commission, 2016, s. 5-8).

Bilim ve Araştırma faslı başlığı altında Türkiye'nin araştırmaya yaptığı yatırımın artış gösterdiği, ancak buna rağmen Avrupa ortalamasının altında olduğu; Avrupa Araştırma Alanı'na entegrasyon için teknoloji transferi konusunu teşvik ettiği, ancak bu alanda da henüz Avrupa Araştırma Alanı ilkelerine tam olarak uyumlanamadığı belirtilmiştir. Ufuk 2020 Programı'na katılım açısından iyi bir başarı sergilediği, bu alandaki çalışmalarını sürdürmesi gerektiği ve özellikle üniversite-sanayi işbirliğini teşvik edici tedbirler almasına ihtiyaç duyulduğu ifade edilmiştir (European Commission, 2016, s. 85).

- 2018 Türkiye raporu: Raporda 15 Temmuz darbe girişimi sonrası OHAL koşulları altında alınan KHK'ların şeffaflık gibi yasal gereksinimlerinin yeniden gözden geçirilmesi gerektiği, 2017 yılı referandumundan sonra Cumhurbaşkanlığı sistemi getiren Anayasal değişiklik sonrası Cumhurbaşkanı'nın özellikle yürütme üzerindeki etkisinin arttığı ve genel olarak güçler ayrılığı sisteminde dengesizlikler olduğu, sivil toplum örgütlerinin haklarını kullanmada sorunlar yaşandığı, organize suçla ve yolsuzlukla mücadele konusunda çalışmaların iyileştirilmesi gerektiği, temel hak ve özgürlükler ile ifade özgürlüğü konularında çalışmalar yapılmasına ihtiyaç duyulduğu konularına yer verilmiştir. Göç konusunda Yunanistan ve Bulgaristan ile işbirliği ilişkileri gelişirken Ege ve Doğu Akdeniz'de Yunanistan ve GKRY ile olan ilişkilerde de gerginlik seviyesinin arttığı ve bu durumun iyi komşuluk ilişkilerine aykırı durumlar teşkil ettiği vurgulanmıştır (European Commission, 2018, s. 3-6).

Raporda "Fasıl 25: Bilim ve Araştırma" başlığı altında Türkiye'nin ilerlemesinin gelişmiş düzeyde olduğuna dikkat çekilmiş ve gelecek yıl için iki konuda iyileştirme beklendiği belirtilmiştir. Bu konulardan ilki Avrupa Araştırma Alanı ile ulusal araştırma alanının uyumlandırılmasına yönelik çalışmalar, ikincisi de AB ÇP'ye katılımın ve başarı oranlarının artırılmasına yönelik çalışmalar olarak açıklanmıştır (European Commission, 2018, s. 88-89).

- 2019 Türkiye raporu: Raporda bir önceki yıla benzer şekilde Cumhurbaşkanlığı sistemi ile birlikte gelen siyasi değişimlere atıflarda bulunularak Cumhurbaşkanı'nın yürütme ve yasama üzerindeki etkisinin arttığı yönünde açıklamalara yer verilmiş, bu durumun yasama-yürütme-yargı arasındaki güçler ayrılığı dengesinde iyileştirme ihtiyacı doğurduğuna dikkat çekilmiştir. Organize suçla ve yolsuzlukla mücadele konusunda çalışmaların iyileştirilmesi gerektiği konuları da yinelenen iyileştirme alanları olarak raporda yer almıştır. 2019 yılında gerçekleşen yerel seçimler öncesi yaşanan süreçlerin ülkede siyasi kutuplaşmayı arttırdığı ve güncel koşullarda siyasi diyalogun iyileştirilmeye ihtiyaç duyduğu konusuna yer verilmiştir. Türkiye'nin göç ve sığınmacılara yönelik politikalarda olumlu adımlar attığı ve bu konuda Mart 2016 tarihli Türkiye-AB Mutabakatı'na uyumlu ilerlendiği belirtilmiştir. Öte yandan vize serbestisi çalışmaları konusunda da herhangi bir ilerleme kaydedilmediğine yer verilmiştir (European Commission, 2019, s. 3-7).

Bilim ve Araştırma alanında ise Türkiye'nin gelişmiş düzeyde olduğu ve açık veri ve elektronik altyapılar gibi alanlarda gözle görülür bir ilerleme kaydettiği konusunda

olumlu değerlendirmeler yapılmıştır. İyileştirmeye açık alanlar olarak araştırma ve inovasyon konularında kümelenme çalışmalarına önem verilmesi, ulusal stratejiler ve altyapılar ile BTİ alanlarının desteklenmesi, Avrupa Araştırma Alanı ile ulusal araştırma alanının uyumlandırılması konusunda çalışmaların devam ettirilmesi ve Ufuk 2020 Programı'ndan en yüksek derecede faydalanılması için faaliyetlerin sürdürülmesi gerektiği vurgulanmıştır (European Commission, 2019, s. 90).

- 2020 Türkiye raporu: Raporda 2018 ve 2019 raporlarında yer verilen yargı sistemi, yolsuzlukla ve organize suçlarla mücadele, sivil toplum üzerindeki baskı, Ege ve Doğu Akdeniz'de GKRY ve Yunanistan'la yaşanan gerginlikler gibi konular yeniden ele alınarak iyileştirilmeye açık konular arasında gösterilmiştir. İnsan hakları ve ifade özgürlüğü alanlarında koşulların gerilemesinin ilerlediğine dikkat çekilerek OHAL koşullarının kaldırılmasına rağmen bu alanlarda bir ilerleme kaydedilemediğine yer verilmiştir. Raporda dış politika kapsamında komşularla ilişkiler açısından yalnızca GKRY ve Yunanistan konusunda olumsuz değerlendirmeler yapılmamış, benzer şekilde Türkiye'nin Suriye'nin kuzeydoğusundaki askerî müdahalesinin de AB tarafından kınandığını ve Türkiye'nin kuvvetlerini geri çekmesi gerektiği ifade edilmiştir. Üyelik sürecinde ise Türkiye'nin yavaş ve kesintili de olsa AB müktesebatına uyum konusunda çalışmalarını sürdürdüğü belirtilerek bazı alanlarda iyileşme yaşanırken bazı alanlarda gerilemeler olduğu bilgisine yer verilmiştir. Buna göre medya, ekonomi politikaları, gümrük birliği, dış politika ve savunma politikası gerileme yaşanan alanlar olurken şirketler hukuku, trans-Avrupa ağları, bilim ve araştırma alanları da çok ileri düzeyde olunan alanlar olarak listelenmiştir (Avrupa Komisyonu, 2020, s. 6-12).

Bilim ve Araştırma faslı kapsamında Türkiye'nin ileri düzeyde olduğu ifade edilirken Avrupa Araştırma Alanı ile ulusal araştırma alanının uyumlandırılması konusunda çalışmaların devam ettirilmesi, 2011-2016 Ulusal Bilim, Teknoloji ve Yenilik Stratejisi'nin yenilenmesi ve 9. ÇP olan Ufuk Avrupa için hazırlık yapmaya başlanması gerektiği belirtilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2020, s. 101-102).

Sonuç olarak AB ve Türkiye'nin ilişkilerinin genel değerlendirmelerinde tekrar eden sorun alanları olduğu dikkat çekmektedir. Komşularla ilişkiler, ulusal politikalara referans verilerek insan hakları ve ifade özgürlüğü konularında dikkat çekilen iyileştirme alanları, üyelik kriterlerinde siyasi blokajlı başlıkların müzakereye açılmama halinin devam etmesi, yasama-yürütme-yargı arasındaki güçler ayrılığı dengesinde yaşanan değişimden kaynaklı eleştirel değerlendirmeler gibi siyasi gündeme ilişkin tespitlerin ve

iyileştirme önerilerinin hazırlanan raporlarda yinelendiği görülmektedir. Öte yandan Bilim ve Araştırma faslı kapsamında Türkiye'nin AB'ye entegrasyonunun iyi düzeyde olduğu, AB Programlarına katılımın her geçen yıl arttığı, Türkiye'de Ar-Ge'ye ayrılan bütçenin de yıllar içinde artış gösterdiği ve programlara katılan araştırmacı sayılarında yükselişe geçildiği, bütün bu iyi değerlendirmelere rağmen iyileşmeye ve gelişmeye açık alanların olduğu ve özellikle özel sektör ve KOBİ'lerin araştırma programlarına katılımlarının artması için çözüm üretilmesi gerekliliği konusunda değerlendirmeler yapılmıştır. Araştırma ve Bilim alanında AB'ye entegrasyonun yüksek düzeyde olduğu belirtilirken Türkiye'nin geliştirmesi gerektiği gözlemlenen alanlara yönelik açıklamalara yer verilmiştir. Bu da Türkiye'nin siyasi açıdan, özellikle blokajlı müzakere fasılları olduğu göz önünde bulundurulduğunda, AB ile ilişkilerinde ilerleme kaydedemediği durağan bir süreç içinde olduğu; ancak BTİ alanlarında işbirliklerinin kesintisiz devam ederek sürekli gelişim içinde olduğunu göstermektedir. BTİ alanlarında entegrasyon düzeyi iyi olmasına rağmen halen geliştirmeye açık yanları olması ise bu alandaki ilişkilerin devam ettirilmesinin Türkiye açısından olumlu yansımaları olacağı ve ulusal düzeyde gelişimin de devam ettirilmesi için itici bir güç olacağı anlamına gelmektedir.

4.3.2. Avrupa Yenilik Karnesi verilerine göre Türkiye'nin BTİ alanlarındaki durumunun analizi

AB, yıllık olarak Avrupa Yenilik Karnesi adı verilen karşılaştırmalı değerlendirme raporunu yayınlarak üye devletler, diğer Avrupa devletleri ve bölgesel komşularının araştırma ve inovasyon alanındaki performanslarını değerlendirmektedir. Bunun yanı sıra Avrupa'nın ilgili alanlarda küresel açıdan hangi düzeyde olduğunu ve diğer devlet ve bölgeler arası bir sıralamada hangi sırada yer aldığını tespit etmektedir. Bu raporlar, devletlerin kendi ulusal sistemlerinde zayıf ya da güçlü oldukları alanları görebilmeleri için diğer devletlerle kıyaslama yapabilecekleri bir veri sunmaktadır ve elde edilen verilere dayalı kategorilendirmelerle devletlerin hangi kategori türünde yer aldığını yayınlamaktadır (http-22).

Türkiye'nin 2004-2023 yılları arasında Avrupa Yenilik Karnesi kapsamında yer aldığı kategoriler yıl bazlı olarak Tablo 4.9.'da gösterilmektedir.

Tablo 4.9. Türkiye'nin 2004-2023 yılları arasında Avrupa Yenilik Karnesi performansı

Yıl	Rapor Adı	İlgili Yıla Ait Yenilikçilik Kategorileri	Türkiye'nin Bulunduğu Kategori	Kaynak
2004	Avrupa Yenilik Karnesi 2004 (European Innovation Scoreboard 2004)	Kategori bulunmamaktadır.	Kategori bulunmamaktadır.	(European Union, 2004)
2005	Avrupa Yenilik Karnesi 2005 (European Innovation Scoreboard 2005)	İleri gelen ülke (Leading country) Ortalama düzeyde ülke (Average performer) Yükselen ülke (Catching-up country) Gerileyen ülke (Losing country)	Gerileyen ülke (Losing country)	(CEDEFOP, 2009)
2006	Avrupa Yenilik Karnesi 2006 (European Innovation Scoreboard 2006)	Yenilik lideri (Innovation leader) Yenilik takipçisi (Innovation follower) Yetişen ülke (Catching-up) Geride kalan ülke (Trailing) Hızla büyüyen ülke (Fast growing)	Kategoriler kapsamında yer almamaktadır.	(European Union, 2006, s. 9-10)
2007	Avrupa Yenilik Karnesi 2007 (European Innovation Scoreboard 2007)	Yenilik lideri (Innovation leader) Yenilik takipçisi (Innovation follower) İlımlı yenilikçi (Moderate innovator) Yetişen ülke (Catching-up)	Yetişen ülke (Catching-up)	(European Union, 2007, s.11)
2008	Avrupa Yenilik Karnesi 2008 (European Innovation Scoreboard 2008)			(European Union, 2008, s.10)
2009	Avrupa Yenilik Karnesi 2009 (European Innovation Scoreboard 2009)			(European Union, 2009, s.12)
2010	Avrupa Yenilik Karnesi 2010 (European Innovation Scoreboard 2010)	Yenilik lideri (Innovation leader) Yenilik takipçisi (Innovation follower) İlımlı yenilikçi (Moderate innovator) Mütevazı yenilikçi (Modest innovator)	Mütevazı yenilikçi (Modest innovator)	(European Union, 2010, s.17)

Tablo 4.9. (Devam) Türkiye'nin 2004-2023 yılları arasında Avrupa Yenilik Karnesi performansı

Yıl	Rapor Adı	İlgili Yıla Ait Yenilikçilik Kategorileri	Türkiye'nin Bulunduğu Kategori	Kaynak
2011	Avrupa Yenilik Karnesi 2011 (European Innovation Scoreboard 2011)	Yenilik lideri (Innovation leader) Yenilik takipçisi (Innovation follower) İlımlı yenilikçi (Moderate innovator) Mütevazı yenilikçi (Modest innovator)	Mütevazı yenilikçi (Modest innovator)	(European Union, 2011, s.17)
2012	Bölgesel Yenilik Karnesi 2012 (Regional Innovation Scoreboard 2012)		Türkiye bölgesel yenilik karnesinde yer almamaktadır.	(European Union, 2012)
2013	Avrupa Yenilik Karnesi 2013 (European Innovation Scoreboard 2013)		Mütevazı yenilikçi (Modest innovator)	(European Union, 2013, s.19)
2014	Bölgesel Yenilik Karnesi 2014 (Regional Innovation Scoreboard 2014)		Türkiye bölgesel yenilik karnesinde yer almamaktadır.	(European Union, 2014)
2015	Yenilik Birliği Karnesi 2015 (Innovation Union Scoreboard 2015)		Mütevazı yenilikçi (Modest innovator)	(European Union, 2015, s.31)
2016	Avrupa Yenilik Karnesi 2016 (European Innovation Scoreboard 2016)	İnovasyon lideri (Innovation leader) Güçlü yenilikçi (Strong innovator) İlımlı yenilikçi (Moderate innovator) Mütevazı yenilikçi (Modest innovator)	İlımlı yenilikçi (Moderate innovator)	(European Union, 2016, s.30)
2017	Avrupa Yenilik Karnesi 2017 (European Innovation Scoreboard 2017)			(http-23, s. 26)
2018	Avrupa Yenilik Karnesi 2018 (European Innovation Scoreboard 2018)			(European Union, 2018, s.26)
2019	Avrupa Yenilik Karnesi 2019 (European Innovation Scoreboard 2019)			(http-24 s. 77)
2020	Avrupa Yenilik Karnesi 2020 (European Innovation Scoreboard 2020)			(http-25, s. 76)
2021	Avrupa Yenilik Karnesi 2021 (European Innovation Scoreboard 2021)	İnovasyon lideri (Innovation leader) Güçlü yenilikçi (Strong innovator) İlımlı yenilikçi (Moderate innovator) Erken aşama yenilikçi (Emerging innovator)	Erken aşama yenilikçi (Emerging innovator)	(http-26, s. 75)

Tablo 4.9. (Devam) Türkiye'nin 2004-2023 yılları arasında Avrupa Yenilik Karnesi performansı

Yıl	Rapor Adı	İlgili Yıla Ait Yenilikçilik Kategorileri	Türkiye'nin Bulunduğu Kategori	Kaynak
2022	Avrupa Yenilik Karnesi 2022 (European Innovation Scoreboard 2022)	İnovasyon lideri (Innovation leader) Güçlü yenilikçi (Strong innovator)	Erken aşama yenilikçi (Emerging innovator)	(European Union, 2022, s.84)
2023	Avrupa Yenilik Karnesi 2023 (European Innovation Scoreboard 2023)	İlımlı yenilikçi (Moderate innovator) Erken aşama yenilikçi (Emerging innovator)		(European Union, 2023, s.90)

AB ile üyelik sürecinde geçici olarak kapanan tek müzakere faslı Bilim ve Araştırma olan Türkiye, Avrupa Yenilikçi Karnesi kapsamında gerileyen ülke, yetişen ülke, mütevazı yenilikçi gibi en alt kategori gruplarında yer almıştır. 2016 yılında bir ilerleme kaydederek bir üst kategori grubu olan ılımlı yenilikçi seviyesine çıkmış ve 2021 yılına kadar bu kategori dâhilinde yer almıştır. Ancak 2021 yılında bir seviye düşüş yaşayarak yeniden en alt kategori olan erken aşama yenilikçi grubuna geçmiş ve 2023 yılı sonuna kadar bu kategori kapsamında yer almıştır. Bu veriler, Türkiye'nin BTİ alanlarında AB ile ilişkilerinin gelişmiş olması ve ulusal düzeyde bilim ve teknoloji politikalarını ön planda tutmasına rağmen hâlâ iyileştirmeye ve geliştirmeye açık alanlarının olduğunu göstermektedir. Avrupa'daki diğer devletlerle kıyaslanarak oluşturulan bu raporlarda, Türkiye'nin BTİ alanlarındaki rekabetçi konumunu güçlendirmek için bilim, teknoloji, Ar-Ge, insan kaynağı kapasitesi iyileştirme, BTİ altyapıları kurma ve işbirliklerini geliştirme alanlarında çalışmalarına devam etmesi gerektiğine dikkat çekmektedir.

Türkiye'nin dâhil olduğu AB eğitim, öğretim, araştırma ve inovasyon programlarına katılımını artırması ve işbirliklerini çeşitlendirmesi, bu alanlardaki iyileşme çalışmalarına katkı sağlayacaktır. Müzakere sürecinde ilgili fasıl kapsamında temel gereksinimleri karşılamış olması, bu alanlardaki çalışmalarının durmaması ve gelişerek devam ettirilmesi önünde yavaşlatıcı bir gerekçe olarak değerlendirilmemelidir.

4.3.3. Bilim ve araştırma faslından sorumlu aktörler ve bilim diplomasisi açısından analizleri

Türkiye'nin AB üyelik sürecinde kapanan tek faslı olan Bilim ve Araştırma faslı özelinde Türkiye İlerleme Raporlarına bakıldığında AB ÇP'ye katılımın yanı sıra üzerinde durulan konulardan birinin de ulusal BTİ politikaları olduğu görülmüştür.

Raporlarda strateji planlarının yapılmış olması olumlu değerlendirilirken, Avrupa Araştırma Alanı ile ulusal araştırma alanının uyumlu hale gelmesi için çalışmaların devam ettirilmesi gerektiği yönünde iyileştirme önerileri sunulmuştur. Türkiye’de, bilim ve teknoloji politikalarının belirlenmesinde farklı aktörlerin katkısı olmuştur. Söz konusu aktörlerin başında ise Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu (BTYK) gelmiştir.

1983 yılında 77 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile kurulan BTYK bilim ve teknoloji politikalarının geliştirilmesinde hükümete yardımcı olmak, ulusal öncelik alanlarını belirlemek, bu alanlarda plan ve programlar geliştirmek ve hedefler koymak, kamu-üniversite-sanayi işbirliğini teşvik edici tasarılar yapmak, araştırma alanlarında insan kaynağı kapasitesini geliştirmek ve ilgili kurumları görevlendirerek kurumlar arası koordinasyonu sağlamak görevlerini üstlenmiştir. İlk kez 9 Ekim 1989 tarihinde toplanan BTYK, toplamda 29 kez toplanmıştır. 1983-2004 yılları arasında yalnızca dokuz kez toplantı gerçekleştirilirken 2004-2016 yılları arasında düzenli toplantılar dönemine geçmiş ve söz konusu yıllar arasında toplamda 20 toplantı gerçekleştirmiştir. BTYK’nin 29’uncu ve son toplantısı 17 Şubat 2016 tarihinde düzenlenmiştir. BTYK’nın faaliyette olduğu dönem içinde tüm sekreteryaya çalışmalarını yürütmekten sorumlu kurum ise TÜBİTAK olmuştur (BTYK, tarihsiz).

9 Temmuz 2018 tarihinde Resmî Gazete’de yayınlanan, 703 sayılı ve Anayasada Yapılan Değişikliklere Uyum Sağlanması Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname isimli Kararname’nin 106. maddesi uyarınca 16 Ağustos 1983 tarihli ve 77 sayılı Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu Kurulmasına İlişkin Kanun Hükmünde Kararname yürürlükten kaldırılmıştır (Anayasada Yapılan Değişikliklere Uyum Sağlanması, 2018). Bu gelişme ile BTYK yapısının sona erdiği görülmektedir.

Aynı yıl BTYK yapısı yerine yeni kurumsal oluşumlar yapılandırılmıştır. 10 Temmuz 2018 tarihli ve 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi’nin 20. maddesi ile Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları kapsamında Bilim, Teknoloji ve Yenilik Politikaları Kurulu kurulmuştur. Kararname’nin 21. maddesinde tüm politika kurullarının başkanının Cumhurbaşkanı olduğu ve kurul üyelerinin Cumhurbaşkanı tarafından atanacağı, yine Cumhurbaşkanı tarafından kurul üyelerinden birinin başkanvekili olarak görevlendirileceği belirtilmiştir. TÜBİTAK Başkanı, Bilim, Teknoloji ve Yenilik Politikaları Kurulu üyeleri arasında yer almaktadır. Aynı Kararname’nin 23. maddesinde Bilim, Teknoloji ve Yenilik Politikaları Kurulu’nun görevleri tanımlanmıştır. Buna göre

Kurul ulusal hedefler doğrultusunda bilim ve teknoloji politika önerileri geliştirmek, Ar-Ge çalışmalarının özendirilmesinden çıktıların ticarileştirilmesine kadar tüm süreçlerde politika önerileri sunmak, stratejik önem taşıyan teknoloji alanlarını belirlemek, bölgesel ve küresel rekabet açısından avantaj kazandıracak alanları tespit edip bu alanlara ilişkin öneriler sunmak, girişimcilik kültürünü yaygınlaştıracak öneriler geliştirmek, sanayide ithalat bağımlılığını azaltacak programlar geliştirilmesini desteklemek, endüstri alanları ve serbest bölge faaliyetlerini değerlendirmek ve gelişimi için stratejiler geliştirmek, internetin ekonomi, toplum, eğitim ve kültür alanlarında daha yaygın ve erişilebilir olması için stratejiler geliştirmek gibi tespit, öneri geliştirme, değerlendirme ve strateji oluşturma görevlerini üstlenmiştir (Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 2018).

15 Temmuz 2018 tarihli, 4 Sayılı ve Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi isimli Kararname ile de TÜBİTAK, AB Başkanlığı, AB Eğitim ve Gençlik Programları Merkezi Başkanlığı ve TÜBA gibi aktörlerin görev tanımları yeniden düzenlenmiştir. 4 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin 3. bölüm 62. maddesi kapsamında AB Başkanlığı'na bağlı Malî İşbirliği ve Proje Uygulama Genel Müdürlüğünün görevleri arasında AB Birlik Programlarına ve Ajanslarına katılımın koordine edilmesi, izlenmesi ve değerlendirilmesine yer verilmiştir. Aynı Kararname'nin 4. bölümü kısa adı Türkiye Ulusal Ajansı olan AB Eğitim ve Gençlik Programları Merkezi Başkanlığı'nın görev ve sorumluluklarını tanımlarken 68. madde kapsamında Merkez'in AB eğitim ve gençlik programlarını duyurmak, programlara katılım faaliyetlerini koordine edip uygulamaya geçirmek ve izlemek, çalışmalarını Komisyona raporlamak, programlara ilişkin tüm süreçlerde Komisyonla görüşmeleri yapıp programlara ilişkin sözleşmeleri imzalamaktan sorumlu olduğunu ifade etmiştir (Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar, 2018).

4 Sayılı Kararname'nin 40. bölümünde TÜBA'nın amaçları, görevleri, kurulları ve işleyişine ilişkin usuller tanımlanmış, 567. maddesinde TÜBA'nın görevlerine yer verilmiştir. Buna göre TÜBA ulusal düzeyde bilimsel önceliklerin saptanması, genç bilim insanlarının teşvik edilmesi, bilim insanları ve araştırmacılara yönelik mevzuat değişikliklerinin önerilmesi, bilimsel çalışmalarını teşvik edici ödüller verilmesi, ulusal bilim stratejilerine yönelik raporlar düzenlenerek ilgili kurumlarla paylaşılması, bilim diplomasisi alanında faaliyetler yürütölmesi ve bu alanın geliştirilmesi ve ulusal bilim

tarihimizin günümüze aktarılması konularında görevler üstlenmiştir. TÜBA'nın görevleri arasında yer alan bilim diplomasisi ifadesi, 13 Kasım 2021 tarihli ve 31658 sayılı Resmî Gazete' de yayımlanan 86 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin 1. maddesi ile alınan karar doğrultusunda 4 Sayılı Kararname'nin 567. maddesine eklenmiştir. Kararname'nin 41. bölümünde yer alan TÜBİTAK'ın görevleri 584. madde kapsamında tanımlanmıştır. Bilim ve teknoloji alanında Ar-Ge faaliyetlerinin koordinesinden tanıtılmasına, teşvik edilmesinden izlenmesine ve raporlanmasına kadar ulusal çapta çok sayıda görev üstlenen TÜBİTAK'ın tanımlı görevleri arasında Türkiye'nin taraf olacağı bilimsel ve teknolojik yardım ve işbirliği anlaşmalarının düzenlenmesi ve anlaşmaların müzakereleri süreçlerinde Cumhurbaşkanlığı'na tavsiyeler sunup anlaşmaların hayata geçirilmesi halinde izleme ve uygulama çalışmalarını yürütmek de yer almıştır (Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar, 2018).

4 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nde tanımlı görevlere bakıldığında AB ilerleme raporları ve ülke raporları kapsamında 25 no.lu Bilim ve Araştırma faslı başlığı altında önerilen iyileştirmelerden sorumlu tek bir kurum olmadığı görülmektedir. Kararname'de AB programlarından genelde sorumlu kurumların belirlenmesinin yanı sıra AB programları özelinde uygulama ve yürütmeden sorumlu olan ve tezin 3. bölümünde *Programların Uygulanışından Sorumlu Aktörler* başlığı altında ele alınan program bazlı uygulayıcı kuruluşlar da bulunmaktadır. Söz konusu kurum ve kuruluşların yapıları, görev ve sorumlulukları incelendiğinde faaliyet alanları içinde "bilim diplomasisi" ifadesi geçen tek kurumun TÜBA olduğu görülmektedir. Ancak TÜBA'nın görev ve sorumlulukları arasında ise AB eğitim ve gençlik programları, AB ÇP, AB girişimcilik programları gibi doğrudan AB tarafından desteklenen araştırma, hareketlilik, eğitim-öğretim programları yer almamaktadır. Ağırlıklı olarak ulusal bilim politikaları ve bilim insanlarına yönelik mevzuatların iyileştirilmesi konularında roller üstlendiği görülmektedir. Bilim diplomasisi ifadesinin AB ile ilişkilerde BTİ temelli programları yürütmekten sorumlu kurumların görev tanımlarında yer almaması, yürütülen çalışmaların üyelik sürecinde işletilen bir diplomasi aracı olarak görülmediği ve teknik bir görev alanı olarak tanımlandığının göstergesi niteliğindedir.

TÜBİTAK'ın bilim diplomasisi çerçevesi altında yaptığı çalışmalar incelendiğinde tanımlı bir bilim diplomasisi politikası ya da eylem planı olduğuna dair herhangi bir kaynağa ulaşılamamıştır. Ancak dönem dönem uluslararası ilişkiler kapsamında yaptıkları faaliyetlerin haberleştirilmesinde bilim diplomasisi kavramına yer verildiği

görülmüştür. Örneğin 2018 yılı Mart ayında “*Bilim Diplomasisi, TÜBİTAK ile Yunus Emre Enstitüsünü (YEE) Bir Araya Getirdi*” başlıklı bir haberde TÜBİTAK ile YEE arasında bilim diplomasisi işbirliği protokolü imzalandığı ve bu protokol kapsamında Türkiye’nin tanıtımı için kültür ve kamu diplomasisi faaliyetlerini yürüten YEE’nin koordinatör olduğu TABİP projesi kapsamında TÜBİTAK’la insan kaynağı, teknik altyapı, ortak bilimsel projeler, karşılıklı bilgi ve veri transferi, kurumsal kapasite gelişimi vb işbirlikleri ile bilim diplomasisi alanında ortak çalışmalar yürütüleceği belirtilmiştir (TÜBİTAK, 2018). Burada bahsi geçen işbirliği bir proje kapsamında tanımlanmış olup sürdürülebilir kurumsal bir bilim diplomasisi misyonu tanımlanmamıştır. Bir başka örnek kapsamında 2023 yılı Mayıs ayında “*Özbekistan’da Bilim Diplomasisi*” başlıklı bir haberde “*TÜBİTAK Başkanı Prof. Dr. Hasan Mandal, Nobel Ödüllü Bilim İnsanı Prof. Dr. Aziz Sancar ile birlikte Özbekistan’da bilim diplomasisi yürüttü, iş birliklerinin geliştirilmesi odaklı temaslarda bulundu,*” bilgisine yer verilmiştir. Haberin detaylarına bakıldığında ise TÜBİTAK ve TÜBA işbirliğinde başlatılacak *Özbekistan Prof. Dr. Aziz Sancar Araştırma Burs Programı* isimli programın tanıtımın yapıldığı anlaşılmaktadır (Özbekistan’da Bilim Diplomasisi, 2023). TÜBİTAK’ın bu çalışma kapsamında TÜBA ile işbirliği yapması ve TÜBA’nın görev tanımları arasında bilim diplomasisi faaliyetlerinin yer alması göz önünde bulundurulduğunda sürecin bilim diplomasisi ilişkisinin TÜBA ile ilişkilendirilebileceği çıkarımını yapmak mümkündür. Örneklerden de anlaşılacağı üzere TÜBİTAK uygulama alanlarında bilim diplomasisi ile ilişkileri yürütmekle birlikte bu faaliyetlerini bilim diplomasisi stratejisi ve/veya eylem planı türünde bir strateji belgesi formatında yayınlamamıştır. TÜBİTAK’ın bu çalışmalarını görev tanımları arasında olan ikili ve çoklu işbirlikleri anlaşmalarının yürütülmesi ve AB ÇP programlarının koordinasyonu kapsamında yürütmekte olduğu değerlendirilmektedir.

AB Başkanlığı ve Türkiye Ulusal Ajansı açısından bilim diplomasisi stratejileri bakıldığında Erasmus+ gibi AB programları koordinasyonunun bilim diplomasisi ile ilişkilendirildiği bir kaynağa ulaşılamamıştır.

YÖK’ün uluslararasılaşma hedef ve stratejileri ise strateji belgeleri formunda yayınlanmaktadır. Yükseköğretimde Uluslararasılaşma Strateji Belgesi 2018-2022 incelendiğinde yükseköğretim alanında gerçekleştirilen uluslararasılaşma faaliyetlerinin dış politika ve kamu diplomasisi alanlarına katkı sağladığı belirtilmekle birlikte doğrudan bilim diplomasisi ifadesinin kullanılmadığı ve bu alanda bir hedef belirlenmediği görülmüştür (YÖK, 2017, s.8). 2021 yılında yayınlanan Yükseköğretimde Hedef Odaklı

Uluslararasılaşma belgesinde de bilim diplomasisi kavramına yer verilmemiş, ancak uluslararası öğrenciler ve değişim programları gibi faaliyetlerin uluslararası diplomasi ve kamu diplomasisi açısından önemli katkılar sunduğuna dikkat çekilmiştir (YÖK, 2021, s. 8-12). Tezin 1.2. *Bilim diplomasisi* bölümünde ele alınan YÖK'ün özel alan ödülleri kapsamında bilim diplomasisi temasına yer verilmesi haricinde YÖK kapsamında bilim diplomasisine özel bir eylem planı ve/veya strateji belgesi oluşturulmamıştır.

Türkiye'nin BTİ alanında faaliyet gösteren kurumları ve AB üyelik sürecinde Bilim ve Araştırma faslı kapsamında sorumluluk üstlenen kurumlarının bilim diplomasisi temalı bir strateji belgesi oluşturmadığı ve hedefler belirleyerek bir eylem planına dönüştürmediği görülmektedir. Resmi görev tanımları arasında bilim diplomasisi ifadesi geçen tek kurumun TÜBA olduğu; ancak TÜBA'nın resmi internet sitesinde de uluslararası ilişkiler kapsamında çalışma grupları ile ikili ve çok taraflı işbirliği kurduğu kurumların listesine yer verilirken bilim diplomasisine ilişkin özel bir alan ayrılmadığı görülmektedir (TÜBA, tarihsiz).

4.4. Elde Edilen Verilerin Değerlendirmesi ve Ortaya Çıkan Sonuçların AB ve Türkiye İlişkilerine Etkisi

Tez çalışması kapsamında birinci ve ikinci elden edilen verilerin incelenmesi sonucunda AB ve Türkiye ilişkileri, Türkiye'nin AB'ye üyelik süreci, AB ve Türkiye alanında BTİ alanlarında işbirlikleri, bu işbirliklerinin üyelik sürecine etkisi, AB ve Türkiye arasındaki ilişkilerin canlı tutulması için BTİ alanlarındaki işbirliklerinin bir etkisi olup olamayacağı ve bu tür işbirliklerinde hangi aktörlerin AB ve Türkiye arasında bilim diplomasisi çerçevesinde hizmet sunarak taraflar arası yakınlaşmayı geliştirebileceği konularında bulgular elde edilmiştir. Bunun yanı sıra Türkiye'nin BTİ alanlarında AB ile ilişkileri yönetmek için ulusal düzeyde izlediği politikalar, görevlendirdiği aktörler, bilim diplomasisi çalışmaları ve BTİ alanlarında Avrupa Yenilik Karnesi kapsamında izlediği performans incelenerek bulgulara ulaşılmıştır. Elde edilen veriler, tezin dört temel varsayımı ve tezin kuramsal çerçevesi açısından değerlendirilecektir. Tezin amaçları ve araştırma soruları uyarınca öne sürdüğü dört temel varsayımı aşağıdaki gibidir:

5. *Varsayım:* AB ve Türkiye ilişkileri, mevcut durumda ekonomik ve siyasi sorunlarla karşı karşıyadır.
6. *Varsayım:* AB ve Türkiye ilişkilerindeki mevcut sorunlar Türkiye'nin adaylık ve müzakere sürecine olumsuz etki etmektedir.

7. *Varsayım:* AB ve Türkiye arasında bilim ve teknoloji alanlarındaki ilişkiler, mevcut diğer sorunlardan daha az etkilenmektedir
8. *Varsayım:* AB kurucu anlaşmaları temelinde Türkiye ile AB ilişkilerini canlı tutmak için bilim ve teknoloji konularına odaklanılarak bilim diplomasisi bir araç olarak kullanılabilir.

Dört varsayım altında kategorilendirilen toplam 12 tane bulguya erişilmiş olup tezin varsayımları kapsamında açıklamaları aşağıda sunulmuştur:

1. Varsayım: AB ve Türkiye ilişkileri, mevcut durumda ekonomik ve siyasi sorunlarla karşı karşıyadır.

Birinci ve ikinci elden verilerin analizi sonucunda bu varsayıma ilişkin bir temel bulguya ulaşılmıştır. Buna göre AB ve Türkiye ilişkilerinin mevcut durumunda ekonomik ve siyasi sorunlar bulunmaktadır. Söz konusu sorunlar arasında komşularla ilişkiler, GKRY ile ilişkilerden kaynaklı sorunlar, AB'nin Türkiye'nin insan hakları ve ifade özgürlüğü gibi alanlarda gerileyen koşulları olduğunu öne sürerek eleştirel bir yaklaşım izlemesi ve bunu ülke raporlarına yansıtması, vize sorunu, Gümrük Birliği'nin güncellenmesi, Doğu Akdeniz'de yaşanan enerji krizleri öne çıkan sorun alanları arasındadır.

AB, ilerleme raporları ve ülke raporlarında Türkiye'nin AB değerlerinden uzaklaşmaya başladığı ve iç siyasetinde kutuplaşma, insan hakları, ifade özgürlüğü, yasama-yürütme-yargı arası güçler ayrılığında hukukun üstünlüğünü olumsuz yönde etkileyecek uygulamalara yöneldiği yönünde açıklamalara yer vermektedir. Türkiye'de ise özellikle GKRY konusunda AB'nin uluslararası hukuka aykırı bir yaklaşım içinde olduğu, bütün aday ülkelere eşit bir duruş sergilemediği gibi konularda AB'ye yönelik değerlendirmelerin yapıldığı görülmektedir. Bu süreçler taraflar arasında bir güven sorunu olduğu konusuna da dikkat çekmektedir.

Elde edilen veriler, 1. varsayımın doğrulandığını göstermektedir.

2. Varsayım: AB ve Türkiye ilişkilerindeki mevcut sorunlar Türkiye'nin adaylık ve müzakere sürecine olumsuz etki etmektedir.

Birinci ve ikinci elden verilerin analizi sonucunda bu varsayıma ilişkin iki temel bulguya ulaşılmıştır. Birinci bulgu, AB ve Türkiye ilişkilerindeki sorun alanlarının müzakere sürecine olumsuz etki ettiği, ikinci bulgu ise yalnızca taraflar arası sorunların değil tarafların iç işlerinde yaşadığı sorunların da Türkiye'nin adaylık ve müzakere süreçlerine olumsuz etki ettiğini göstermektedir.

AB ve Türkiye'nin müzakere sürecinde üyelik kriterleri kapsamında gelinen son durum Tablo 4.8.'de gösterilmiştir. Buna göre Avrupa Komisyonu'nun Türkiye'nin Ortaklık Anlaşmasına Ek Protokolü tam olarak uyguladığını teyit edilinceye kadar sekiz müzakere başlığını açmama ve diğer bütün fasılların da geçici olarak kapanmaması yönünde 2006 yılında aldığı karar geçerliliğini korumaktadır ve söz konusu fasıllar hâlâ siyasi blokajlı konumdadır. 2009 yılında da GKRY tarafından siyasi nedenlerle bloke edilen altı fasıl da aynı şekilde siyasi blokajlı statüsünde olup bu alanlarda üyelik müzakereleri ilerletilememektedir. Siyasi sorunların müzakere süreçlerine doğrudan etki ettiği bu koşullar, AB ve Türkiye ilişkilerinde üyelik sürecinin tıkanmasına yol açmıştır.

Bu varsayım kapsamındaki ikinci bulgu ise üyelik süreci ile ilişkili süreçlerde müzakere çerçevesinin yanı sıra tarafların kendi iç işleyişlerine dayalı sorunların da olumsuz etkileri olabileceğini göstermektedir. Buna göre AB'nin genişleme politikası ve özellikle göç krizinden sonra üye devletlerin ulusal çıkarlarını ön planda tutan politikalara yönelmesi yönündeki gelişmeler, AB ile üyelik sürecinin sadece müzakereye konu fasılların kapatılması ile ilişkili olmadığını ve müzakere çerçeve belgesi dışındaki etkenlerin de üyelik sürecine olumsuz yansımaları olduğunu ortaya koymuştur. AB'nin genişleme politikaları kapsamında ifade edilen hazmetme kapasitesinin Türkiye'nin nüfusu ve diğer demografik nitelikleri göz önünde bulundurulduğunda Türkiye'yi yeni bir üye olarak kabul etmeye hazır olup olmadığı üyelik sürecine etki edecek bir faktördür.

Elde edilen veriler, 2. varsayımın doğrulandığını göstermektedir.

3. Varsayım: AB ve Türkiye arasında bilim ve teknoloji alanlarındaki ilişkiler, mevcut diğer sorunlardan daha az etkilenmektedir.

Birinci ve ikinci elden verilerin analizi sonucunda bu varsayıma ilişkin üç temel bulguya ulaşılmıştır. Birinci bulgu, AB ve Türkiye arasında BTİ alanlarındaki ilişkilerin mevcut diğer sorunlardan daha az etkilendiğini, ikinci bulgu taraflar arası siyasi sorunların dile getirildiği kaynaklarda BTİ alanlarına ilişkin bir sorun alanına yer verilmediğini ve üçüncü bulgu da taraflar arasında BTİ alanlarındaki ilişkilerin mevcut sorun alanlarından etkilense dahi taraflar arası diyalogun sürdürülmesi yönünde olumlu katkılar sunduğunu ortaya koymaktadır.

AB ve Türkiye arasında bilim ve teknoloji alanlarındaki ilişkilerin mevcut diğer sorunlardan daha az etkilendiğinin en önemli göstergesi Türkiye'nin 2004'ten bu yana AB programlarına farklı program anlaşmaları ile katılım göstermeye devam etmesi olmuştur. Hayatboyu öğrenme ve Erasmus+ gibi AB birlik programları, 7. ÇP ve Ufuk

2020 gibi AB ÇP'leri, COSME gibi girişimcilik odaklı programlar örneklerinde görüldüğü üzere yıllar içinde çok sayıda programa katılım gösterilmiştir. Yeni programlara katılım faaliyetleri de devam etmektedir. Örneğin Türkiye, 2023 yılında Dijital Avrupa Programı'na katılım anlaşması imzalayarak programa erişim hakkı kazanmış ve bu program kapsamında Türkiye'de dijital inovasyon merkezlerinin açılabilmesi için çalışmalara başlanmıştır (AB Türkiye Delegasyonu, 2023). Yakın zamanda gerçekleşen bu gelişme, Türkiye'nin AB ile diğer sorun alanlarında yaşadığı süreçlerden bağımsız olarak bilim ve teknoloji alanlarındaki işbirliğine katılım konusunda istekli ve kararlı olduğunu göstermektedir. Benzer bir yaklaşımın AB tarafında da hâkim olduğunu söylemek mümkündür. 2024 yılında bilim, araştırma, teknoloji ve inovasyona ilişkin Yüksek Düzeyli Diyalog toplantısının İstanbul'da gerçekleşmesi ve AB Komisyonu'nun Inovasyon, Araştırma, Kültür, Eğitim ve Gençlikten Sorumlu Üyesi ile Türkiye Cumhuriyeti Sanayi ve Teknoloji Bakanı'nın söz konusu temalarda bir araya gelerek yeni dönem stratejiler belirlemesi, ilişkilerin tıkanıp diğer işbirliği alanlarına kıyasla BTİ alanlarının sorunlardan daha az etkilendiğini gösterir niteliktedir. Bu yönüyle AB ve Türkiye arasındaki BTİ temelli işbirliklerinin üyelik sürecine bir katkı sağlaması ve siyasi nedenlerle tıkanan ilişkiler olmasına rağmen tarafların bir araya gelerek ortak stratejiler üretmesine imkân sağlayan bir etkileşim alanı sunması da bu bulgu kapsamında öne çıkan tespitlerden biri olmuştur. Hem birinci hem de ikinci elden veriler eğitim, öğretim, bilim, teknoloji ve Ar-Ge alanlarında işbirliklerinin tarafların çıkarları ile uyumlu olması nedeniyle söz konusu alanlarda ilişkilerin tamamen durma noktasına gelme olasılığının son derece düşük olduğunu ve bu alana yansıtacak vize sorunları gibi teknik sorunların karşılıklı iletişim ve etkileşim ile aşılabileceği sonucunu doğurmuştur.

Bu varsayım kapsamında ortaya çıkan ikinci bulgu AB ilerleme ve ülke raporları, alan uzmanları ile görüşmeler, Türkiye'nin ulusal mevzuatında değişim gerektiren gerekçelendirmeler ve diğer çeşitli referans dokümanlarında AB ve Türkiye arasındaki ilişkilere yansıyan sorun alanları belirtilirken eğitim, öğretim, bilim, teknoloji ve Ar-Ge alanlarında yaşanan bir sorunun siyasi ya da ekonomik sorunlar kapsamında yer almamasıdır. Söz konusu alanların, ilişkilerde bir sorun alanı olmaktan ziyade ilişkilerin en sorunsuz ilerlediği alanlar olarak nitelendirildiği görülmüştür. Görüşmelerde konuya ilişkin fikirlerini paylaşan alan uzmanları da bu alanlarda üyelik sürecini olumsuz etkileyecek bir sorun yaşanması olasılığının düşük olduğuna dikkat çekerek sürece etki

eden vize sorunu dışında frekans yoğunluğu yüksek olan farklı bir kategoriye ve kavrama yer verilmediği dikkat çekmiştir.

Bu kapsamda ortaya çıkan üçüncü bulgu ise AB ve Türkiye arasında bilim ve teknoloji alanlarındaki ilişkilerin mevcut diğer sorunlardan daha az etkilendiği; çünkü bu alanlardaki işbirliklerini mümkün kılan ortak araştırma programlarının belirli kurallar ve prosedürler çerçevesinde yürütülmesini, bu kuralların varlığının ortak çalışma için eşit bir zemin hazırlanmasını ve bu sayede de hem AB hem de Türkiye tarafından programlara katılan faydalanıcıların BTİ alanları özelinde AB değerlerini paylaşarak ortak bir çalışma ve iletişim dilinde buluşabilmesini mümkün kılmasıdır. Küresel ve bölgesel sorunlara çözümler üretmek, toplumsal refahı geliştirmek, insan kaynağı kapasitesini iyileştirmek, ekonomiye katkı sağlamak gibi ortak sorunlara çözümler hedefi ile tasarlanan BTİ programlarına katılmanın her iki taraf açısından da önemli kazanımları olması, bu nedenle programlar bazında işbirliklerinin sürdürülmesinin ulusal karar alıcılar açısından da desteklenmesi ilgili alanların diğer mevcut sorunlardan daha az etkilenmesine yol açan unsurlar arasında kabul edilmektedir.

Tezin 3. varsayımı kapsamında elde edilen bu bulgular, aynı zamanda tezin kuramsal çerçevesini oluşturan konstrüktivizmin önermeleri ile de örtüşmektedir. Konstrüktivizme göre bireyler, belirli kurallar çerçevesinde davranışlar sergileyerek içinde bulundukları toplumu şekillendirme ve değişime önayak olma etkisine sahiptir. AB ve Türkiye ilişkilerinde, AB programları kapsamında program kuralları ve tanımları dâhilinde işbirliği kurmaya başlayan taraflar ortak bir dil ve ortak bir çalışma alışkanlığı geliştirmiştir. Birlikte çalışma istekliliğinin sadece sözde kalmayıp eyleme dökülebilmesi, bireylerden başlayan tanışıklığın sürdürülebilir kurumsal ilişkilere dönmesine imkân tanımıştır. BTİ alanlarında yakalanan ve diğer alanlardan farklılık arz eden bu işbirliği algısı, süreçlerin siyasi ve ekonomik alanlarda yaşanan sorun alanlarından görece daha az etkilenmesinde önemli bir etkidir.

Elde edilen veriler, 3. varsayımın doğrulandığını göstermektedir.

4. Varsayım: AB kurucu anlaşmaları temelinde AB ve Türkiye ilişkilerini canlı tutmak için bilim ve teknoloji konularına odaklanılarak bilim diplomasisi bir araç olarak kullanılabilir.

Birinci ve ikinci elden verilerin analizi sonucunda bu varsayımına ilişkin üç temel bulguya ulaşılmıştır. Birinci bulgu AB ve Türkiye ilişkilerinin, üyelik sürecinin sonucunun ne olacağına bakılmaksızın sürdürülmesi gerektiği; çünkü üyelik sürecine

giden yolda kurulan işbirliklerinin her iki taraf için de üyelikten bağımsız kazanımlar elde edilmesine imkân tanınmasıdır. Türkiye'nin AB üyelik sürecinde nihai amaç tam üyelik olsa da sürecin kendisi bir araç olarak görülmeli ve üyelik için çizilen yol haritaları izlenerek ulusal ve uluslararası alanda gelişmelere fırsat tanınmalıdır. Üyelik sürecinde bir müzakere fasıl başlığı olan bilim ve araştırma alanındaki çalışmaların, AB ile ilişkilerin çeşitli nedenlerle durma noktasına geldiği zamanlarda dahi kesintisiz olarak devam etmesi bu fasıl başlığına konu alanların ilişkileri canlı tutmaya elverişli bir ortam hazırladığını söylemek mümkündür. Ancak bu alanlardaki çalışmaların AB kriterlerini karşılamanın yanı sıra ulusal düzlemde de sürdürülebilir ve sistematik olması için birtakım stratejilere ve eylem planlarına ihtiyaç vardır. Bu kapsamda BTİ alanlarına odaklanılarak oluşturulacak bir bilim diplomasisi çerçevesi hem taraflar arası ilişkilerde köprü niteliğini üstlenecek hem de ulusal koordinasyon ve süreç yönetimi için bir politika stratejisi ortaya koyacaktır. Türkiye, BTİ alanlarında AB ile kuracağı bilim diplomasisi ilişkileri ile AB düzeyinde yaşanan bilimsel ve teknolojik gelişmelerde kurallar ve standartları takip eden ülke konumunda olmak yerine ortak yapım ilişkisi içinde kural koyucu ağlara katılım gösterme potansiyeline sahiptir. Böylelikle bilim diplomasisi hem AB ile ilişkileri sürdürmek hem bu ilişkilerle elde edilen ortak çalışma pratiğini yayılma etkisi ile diğer alanlara taşımak, hem de BTİ alanlarında bölgesel ve küresel bir aktör olmak için kural koyucular arasında yer almak amacıyla etkin bir araç olacak şekilde kullanılabilir.

Görüşmelerden elde edilen veriler göstermiştir ki bireyler, AB ile ilişkilerde etki yaratabilecek birer aktör olarak görülmektedir. Bu verilerden yola çıkılarak ortaya konan ikinci bulgu Türkiye'nin bilim diplomasisi politikasını geliştirerek BTİ alanlarına katkı sağlayan insan kaynağını AB ile ilişkiler konusunda bilgilendirmesi, bireyler düzeyinde yaşanan bilgi temelli değişimin kurumlar düzeyine taşınması ve AB ile BTİ temelli işbirliklerinin yalnızca teknik işbirlikleri olarak görülmeyerek uluslararası ilişkilere etki eden bir diplomasi aracı olarak görülmeye başlanmasının AB ve Türkiye arasındaki ilişkileri geliştirecek bir hamle olması potansiyelini taşımasıdır. Mevcut durumda AB araştırma programlarından faydalanan ve görüşmeler kapsamında iletişime geçilen alan uzmanlarının AB ile ilişkileri değerlendirirken bu konuları teknik bir alan uzmanlığı olarak görmesi ve kendilerini katıldıkları uluslararası işbirliği programları yolu ile Türkiye'yi temsil eden birer bilim elçisi olarak nitelendirmemesi, ulusal bilim diplomasisi çalışmalarında iyileştirme ve geliştirmeye ihtiyaç duyulduğunun bir göstergesi olarak

yorumlanmıştır. Türkiye, eğitim, öğretim, araştırma, bilim ve teknoloji alanındaki mevcut insan kaynağı potansiyelini bilim diplomasisi çerçevesinde geliştirerek AB ile ilişkilerin yakın tutulması hususunda nitelikli bir temsilci ağına erişebilecektir.

Bu kategori kapsamındaki üçüncü bulgu ise Türkiye'nin BTİ alanlarındaki mevcut çalışmalarının bilim diplomasisinin üç türü ile de uyumlu olacak şekilde AB ile ilişkilere olumlu katkı sağlama imkânı sunmasıdır. *Diplomaside bilim* türü kapsamında karar alıcılara yol gösterecek bilgi ve verilerin araştırmacılardan ve alan uzmanlarından geleceği göz önünde bulundurulduğu Türkiye'de iklim, enerji, göç, savunma, havacılık, eğitim gibi alanlarda yürütülecek bilimsel çalışmaların AB ile ilişkilerde bilgi temelli bir stratejik avantaj sağlayacağı değerlendirilmekte ve bu tür ulusal ve bölgesel öncelik alanlarında yapılacak çalışmaların bilim diplomasisi politikası ile odaklı yürütülmesinin mümkün olabileceği anlaşılmaktadır. *Bilim için diploması* türü çerçevesinde AB ve Türkiye arasında kurulacak BTİ temelli işbirliklerinin siyasi koşullardan bağımsız olarak tarafları bir araya getirmesi mümkün olacaktır. Bu yolla Türkiye, vize sorunu gibi siyasi engelleri aşmak adına eğitim ve bilim alanlarındaki hareketlilik ihtiyacını ön plana çıkarma ve BTİ temelli programların doğasına aykırı koşulları bilimsel işbirlikleri üzerinden AB'ye iletme gibi dolaylı etki alanları yaratabilecektir. *Diploması için bilim* türünde ise Türkiye'nin göç krizi, Ukrayna-Rusya savaşı gibi siyasi gündemlerin yoğun olduğu dönemlerde yürüttüğü uluslararası diploması ve kamu diplomasisi gibi stratejik çalışmalarını bilim odağı ile buluşturarak AB'nin kritik alanlarda kurduğu araştırma ağlarına, bölgesel komitelerine ve/veya diğer çözüm odaklı yapılarına entegre olmasının önü açılabilecektir. Siyasi koşulların yönetilmesine, bilimsel bir bakış açısı katarak sürdürülebilir ve sistematik ilişkilerin kurulmasına katkı sağlayabilecektir. Bunun için ulusal bir bilim diplomasisi politikası benimsenmeli ve AB ile ilişkilerde bu politikanın bir araç olarak etkin şekilde kullanılması önem arz etmektedir.

Tezin 4. varsayımı kapsamında elde edilen bu bulgular, konstrüktivizmin devletlerin davranışlarını yalnızca güç kavramının etkilemediğini, fikirler, kurumlar ve çıkarların da dikkate alınması gerektiğini öne süren yaklaşımı ile örtüşmektedir. Türkiye'nin bilim diplomasisi politikasını geliştirmesi ve bilim diplomasisini bir araç olarak kullanması, kurumsal boyutta stratejik bir planlama ve değerlendirme gerektirecektir. Türkiye, bu araç vasıtasıyla AB ile ilişkilerini geliştirmenin yanı sıra kendi belirleyeceği öncelik alanları ve çalışma sahalarında kendi çıkarlarını gözeterek faaliyetleri hayata geçirebilecektir. Bilim diplomasisi politikasının çizeceği kavramsal

çerçeve ve ortaya koyacağı eylem planı, sistematik ilişkiler ağını ortaya koyacak ve zamanla hem bireylerde hem de kurumlarda davranış ve algı değişimlerine yol açacaktır. AB programlarına katılmak sadece program kurallarına uygun teknik adımları izlemek ve proje bazlı başarılar elde etmek olarak algılanmayacak, aynı zamanda Türkiye'nin BTİ alanlarındaki kabiliyet ve gücünü devletler arası ilişkilerde bir diplomasi aracı olarak kullanıp iç ve dış politikada olumlu etkiler yaratacak içselleştirilmiş bir politika aracı olarak da değerlendirilecektir.

Elde edilen veriler, 4. varsayımın doğrulandığını göstermektedir.

Tezin varsayımları dışında kalan alanlarda da üç temel bulguya erişilmiştir. Bunlardan ilki Türkiye'nin AB ile BTİ temelli işbirliklerini arttırarak bu alanlarda gelişimini sürdürmesinin Türkiye'den AB'ye beyin göçünün engellenmesi üzerinde olumlu etkileri olabileceğine yönelik görüştür. Hem alan uzmanları ile yapılan görüşmelerin hem de ikinci elden veriler kapsamında Avrupa Yenilik Karnelerinde Türkiye'nin konumunun değerlendirilmesi sonucu Türkiye'nin eğitim, öğretim, gençlik ve BTİ alanlarında gelişime ihtiyacı olduğu görülmüştür. AB ile üyelik sürecinde Bilim ve Araştırma faslının geçici olarak kapanmış olması Türkiye'nin bu alandaki çalışmalarının en üst seviyede yürütüldüğü anlamına gelmemektedir. Hem AB ülke raporları hem de yenilik karneleri göstermektedir ki Türkiye'de araştırma programlarına katılan kurumların ve bireylerin sayısının artması, altyapıların çeşitlendirilerek kamu-üniversite-sanayi işbirliğinin arttırılması, hak ve özgürlükler kapsamında koşulların iyileştirilmesi, kurumlar arası koordinasyonun geliştirilmesi gibi konularda iyileştirme ihtiyacı vardır. Bu alanlarda iyileştirme yapılırsa yetişmiş insan kaynağının ülke içinde çalışma motivasyonunun da artacağı gözlemlenmiştir. Konstrüktivist yaklaşımlar, hiçbir kuralın değişmez bir öğreti gibi sabit kalmayacağını ve zaman içinde değişen koşullara bağlı olarak kuralların da yenilebileceğini öne sürmektedir. Bu açıdan Türkiye de bugünün koşulları ile minimum gereksinimleri karşılıyor olsa dahi AB ilişkilerinde ve genel olarak BTİ alanındaki çalışmalarında hazırbulunuşluk seviyesini mümkün olan en üst düzeyde tutmalı ve değişen koşullara adaptasyon kabiliyetini geliştirebilmelidir. İnsan kaynağı, bu anlamda hazır tutulması ve sürekli geliştirilmesi gereken en temel unsurlardan biridir. Mevcut durumda nitelikli iş gücünün siyasi ya da ekonomik nedenler AB ülkelerine göç ettiği göz önünde bulundurulduğunda, BTİ alanlarında yaşanacak iyileştirme ve gelişmelerin göç yerine uluslararası işbirliği ve karşılıklı ekonomik ilişkileri destekleyeceği öngörülmektedir.

Varsayım kategorileri dışında kalan ikinci bulgu, Türkiye’de BTİ alanlarında yapılan AB işbirliklerinin sürdürülebilir çıktılara ve sistemlere dönmesi konusunda sorunlar yaşanmasıdır. AB ile eğitim, öğretim, araştırma işbirlikleri yoluyla yapılan çalışmalar ve bu çalışmaların çıktılarının ağırlıklı olarak proje bazlı kalması ve işbirliğinde bulunan kişilere bağımlı olması nedeniyle süreçlerin kurumsal boyutta içselleştirilmediği ve bu nedenle sürdürülebilir olmadığı gözlemlenmiştir. İyileştirmeye açık bu sorun alanının aşılması için strateji ve politikalar üretilmesi, tanımlı kurallar ve prosedürler yoluyla işbirliği çıktılarının bireysel kazanımlardan kurumsal süreçlere entegre edilen pratiklere dönüştürülmesi mümkün olabilecektir. Tanımlı kurumsal süreçler ve politikalar, zamanla içselleştirilerek normatif değerlerin oluşmasına katkı sağlar. Bu nedenle sürdürülebilir bir değişimden bahsetmek için günün gereklerini yerine getiren salt işlevsel çözümler ve pratikler yerine yapının yönetimini sağlayacak kurallar ve kuralları işletecek kurumlar düzeyinde bir iyileştirmeye gidilmelidir.

Bu kategoride ortaya çıkan üçüncü bulgu ise bilim diplomasisi kadar bilim iletişiminin de önem arz ettiğidir. Alan uzmanları ile yapılan görüşmelerde AB ve Türkiye ile ilişkilerin ağırlıklı olarak basın organları, sosyal medya ve haberlerden takip edildiği anlaşılmıştır. Basın mensuplarının AB ve Türkiye ilişkilerinde toplumsal algının oluşmasında büyük ve önemli bir rolü olduğu görülmüştür. Bu nedenle basının bilim diplomasisi için önem taşımasının yanı sıra doğru bilginin, toplumun her kesiminde anlaşılır nitelikte aktarılması için etkin bir bilim iletişimine de ihtiyaç olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü toplumsal ilişkiler açısından yaygın kullanılan ifadeler ve dile getirilen görüşler, zamanla eylemlere dönüşmekte ve ikili ilişkiler üzerinde doğrudan etki yaratacak sonuçlar doğurmaktadır. AB ile ilişkilerde sürekli engeller ya da sorunlarla karşılaşıldığı mesajı verilerek oluşturulacak bir kamuoyu algısı, öğrenilmiş önyargının ortaya çıkmasına da yol açacaktır. Bu nedenle üyelik süreci ile ilgili olsun ya da olmasın Türkiye’nin AB ilişkileri kapsamında toplumları birbirine yakınlaştıran her fırsat ve olumlu genişleme de kamuoyunda görünür olması ve bilim iletişimi yolu ile toplumun her kesimi tarafından anlaşılabilir düzeyde servis edilmesi önem taşımaktadır.

Bilim diplomasisinin bir araç olarak AB ve Türkiye ilişkilerinin yakınlaşmasına katkıda bulunabileceği ve AB ile Türkiye ilişkilerinin içinde bulunduğu ekonomik ve siyasal kriz döneminde bilim diplomasisi tarafların arasındaki ilişkilerin iyileştirilmesinde önemli bir rol üstleneceği görüşü tezin ve önermelerin temelini oluşturmuştur. Birinci ve ikinci elden elde edilen veriler ise bu önermelerin doğruluğunu

destekler niteliktedir. Aynı zamanda kuramsal çerçevede konstrüktivizmin öne sürdüğü bireylerin toplum ilişkileri üzerinde etkisinin ve bu ilişkilerden hareketle kurulacak işbirlikleri yoluyla ilişkilerin yeniden inşa edilmesinin mümkün olabileceği tezi de verilerin analizi yoluyla desteklenmiştir. Onuf'un konstrüktivizm yaklaşımında belirttiği gibi ilişkiler geliştikçe yeni ihtiyaçlara bağlı olarak kurumsal süreçler de gelişmekte ve taraflar arasındaki işbirliği kurallar ağı ile çevrelenerek yapısal bir hal almaktadır. AB ve Türkiye ilişkilerinde de bilim diplomasisi bir araç olarak kullanıldığında BTİ alanlarındaki işbirlikleri kurumsal süreçlere yansıyor ve taraflar arasında sürdürülebilir ilişkilerin kurumsallaşmasına imkân sağlayacaktır.

SONUÇ

Tez kapsamında Türkiye ve AB ilişkileri siyasi ve ekonomik alanlarda bir duraklama sürecine girmişken ilişkilerin canlı tutulması adına BTİ alanlarındaki işbirliğinin bir etkisi olup olmadığı, AB ile ilişkilerde bilim ve teknoloji alanlarında zorluklarla karşılaşılıp karşılaşılmadığı, bilim ve araştırmanın taraflar arası diyaloglarda kolaylaştırıcı rolü üstlenip üstlenemeyeceği ve bu kapsamda bilim diplomasisinin kullanılarak AB ve Türkiye ilişkilerini olumlu yönde destekleyecek ve güçlendirecek bir araç olarak önerilip önerilemeyeceği araştırılmıştır. Süreç nitel araştırma yöntemi kapsamında durum çalışması araştırma deseni ile görüşme ve doküman incelemesi veri toplama teknikleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerden elde edilen verilerin analizinde ise MAXQDA yazılım programı kullanılmıştır.

AB ve Türkiye arasındaki ilişkilerin müzakere boyutunun siyasi nedenlerle durağan bir sürece girdiği ve siyasi blokajlı 14 fasılda tam bir tıkanma durumu yaşandığı görülmektedir. Öte yandan süreçte enerji, göç, savunma, araştırma ve bilim konularında işbirliklerinin devam ettiği gözlemlenmektedir. Suriye İç Savaşı sonrası patlak veren göç krizi ya da Ukrayna-Rusya Savaşının ardından gündeme gelen güvenlik konuları gibi gelişmelerin ardından AB ve Türkiye arasında hem bölgesel işbirliği hem de ekonomik işbirliği gibi farklı temalar altında karşılıklı çıkarları korumak amacıyla ilişkilerde yaklaşma dönemine girilmektedir. Bununla birlikte Doğu Akdeniz’de yaşanan enerji sorunları ve/veya GKRY ile olan ilişkiler gibi konuların gündeme gelmesi ile ilişkiler yeniden seyir değiştirerek karşılıklı gerginlikler yaşanmasına yol açabilmektedir. Bu nedenle siyasi ve ekonomik temelli ilişkilerin seyri Türkiye’nin ve AB’nin çıkarları ve birbirinden farklılaşan stratejileri ile değişiklik gösterebilmektedir. Bazı durumlarda Birlik içi ya da ülke içi gündemler, tarafların arasındaki ilişkilere sirayet etmekte ve olumsuz eleştirilen yapıldığı gündemler olduğu kadar afet diplomasisinin yürütüldüğü koşullarda olduğu gibi yaklaşmayı beraberinde getirebilmektedir. Bütün bu inişli çıkışlı ilişki süreçlerinde bilim ve araştırma alanında siyasi gündemden bağımsız olarak devam eden daimî bir işbirliği olduğu görülmektedir.

Tez çalışmasının üç temel araştırma sorusu AB ve Türkiye arasındaki BTİ temelli işbirliğini incelemek üzere kurgulanmış olup çalışmanın sonuçları söz konusu araştırma soruları çerçevesinde tartışılmıştır.

AB ve Türkiye ilişkileri bakımından mevcut sorun alanları arasında BTİ alanlarının olup olmadığını soran ilk araştırma sorusu, çalışma ile ulaşılan birinci ve ikinci elden veriler ile yanıtlanmış ve BTİ alanlarının AB ve Türkiye ilişkileri bakımından mevcut sorun alanları arasında yer almadığı görülmüştür. Siyasi ve ekonomik sorun alanları olduğu ve bu sorunlardan bazılarının müzakere sürecine yansiyarak ilişkileri durma noktasına getirdiği hem AB tarafından hazırlanan ülke raporlarından hem de Türkiye'nin yayınladığı ulusal rapor ve bilgilendirme dokümanlarından izlenmektedir. Sorunların her zaman taraflar arası karşılıklı ilişkilerden kaynaklanmadığı, bazı hallerde Birlik içi ya da ülke içi gelişmelerin süreçlere olumlu ya da olumsuz yansması ile seyrini değiştirebildiği çalışmanın bulguları arasında ortaya konmuştur. Vize krizi örneğinde olduğu gibi diğer alanlarda yaşanan sorunların, bilim ve araştırma süreçlerine olumsuz etkileri olabilmektedir. Ancak hem tarafların düzenlediği yazılı dokümanlarda hem de görüşmelerde alan uzmanı katılımcılardan alınan verilerin analizinde AB ve Türkiye ilişkileri bakımından mevcut sorun alanları arasında BTİ alanlarının olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmanın ikinci araştırma sorusu ile Türkiye'nin AB üyeliği sürecinde BTİ alanında çalışmaların önemi ve etkisi olup olmadığı araştırılmıştır. Buna göre hem görüşmelerden elde edilen bilgiler hem de AB ülke raporları gibi belgelerde yer alan bilgiler ışığında Türkiye'nin BTİ alanındaki çalışmalarının önemli olduğu ve taraflar arası ilişkilerde etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. AB ve Türkiye ilişkilerinde diyalogun en düşük seviyede olduğu ve siyasi gerginliklerin en yüksek olduğu dönemlerde dahi Türkiye, Avrupa Araştırma Alanına entegrasyon konusundaki çalışmalarına ara vermemiştir. AB tarafında ise Türkiye'nin asosiyetçi ülke olarak AB programlarından faydalanması ve/veya değişim programları kapsamı dışında tutulması gibi radikal bir tepki oluşmamıştır. Türkiye'nin katılım payını ödeyerek programlardan AB üyesi devletlerle eşit haklara sahip olarak faydalanması, bu alandaki ilişkilerin tanımlı kurallar ve süreçler üzerinden ilerletilmesi, küresel ve bölgesel sorunlara çözüm üretmek amacıyla yürütülen bilimsel çalışmalarda karşılıklı çıkarların ortaklaşması AB ve Türkiye arasında sürdürülebilir bir işbirliği zemini yakalamasına imkân tanımıştır. Tez çalışması kapsamında elde edilen veriler göstermiştir ki BTİ alanlarındaki çalışmalar, AB üyelik sürecinde bireysel, toplumsal, kurumsal, ekonomik ve siyasi etkiler yaratmıştır. AB programlarından yararlanan gençlerin ve araştırmacıların programlardan elde ettikleri kazanımlar yoluyla Türkiye'nin AB üyeliği yolundaki çalışmalara katkı sağlama

motivasyonunun artması, bu sayede bireysel davranışlarını kurumlarına ve içinde bulundukları sosyal çevreye taşımaları yoluyla BTİ çalışmalarının bireysel etkileri olduğu görülmüştür. Kurumların AB programları ile başlattıkları ortak çalışmalar yoluyla birlikte çalışma kültürünü geliştirdikleri ve bilimsel çalışmalar aracılığıyla karşılıklı tanışıklıklarını arttırmalarıyla hem kurumsal çalışma kültürünü geliştirdikleri hem de karşılıklı önyargıları ortadan kaldırdıkları anlaşılmıştır. Ortak çalışmalardan fikri hakka konu çıktılar oluşması, girişimcilik gibi ticarileştirme faaliyetlerinin doğması yoluyla ekonomik ilişkilere katkı sunması ve bilimsel çıktıların verileri ile politika yapıcılara yol gösterici bilgiler sunulması yoluyla siyasi süreçlere etki etmesi de diğer önem ve etki alanları arasında yer almıştır. Türkiye'nin müzakere sürecinde geçici olarak kapatılan tek faslın Bilim ve Araştırma olması da üyelik sürecindeki önemi ve etkisi bakımında ortaya konabilecek en somut göstergelerden biri olmuştur.

Çalışmanın üçüncü ve son araştırma sorusu olan AB kurucu anlaşmaları temelinde ilişkileri canlı tutmak için bilim ve teknoloji konularına odaklanılarak bilim diplomasisinin bir araç olarak kullanılmasının ilişkiler üzerinde olumlu bir etkisi olup olmayacağı konusuna da tez kapsamında yanıt aranmıştır. Elde edilen veriler göstermiştir ki BTİ alanları AB ve Türkiye arasındaki sorunlardan en az etkilenen alanlardan biridir. Bu alanlardaki işbirlikleri hem resmi temsilcilikler hem de toplumlar düzeyinde kesintisiz olarak ilerlemiştir. 2024 yılında taraflar arası üst düzey diyalog toplantılarından birinin yine bilim ve teknoloji alanında gerçekleşmiş olması konunun hem güncelliğini hem de önemini göstermiştir. Ancak bu ilişkilerde iyileştirmeye açık alanlar olduğu, sürdürülebilirlik ve izlenebilirlik konularında geliştirilmeye açık yönleri bulunduğu da yine araştırma bulguları ile ortaya konmuştur. BTİ alanlarındaki ilişkilerin belirli stratejiler ve eylem planları çerçevesinde yürütülerek ulusal çıkarlara hizmet etmesi, bu alanlardaki işbirliğinin etkilerinin ölçülebilmesi, BTİ alanlarında başlayan işbirliklerinin yayılma etkisi ile diğer işbirliği alanlarına yansıtılması konularında sistematik bir ilerleme sağlamak için bilim diplomasisinin bir araç olarak kullanılma potansiyeli bulunmaktadır. Bu araç yalnızca AB ile ilişkilerde değil aynı zamanda Türkiye'nin BTİ alanlarında bölgesel ve küresel rekabetçiliği desteklemek için de bir araç olabilecektir. Avrupa Yenilik Karnesindeki değerlendirmelerden de görüldüğü üzere Türkiye, BTİ alanlarındaki yüksek potansiyeline rağmen çeşitli uluslararası endekslerde inovasyon lideri konumunda bulunmamaktadır. Bu alanlarda gelişime ve iyileştirmeye ihtiyaç olduğu AB ilerleme ve ülke raporlarında da belirtilmiştir. Bu nedenle bilim diplomasisi

bir araç olarak değerlendirilerek strateji belgeleri ve politikalara dönmesi ile hem AB ile ilişkiler hem de ulusal kapasite geliştirme çalışmaları boyutunda olumlu bir etki yaratacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Tezin kuramsal çerçevesini oluşturan konstrüktivizmin pratiğe dökülen eylemlerin davranış değişikliğine yol açacağı ve bireylerden başlayan değişimlerin sosyal yapı ve kurallar üzerinde değişim etkisi yaratabileceği görüşü de çalışma kapsamında elde edilen verileri desteklemektedir. Bu kapsamda AB ve Türkiye ilişkilerinin yeniden inşası ve kalıcı etki bırakacak şekilde normatif değişimlerin yaşanması amacıyla Türkiye'nin bilim diplomasisi politikasını belirlemesi önemli bir etki yaratacaktır. Bu politika ile ortaya konacak temel prensipler bireylerden başlayarak kurumlarda ve toplumlarda AB ilişkilerin yürütülmesine yönelik bakış açısının yeniden şekillenmesine ve iyileştirici yönde konumlandırılmasına olanak sağlayacaktır. Çalışma kapsamındaki verilerden AB ve Türkiye arasında bir güven sorunu olduğu anlaşılmıştır. Ancak bu güven sorununun Birlik ve ülke düzeyinde çıkarların gözetilmesinden kaynaklanması nedeniyle doğal karşılanması gerektiği yönünde görüşler bildirilmiştir. BTİ alanlarının ortak çıkarlar çevresinde şekillendiği düşünüldüğünde taraflar arası güven sorununun da bu alanlarda daha düşük seviyede olacağı ve bilim diplomasisi faaliyetlerinin diğer diplomasi türlerine kıyasla daha hızlı ve pratik işletilebileceği öngörülmektedir.

Konstrüktivizme göre aktörler, kendi eylemleriyle yeni bir dünya inşa edebilir veya mevcut dünyayı yeniden şekillendirebilirler. Belirli toplumsal ve sosyal koşullar oluşturularak, bu koşullar altında yeni yapılar meydana getirmeleri mümkün olabilecektir. Toplumla olan etkileşimleri sonucunda aktörlerin kimliklerinde, kabullendikleri normlarda ve kurumsal yapılarında değişim meydana gelmesi ve davranışlarında farklılıklar ortaya çıkması sürecin olağan bir sonucu olabilmektedir. Kurallar ve normlar çerçevesinde hareket eden aktörlerin pratikteki eylemleri, davranışlarında dönüşüme yol açar. Türkiye, AB ile ilişkilerinde üyelik ve müzakere sürecinin gerektirdiği kurallar ve normlara uygun hareket etmesi halinde Konstrüktivizmin öne sürdüğü gibi kurumsal ve sürdürülebilir bir değişimden geçme potansiyeline sahiptir. Bu süreçte, BTİ alanlarında yapılacak çalışmalar, toplumları birbirine yaklaştırarak ortak çalışma alanları yaratması ve bu alanlardaki kurallar çerçevesinde kurumsal ilişkiler kurması bakımından kolaylaştırıcı bir rol üstlenmektedir.

Bireyler arasındaki ilişkiler, taraflar arası etkileşimi besleyeceği için sosyal yapıda karşılıklı bir yeniden yapılanma yaşanması kaçınılmazdır. Yeniden yapılanma sürecinde

bireylerin etki ve yetki alanlarına giren yönetsel yapıları ve kuralları değiştirmesi, geliştirmesi ve birlikte yeniden inşa etme potansiyeline sahip olmaları hiçbir kuralın ve yapının değişmeden olduğu gibi sürdürüleceğine yönelik inancı ve düşünceleri ortadan kaldırmaktadır. Tez alışması ile birinci elden verilerin analizi kapsamında Türkiye ve AB arasında bir güven sorunu olduğu tespit edilmiştir. Konstrüktivizmin öne sürdüğü yeniden yapılanma prensibi ile bireylerden kurumlara ve kurallara yansıyacak değişimin zamanla güven sorununa da çözüm önerebileceği değerlendirilmektedir. Sözlerin eyleme dönmesi ve işbirlikleri arttıkça üretilen ortak çıktıların normatif değişimlere öneyak olmasının, BTİ alanlarının Türkiye ve AB ilişkilerine yaptığı katkılardan biri olarak değerlendirmek mümkündür. Bireyler yapıcıdır ve sürekli yeniden inşa etme kabiliyetine sahiptir. Bu nedenle bireylerin etkileşiminin getireceği dönüşümler de tek taraflı olmayacak ve ilişkilerin karşılıklı olarak gelişimine katkı sunacaktır.

Tez alışması ile AB ve Türkiye ilişkilerinde BTİ temelli işbirliklerinin bilim diplomasisi araç olarak kullanılmak kaydıyla geliştirilmesi ve bu alanda başlayan iyi ilişkilerin üyelik sürecindeki diğer alanlara yansıtılması ve/veya ilişkilerin kesintiye uğramadan sürdürülebilir bir zemine oturtulması için birtakım öneriler geliştirilmiştir. Tez kapsamında AB ve Türkiye ilişkilerinde BTİ temelli işbirliklerinden yola çıkarak bilim diplomasisinin taraflar arası ilişkilerde araç olarak kullanılması yönünde geliştirilen öneriler bireylere yönelik, kurumlara yönelik ve ulusal politika yapıcılara yönelik olacak şekilde gruplandırılmıştır.

Bireylere yönelik öneriler

- Türkiye’de eğitim, öğretim, araştırma, bilim, teknoloji ve inovasyon alanlarında faaliyet gösteren insan kaynağının ve bu alanlardan doğrudan etkilenen gençlerin AB bilim ve araştırma programlarından daha çok yararlanması teşvik edilmeli ve program katılımcılarının sayısını arttıracak tedbirler alınmalıdır.

- Türkiye’nin AB ile ilişkileri ve üyelik sürecine dair konuların belirli disiplinlerle ilişkili teknik uzmanlık alanları olduğu algısını ortadan kaldırmak amacıyla AB üyelik süreci ve sorun alanları, her disiplinden araştırmacıya ve program katılımcısına yaygın bir şekilde aktarılmalı ve bu konularda toplumsal bilgi ve bilinç düzeyi geliştirilmelidir.

Kurumlara yönelik öneriler

- AB programlarına kamu, üniversite, özel sektör, STK gibi çok çeşitli aktörlerin katılım sağlaması mümkündür. Bilim ve teknoloji alanlarındaki işbirliğinin yalnızca üniversiteler ya da araştırma merkezleri özelinde olmadığı, AB ilerleme raporlarında da

altı çizildiği üzere özel sektörün ve KOBİ'lerin katılımını arttırıcı tedbirler alınması gerektiği görülmektedir. Ulusal raporlarda üniversite-sanayi işbirliğinin geliştirilmesine yönelik ihtiyaç ve iyileştirmeye açık alanları tespitleri olduğu düşünüldüğünde AB programlarına katılım aşamasında kamu-üniversite-sanayi ortak çalışmalarını teşvik edecek kolaylaştırıcı destek mekanizmaları tanımlanmalıdır.

- AB ile BTİ alanında çalışmalar yapacak ve uluslararasılaşma faaliyetleri yürütecek kurumların kurumsal araştırma yönetimine ilişkin stratejiler oluşturması ve bu stratejiler dâhilinde AB ile işbirliği alanlarını tanımlaması faydalı olacaktır. Öncelik alanları belirlenmeli, programlara bireysel ve kurumsal katılım için hedefler konmalı ve BTİ alanlarında kalite yönetimi gözetilerek kurumsallaşan politikalar ve süreç rehberleri tanımlanmalıdır.

- AB ile işbirliği içeren faaliyetler sonunda bir değerlendirme raporu hazırlanarak politika yapıcılara sunulmalı ve yalnızca çalışmanın teknik raporunu oluşturmanın ötesine geçilerek AB ile ilişkilerde yaşanan olumlu ve olumsuz süreçlerin AB ile koordinasyondan sorumlu kurumlara ulaştırılması ile süreçlerdeki iyileştirme çalışmalarına katkı sağlanmalıdır.

- AB programlarının işleyişine yönelik teknik arayüzler, formlar, dokümantasyona ilişkin hazırlık aşamaları gibi farklı araçlar ve belgeler bulunmaktadır. Bu konularda bilgi ve uygulama odaklı deneyim kazanmak, program katılımının artması ve tecrübe ile mümkün olabilmektedir. O nedenle AB programlarına katılım süreçlerinde kurum personelini ve diğer yararlanıcıları teknik açıdan destekleyecek nitelik insan kaynağının gelişimine yatırım yapılmalı ve kurum içi görevlendirmelerde söz konusu insan kaynağının bilgi ve deneyimini aktarabileceği sürdürülebilir sistematik süreçler gözetilmelidir.

Ulusal politika yapıcılara yönelik öneriler

- Türkiye'nin bilim diplomasisi politikası oluşturulmalı ve bu politika kapsamında eylem planları hazırlanarak ilgili kurumlara görev dağılımları gerçekleştirilmelidir.

- Ulusal bilim diplomasisi oluşturularak bu kapsamda AB programlarından yararlanma imkânı olan bireylere ve kurumlara, basın mensuplarına ve gençlere AB ve Türkiye ilişkileri ve mevcut sorun alanları gibi konuları içerecek şekilde eğitim programları tasarlanmalıdır.

- AB işbirliği programlarından yararlanma hakkı kazanan bireylere ve kurumlara bilim diplomasisi politikası çerçevesinde AB ve Türkiye ilişkileri hakkında bir

bilgilendirme yapılmalı ve kendilerinin bu süreçlerde birer bilim ve araştırma elçisi olarak Türkiye'yi temsil edecekleri yönünde farkındalık oluşturulmalıdır.

- AB ile ortak programların yürütülmesinden sorumlu kurumlar alanlarına göre çeşitlilik arz etmektedir. Bu çeşitlilik içinde programlar arası koordinasyonun sağlanması ve yayılım etkisinin artırılması için ulusal kurumlar arası işbirliği ve koordinasyon geliştirilmelidir.

- Türkiye'nin AB ile ilişkilerini yürüten birimlerde görev yapan insan kaynağı yabancı dil bilgisi, teknoloji okuryazarlığı, network kurma becerisi gibi kişisel gelişimi gerektiren alanlarda desteklenmeli ve insan kaynağı kapasitesi hem teknik hem de kişisel gelişim konularında iyileştirilmelidir.

- AB işbirliği programlarına katılım konusunda ulusal raporlar genel bilgiler ve değerlendirmeler içermektedir. Yıllara göre toplam katılım sayıları ve/veya hibe miktarlarına erişim mümkündür. Ancak yıllar bazında program üyesi ülkelerle Türkiye'nin işbirliği sayıları, söz konusu işbirliklerinde öne çıkan çalışma konuları vb alanlarda detaylı raporlara erişim kısıtlılığı bulunmaktadır. Bilim diplomasisi alanında çalışan, Türkiye'nin uluslararasılaşma stratejilerini geliştiren, kalkınma planları hazırlayan ve benzeri pek çok alanda stratejik bilgi ve rehber üreten araştırmacıların ve kurum temsilcilerinin politika yapıcılara daha işlevsel ve kapsamlı öneriler geliştirilmesi için AB programları gibi AB ile işbirliği içeren konularda program üyesi ülkeler ve yıllar bazında veriler sunan raporlar üretilerek erişime açılmalıdır.

KAYNAKÇA

- 18 Nisan 1961 Tarihli Diplomatik İlişkiler Hakkındaki Viyana Sözleşmesine Katılmamızın Uygun Bulunduğuna Dair Kanun (1984, 4 Eylül). *Resmi Gazete* (Sayı : 1851).
https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc068/kanuntbmmc068/kanuntbmmc06803042.pdf, (Erişim tarihi: 03.04.2022)
- 4587 Sayılı Kanun: Avrupa Birliği Genel Sekreterliği Teşkilât ve Görevleri Hakkında Kanun (2000, 27 Haziran). *TBMM* (Kanun No:4587).
<https://www5.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4587.html> (Erişim tarihi: 07.03.2024).
- AB Bakanlığı. (tarihsiz). AB'ye genel bakış. No: 2.
https://www.ab.gov.tr/files/rehber/02_rehber.pdf (Erişim tarihi: 28.04.2024)
- AB Başkanlığı. (2011). AB çerçeve programları (FP7).
<https://www.ab.gov.tr/45035.html> (Erişim tarihi: 18.04.2023)
- AB Başkanlığı. (2011a). Hayat boyu öğrenme programı (LLP).
<https://www.ab.gov.tr/46033.html> (Erişim tarihi: 25.04.2023)
- AB Başkanlığı. (2015). EaSI. <https://www.ab.gov.tr/49877.html> (Erişim tarihi: 14.12.2023)
- AB Başkanlığı. (2017). 2007-2013 dönemi. <https://www.ab.gov.tr/49873.html> (Erişim tarihi: 27.11.2023)
- AB Başkanlığı. (2021). *Avrupa Birliği ve üyelik sürecimiz temel bilgiler kitabı*. Ankara.
- AB Başkanlığı. (2022). Fasıl 25- bilim ve araştırma. <https://ab.gov.tr/90.html>, (Erişim tarihi: 29.05.2022)
- AB Başkanlığı. (2022a). Kreatif Avrupa Programı. https://www.ab.gov.tr/yaratici-avrupa-programi_53086.html, (Erişim tarihi: 29.04.2023)
- AB Başkanlığı. (2022b). Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri.
<https://www.ab.gov.tr/4.html#:~:text=T%C3%BCrkiye%20DAB%20Karma%20Parlamento%20Komisyonu,2022%20tarihlerinde%20Ankara'da%20d%C3%BCzenlenmi%C5%9Ftir> (Erişim tarihi: 12.03.2024)
- AB Başkanlığı. (2023). Avrupa dayanışma programı. <https://www.ab.gov.tr/avrupa-dayanisma-programi-european-solidarity-corps-esc-53082.html#:~:text=2019%20y%C4%B1%C4%B1%20itibariyle%20hayata%20ge%C3%A7en,koordinat%C3%B6r%C3%BC%20T%C3%BCrkiye%20Ulusal%20Ajans%C4%B1'd%C4%B1r> (Erişim tarihi: 14.12.2023)

- AB Başkanlığı. (2023a). Türkiye-AB ilişkilerinin tarihçesi. https://www.ab.gov.tr/turkiye-ab-iliskilerinin-tarihcesi_111.html, (Erişim tarihi: 11.03.2023)
- AB Başkanlığı Türkiye Ulusal Ajansı. (tarihsiz). Türkiye Ulusal Ajansı kimdir?. https://www.ab.gov.tr/files/14subat/erasmus_programi_kapsaminda_stklara_saglanan_destekler.pdf. (Erişim tarihi: 11.11.2023)
- AB Genel Sekreterliği. (2011). *Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma*. Ankara: Avrupa Birliği Genel Sekreterliği Yayını. <https://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf> (Erişim tarihi: 05.03.2022).
- AB Türkiye Delegasyonu. (2019). 2019 AB Büyükelçiler Konferansı'nda yüksek temsilci / başkan yardımcısı Federica Mogherini tarafından yapılan konuşma (02.09.2019) <https://www.avrupa.info.tr/tr/eeas-news/2019-ab-buyukelciler-konferansinda-yuksek-temsilci-baskan-yardimcisi-federica-mogherini> (Erişim tarihi: 08.05.2021)
- AB Türkiye Delegasyonu. (2023). Türkiye Dijital Avrupa Programı'na katıldı. https://www.eeas.europa.eu/delegations/t%C3%BCrkiye/t%C3%BCrkiye-dijital-avrupa-program%C4%B1na-kat%C4%B1ld%C4%B1_tr?s=230 (Erişim tarihi: 05.06.2024)
- AB Türkiye Delegasyonu. (2024). AB-Türkiye bilim, araştırma, teknoloji ve yenilik üst düzey diyalogu. https://www.eeas.europa.eu/delegations/t%C3%BCrkiye/ab-t%C3%BCrkiye-bilim-ara%C5%9Ft%C4%B1rma-teknoloji-ve-yenilik-%C3%BCst-d%C3%BCzey-diyalo%C4%9Fu_tr?s=230 (Erişim tarihi: 29.06.2024)
- AB'den Türkiye açıklaması: Tekrar yapıcı ilişki kurmak istiyor. (2021, 06 Nisan). *Sözcü*. <https://www.sozcu.com.tr/2021/dunya/abden-turkiye-aciklamasi-tekrar-yapici-iliski-kurmak-istiyor-6357813/> (Erişim tarihi: 01.05.2021)
- ABD, “sanal” İran büyükelçiliği açtı. (2011, 7 Aralık). *Hürriyet*. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/abd-sanal-iran-buyukelciligi-acti-19406401> (Erişim tarihi: 01.05.2021)
- Acar, D. Ş. (2014). Küreselleşen dünyada diplomasi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 9 (1-2), 417-440.
- Adler, E. (2005). *Communitarian international relations: the epidemic foundations of international relations*. New York: Routledge.

- Akdemir, E. (2013). *Avrupa Birliği'nde kimlik, kültür tartışmaları ve Türkiye*. Bursa: Ekin Yayınları.
- Akdemir, E. (2020). 2000'li yıllarda Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri. S. Kekevi ve Ö. Kurtbağ (Editörler), *Türk dış politikası (2000'li yıllar)* içinde (s.1-28). Ankara: Berikan Yayınevi.
- Akman Dömbekçi, H., Erişen, M. A. (2022). Nitel araştırmalarda görüşme tekniği. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 141-160. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2864475> (Erişim tarihi: 12.04.2024)
- Alanka, D. (2024). Nitel bir araştırma yöntemi olarak içerik analizi: teorik bir çerçeve. *Kronotop İletişim Dergisi*, 1(1), 62-82. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3602435> (Erişim tarihi: 12.04.2024)
- Anayasada Yapılan Değişikliklere Uyum Sağlanması Amacıyla Bazı Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. (2018, 9 Temmuz). *Resmi Gazete* (No: 30473 (3. Mükerrer)). <https://tubitak.gov.tr/sites/default/files/2024-04/4.5.703.pdf> (Erişim tarihi: 18.02.2024)
- Arı, T. (2012). *Uluslararası ilişkilere giriş*. Bursa: MKM Yayınları.
- Ateş, D. (2008). Uluslararası ilişkilerde konstrüktivizm: orta yol yaklaşımının epistemolojik çerçevesi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt X, Sayı 1, 213-235. <https://kutuphane.dogus.edu.tr/mvt/pdf.php> (Erişim tarihi: 07.03.2022)
- Avrupa Birliği Başkanlığı. (2021). Mali İşbirliği ve Proje Uygulama Genel Müdürlüğü. https://www.ab.gov.tr/mali-isbirligi-ve-proje-uygulama-genel-mudurlugu_51592.html#:~:text=Avrupa%20Birli%C4%9Fi%20Bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1%2C%2015%20Temmuz,Avrupa%20Birli%C4%9Fi%20Ba%C5%9Fkanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1%20olarak%20yeniden (Erişim tarihi: 08.02.2024)
- Avrupa Birliği Başkanlığı. (2024, 11 Ocak). Vize serbestisi diyalogu. https://www.ab.gov.tr/ab-ile-yurutulen-vize-serbestisi-diyalogu_51819.html (Erişim tarihi: 27.02.2024)
- Avrupa Komisyonu. (2005). Türkiye 2005 ilerleme raporu. Brüksel. https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2005.pdf (Erişim tarihi: 10.12.2023)

- Avrupa Komisyonu. (2006). Türkiye 2006 ilerleme raporu. Brüksel.
https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2006.pdf (Erişim tarihi: 10.12.2023)
- Avrupa Komisyonu. (2007). Türkiye 2007 ilerleme raporu. Brüksel.
https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2007.pdf (Erişim tarihi: 10.03.2023)
- Avrupa Komisyonu. (2008). Türkiye 2008 ilerleme raporu. Brüksel.
https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2008.pdf (Erişim tarihi: 11.12.2023)
- Avrupa Komisyonu. (2010). Türkiye 2010 yılı ilerleme raporu. Brüksel.
https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2010.pdf (Erişim tarihi: 14.12.2023)
- Avrupa Komisyonu. (2011). Türkiye 2011 yılı ilerleme raporu. Brüksel.
https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2011_i_ilerleme_raporu_tr.pdf (Erişim tarihi: 20.12.2023)
- Avrupa Komisyonu. (2012). Türkiye 2012 yılı ilerleme raporu. Brüksel.
https://www.ab.gov.tr/files/2012_ilerleme_raporu_tr.pdf (Erişim tarihi: 20.12.2023)
- Avrupa Komisyonu. (2013). Türkiye 2013 yılı ilerleme raporu. Brüksel.
https://www.ab.gov.tr/files/2013%20ilerleme%20raporu/2013_ilerleme_raporu_tr.pdf (Erişim tarihi: 20.12.2023)
- Avrupa Komisyonu. (2014). Türkiye 2014 yılı ilerleme raporu. Brüksel.
https://www.ab.gov.tr/files/ilerlemeRaporlariTR/2014_ilerleme_raporu_tr.pdf (Erişim tarihi: 20.12.2023)
- Avrupa Komisyonu. (2020). 2020 Türkiye raporu. Brüksel.
https://www.ab.gov.tr/siteimages/trkiye_raporustrateji_belgesi_2020/turkey_report_30.10.2020.pdf (Erişim tarihi: 20.01.2023)
- Avrupa Toplulukları Komisyonu. (2004). Türkiye'nin katılım yönünde ilerlemesi hakkında 2004 yılı düzenli raporu. Brüksel.
https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2004.pdf (Erişim tarihi: 10.12.2023)
- Avrupa Toplulukları Komisyonu. (2009). 2009 yılı Türkiye ilerleme raporu. Brüksel.

- https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2009.pdf (Erişim tarihi: 12.12.2023)
- Bakanlar Kurulu Kararı. (2003, 24 Temmuz). *Resmî Gazete* (2003/5930). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/07/20030724m1.htm>, (Erişim tarihi: 01.11.2023)
- Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğerkurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (2018, 15 Temmuz). *Resmî Gazete* (30479). <https://tubitak.gov.tr/sites/default/files/2024-04/19.5.4.pdf> (Erişim tarihi: 18.02.2024)
- Bakkalcı, A.C. (2019). *Avrupa Birliğı - Türkiye ilişkileri - teorik temeller, uygulama, tartişmalar*. 3. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Bantaş, D.A., Beldiman, E. (2017). Postwar international organizations predecessor of the European Union. *Challenges of the Knowledge Society*, 374-383.
- Barnett, M. (2017). Social constructivism. J. Baylis, S. Smith, P. Owens (Editörler), *The globalization of world politics: an introduction to international relations* içinde. 7. Baskı. Oxford: Oxford University Press.
- Bayram, H. (2021). Nitel araştırma yöntemleri: sosyal bilgiler lisansüstü öğrencilerinin algısına ilişkin fenomenolojik bir çalışma. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, 108-118. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1591045> (Erişim tarihi: 12.04.2024)
- Bilim ve Diplomasi Okulu: Türkiye'nin Yumuşak Güç Yönetimi Eğıtimi Başladı. (2020, 04 Mart). *TABİP*. <https://www.tabip.global/ecosystem/views/basindaTabipDetay?id=142> (Erişim tarihi: 04.04.2021)
- Brown, C., Ainley, K. (2005). *Understanding international relations*. 3. Baskı. New York: Palgrave Macmillan.
- BTYK. (tarihsiz). <https://tubitak.gov.tr/tr/kurumsal/politikalar/bilim-ve-teknolojileri-yuksekkurulu> (Erişim tarihi: 18.02.2024)
- Burgess, M. (2000). *Federalism and the European Union: The building of Europe, 1950-2000*. Londra: Routledge.
- Burley, A.M., Mattli, W. (1993). Europe before the court: a political theory of legal integration. *International Organization*, No: 1, 41-76.

- Bülbül, A, Öcal, M. (2020). 1990'lı yıllarda Türkiye'nin Kıbrıs politikası. S. Kekevi ve Ö. Kurtbağ (Editörler), *Türk dış politikası (1990'lı yıllar)* içinde (29-44). Ankara: Berikan Yayınevi.
- Cam, T. (2020, 07 Aralık). 'Turkey's place is in Europe': EU lawmaker. *Anadolu Ajansı Türkiye – Europe*. <https://www.aa.com.tr/en/europe/-turkey-s-place-is-in-europe-eu-lawmaker/2068151#> (Erişim tarihi: 26.04.2024)
- CEDEFOP. (2009). European Innovation Scoreboard 2005. <https://www.cedefop.europa.eu/en/news/european-innovation-scoreboard-2005> (Erişim tarihi: 12.06.2024)
- Christiansen, T. (2010). The EU reform process: from the European Constitution to the Lisbon Treaty. M. Carbone (Ed.), *National politics and European integration: from the constitution to the Lisbon Treaty* içinde (s. 16-33). Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- COSME (tarihsiz). KOSGEB. <https://cosme.kosgeb.gov.tr/>. (Erişim tarihi: 27.11.2023)
- Council of the European Union. (2003). Presidency Conclusions-2003. Copenhagen European Council 12 and 13 December 2002 (29 Ocak 2003, Brüksel). <https://www.consilium.europa.eu/media/20906/73842.pdf> (Erişim tarihi: 17.04.2024)
- Council of the European Union. (2005). Presidency Conclusions-2005. Presidency Conclusions-Brussels, 16/17 December 2004 (01 Şubat 2005). https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/83201.pdf (Erişim tarihi: 17.04.2024)
- Creswell, J. W. (2017). *Araştırma deseni: nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları*. 4. baskıdan çeviri. Çeviri editörü: Yrd. Doç. Dr. Selçuk Beşir DEMİR. Ankara: Eğiten Kitap.
- Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi. (2018, 10 Temmuz). *Resmi Gazete* (Sayı: 30474). <https://tubitak.gov.tr/sites/default/files/2024-04/19.5.1.pdf> (Erişim tarihi: 18.2.2024)
- Çakır, A. E. (2011). *Fifty years of EU–Turkey relations, a sisyphean story*. New York: Routledge.

- Çalış, Ş. (2013). İlerleme raporları: Türkiye’yi üyeliğe hazırlamak. R. Karluk ve B. Yüce Dural (Editörler), *Avrupa Birliği ve Türkiye İlişkileri* içinde (148-177). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları.
- Çelik, K. (2018). Türkiye’de OHAL sona erdi (19.07.2018). *Anadolu Ajansı Gündem*. <https://www.aa.com.tr/tr/gunun-basliklari/turkiyede-ohal-sona-erdi/1208010> (Erişim tarihi: 11.02.2024)
- Çetin, Ş., Çetinkaya, B. Tarhan, M., Yüzbaşıoğlu, N. (2021, 07 Nisan). AB Konseyi Başkanı Michel: AB, Türkiye ile ekonomik iş birliğini artırmak için somut gündem sunmaya hazır. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/politika/ab-konseyi-baskani-michel-ab-turkiye-ile-ekonomik-is-birligini-artirmak-icin-somut-gundem-sunmaya-hazir/2200042> (Erişim tarihi: 01.05.2021)
- Daban, C. (2017). Uluslararası ilişkilerde siyasal aktörler, bürokrasi ve jeopolitik bağlamında diplomasi: Türkiye Cumhuriyeti örneği. *Akademik İzdüşüm Dergisi*, 2 (2), 22-50.
- Daban, C. (2017a). Uluslararası ilişkilerde teorik tartışmaların yönetime etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 27, 190-227.
- Dedman, M. J. (2010). *The origins and development of the European Union 1945-2008: A history of European integration*. 2. Baskı. Oxon: Routledge.
- Demir, R. (2014, 24 Haziran). Türkiye’nin ilk “bilim diplomatları” için start verildi. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/bilim-teknoloji/turkiyenin-ilk-bilim-diplomatları-icin-start-verildi/148612>, (Erişim tarihi: 03.05.2021)
- Demirbağ, C. (2019). Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde yasama organı, yasama süreci ve yasama sürecinde yasama-yürütme ilişkisi. *Yasama Dergisi*, Sayı 39, 13-50.
- Dereli, A. B. (2023). MAXQDA: yaratıcı veri analizi üzerine notlar. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 149-152.
- Dinan, D. (2014). *Europe recast: a history of the European Union: A history of the European Union*. Boulder, ABD: Lynne Rienner Publishers.
- Doğan, B. (Davetli konuşmacı). (2023, 21 Aralık). “AB-Türkiye ilişkilerinde Ar-Ge, inovasyon süreçleri ve işbirlikleri” sunumu. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Sistemi Avrupa Çalışmaları Topluluğu, Aralık ayı etkinliği, https://ekampus.anadolu.edu.tr/#/communitycontent/KLP_AVRUPA/EUROPEAN%20STUDIES%20SOCIETY (Erişim tarihi: 08.01.2024)

- Doğanay, A. (2012). Bilimsel yöntem giriş. A. Şimşek (Ed.), *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri* içinde (s. 2-29). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları.
- DPT (2001). Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık Konseyi kararları 1964-2000, Cilt 1, Yayın No: 2596. https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/okk_tur.pdf (Erişim tarihi: 02.01.2024)
- Ereker, F. (2013). Dış politikayı analiz etmek: dış politika analizinde yapan-yapı sorunu, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 9, Sayı 36, 45-71.
- EUR-Lex. (tarihsiz). Research and innovation. https://eur-lex.europa.eu/summary/chapter/research_innovation.html?root_default=SUM_1_CODED=27 (Erişim tarihi: 21.10.2022)
- EUR-Lex-Document 11992M/TXT (1992). Treaty on European Union. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:11992M/TXT> (Erişim tarihi: 11.08.2022)
- EUR-Lex-Document 11997D/TXT (1997). Treaty of Amsterdam amending the Treaty on European Union, the Treaties establishing the European Communities and certain related acts. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:11997D/TXT> (Erişim tarihi: 11.08.2022)
- EUR-Lex-Document 12007L/TXT (2007). Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A12007L%2FTXT> (Erişim tarihi: 11.08.2022)
- EUR-Lex-Document 22022A0323(03). (2021). International Agreement between the European Union, of the one part, and the Republic of Turkey, of the other part, on the participation of the Republic of Turkey in the Union programme Horizon Europe – the Framework Programme for Research and Innovation. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.2022.095.01.0033.01.ENG&toc=OJ%3AL%3A2022%3A095%3ATOC (Erişim tarihi: 01.11.2022).
- European Commission. (2005). Enlargement: Turkey, declaration by the European community and its member states. 21 Eylül 2005. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/PRES_05_243 (Erişim tarihi: 06.05.2024)

- European Commission. (2015). Turkey 2015 report. Brüksel, 10 Kasım 2015.
https://www.ab.gov.tr/files/5%20Ekim/2015_turkey_report.pdf (Erişim tarihi: 23.12.2023)
- European Commission. (2016). Turkey 2016 Report. Brüksel, 9 Kasım 2016.
https://www.ab.gov.tr/files/pub/2016_progress_report_en.pdf (Erişim tarihi: 23.12.2023)
- European Commission. (2018). Turkey 2018 Report. Strazburg, 17 Nisan 2018.
<https://www.ab.gov.tr/siteimages/kapbtblolar/20180417-turkey-report.pdf>
(Erişim tarihi: 17.01.2024)
- European Commission. (2019). Turkey 2019 Report. Brüksel, 29 Mayıs 2019.
[https://www.ab.gov.tr/siteimages/resimler/20190529-turkey-report\(1\).pdf](https://www.ab.gov.tr/siteimages/resimler/20190529-turkey-report(1).pdf) (Erişim tarihi: 17.01.2024)
- European Commission. (2020). History of the European Research Area. *Factsheet*.
https://research-and-innovation.ec.europa.eu/strategy/strategy-2020-2024/our-digital-future/european-research-area_en (Erişim tarihi: 24.10.2022)
- European Commission. (2021, 27 Ekim). Turkey joins the Horizon Europe, Erasmus+ and Solidarity Corps Programmes. *Research and Innovation News Article*. Directorate-General for Research and Innovation. https://research-and-innovation.ec.europa.eu/news/all-research-and-innovation-news/turkey-joins-horizon-europe-erasmus-and-solidarity-corps-programmes-2021-10-27_en (Erişim tarihi: 16.11.2022)
- European Parliament. (2004, 03 Aralık). Report on the 2004 regular report and the recommendation of the European Commission on Turkey's progress towards accession, Report - A6-0063/2004
https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-6-2004-0063_EN.html
(Erişim tarihi: 05.05.2024)
- European Parliament. (2016). European Parliament resolution of 24 November 2016 on EU-Turkey relations (2016/2993(RSP)).
https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2016-0450_EN.html
(Erişim tarihi: 17.12.2024)
- European Parliament. (2018). European Parliament resolution of 13 March 2019 on the 2018 Commission Report on Turkey (2018/2150(INI)).

- https://www.ikv.org.tr/images/files/TA%2D8%2D2019%2D0200_EN.pdf (Erişim tarihi: 27.02.2024).
- European Union. (tarihsiz). Schuman Declaration may 1950. https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1945-59/schuman-declaration-may-1950_en (Erişim tarihi: 09.07.2022)
- European Union. (2004). European innovation scoreboard – 2004. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/cd2a0722-9c97-496c-a918-fccf904a0881/language-en/format-PDF/source-search> (Erişim tarihi: 12.06.2024)
- European Union. (2005). Negotiating framework (Luxembourg, 3 October 2005). https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2018-12/st20002_05_tr_framedoc_en.pdf (Erişim tarihi: 08.05.2024)
- European Union. (2006). European innovation scoreboard 2006. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/40de94d9-c396-4765-9c66-ee79a459fcf4/language-en/format-PDF/source-search> (Erişim tarihi: 12.06.2024)
- European Union. (2007). European innovation scoreboard 2007. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/71bca3b1-ec59-4172-ac6c-e294acd15bd9/language-en/format-PDF/source-329402755> (Erişim tarihi: 12.06.2024)
- European Union. (2008). European innovation scoreboard 2008. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/13f52081-c6e5-46ac-8ac1-8f3fc01538b6/language-en/format-PDF/source-search> (Erişim tarihi: 12.06.2024)
- European Union. (2009). European innovation scoreboard (EIS) 2009. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/a1fdf28f-23f2-47d4-b7d1-9584a52466ba/language-en/format-PDF/source-search> (Erişim tarihi: 12.06.2024)
- European Union. (2010). Innovation union scoreboard (IUS) 2010. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/b81a4ca8-2d8d-4a77-9a55-0b49962b74d0/language-en/format-PDF/source-329407897> (Erişim tarihi: 12.06.2024)
- European Union. (2011). Innovation union scoreboard 2011. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/705c770c-68f7-4f90-ac2b->

- [618cc6cc8ed7/language-en/format-PDF/source-329408048](https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/a61a7906d133/language-en/format-PDF/source-329408048) (Erişim tarihi: 12.06.2024)
- European Union. (2012). Regional innovation scoreboard 2012. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/aaff75f0-8d26-4503-96a4-a61a7906d133/language-en/format-PDF/source-329408668> (Erişim tarihi: 12.06.2024)
- European Union. (2013). Innovation union scoreboard 2013. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/0b41700a-ad23-440f-9f7e-96230a3aa510> (Erişim tarihi: 12.06.2024)
- European Union. (2014). Regional innovation scoreboard 2014. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/69a64699-18d7-40b9-8f92-1db3226cd2ec/language-en/format-PDF/source-329409939> (Erişim tarihi: 12.06.2024)
- European Union. (2015). Innovation union scoreboard 2015. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/b00c3803-a940-11e5-b528-01aa75ed71a1> (Erişim tarihi: 12.06.2024)
- European Union. (2016). European innovation scoreboard 2016. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/6e1bc53d-de12-11e6-ad7c-01aa75ed71a1> (Erişim tarihi: 12.06.2024)
- European Union. (2018). European innovation scoreboard 2018. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/8e458033-74fc-11e8-9483-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-329412866> (Erişim tarihi: 12.06.2024)
- European Union. (2022). European innovation scoreboard 2022. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/f0e0330d-534f-11ed-92ed-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-272941691> (Erişim tarihi: 12.06.2024)
- European Union. (2023). European innovation scoreboard 2023. <https://op.europa.eu/en/web/eu-law-and-publications/publication-detail/-/publication/04797497-25de-11ee-a2d3-01aa75ed71a1> (Erişim tarihi: 12.06.2024)
- European University Association. (2022, 24 Mayıs). A European science diplomacy agenda in times of war-what can we expect?. <https://eua.eu/events/228-what-can->

- we-expect-from-a-european-science-diplomacy-agenda.html (Erişim tarihi: 25.05.2022)
- Fedoroff, N. V. (2009). Science diplomacy in the 21st century. *Cell*, 136, 9-11.
- Global Innovation Index. (tarihsiz). <https://www.globalinnovationindex.org/about-gii#framework> (Erişim tarihi: 10.04.2022).
- Griffiths, M., O’Callaghan, T., Roach, S.C. (2008). *International relations: the key concepts*. 2. Baskı. Londra ve New York: Routledge.
- Griffiths, M., Roach, S.C., Solomon, V.S. (2009). *Fifty key thinkers in international relations*. 2. Baskı. Oxon: Routledge.
- Griffiths, M., Roach, S.C., Solomon, V.S. (2011). *Uluslararası ilişkilerde temel düşünürler ve teoriler*. 2. Basımdan Çeviri. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Güneş, A. M. (2008). Lizbon Antlaşması Sonrasında Avrupa Birliği. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XII, 739-772.
- Güneş, A. M. (2016). Avrupa Birliği’nin temel değerleri üzerine. *TBB Dergisi*, Sayı: 2016/125, 307-340.
- Hergüner, B., Altıyaprak, E. (2017). Türkiye’ye yönelik Avrupa Birliği mali yardım ve desteklerinin Giresun örneği üzerinden analizi. B. Hergüner ve E. Kalkan (Editörler), *Farklı boyutlarıyla Avrupa Birliği Türkiye ilişkileri (Türkiye’nin dönüşümünde Avrupa Birliği’nin rolü)* içinde (85-122). Ankara: Siyasal Yayınevi.
- Holzhacker, R. L., Luif, P. (2014). Introduction: freedom, security and justice after Lisbon. R. L. Holzhacker ve P. Luif (Editörler). *Freedom, security and justice in the European Union - Internal and external dimensions of increased cooperation after the Lisbon Treaty* içinde (s. 1-11). New York: Springer Science.
- İktisadi Kalkınma Vakfı. (tarihsiz). Araştırma ve inovasyon. https://www.ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=31&id=224 (Erişim tarihi: 03.03.2022)
- İKV. (tarihsiz). Türkiye’nin Katıldığı AB Programları ve Proje İmkânları. https://www.ikv.org.tr/images/files/IKV%20Yayın_AB%20Programlari.pdf, (Erişim tarihi: 23.04.2023)
- İskit, T. (2012). Diplomasinin tanımı, diplomasi teorisi, diplomasi teorisine katkıda bulunanlar. T. İskit ve B. Yüce Dural (Editörler), *Diplomasi tarihi* içinde (s. 2-25) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları.

- İSO. (tarihsiz). AB çerçeve programları. <https://www.iso.org.tr/hizmetler/mevzuat-ve-bilgilendirme/arastirmagelistirme/ab-arge-programlari/ab-cerceve-programlari/>, (Erişim tarihi: 18.04.2023)
- Kabakçı Yurdakul, I. (2013). Veri toplamayöntem ve araçları. A.A. Kurt (Ed.), *Bilimsel araştırma yöntemleri* içinde (s.93-115). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları.
- Kapteyn, P. (1995). *The stateless market: the European dilemma of integration and civilization*. 1. Baskı. Londra: Routledge.
- Karaçay, B. (2021). *Avrupa Birliği projeleri: nedir? neden, niçin, nasıl hazırlanır ve uygulanır?*. İstanbul: Güneşyolu Yayın Yapım.
- Karadaban, A., Kaplan, C., Özek, Ö., Çaksu, C., Aküzüm, F., Aydın, M. (2023). Nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelenmesi, *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 9(67), 2666-2670. <https://smartofjournal.com/files/smartjournal/2e9c6c11-bbd0-4262-85a6-70424b4fd82a.pdf> (Erişim tarihi: 12.04.2024)
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi: kavramlar – ilkeler – teknikler*. 23. basım. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Karluk, R. (2007). *Avrupa Birliği ve Türkiye*. 9. Baskı. İstanbul: Beta Basın Yayım.
- Kasapoğlu Önder, R. (2021). Kişisel iletişim: 10.05.2021 tarihli ve *Bilgi Talebi* konulu e-posta iletisi eki.
- Kaya, S. (2008). Uluslararası ilişkilerde konstrüktivist yaklaşımlar. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63 (03), 83-111.
- Kişman, Z.A., İnan, M. (2020). Genişleme dönemlerinde Avrupa Birliği'ne üye olan ülkeler ile Türkiye'nin karşılaştırılması. Z.A. Kişman ve Y. Özek (Editörler), *Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri üzerine değerlendirmeler* içinde. Bursa: Dora Basın-Yayın.
- Koçöz, R. (2012). *Avrupa uluslarından Birleşik Avrupa'ya-tarihten günümüze Avrupa süreci*. 2. Baskı. İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık.
- KOSGEB. (tarihsiz). Türkiye Araştırma ve İş Dünyası Kuruluşları Kamu-Özel Kesim Ortaklığı / TuR&Bo-PPP (TURBO). <https://en.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/detay/2653/turkiye-arastirma-ve-is-dunyasi-kuruluslari-kamuozel-kesim-ortakligi-turboppp-turbo> (Erişim tarihi: 08.05.2024)

- Kratochwil, F. V. (1989). *Rules, norms, and decisions: on the conditions of practical and legal reasoning in international relations and domestic affairs*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kunkel, S. (2021). Science diplomacy in the twentieth century: introduction. *Journal of Contemporary History*, 56(3), 473-484.
- Küçük, M. (2009). Uluslararası ilişkiler kuramında ‘konstrüktivist dönüşü’ anlamak. *Ege Akademik Bakış*, 9 (2), 771-795.
- Langenhove, L. V. (2016, 12 Nisan). Science diplomacy: new global challenges, new trend, *RSIS Commentary*, No: 082, Singapur: Nanyang Technological University.
- Laursen, F. (2012). The Lisbon Treaty: overview of institutional choices and beginning implementation. F. Laursen (Ed.) *The EU's Lisbon Treaty institutional choices and implementation* içinde (s. 3-21). Surrey: Ashgate Publishing.
- Lidskog, R., Sundqvist, G. (2015). When does science matter? International relations meets science and technology studies. *Global Environmental Politics*, 15(1), 1-20.
- Mangion, J. (1968). European unity: a brief historical sketch. *Europa*, 1, 51-54. <https://www.um.edu.mt/library/oar/handle/123456789/74665> (Erişim tarihi: 23.07.2023)
- Martin, N. (2019). From containment to realpolitik and back again: a realist constructivist analysis of Turkey–EU relations and the migration issue. *JCMS*, 57(6), 1349–1365.
- McAllister, R. (2009). *European Union: An historical and political survey*. London; New York: Routledge.
- McGiffen, S. P. (2005). *The European Union: A critical guide*. 2. Baskı. Londra: Pluto Press.
- MERID. (2018, 07 Mart). Towards an increased EU-Middle East STI cooperation. <http://meridproject.eu/category/horizon2020/> (Erişim tarihi: 16.01.2024)
- Mevzuat Dergisi. (2000). Türkiye için AB Komisyonu tarafından hazırlanan katılım ortaklığı belgesi, Yıl: 3, Sayı: 35. <https://www.mevzuatdergisi.com/2000/11a/01.htm>, (Erişim tarihi: 26.10.2023)
- Mor, H. (2010). Avrupa (Birliği) bütünleşme süreci ve sorunları, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XIV, 499-541.
- Nas, Ç., Akses, S., Çapanoğlu, S.G., İleri, Ç., Kap, D., Karakeçili, F., Kıvılcım, İ., Kilit, G., Özkurt, Z., Özsöz, M., Şahin, Y. (2014). *Avrupa Birliği ve Türkiye-AB ilişkileri*

- hakkında doğru bilinen yanlışlar*. İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, Yayın No: 264. İstanbul: Dünya Yayıncılık.
- Nas, Ç. (2018). Erken seçim öncesinde AB raporunun düşündürdükleri. *İKV E-Bülteni*. 2018/16-30 Nisan. https://bulten.ikv.org.tr/icerik_print.asp?ust_id=9250&id=9251 (Erişim tarihi: 18.05.2024).
- Olca, H.B. (2011). *Bilim diplomasisi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Onuf, N.G. (1989). *World of our making: rules and rule in social theory and international relations*. Columbia, South Carolina: University of South Carolina Press.
- Öncü, A. S., Cevizliler, E. (2013). Avrupa bütünleşmesi için önemli bir adım: “Avrupa Konseyi” ve Türkiye’nin konseye üyeliği meselesi. *Akademik Bakış*, Cilt 7(13), 15-44.
- Özbekistan’da Bilim Diplomasisi. (2023, 06 Mayıs). *TÜBİTAK*. <https://tubitak.gov.tr/tr/haber/ozbekistanda-bilim-diplomasisi> (Erişim tarihi: 30.04.2024)
- Özen, Ç. (2002). *Türkiye-Avrupa Topluluğu Gümrük Birliği ve tam üyelik süreci üzerine etkileri*. İzmir: Ceylan Kitabevi.
- Özer, M. A. (2009). Avrupa Birliğine tam üyeliğin eşiğinde Türkiye. *Yönetim ve Ekonomi*. 16(1), 89-105.
- Özer, U. (2018). Definition and importance of diplomacy. E. Akdemir (Ed.), *Diplomacy içinde* (3-24). Eskişehir: Anadolu University Open Education Faculty Publication.
- Reus-Smit, C. (2005). Constructivism. *Theories of international relations içinde* (s.188-212). 3. Baskı, New York: Palgrave Macmillan.
- Royal Society. (2010). *New frontiers in science diplomacy: Navigating the changing balance of power*. AAAS, ISBN: 978-0-85403-811-4.
- Ruffini, P.B. (2017). *Science and Diplomacy A New Dimension of International Relations*. Springer International Publishing.
- Sayın, Y. (2016). Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılım müzakereleri ve müzakere fasılları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 19(2), 41-62. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/259411> (Erişim tarihi: 13.05.2024)
- Schaart, E. (2019, 04 Mart). Dutch recall ambassador to Iran amid diplomatic row. *Politico*. <https://www.politico.eu/article/dutch-recall-ambassador-to-iran-amid-diplomatic-row/> (Erişim tarihi: 02.04.2022)

- Scott-Smith, G. (2009). Exchange Programs and Public Diplomacy. N. Snow ve P.M. Taylor (Ed.) *Routledge Handbook of Public Diplomacy* içinde (s. 50-56). New York: Routledge.
- Silva, K. d. S. (2009). Pedagogy of peace: the contribution of Jean Monnet to the construction of the European Union. *Jean Monnet/Robert Schuman Paper Series*, 9(5). <http://aei.pitt.edu/11046/1/Silva-MonnetLong09edi.pdf> (Erişim tarihi: 08.07.2022)
- Single European Act. (1987). *Official Journal of the European Communities*. (29.6.87. No L 169). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:11986U/TXT&from=EN> (Erişim tarihi: 19.10.2022)
- Steans, J., Pettiford, L., Diez, T., El-Anis, I. (2010). *An Introduction to International Relations Theory Perspectives and Themes*, 3. Baskı, Essex: Longman.
- Subaşı, M., Okumuş, K. (2017). Bir araştırma yöntemi olarak durum çalışması. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 419-426. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/474049> (Erişim tarihi: 04.02.2024)
- Şahin, Y. (2012). Deciphering the “positive agenda” in Turkey-EU relations, *IKV Brief*, https://oldweb.ikv.org.tr/images/upload/data/files/ikv_brief16_positive_agenda.pdf (Erişim tarihi: 08.01.2024)
- Tanrıverdi, B. B. (2020). *1999 Helsinki Zirvesi sonrası Avrupa Birliği-Türkiye ilişkileri* (Yüksek Lisans Tezi, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.). YÖK Tez Merkezi veritabanından erişildi (Tez No: 628989). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> (Erişim tarihi: 07.11.2023)
- TASAM (tarihsiz). Bilim diplomasisi çalıştayı: sektörel diplomasi inşası. https://tasam.org/tr-TR/Etkinlik/5771/bilim_diplomasisi_calistayi (Erişim tarihi: 04.04.2021)
- T.C. AB Bakanlığı. (tarihsiz). Türkiye-AB katılım müzakereleri. No: 6. https://www.ab.gov.tr/files/rehber/06_rehber.pdf (Erişim tarihi: 07.02.2024)
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (tarihsiz). Ek Protokol ve Deklarasyon metni. <https://www.mfa.gov.tr/ek-protokol-ve-deklarasyon-metni.tr.mfa> (Erişim tarihi: 02.05.2024)

- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2004, 01 Mayıs). GKRY'nin AB üyeliği ile ilgili açıklaması. https://www.mfa.gov.tr/tc-disisleri-bakanligi_nin-gkry_nin-ab-uyeligi-ile-ilgili-aciklamasi-_1-mayis-2004_.tr.mfa (Erişim tarihi: 05.05.2024)
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (tarihsiz). Yaratıcı Avrupa masası Türkiye. <https://cedturkiye.ktb.gov.tr/TR-152130/program-hakkinda.html> (Erişim tarihi: 08.01.2024)
- T.C. Sayıştay Başkanlığı (2021). Avrupa Birliği Başkanlığı 2020 yılı Sayıştay denetim raporu. <https://www.sayistay.gov.tr/reports/download/3587-avrupa-birligi-baskanligi> (Erişim tarihi: 07.03.2024)
- TDK (tarihsiz). Diploması. <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi: 30.05.2022)
- Tekeli, İ. ve İlkin, S. (2000). *Türkiye ve Avrupa Birliği- Ulus devletini aşma çabasındaki Avrupa'ya Türkiye'nin yaklaşımı*. 1. Baskı. Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Terzioğlu, E. (2023). Educational diplomacy as soft power: Jean Monnet scholarship program. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Bahar 2023, Sayı: 31, 229-247. DOI: DOI: 10.56597/kausbed.1261866.
- Topaloğlu, G. (2018). Avrupa Birliği'nden ayrılma hakkı ve BREXIT süreci. *TAAD*, Yıl:9, Sayı:34, 341-365.
- Toprak, E. (2019). Entegrasyon teorileri. T. Arı ve E. Toprak (Editörler), *Uluslararası ilişkiler kuramları II* içinde (2-23). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları.
- Turekian, V. C. (2012). Building a national science diplomacy system. *Science and Diplomacy*, AAAC. <http://www.sciencediplomacy.org/editorial/2012/building-national-science-diplomacy-system> (Erişim tarihi: 04.04.2021)
- Turhan, E. (2017). Mülteci krizinin AB-Türkiye ilişkilerine etkileri: AB'ye üyelik sürecinden bir "stratejik ortaklığa" doğru mu?, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 2016, Sayı: 31, Bahar 2017/1, 647-663.
- TÜBA. (tarihsiz). Uluslararası ilişkiler. <https://www.tuba.gov.tr/tr/uluslararasi-iliskiler/cok-terafli-iliskiler> (Erişim tarihi: 29.06.2024)
- TÜBA. (2024). Sürdürülebilir kalkınma için bilim diplomasisi sempozyumu bildiri çağrısı. <https://www.tuba.gov.tr/tr/duyurular/surdurulebilir-kalkinma-icin-bilim-diplomasisi-sempozyumu-bildiri-cagrisi> (Erişim tarihi: 29.06.2024)
- TÜBİTAK. (tarihsiz). Biz kimiz?. <https://tubitak.gov.tr/tr/kurumsal/hakkimizda/icerik-biz-kimiz> (Erişim tarihi: 11.11.2023)

- TÜBİTAK. (2002). AB 6. çerçeve programı mutabakat zaptı Brüksel’de imzalandı. Bülten Sayı: 16. https://tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/kasim02.pdf (Erişim tarihi: 18.11.2023)
- TÜBİTAK. (2012). AB 7. çerçeve programı ara değerlendirme raporu (01.01.2007-30.06.2012). https://tucrin.deu.edu.tr/wp-content/uploads/2012/08/EK1_7CP_Raporu.pdf (Erişim tarihi: 18.11.2023)
- TÜBİTAK. (2018). Bilim diplomasisi, TÜBİTAK ile Yunus Emre Enstitüsünü bir araya getirdi. <https://tubitak.gov.tr/tr/haber/bilim-diplomasisi-tubitak-ile-yunus-emre-enstitusunu-bir-araya-getirdi> (Erişim tarihi: 30.04.2024)
- TÜBİTAK-NASB İkili İşbirliği Çalıştayı Düzenlendi. (2018, 18 Aralık). *TÜBİTAK*. <http://www.tubitak.gov.tr/tr/haber/tubitak-belarus-ulusal-bilimler-akademisi-ikili-isbirligi-calistayi-duzenlendi> (Erişim tarihi: 08.01.2023)
- TÜBİTAK Ufuk Avrupa. (tarihsiz). Ufuk Avrupa genel bilgiler. <https://ufukavrupa.org.tr/tr/ufuk-avrupa-genel-bilgiler> (Erişim tarihi: 19.04.2023)
- Türkiye-Avrupa Vakfı. (tarihsiz). History of Turkey–EU relations. <https://turkiyeavrupavakfi.org/history-of-turkey-eu-relations/> (Erişim tarihi: 12.02.2024)
- Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında bir ortaklık yaratan anlaşma (Ankara Anlaşması). (1963, 12 Eylül). *T.C. Dışişleri Bakanlığı*. <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-ile-avrupa-ekonomik-toplulugu-arasinda-bir-ortaklik-yaratan-anlasma-ankara-anlasmasi-12-eylul-1963-tr.mfa> (Erişim tarihi: 02.06.2023)
- Türkiye Ulusal Ajansı. (tarihsiz). <https://ua.gov.tr/> (Erişim tarihi: 08.02.2024)
- Türkiye Ulusal Ajansı Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik. (2022, 18 Ekim). *Resmi Gazete* (31987). [https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/10/20221018-4.htm#:~:text=MADDE%205%2D%20\(1\)%20Ajans%C4%B1n,ve%20ulusal%20otoriteye%20raporlar%20sunmak](https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/10/20221018-4.htm#:~:text=MADDE%205%2D%20(1)%20Ajans%C4%B1n,ve%20ulusal%20otoriteye%20raporlar%20sunmak). (Erişim tarihi: 16.11.2023)
- Türkiye’nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon’un 1998 Düzenli Raporu. (tarihsiz). https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1998.pdf (Erişim tarihi: 10.03.2023)

- Uluslararası ilişkilerde yeni konsept: bilim diplomasisi. (2019, 14 Ekim). *TRT Haber*.
<https://www.trthaber.com/haber/bilim-teknoloji/uluslararasi-iliskilerde-yeni-konsept-bilim-diplomasisi-435731.html> (Erişim tarihi: 04.04.2021)
- Usul, A. R. (2014). Is there any hope on the revival of EU–Turkey relations in the “new era”? *Turkish Studies*, 15(2), 283-302.
- Uzun, Y., Nisan, F. (2018). 16 Nisan 2017 Anayasa değişikliği referandum sürecinin ulusal basındaki haber çerçevelenmesi üzerine bir çalışma. *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (İNİF E-Dergi)*, 3(1), 159-176.
- Yıldırım Mat, T., Azaklı Köse, M., İspirli Armağan, M. (2021). Türkiye ile Avrupa Birliği arasında Doğu Akdeniz meselesine ilişkin güncel siyasi gelişmeler ve meselenin uluslararası hukuk boyutu. *İstanbul Hukuk Mecmuası*, 79(3), 1067-1101.
- YÖK. (2017). Yükseköğretimde Uluslararasılaşma Strateji Belgesi 2018-2022.
https://www.yok.gov.tr/Documents/AnaSayfa/Yuksekogretimde_Uluslararasılaşma_Strateji_Belgesi_2018_2022.pdf (Erişim tarihi: 05.03.2024)
- YÖK. (2021). Yükseköğretimde Hedef Odaklı Uluslararasılaşma.
<https://www.yok.gov.tr/Documents/Yayinlar/Yayinlarimiz/2021/yuksekogretimde-hedef-odakli-uluslararasılaşma.pdf> (Erişim tarihi: 05.03.2024)
- YÖK. (2024). Özel alan ödülleri başvuru bilgileri. <https://odul.yok.gov.tr/%C3%B6zel-alan-%C3%B6d%C3%BClleri/basvuru-bilgileri-ozel-alan> (Erişim tarihi: 29.06.2024)
- Wendt, A. (1987). The agent/structure problem in international relations theory, *International Organization*, (41), 335-370.
- Wendt, A. (1992). Anarchy is what states make of it: the social construction of power politics. *International Organization*, 46(2), 391-425.
- Winston Churchill: calling for a United States of Europe. (tarihsiz). *European Commission*. https://european-union.europa.eu/system/files/2021-06/eu-pioneers-winston-churchill_en.pdf (Erişim tarihi: 08.07.2022)
- World Economic Forum. (tarihsiz). Global competitiveness index methodology.
http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2018/chapter-3-benchmarking-competitiveness-in-the-fourth-industrial-revolution-introducing-the-global-competitiveness-index-4-0/?doing_wp_cron=1558595481.5812420845031738281250 (Erişim tarihi: 10.04.2022)

İnternet Kaynakları

- http-1:** https://ab.gov.tr/enlargement_109_en.html (Erişim tarihi: 23.03.2023)
- http-2:** https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/relations-non-eu-countries/relations-united-kingdom/new-normal_en (Erişim tarihi: 07.11.2022)
- http-3:** https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/eu-enlargement_en (Erişim tarihi: 05.05.2024)
- http-4:** https://www.ikv.org.tr/icerik_print.asp?id=37 (Erişim tarihi: 12.10.2023)
- http-5:** https://www.europarl.europa.eu/summits/pdf/bru0404_en.pdf (Erişim tarihi: 17.04.2024)
- http-6:** <https://www.lexpera.com.tr/mevzuat/kanun-hukmunde-kararnameler/avrupa-birligi-bakanliginin-teskilat-ve-gorevleri-hakkinda-kanun-hukmunde-kararname-634> (Erişim tarihi: 14.11.2023)
- http-7:** <https://ua.gov.tr/kurumsal/baskanlik/> (Erişim tarihi: 14.11.2023)
- http-8:** https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/document/download/01ab8823-249c-42d8-b4a7-3bd1f457ff62_en (Erişim tarihi: 11.01.2024)
- http-9:** <https://www.ab.gov.tr/siteimages/kronoloji-trkce-17.07.2019.pdf> (Erişim tarihi: 15.03.2023)
- http-10:** https://research-and-innovation.ec.europa.eu/strategy/strategy-2020-2024/our-digital-future/european-research-area_en (Erişim tarihi: 24.10.2022)
- http-11:** https://ec.europa.eu/info/research-and-innovation/strategy/strategy-2020-2024_en, (Erişim tarihi: 26.11.2022)
- http-12:** https://research-and-innovation.ec.europa.eu/strategy/strategy-2020-2024/europe-world/international-cooperation/turkiye_en (Erişim tarihi: 26.10.2022)
- http-13:** https://ec.europa.eu/info/research-and-innovation/funding/funding-opportunities/funding-programmes-and-open-calls_en, (Erişim tarihi: 29.05.2022)
- http-14:** https://ec.europa.eu/info/research-and-innovation/funding/funding-opportunities_en, (Erişim tarihi: 29.05.2022)

- http-15:** <https://tubitak.gov.tr/sites/default/files/2023-10/cpmkitap.pdf> (Erişim tarihi: 13.11.2023)
- http-16:** <https://www.ua.gov.tr/anasayfa/icerikler/erasmus-nedir/> (Erişim tarihi: 23.04.2023)
- http-17:** <https://www.ua.gov.tr/anasayfa/icerikler/esc/> (Erişim tarihi: 23.11.2023)
- http-18:** <https://ufukavrupa.org.tr/tr/kim-kimdir>. (Erişim tarihi: 13.11.2023)
- http-19:** <https://ufukavrupa.org.tr/tr/tubitak-destekleri> (Erişim tarihi: 12.11.2023)
- http-20:** <https://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/detay/7903/tarihce> (Erişim tarihi: 27.11.2023)
- http-21:** https://dashboard.tech.ec.europa.eu/qs_digit_dashboard_mt/public/extensions/RTD_BI_public_Country_Profile/RTD_BI_public_Country_Profile.html?Country=TR (Erişim tarihi: 20.11.2023)
- http-22:** https://research-and-innovation.ec.europa.eu/statistics/performance-indicators/european-innovation-scoreboard_en (Erişim tarihi: 02.06.2024)
- http-23:** https://www.rvo.nl/sites/default/files/2017/06/European_Innovation_Scoreboard_2017.pdf (Erişim tarihi: 12.06.2024)
- http-24:** www.eurostat.eus/elementos/ele0016800/european-innovation-scoreboard/inf0016823_c.pdf (Erişim tarihi: 12.06.2024)
- http-25:** <https://www.eban.org/wp-content/uploads/2020/07/EIS-2020-Online.pdf> (Erişim tarihi: 12.06.2024)
- http-26:** <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/46013> (Erişim tarihi: 12.06.2024)

EK-1. Etik Kurul Karar Belgesi

Evrak Kayıt Tarihi: 02.12.2021	Protokol No: 223252	Tarih: 24.12.2021
--------------------------------	---------------------	-------------------

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU
KARAR BELGESİ

ÇALIŞMANIN TÜRÜ:	BAP Projesi-Doktora Tez Çalışması
KONU:	Sosyal Bilimler
BAŞLIK:	Avrupa Birliği-Türkiye İlişkilerinde Bilim, Teknoloji ve İnovasyon Temelli İşbirliği Programlarının Etkisi
PROJE/TEZ YÜRÜTÜCÜSÜ:	Doç. Dr. Erkan AKDEMİR
TEZ YAZARI:	Rabia TAŞ
ALT KOMİSYON GÖRÜŞÜ:	-
KARAR:	Olumlu

Prof. Dr. Saim ÖNCE (Başkan İkt. ve İdari Bil. Fak.)	
Prof. Dr. M. Erkan ÜYÜMEZ (Başkan Yardımcısı -İkt. ve İdari Bil. Fak.)	Prof. Dr. Fatime GÜNEŞ (Edebiyat Fak.)
Prof. Dr. Yıldız UZUNER (Eğitim Fak.)	Prof. Dr. İbrahim Cemil ULUKAN (Açıköğretim Fak.)
Prof. Dr. Hakkı DEVECİ (Eğitim Fak.)	Prof. Dr. Erkan YÜKSÜK (İktisadi Bil. Fak.)

Bu belge güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

EK-2. Görüşme Kayıt Formu

GÖRÜŞME KAYIT FORMU

I. BÖLÜM: Genel Bilgilendirme

Çalışma başlığı: Avrupa Birliği-Türkiye İlişkilerinde Bilim, Teknoloji Ve İnovasyon Temelli İşbirliği Programlarının Etkisi

Amaç:

Konu ve kapsam:

Araştırma ekibi:

İletişim:

İlave notlar: Bu tez çalışması Anadolu Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu tarafından 2225 (2111E207) numaralı lisansüstü tez projesi olarak desteklenmiştir.

Bilgilendirme:

- Görüşmeler katılımcının izin vermesi halinde kayıt altına alınacaktır.
- Katılımcısının görüşme soruları arasında yanıtlamak istemediği sorular var ise bu sorular yanıtı bırakılabilir.
- Görüşmeler yaklaşık 45 dakika ila 60 dakika arasında sürecektir. Ancak görüşme sonrasında teyit almak amacı ile ve/veya başka nedenlerle verilen yanıtlar üzerine görüşülme ihtiyacı olursa, katılımcının da izin vermesi halinde, katılımcıya e-posta ya da izin verilen diğer iletişim kanalları üzerinden yeniden ulaşılabilecektir.
- Katılımcı, görüşme esnasında belirtmediği ancak sonradan iletmek istediği ve/veya görüşmede belirttiği ancak sonradan kayıtlardan çıkartılmasını istediği herhangi bir konu olması halinde araştırmacı ile iletişime geçerek talebini iletebilecektir.

II. BÖLÜM: Görüşme Soruları

Katılımcı:

Kurumu:

Görevi/rolü:

Görüşme tarih ve saati:

Görüşme yeri:

Sorular:

1) Araştırma Sorusu 1: Avrupa Birliği (AB) ve Türkiye ilişkileri bakımından mevcut sorun alanları arasında bilim, teknoloji ve inovasyon (BTİ) alanları var mıdır?
1- Türkiye'nin AB'den destek aldığı programlar hakkında ne ölçüde bilgi sahibisiniz? Cevap:
2- AB programlarından herhangi birine katıldınız mı ya da idari süreçlerinde görev aldınız mı konusunda deneyiminizi paylaşabilir misiniz? Cevap:
3- AB ile ortak yürütülen programlarda kurumsal düzeyde zorlandığınız yanlar olup olmadığı hakkında bilgi verir misiniz? Cevap:
4- AB destekli projelere başvuru veya yürütülüş aşamasında AB'ye karşı ya da AB tarafından önyargılı yaklaşım hissedip hissetmediğiniz konusunda görüşlerinizi alabilir miyiz? Cevap:
5- AB destekli projelerde yer alan program ortakları ile sorun yaşadığınız alanlar/konular oldu ise hangi kapsamda yaşandığını anlatabilir misiniz? Cevap:
6- Türkiye'nin programlara üye olması, sizde ne ölçüde AB değerlerinin paylaşıldığı hissini uyandırıyor? Cevap:
7- Türkiye ve AB arasında zaman zaman yaşanan siyasi gerginliklerin çalışmalarınıza yansıyor yansımadığı konusunda izlenimlerinizi ve deneyimlerinizi paylaşır mısınız? Cevap:

2) Araştırma Sorusu 2: Türkiye'nin AB üyeliği sürecinde bilim, teknoloji ve inovasyonun önemi ve etkisi var mıdır?
1- Türkiye'nin AB üyeliği süreci hakkında ne ölçüde bilgi sahibisiniz? Cevap:

2- Türkiye'nin AB üyeliğini ne ölçüde destekliyorsunuz? Cevap:
3- Türkiye'nin AB üyesi olabileceğini düşünüyor musunuz? Cevabınız olumlu ise hangi dönem içinde olabileceğini düşünüyorsunuz? Cevap:
4- Türkiye'nin AB üyelik sürecinde sorun yaşadığı alanlar hakkında ne ölçüde bilgi sahibisiniz? Cevap:
5- AB'nin Türkiye'ye karşı dürüst davranıp davranmadığı konusunda görüşleriniz nelerdir? Cevap:
6- Türkiye'nin AB'ye karşı dürüst davranıp davranmadığı konusunda görüşleriniz nelerdir? Cevap:
7- AB'nin üyelik sürecindeki tutumu sizde ne ölçüde güven uyandırıyor? Cevap:
8- Türkiye'nin AB üyeliği sürecinin olumlu ya da olumsuz ilerlemesi sizi ve çalışmalarınızı ne ölçüde etkiler? Cevap:
9- Türkiye'nin BTİ alanındaki çalışmalarının AB üyeliği sürecine katkı sağlayıp sağlamadığı konusunda görüşleriniz nelerdir? Cevap:
10- Türkiye'nin BTİ alanlarında başarılı olduğunu düşünüyor musunuz? Cevap:
11- AB ve Türkiye arasında BTİ işbirliklerinde sorun yaratacağını düşündüğünüz konular var mı? Cevap:

3) Araştırma Sorusu 3: AB kurucu anlaşmaları temelinde ilişkileri canlı tutmak için bilim ve teknoloji konularına odaklanılarak bilim diplomasisini bir araç olarak kullanmak ilişkiler üzerinde olumlu bir etki yaratır mı?
1- Türkiye ve AB ilişkilerinde taraflar arasındaki diyalogun ne ölçüde yeterli olduğunu değerlendiriyorsunuz? Cevap:
2- AB'nin Türkiye ile ilişkilerde her alanda eşit yaklaşım sergileyip sergilemediği konusunda görüşleriniz nelerdir? Cevap:
3- Mevcut temsilcilikler dışında AB ve Türkiye ilişkilerini iyileştirecek/yakınlaştıracak yeni aktörlere ihtiyaç olup olmadığı konusunda görüşleriniz paylaşabilir misiniz? Cevap:
4- Bilim ve teknoloji konusunda kurulacak yakın iş birliklerinin siyasi iş birliklerine ne ölçüde bir yansıması olur? Cevap:
5- Türkiye'nin bilim ve teknoloji kabiliyetini AB'ye en iyi yansıtabilecek ve gösterecek olan aktörler sizce hangileridir? Cevap:

Teşekkürler.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Rabia TAŞ

Yabancı Dil : İngilizce, Almanca

Eğitim Geçmişi

Yüksek Lisans : 2018 Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Lisans : 2006 İstanbul Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Çeviri Bilimi Bölümü (İng. Mütercim
Tercümanlık)

Mesleki Geçmişi

Öğretim Görevlisi	2013 - ...	Anadolu Üniversitesi, Rektörlük
Koordinatör Yardımcısı	2013 - 2024	Anadolu Üniversitesi Ar-Ge ve İnovasyon Koordinasyon Birimi (ARİNKOM)
TTO Yöneticisi	2024 - ...	Anadolu Üniversitesi Ar-Ge ve İnovasyon Koordinasyon Birimi (ARİNKOM)
Koordinatör Yardımcısı	2018- ...	Anadolu Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi
Koordinatör Yardımcısı	2024- ...	Anadolu Üniversitesi Toplumsal Katkı Koordinatörlüğü
Mütercim Tercüman / Sivil Memur	2007-2013	1. Hava Kuvveti Komutanlığı

Yayınları

Makale:

Taş, R. (2020). Türkiye - Avrupa Birliği Müzakerelerinde Kıbrıs Sorununun Etkisi ve Bugünkü Durum. Anadolu Strateji Dergisi, Cilt 2(2), ss.43-54.

Kitap ve Kitap Bölümü:

Taş, R. (2023). Uluslararası İş Birliklerinde İletişim: Uluslararasılaşma, Network Kurma ve Projeler. D. Taşçı, M. Küçük, Z. Özbaş Anbarlı (Editörler), *Proje Yönetimi: Süreçten Sonuca Kapsamlı Bir Rehber* içinde (241-251). Ankara: Detay Yayıncılık.

Taş, R. (2021). Research and Network Opportunities in the Field of Science Communication. G. Kurabacak ve S. Şişman-Uğur (Editörler). *Improving Scientific Communication for Lifelong Learners* içinde (180-194). ABD: IGI Global.

Taş, R. ve Özçelik A.O. (2019). Uluslararası Alanda Politika Yayılımı ve Türkiye’deki Teknoloji Politikalarının Gelişimi. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Gültekin Kocaman B., Sevik O. ve Taş, R. (2019). Dünyada ve Türkiye’de Bilimsel Projeler ve Destekleri. M. Kiper, R. Taş ve S. Ünlü (Ed.) *Teknoloji Transfer Ofisleri – Kavramsal Çerçeve ve Tarihsel Gelişim, Ülke Örnekleri ve Türkiye’de Durum, Temel Fonksiyonlar, Kritik Süreçler ve Yönetişim Örnekleri* içinde (ss.72-103). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Taş, R. (2019). ABD’de Teknoloji Transfer Ofisleri. M. Kiper, R. Taş ve S. Ünlü (Ed.) *Teknoloji Transfer Ofisleri – Kavramsal Çerçeve ve Tarihsel Gelişim, Ülke Örnekleri ve Türkiye’de Durum, Temel Fonksiyonlar, Kritik Süreçler ve Yönetişim Örnekleri* içinde (ss.26-34). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Taş, R., Başkan, O., Tigin, Ö. ve Timurçin, B. (2017). Turkish TTO Good Practices - TTO Operation Models (Anadolu University IPR Policy - Use of TRL Methodology at Commercialization Process). TTGV (Ed.) *Technology Transfer Book of Knowledge with Turkish TTO Good Practices* içinde (ss. 273-286). Ankara: TTGV Yayınları.

Bildiriler:

Taş, R., Akdemir, E. (2024). “The Impact of Collaborations in Science and Technology on EU-Türkiye Relations and the Evaluation of Contributing Actors from the Perspective of Science Diplomacy”, *International Conference on Applied Economics and Finance (ICOAEF XI)*, çevrimiçi bildiri, 17.05.2024.

Taş, R. (2023). “Community-Based Action Research for Inclusiveness”, *Youth - Led Advocacy Initiative For Global Citizenship, Responsibility and Cooperation Workshop Poster Session*, poster bildiri, Tunus: 13 Temmuz2023.

Taş, R., Özçelik, A.O. (2018). “Examination of Technology Policy in Turkey in Terms of International Policy Diffusion: The Case of Technology Transfer Offices”, *The 2nd Annual Meeting and International Conference of the Consortium for Research in Political Theory (CRIPT) Hacettepe University*, sözlü bildiri, Ankara: 16 - 20 Temmuz 2018.

Taş, R. (2014). “Regional Differences Among Technology Transfer Offices In The World”, *SERES’14*, sözlü bildiri, Eskişehir: 15-17 Ekim 2014

Taş, R. (2014). “Technology Transfer Offices in Turkish Universities in Comparison With Europe and the U.S.A.”, *6th Annual American Business Research Conference*, sözlü bildiri, New York: 9-10 Haziran 2014.

Projeler:

Araştırmacı	2022-...	Avrupa Birliği-Türkiye İlişkilerinde Bilim, Teknoloji ve İnovasyon Temelli İşbirliği Programlarının Etkisi başlıklı ve 2225 (2111E207) no.lu Lisansüstü BAP projesi
Araştırmacı	2022-...	Values of Interwoven Cultures in European Union (VOICEU) başlıklı ve 101085471 no.lu Jean Monnet Module projesi
Araştırmacı	2022-2023	Oyun ve Animasyon Geliştirme Merkezi başlıklı T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ve BEBKA Üreten Şehirler Programı projesi
Yürütücü	2017-2018	Design Thinking-Tasarım Odaklı Düşünce başlıklı BEBKA Teknik Destek Programı projesi
Yürütücü	2016	Problem Çözme ve Sistematik İnovasyon Yöntemi: TRIZ başlıklı BEBKA Teknik Destek Programı projesi
Araştırmacı	2013-2023	ARİNKOM, TÜBİTAK 1513 Teknoloji Transfer Ofisleri Destekleme Programı projesi